

150

СХІД

літературний журнал

КИЇВСЬКА РУСЬ

КНИГА 4 (XIII) 7515 рік

Приєднуйтеся до літопису
нового часу та простору
української літератури!

Архаїка ще виглядає добре, музейно.
Але анахронізми виглядають погано,
це баласт, це ana-chronos,
це проти часу.

Це призводить до консерватизму,
спричиняє інертність мислення
і маніакальну схильність
до стереотипів.

Ліна КОСТЕНКО

літературний журнал

КИЇВСЬКА РУСЬ

передплатний індекс 94978

КИЇВСЬКА РУСЬ

літературно-критичний часопис

Головний редактор

Дмитро СТУС

Заступник головного редактора

Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО

Редактор-упорядник

Юлія ПІДМОГИЛЬНА

Редактор

Оксана ПЛАКСІЙ

Верстка

Студія «ШТРИХ»

Суспільна рада

Василь ГЕРАСИМ'ЮК, Володимир ЕШКІЛЕВ,
Микола ЖУЛИНСЬКИЙ, Юрій КОВАЛЬСЬКИЙ,
Петро КРАЛЮК, Марія МАТІОС, Павло МИХЕД,
Борис ОЛІЙНИК, Василь ПОРТЯК,
Ірен РОЗДОБУДЬКО, Володимир РУБАН,
Микола РЯБЧУК, Василь СЛАПЧУК,
Максим СТРИХА, Тарас ФЕДЮК,
Максим ЦУГУНОВ, Юрій ЧЕКАН,
Василь ШЕВЧЕНКО, Григорій ШТОНЬ

Засновник – ТОВ «Видавництво «Київська Русь»

З питань співпраці звертатися

uprava@kiev-rus.com.ua

Наша адреса

м. Київ, 01030,
вул. Б.Хмельницького, 51а

Телефонуйте

(044) 4865561, 4862228, 2397395

Дмитро СТУС. Протяг Сходу.....		5
Сергій ЖАДАН. Марадона	Поесія	7
Оксана ПЛАКСІЙ. Життя і сон.....	Культиватор	26
Павло ВОЛЬВАЧ. Тривання подорожі	Поесія	29
Любов ГОЛОТА. Епізодична пам'ять.....	ПРОза	45
Дмитро СТУС. Смерть? Зрада? Втеча?.....	Культиватор	224
Олександр ШОКАЛО. Феномени традиційного українського світу в культурному контексті Сходу	Апокрифи	227
Іван ЛИСИЙ. Дискурс дослідницький чи публіцистичний?	КРИТИКарка	243
Ганна УЛЮРА. Хазяйка гори, або Особливості літературного преміювання 2006 року в Росії.....	КРИТИКарка	258
Літературна премія ім. Юрія Долгорукого	події	263
шукайте ЗАБОРОНЕНУ ЗОНУ		
з Тетяною КАПЛУНОВОЮ		I–VIII
Альона АРТЮХ про «Слуг з Добромиля» Галини Пагутяк.....	Переоблік	267
Олеся ДЗИРА про «Сакрал» Ірини Хомин	Переоблік	270
Лера ЛАУДА про «Перший гріх Ізабелли» Насті Байдаченко.....	Переоблік	272
про «Хтивню» Міхала Вітковського.....	Переоблік	274
Наталія ЛИТВИНОВА про «Де батько твій, Адаме?» Генрі Лайона Олді	Переоблік	276
про «Діалоги з Янголом» Гіти Маляс.....	Переоблік	277
Дмитро ШУЛЬГА про «Ты посмотри на неё!» Олени Стяжкін ої	Переоблік	280
Сергій ГРАБАР. Мить (новели)	ПРОза	283
Олеся УЛЬЯНЕНКО. Ім'я любові.....	Луна	290

Т

С

І

М

З

ДМИТРО
СТУС

Головний редактор
часопису
«Київська Русь»

ПРОТЯГ СХОДУ

Схід. Лівобережжя. Блюдне степу, яким здавна з мовчазної згоди чи навіть підтримки сильних світу цього, гнали ясир в татарську (турецьку і всяку іншу) неволю. Звісно, були й несанкціоновані, так би мовити, набіги, але...

У той же час у ті ж землі-краї-простори тікали від гніту магнатів і поміщиків Правобережжя, які віддавали владу в магістрах управителям-євреям, молоді свободолюбіві чоловіки, вважаючи за краще здобути козацьку славу й сповнену небезпек вольницю, аніж зберегти стабільне, але принижене життя в батьківській землі.

Так, задовго до Московського панування, заселили степ, вселилися-врослися в нього люди землі української, привнісши туди свій побут, свої мрії, страхи й сподівання, заснувавши села й хутори, містечка й козацькі поселення, збудувавши церкви та школи.

Всупереч усталеним міфам, Лівобережна Україна потерпала від кріпацтва менше за Правобережну, але платою за це стала необхідність бути сильним, бо жоден закон, жодне писане чи неписане правило не захищало слабого чи необачного від неприборканої волі-вольниці, невідкореної й нестримної, яка однаково несла і добро, і зло.

В новітні часи поруч із кількасотлітніми селами й містечками раковими пухлинами виростали індустріальні мегаполіси, вбираючи в себе новітніх шукачів волі з усіх куточків імперської Росії та Союзу Радянського – романтиків і прагматиків, бандитів і свободолюбців, професіоналів і просто сильних духом людей, які з різних причин залишили рідну землю в пошуках кращої долі.

Не всі приходили в Схід український з доброї волі...

Не всі в ньому виживали...

Але багато хто вкорінився, по-справжньому полюбивши цю степову таріль – розпечену вліті й промерзлу та пронизану холодними мороззяними протягами взиму.

Котел (а мо' – котлован) народів витіснив степову мову з мегаполісів, вибравши для спілкування в новітньому ка-

зані мову імперського переможця й мову техніки. Українська ж залишалася в містечках та селах, звідки все ХХ століття молодь тікала в негарні й мало придатні до життя клітки індустріальних центрів, шукаючи вже не стільки давно втрачену волю, як життєву перспективу; шукаючи перспективу не родову (хто про те в містах думає?), а персональну: собі б вижити, собі б не потрапити до жорен колективізації – голодомору – новітнього безпаспортного закріпачення...

І знову вимирали містечка й села українські. І знову зростали позбавлені будь-яких національних традицій індустріальні центри, які називали монстрами, але йшли і йшли у ті монстри новітні, втративши віру в традицію, люди української землі (та й хіба лише української).

І померло село. Втратило спершу сакральні кобзарські традиції, потім громадські, потім традиції власності (яка власність у людини в колгоспові?), після обтяжених людоїдством голодовок початку 1920-х, 1930-х і середини 1940-х років втратили й самоповагу. І вже навіть батьки квапилися випроводити дітей своїх в ті ненажерливі міста, не бажаючи їм своєї страшної зневаженої долі, бо краще в горді, та й схватися ніби легше.

І тому збудовано номер цей довкола прози **Любові ГОЛОТИ**, де лунає реквієм оспіваному в тисячах пісень, але вже померлому в реаліях українському селі, від якого залишилася етнографічна оболонка, кістяки розграбованих, вільних від стін та вікон колгоспних ферм та пустки численних хат. А земля... скуповується вона десятками-сотнями гектарів не трударями, а спритними скоробагатьками, які визнали її гідним еквівалентом-замінником, вкладаючи в неї чесні й не надто гроші. Теж кривні, теж кривавицею й небезпекою зароблені.

Та й індустріальні міста не щасливіші. Не вкорінені в цю землю, в нелюдський спосіб змінюють вони людей новітніх вавілонів, часто провокуючи до виявлення гірших, а не кращих людських рис у новітніх нескорених – різноманітних молодіжних тусовках і угрупованнях, де гвалт витіснив кохання... Тікати довелося в наркотики, алкоголь та зграї, які ненавидять кожного іншого-неподібного, бо не здатні розуміти його.

І вся надія Сходу – в оцих інакшостях (**ЖАДАНА-ВОЛЬВАЧА**), не завжди збагненних, різних, але уже з новою силою: бути собою! Торувати свою дорогу чи то до прадавніх козаків-мамаїв (**Олександр ШОКАЛО**), чи то до якоїсь нової перспективи, привид котрої вгадується в недосяжному відночолі українського степу. ✨

сергій
жадан

Марадона

— народився 23.08.1974 на Луганщині. Поет, прозаїк, есеїст, перекладач. Автор поетичних збірок «Цитатник» (1995, 2005), «Генерал Юда» (1995), «Пепси» (1998), «the very very best poems, psychedelic stories of fighting and other bullshit» (вибрані поезії 1992/2000) (2000), «Балади про війну і відбудову» (2001), «Історія культури початку століття» (2003), а також книг прози «Біг Мак» (2003), «Депеш Мод» (2004), «Anarchy in the Uter» (2005) та «Гімн демократичної молоді» (2006). 2006 року вийшла книга вибраних творів «Капітал» (Харків).

Книги іншими мовами:
«Історія культури» — Росія (2003), Польща (2005), Німеччина (2005); «Біг Мак» — Польща (2005); «Депеш Мод» — Росія (2005), Польща (2006), Білорусія (2006), Німеччина (2007); «Anarchy in the Uter» — Росія (2007).

Револьвери і троянди

Ранньої осені на початку дев'яностих можна було померти
лише від вимовляння цих слів - рання осінь, ранні дев'яності,
стара кримінальна хроніка, в якій
караван фур їде з бундесу, через Польщу, на схід. В головній
машині сидить начальним охорони - молодий полжк
із армійським карабіном,
в чорній шкірянці,
в російському камуфляжі -
переганяє свої десять машин
через сонні мазурські озера.

І невідомо, що вони там везуть, за рахунок чого прориваються
через час, який перестав іти в цій частині
їхньої вітчизни, невідомо,
чому він не спить, адже всі жінки з берлінських порножурналів
співали йому, співали -

спи, спи, командир, доки ти спиш,
дога гурває твій спокій,
коля ти займаєшся сексом шрами твої починають світитись
у темряві,
коля ти ламаєш хліб, ламаєшся небеса над озерами,
спи, спи, командир, всі помирають, всі народжуються,
всі переходять на інший берег свободи, смерть
кадає одку перевагу - вона позбавляє тебе відповідальності
за товар,
спи, спи, командир, такої ночі терпичче очікує жінка,
щепочучи з острахом - ку що ж ти, спи, давай, спи, спи.

Дивись, яка в нього темна кров, - сказав один слідчий іншому, -
це від втоми. Так, ніби він не спав остакні десяти років. Ага, -

погодився той, - або спав погано. Схоже, їх розстрілювали
впригол, - знову сказав
перший, - спочатку закидали гранатами передки машини,
потім добили решту, тут закрита ділячка дороги, бачив,
тут їх і чекали, я б так так зробив, - сказав перший, -
на їхньому місці.
Я колись так і зробив.

І ось тепер для нього вже все привиняться -
кров'ю на карабіні, купленому в еміратах,
грубими нитками якогось хірургічного крою.
І тільки опери мовчки схиляться в завалених бундатах,
і тільки патологоанатом із розумінням кивне головою.

І тільки мама заплаче де-небудь в районі Вроцлава
за сином, якого так рано завалили ці комуністи.
І журавлі над озерами розганятимуть потоки простору
м'язами, натренованими, як у професійних велосипедистів.

І навесні, щороку, повертаючись із Палестини,
воки омикатимуть ці чорні місця, що пахнуть паленими колесами,
омикатимуть розташовані вздовж ріки армійські частини,
омикатимуть усі озера з холодними плесами.

Омикатимуть ці повітряні коридори, де настільки щільно мигує,
що час зупиняється в ньому, ніби серце в покойнику,
і знавчи ту географію, яку воки перегнули,
ту економіку і ту політику,

я повторю слідом за ними: спи, спи, кохана,
наше життя настільки довге, що ми
встигнемо знову зустрітись із тими, хто так рано від нас пішов,
спи, варто було всім чоловікам цього континенту відрубувати один
одному голову, аби ти зрештою могла пережити такий теплий грудень;
всі помирань, всі народжуньск,
триматись тебе, це ніби догримуватись правопису,
кікчати в тебе, це ніби кікчати жити,
така ось історія, таке минуле, схоже на картопляні поля,
до яких ти не маєш жодного-жодного стосунку.

Жити з літератури

Коли-небудь я посміюсь над цим усім -
о, так, ми всі тоді каробля стільки дурниць,
життя змінюється, ми
змінюємось разом із ним,
залізні пластини в ключицях спавнять
намертво кості, ось так
живуть справжні поети,
оброслашча побутом, кіби жиром,
ось так поети
лягають від байдську поезію,
продаються їй, ось так
із нормальних чоловіків
роблять поетів.

Коли-небудь вона все зрозуміє,
звісно, зрозуміє, що тут
розуміти насправді -
рвані м'які сорочки,
битий кеп посуд,
ось так живуть справжні поети -
жодного катяку на добropорядність,
добropорядність
вигадали
ліберали,
хай спочатку спробують жити
як справжні поети, ну, як вона -
шкода себе? правда ж,
шкода себе? ось саме так
вони і живуть - справжні поети,
ага - саме так, справжнє життя,
справжні поети.
Справжні слухачі,
ті, хто слухає,
ті, хто розуміє, так - саме вони,
завжди підтримають і зрозуміють,

коли ти говориш їм - господь,
цей пастух слабких, він
пам'ятає про вас,
він пастух, йому
що зима, що літо -
одні хуй -
вони реагують лише на хуй.

Коли я говорю їй - я
хочу з тобою померти,
вона не слухає до кінця,
вона зовсім нічого
не знає про смерть, так
само, як я нічого не знаю
про життя.

Коли-небудь все стане
на свої місця.

Біль - поняття, що
залежить від часу,
а час працює на нас.

Випалені зсередини кімнати борделів,
мексруальна кров на революційних знаменках,
відсутність сумківів,
відсутність спогадів,
відсутність можливості щось змінити -
ось так живуть справжні поети,
ось так помирає справжня наволоч.

Циганські королі

І ось циганські королі теж відходять до темних лісів,
королі криміналу і парків культури, час відійти від справ,
перепродати бізнес, до темних лісів, до озер забуття.
Привиди чорних циганських королів із золотими долоньми,
привиди, що були зі мною завжди, і ось, коли їх
починають відстрілювати, мов кабаків, пробивачи сіру щетину,
як не згадати усі ці розповіді про відрізані голови
на циганських могилах,

ого, думан, справді - як не згадати, вони нікуди і не
дівались, королі маленьких містечок,
навіть якщо небо впаде на землю, вони висипатимуть
пісок із жовтих черевиків,
все, що в інших культурах пишеться на тисячах сторінок
церковних книг, вони зміцять у написах
на своїх передпліччях,

цивілізація, що тримається на золоті й цукровій вагі,
о, цивілізація відмивання банкнот,
циганські королі зникають між деревами,
життя було довге і печальне,
смерть буде легкою і непомітною,
наступне життя також буде довгим,
довгим-довгим,
легким і печальним.

І ось останній циганський король, який приїхав стопом із Польщі,
розповідає нам про методи ведення бізнесу, про свої подорожі,
спочатку життя відстрілює їх, хто стоїть на стільці, -
пояскує він, -
смерть ходить колами, кола звужуються, страх підступає до горла,
час відходити до озер забуття,
дорога за мною вистелена групами жінок і золотими портсигарами,
я зібрав мито з усіх, кого міг згадати,

мій фольксваген горів, як берлінська синагога,
і мої діти, мов сороки, знімають каміста з жінок уві сні,
а зустрівшись під магазинами старого одягу,
їдять кукурудузу, ніби грають на губних гармоніках.

Спочатку життя намагається прибрати свідків,
голоси тих, хто зникає, страх тих, хто лишається,
і колоки автобусів із їхніми сім'ями в'їжджають у темряву,
висвітлюючи фарами територію смерті,

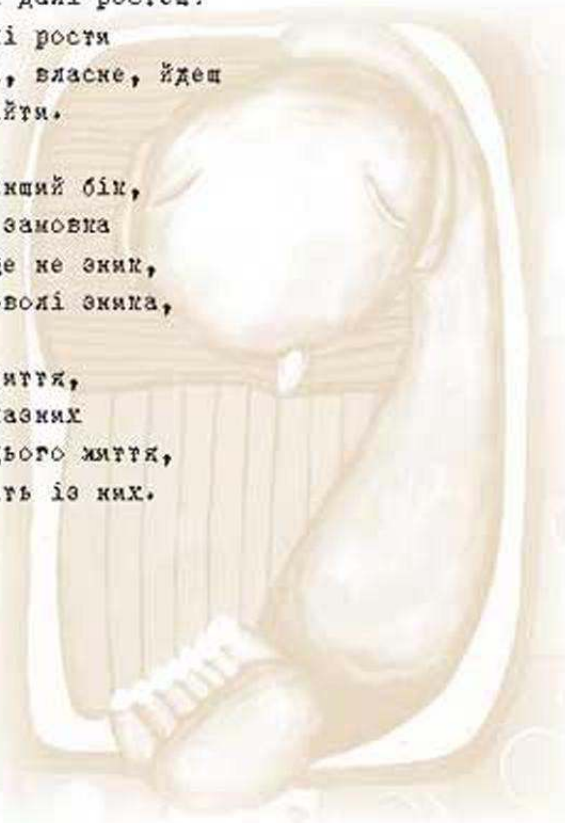
і ось

по траві, по придорожній траві,
по насипах, на яких не росте трава,
воки переходять – вимучені і живі –
на той бік трави, де вона теж жива.

І ти вигасаєш трави – чому ти далі ростеш?
Значи, що трава буде і далі рости
поміж тим місцем, звідки ти, власне, йдеш
і місцем, куди ти хочеш прийти.

І доки воки переходять на інший бік,
з того боку трави чути, як замовна
їхній шепіт, і хто з них іще не зник,
той, ніби власний шепіт, поволі зникає,

чути, як зупиняється серцебиття,
чути, як серед насипів мовчазних
спочатку воки виходять із цього життя,
потім життя повільно виходить із них.

Регбі

Для мене це все почалось років у сімнадцять,
у сімнадцять років життя видавляє тебе,
мов захист суперника в регбі,
у сімнадцять років ти говориш - о, це солодке слово - система,
давай, доганяй, у сімнадцять
ти вперше заходиш у бар і бачиш там поламаке покоління,
невеселих чоловіків у теплих светрах, що вони хованть
під теплими светрами, це вже тепер я знав -
під теплими светрами вони хованть свої біографії,
надійке місце, аби заховати від світу розчарування,
забий, - говорили вони, витираючи кров із курток і
викидаючи розірвані футболки
з прізвиськом марадони між лопаток, - забий,
це це не справжній боротьба, не справжній відстріл,
тому забий, це просто зима, така, як і інші,
ось сніг, із нього виїняли серце,
і нам лишається чекати на добрі новини,
добрі новини,
добрі останні новини.

П'ятнадцяте січня, саме середина зима, ну що це за середина
зими, думав я? Через що я пройшов, і що на мене чекає попереду?
Скільки всього сталося за цей час, а вони і далі сидять,
переховуються до краєвих часів.

Ось поети, вони мають шкіру, під якою хованть
це не друковані вірші,
ось діти - у них залізні целепи, якими вони розбивають артерії
старого похитаного життя,
але ось ти, ти сама - чим ти можеш захиститись
від свого розчарування?

Вчась на моїх помилках, я їх робив для того,
аби ти вчилась,

вже годі, в сімнадцять, я знав, що комусь це буде погрібно,
якщо вже тобі між лопаток вкладають твій паракон,
значить мусиш тепер прикривати
усіх слабких і розчарованих,
король невдах – я викесу ваше постійне життя,
під теплим светром, важким від чорної крові.

Якби я грав у регбі, о, якби я нормально грав у регбі,
думаю я іноді, все було б зовсім інакше,
якби я лише умів грати в регбі, я би тримав свій м'яч, ніби серце,
якщо мене і видавлять із цього життя,
то разом із моїм м'ячем,
королі невдах – ті, що бігають під смарагдовим небом, у рваних
в'язаних светрах,
важкі черевики на їхніх ногах,
і лісові птахи співають над ними,
і пробиваючись крізь річковий очерет
воки шепочуть, шепочуть
прізвище
марadona.

Матчі перенесеного туру

Останні матчі перенесеного туру,
ку, як завжди – холодні горла й
гуман над газоном, стільки злого бажання
додивитись, докричатись, покажіть
мені, як ви пустяте кров, робітничу
солідарність, чоловіки в чорних куртках,
повторяють у холодному повітрі –

цього року наша команда нічого не виграв,
але цього року наша команда нічого і не програв,
я відчував братське плече, і скільки б
не сурмили

над нами,
чужі ці солідарність, чужі цей шепіт –
наша команда знову нічого не виграв,
наша команда знову нічого не програв,

і як мене водить цим холодним повітрям,
слідом за куртками, за звуками дудок,
ось куди вони всі зникають, думаю,
поламаними голосами перегукуючись,
перекликаючись, солідарність чоловіків,
яких зрадили роботодавці,
від яких відвернулися матері і діти,
тридцятьма саме той вік, щоби
пустяти кров за найголовніше,
розбиті кулаки, порожні легені,
тепер я знаю, за що вони помирають
кожної осені,

наша команда нічого не виграв,
але наша команда нічого і не програв,
той, хто вирветься вперед, першим відійде
з цих вулиць,
ось ми знову залишасмо
свої місця, ось ми знову

хочемо щось довести,
ну, давай, кричимо,
пусти кров, чого тобі боятись,

давай, кричимо, ти ж їм все одно не похскиш
що тобі просто немає куди іти,
що ти просто змушений
дихати вимерзелими легеньками,
як ти їм похскиш,
що прапори твого клубу -
останке, за що тобі лишилося битись,
коли ні тепла, ні просвітку,
лише туман над газоном і гарячий
щепіт сотень робітників,
які поспішають тебе заспокоїти -
*Цього року наша з тобою команда нічого не виграла,
але наша команда нічого і не програла,*

як ти їм похскиш,
що вона просто не хоче тобі повірити,
що вона боїться тобі повірити,
лишачи тебе щовечора
перед дверима підземки,
зникаючи за братськими
чорними
куртками,
кидаючи тебе в холодному повітрі
перекесених матчів,

як ти це їм похскиш?
*Наша команда нічого не виграла,
наша команда нічого не програла,*

згортай прапори,
зігрівай долоні,
видихай повітря,
якщо маєш куди.

Адвокат трансвеститів

Це був зразок того, як потрібно робити кар'єру,
коли тобі немає чого втрачати, крім ліцензії.

Історія цього адвоката
саме така, він мав проблеми з киянами, ходив на іподром,
п'ив мадеру,
і слідом за ним усюди ходила уполіційована й строката

кличка з якою він працював, кожної ночі
воки виносили його з останнього бару і несли додому,
мов похоронка процесія,
і коли він лежав на їхніх плечах, його адвокатські моці
гірко оплакували всі трансвестити міста, влаштувавши ексцеси,

а коли він зранку приходив до тьми і помирив від втоми,
воки стояли в придорожній траві і зазирали у вікна,
дивились на його похмільні виверти, на його судоми,
чекали, доки він вийде до них, терпаче й віддано.

Тому що саме він
вів усі їхні божевільні справи,
виглядаючи з заморгу переодягнених політиків і хворих
проститутток,
підробляв їхні документи, випалявав кислотою наколи й
рятував від спраги,
лікував бойскаутів від гриперу і застуди.

І навіть поври те, що ці процеси закінчувалися махляво,
і в нього були свої складні стосунки з дійсністю,
він завжди виглядав як у справі, котрі виграти було неможливо,
він говорив – боротьба з системою приваблює мене своєю
безкадіжністю.

Конституція, говорив він, це те, що написано на папері,
режим, в'язниці-решт, захлякється у власній пачотці,
пам'ятай, говорив він, насправді система відчиняє двері
лише для того, аби прищемити в них твої пальці.

Душі наших політиків, стверджував він -

це м'ясні собачі консерви.

Померти в цій країні від цирозу - це померти за свободу.

Перестань цікавитись курвами, ти починаєш цікавитись

питаннями церкви,

лишачи всі свої групи і збочення за собою.

Студенти, які продавали серця і були пов'язані з моргом,
магроси, які в трюмах перевозили револьвери,
свідчення, які у вільний від служби час торгували морфієм,
відлучені аптекарі, розстріянені репортери,

всі, хто устиг зайняти в цьому суспільстві належну нішу,

від жирних біржовиків до останнього анархіста -

Його клієнти складали кидко й не більшу,

то у всякому разі крапу частяку населення нашого міста.

І коли якийсь який студент медицини, розмазуючи по обличчю
теплу косметяку, ляпку помаду, виладав його в'язниці спати,
і перевернувши кабик, щоби в разі чого не захлякувся,

збирався в'язниці його обличчю,

він, перш ніж закласти в сон і прикложити власні втраги,

перш ніж і цей хворий клієнт ляжав його сам на сам зі

страхом,

не маючи сил додивитись, як довго він витерпить,

повертався за його голосом і його запахом

і говорив у відповідь -

давай, принцесо, вертайся, іди, кудя тобі хочеться,
все одно випасти звідси, це те саме що випасти з пам'яті,
в цій чорговій країні краще вже бути збоченцем,
ніж депутатом у якому-небудь місцевому парламенті.

В

И

З

І

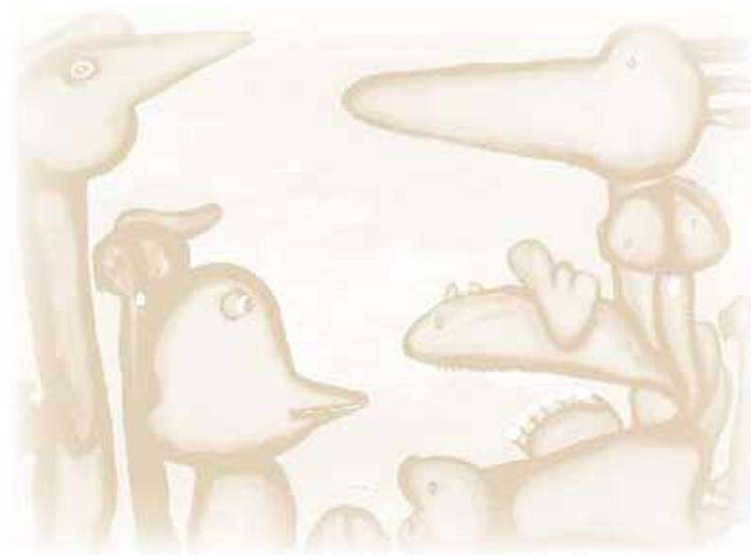
О

ІІ

Все одно - скільки б я вас не захищав, стоючи до останнього,
 скільки б не викликав у кожного з них справедливу відразу,
 вся річ у тім, що їх стимулює мене з тобою протистояння,
 тому і тебе, принцесо, не стане одного разу,

все, що від тебе залишиться - дихання тепле
 і коливання легке, що осиплеться порохом,
 і голос твій від цієї тиші остигне й затерпне,
 єдине, принцесо, пам'ятай, розмовляючи з богом -

БРАМИ НЕКЛА НЕ ВІДЧИНЯЮТЬСЯ БЕЗ ПОТРЕБИ
 ВСЕ, ЩО ТИ СКАЖЕШ, МОЖЕ БУТИ ВИКОРИСТАНЕ ПРОТИ ТЕБЕ
 ВСЕ, ЩО ТИ СКАЖЕШ, МОЖЕ БУТИ ВИКОРИСТАНЕ ПРОТИ ТЕБЕ
 ВСЕ, ЩО ТИ СКАЖЕШ, МОЖЕ БУТИ ВИКОРИСТАНЕ ПРОТИ ТЕБЕ

Слідкуй за руками цього проповідника

Я часто думаю - ось проповідники, які переїжджали із країни
в країну,
тягнучи на собі молятовники, роздруковані на тонкій
папіроскій бумазі
спеціально, щоби в них умістилось побільше проповідей,
продаючи з них частину,
частину викидаючи за непотрібністю, не надто парячись
у будь-якому разі,
збираючи навколо себе місцевих фріків, обділених соціальними
гарантіями,
обіцяючи їм усілякі привілеї для них штуки,
які з ними мають статися
по їхній смерті, закупаючи в баптистів у штатах нові
молятовники цілими партіями,
перевозячи їх контрабандою через німецький кордон,
не перестаючи старатися
будувати свій бізнес на ісусі з компанією, співачки
з братами-фріками
псалмів, кашвидкоруч переписаних із протестантської
церковної преси
з більш щасливим кінцем і не таких поморочених,
доповняючи їх уривками
інтимного характеру, розширюючи, я би сказав, громадські
запити й інтереси,
що ними рухає, - я думаю, - що їх тримає,
якщо це справді релігійні фішки,
якщо це саме вони змушують їх водитись із різними убуздками,
тоді цей світ справді є за що поважати, доки в ньому
є проповідники, спроможні долати пішки
подібні відстані у погоді за якимись своїми обладками,

здагні ставитись із любов'ю до кожного відморозка,
котрий трапляється на їхньому шляху, а оскільки лише вони
й трапляються,

то ставитись із любов'ю до кожного зустрічного,
до всіх цих персонажів боска
з найближчого бару, які сидять там і заливаються усіма
напоюми, котрі лише виробляються.

Якби у моїй родині були проповідники, я б спробував
з ними домовитись,
я б сказав - послухайте, стрийку, давайте робити
цю справу спільно,
може великий бізнес починається зі шкідливих звичок,
ось ви, скажімо, молятесь,
а я люблю наркотика, у нас багато спільного,
якщо придивитися вглябно.

Я б напановував його валізу найкращим говаром,
я би вкладав між сторінок молятовників листя жмайської гакмі,
я б завалив цю країну якісним кремом, і робив би
це майже задаром,
аби лише відбити те, що вклав, й інвестувати подальші

закупівлі штатівських молятовників, аби лише тривала
ця місія,
аби лише за нами тьгалися вайки безіменних дилерів
та прокажених,
аби лише розросталася ця мережа в ім'я господи,
і надходила кожного місяця
відсотки, і щоби поменше дурі було у власних кишечках.

І я тьгав би за ним пачки з друкованими іконками,
я ходив би за ним і слухав, як він лякає народ страшним
судом і гесном,

погрозило зблискуючи усіма своїми золотими коронками,
купленими на відсотки від продажу молятовників, каточеними
у боротьбі із системою.

І коли б він засмак у готелі, к б спускався до барів
і ковався в брами,
збирав би навколо себе найбільш неприкаяних і непроцєнних,
і гамував би їхню чорну, мов кал, справу трьома халками
і п'ятьма хлібами,
і говорив би до них із почуттям розпачу й щему,

що ви знаєте, - говорив би к їм, - засранці, про кінець світу
і там більш про гєску, що ви можете знати,
це к глибок тут за вас своє здоров'я і свою душу розбиту,
і це к перевозу в своїй валізі всі основні експонати.

Ваша гєска, - сказав би к, - це коли дохнеш на вулиці і хапаш
хавку із рук, намаганчись якнайзручніше вигнутись,
кінець світу - це коли три дні безпробудно бухаш,
потім відрубєшся, а на ранок не вигадуєш нічого кращого,
як прокинутись.

Ну і так далі, к би вказав їм на всі неподобства,
к би закликав їх до совісті, к би давив на найбільш
боліщі канали,
і коли б вони мене видали органам влади з причинами
власного жлобства
доки ще й півкі не озвалися, к знав, що б вони мені
інкримінували -

вони би сказали - послухай, - сказали б вони, - це якби
ти просто захотів там, не знаємо,
когось застрелити, якби просто взяв пушку і почав стріляти
наліво і направо, ми би могли
це зрозуміти, але к ти так не зробив, правильно, ти вбивав
сотні мешканців нашого

В

И

З

Ж

О

П

чудесного міста, погодься, цими своїми чортовими наркотиками,
 ти не просто вбивця, ти
 значко гірше, ніж убивця, ти просто покидьок,
 ти це розумієш, ти грав на почуттях віри,
 одним словом, тобі генер не позаздрив, це вже точно,
 і мені б справді ніхто не заздрив, бо чому тут заздрити,
 коли стільки обвинувачень і родичі не вносять застави,
 і кінець світу, і гоцо,
 і вграшавши з головою у всі ці закрути,

я би подумав -

блажен, хто винав із нашої круговерті,
 все, чого ти боїшся, починається після смерті,
 і тому все, чого ти боїшся, як воно не називається,
 тебе не стосується,
 доки не починається.

ЖИТТЯ І СОН

Оксана ПЛАКСІЙ

Жаданова добірка нагадує застоюну воду, її специфічний солодкуватий запах гниття і багристо-зеленавий колір. Ця поезія породжує відчуття застрягості в невиразному міжчассі, прив'язаному до краху імперії. Вона перейнята настроєм безнадії, безпомічності та втоми, що вже стереотипно асоціюється у нас із порою конання «совка». Чи то тепер цей настрій повертається разом із модою на лосини, чи то він і не зникав, закорінений у колективну пам'ять, що ніяк не подолає родової травми – припинення свого ембріонального сну-анабіозу? Минуле – мертво, але й за пам'ять вчепилося намертво: тут, на постімперському просторі воно *«настільки щільне», «що час зупиняється в ньому, ніби серце в покійнику»*.

Коли старі речі повертаються, їх означають словом ретро. Це слово є свідченням дистанції, яка дозволяє дивитися на віджиле відстороненим поглядом, гратися з ним у теперішньому, переносючи в нові контексти і приписуючи нові смисли, та, головне, не боятися його, бути впевненим, що це минуле вже нічим тобі не загрожує. А коли дистанцію витримати не вдається, то це вже не ретро, а привиди. Жадан гостинно впускає їх у реальне життя, і життя стає нічним жахіттям, ховатися від якого можна лиш у сон або смерть.

Життя, сон і смерть так часто плутаються і накладаються, що їх перестаєш розрізняти. І чорні циганські королі (чи їх привиди?) навмання, корячись незбагненим законам і покликам, блукають цим химерним немаркованим часопростором, гублячи спогади й не вважаючи власних реінкарнацій. Так само сомнамбулічно мешкають тут королі невдах, *«невеселі чоловіки у теплих светрах»*, що не вміють грати ні в регбі, ні в що інше, але вміють чекати на добрі новини і вболівати, навіть знаючи, що *«цього року наша з тобою команда нічого не виграв, / але наша команда нічого і не програє»*.

Часом зринають привиди режиму і системи, завдяки яким неприкаяність можна розглядати як нескореність («*померти в цій країні від цирозу – це померти за свободу*»), а коли їх уже немає, буйним цвітом квітне традиційно-чоловіча приреченість і непотрібність, «*коли ні тепла, ні просвітку*». Тоді заходиться про алкоголь, наркотики, релігію – традиційні способи сховатися від реальності, так само як сон і смерть. Ще один, оригінальніший спосіб, виявляється, – трансвестія.

Несподівано у всьому цьому плетиві марень виникає усвідомлення, що вони таки мають межу, бо десь існує відсторонено-неприсутній спостерігач – дитинна жінка, яка не знає, що таке смерть. І тому все, про що тут ідеться, її не стосується, і догукатися до неї не вдається, і її ніколи не затягне межичасся, де безнадійно й назавжди стрягне розгублена свідомість чоловіків, яким не можна вірити.

На противагу Жадановій, добірка Вольвача створює ілюзію руху та якоїсь майже піонерської бадьорості. Все побачене й назване побачено й названо *мимохідь* (як, тільки ж нікому не кажіть, і саму добірку), але не *мимохідь* (це слово часто спадає на думку, коли читаєш Жадана), – навпаки, вельми свавільно.

Поетія Вольвача дуже егоцентрична й має щось від репортажності, – вона є ніби реалізацією прагнення фіксувати емоції та образи, щоб тим самим викидати їх у минуле й звільнитися від них, не даючи їм жодного шансу себе затримати й опанувати. Тому присутність «колишнього», на яке всім так звично й зручно нарікати, не обтяжує, брак чогось – навіть дому – настрою не псує. Навіть імперія, що подекуди таки вигулькує, у Вольвача якась «приручена» й не страшна, вона скидається радше не на привида, а на опудало, до якого всім стало байдуже. Нестримне тяжіння до освітлення й очищення минулого («*сонячний сік або сок / забризкує нас і бездонний «совок»*») теж має допомогти позбутися його через освоєння й примирення. Навіть слово «комунізм» поет примудрився вмістити в сонячний контекст.

Добірка перейнята втіхою від руху й від минулості («*Йти мені так весело десь мене та ждуть*»), спрямованістю вперед, чуттям шляху й поклику («*– провідником чи провидінням – / все тремтить попереду душа*»), навіть вірою в доцільність і правильність шляху («*у своє знов мій мріється шлях*») – небагато сучасних поетів і непоетів наважуються на таку позитивність та мажорність. Утім, як і на визнання й навіть декларування присутності іншого Поета – класика – у власних текстах.

Кокетливо оголошуючи себе «*волоцюгою*» й «*грішником*», Вольвачів герой проходить крізь світ, що «*не дивиться вслід*», ніби й не прагнувши лишити сліду, не переймаючись його байдужістю й безпечністю.

І принципова «зашкленість» поетового світу на тлі загальної мажорності зненацька чомусь насторожує, як насторожує прагнення сховатися. Схоже, йдеться про волю, найвищим ступенем якої є цілковита неприсутність, *неіснування*. Тож чи не є ця бравурна подорож просто втечою в нікуди? *

Емма Андіївська

У оформленні віршів С.Жадана та П.Вольвача використано малюнки Емми Андіївської – поета, прозаїка й художниці, яка народилася 1931 р. в м.Сталіно (сучасний Донецьк), але з 1943-го живе й творить на Заході. Нагороджена премією Антоновичів за «Роман про людське призначення» в 1984 р. Авторка кількох десятків книжок мала принаймні не менше персональних виставок: від Державного музею книги й друкарства України до Вищої школи телебачення і фільму в Мюнхені.

«Її поезія демонструє блискучу спробу сюрреалістичних пошуків первинних даностей, передсвідомого чи підсвідомого. Письмо її пружне, раптове, надзвичайно контраверсійне та асоціативне» (Тарас ВОЗНЯК).

Дізнайтеся про нас більше!

ПОРТАЛ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ ІНДУСТРІЇ

JABOOKS.INFO

інформаційний партнер

літературно-критичного журналу

КИЇВСЬКА РУСЬ

ПАВЛО
ВОЛЬВАЧ

Тривання подорожі

...народився 9 жовтня 1963 року в місті Запоріжжі.
Закінчив Запорізький державний університет,
факультет журналістики. Працював редактором
редакції інформації Запорізької обласної державної
телерадіокомпанії. Нині – кореспондент української
служби «Радіо «Свобода»». Поет, прозаїк, публіцист.
Лауреат премій імені Василя Симоненка (1997)
та Володимира Сосюри (1999). Номінант
Національної премії імені Тараса Шевченка (2000).
Твори П.Вольвача включено до декількох навчальних
програм ВНЗ та середніх шкіл, вміщено в численних
хрестоматіях та антологіях, зокрема зарубіжних.
Окремими виданнями вийшли збірки поезій
«Маргінес» (1996), «Кров зухвала» (1998),
«Бруклі і стерні» (2000), «Південний Схід» (2002)
та роман «Кляса» (2004).

В
І
З
Н
О
П

* * *

В мерехкому бео београді
Може бути – будуть мені раді.
Адже празька ніч бума пахком
І ракія й подушка в помаді

Тиховійна вранішня фіранка
Ладилась до липня. Спажа бранка.
І зававшись ув одну з мансард
Я читав що пише едуард

І жалів когось кому до смерті
В тім європськім гербовім осерді –
Пиво точене коліно вуджене
Із довічним радіо ліберті

* * *

Вже грохи є і гіркоти і втоми
Оце б додому – та немає дому

З розвалин днів що стали потойбіччям
Сіріють очі з батьковим обличчям

І сам ти є немов тебе нема
Лиш мріями підсвічена пітьма
Що синьо обіцяє – попри щастя –
Багрову дроз чогось чому початся

І розгортає зкам'янілі хаці
Де жить найкраще – жити напропаще

І, ставши вбік від інших – всяких – других,
Вчувати кулі на надбрівних дугах

* * *

Зажовтіло сонце і країни хасі
Десь мені припишли за тремким горбом
Наче зранку випити раптом грамів скількись -
Лагідна під пахвами течія життя

Легше увляється хтивод й нагою
Навмання побачена дедка з жінок
Випукле «сьогодні» твердне під ногою
І моє «колишнє» - поряд - у мені

Вижовклий постріблений день лежить хитається
Йти мені так весело десь мене та ждуть
Там Поет вінгранний з Миколаєм в головах
І розмова кольору неба й тютюну

Тільки трішки жаль мені що немає наче б
Поряд тих з ким схожий був з ким недбало йшов
Всіх би їх повизбирать для таємних значень
Хтось же їх вколов мені попід саму кров

* * *

Так воно в квітні й буває -
тіні від часнику
обицяють тіні від піній

милий непотріб

вулиць арок і перехресть
делікатес випадковості
а за дошками різнобіжних заборів
вигріваяться дрімотні підпахвини чужого життя
що це з осені поскидало в рівчак
старі автомобільні покришки

обтрусившись від битого скла
гладкошерстні діброви кудись вирушають
і йдучи посеред Сирця
хтось відчуває як багато ще неходжених світел
і як на прив'язі в пам'яті
плицється Сарагоса

* * *

Посеред химерної держави,
Де прибився твій південний схід,
Синіми туманними ножами
Музика тремтить тобі услід.

Кучерями, вітром і залізом
Бурхає, буває, а тоді -
Навздогін лишається надрізом
Вохоцьві, грішнику, тобі...

Й провіщає те, що світлотінню
Набігає й сліду не лиша.
І - провідником чи провидінням -
Все тремтить попереду душа.

* * *

Миголі ВІНГРАНОВСЬКОМУ,

незниклому

День стоїть до небес. А канапа пуста.
Ви вдихнулись в раптовості світу.
У тремтіння листа, в білостінні міста,
Що під вечір оранжево світять.

Ще відходить мені від «немаж», як від сну,
І кімната провітриться від тютюну,

Та вже видива вигнули вії:

Десь, як закрут ріки, слова м'ята і сіль,
Чомусь дотик цоки, чомусь срібна таріль,
І червоне вино пружношиє...

Ви такий мені є – над плачі і платки –
Фіолетово-флейтова музика.
З позаземних рівнин золоті завитки,
І у хмар ваших губи усміхнені.

От і все. У своє знов мій мріється шлях.
Повз вечірне розвітрене дерево...
За горби, за міста в золотавих джмелях...

Синьо світиться вами душа по краях
І веде все, й витає попереду...

* * *

Часи були невігядливі. Теплі, мов анекдот.
Дзвенів трамвай. За цегляним забором
двигтів завод. Заломлючись за поворот,
ниті афер тяглися, нерви пригод.
Поряд жовтів головою Єгоров.

Щось завихрилося в небі – здавалось – і все!
Барви незнаних щастя руть по околотку!
Розтуляться чийсь губи. Відкриється сейф.
І золота «бура» переб'є «молодку».

Дивні прахи жили у нас під грудьми,
мінилися по футболках, сідали нам на спецівки.
І вишпигували розпливчастими крильми
м'ясо Кіншаси і револьверні цівки.

...Сни нові стирчать в новий горизонт,
Йдуть за нього, ковзаючись, мов по насту,
до далеких вогнів, до темногоглих змов,
прірву смерті латати промінням братства.

Пада відсвіт сюди, в пістряве безмежжя,
де по закрутах вулиць – це ті ми, й не ті...
Як раніш, тонко скляться видінь моїх вежі
і кольорами міняться в передчутті...

* * *

- Кажеш, тільки звільнився?

- Хага була катжавая...

обцаковая то єсть...

- Ну-ну...

що його?

сісти й собі?

спитись ганяти машини з Голландії

двома трамваями доїжджати до прохідної

пританцьовувати під мохитовні співи

в Будинку культури глухонімих?

гай-гай

здимів час котловий

обцаковий простір епохи

ні імперій уже нічого так порожнеча

непродихність начальства така ж сама

а тоска навіть більша

і труби димлять

попри смерті чийхсь матерів

К

И

З

Е

О

П

от і все

тільки тіні тремтять

в золотому поросі пам'яті

рідне тремтить

голубими змахами тіней

на білих блузках на білих комірах

неповторних моїх коханих

у травні

травні

* * *

Безліч дійсностей перебуло...
Батьківщинностей (ще і такої)...
Жулом кинувши все за крило,
споживай... Завдяки літакові

сни азійські, азійські сини
за бокалом хитнулись надпитим.
З їхніх вилиць летять табуни
і стени прогинають копитом...

Спогадати не можна забуть
дорогих осоружних химерій.
Осідає жарка каламуть
на конвульсії теплих імперій.

Втім – а я це? Чи ні? Та сиджу,
скаламучену лагідну гуцу
через прорізи зору піджу,
прозираючи в мідне грядуче,

що, зневаживши межі й кутки,
смуги пише по небу багровим...
Що уже не змахіє-таки,
кров напнувши колишнім огромом...

* * *

Червоне кріплене у мене і в Бена,
В повітрі задуха, але, поза тим,
Смієся, і Бен щось говорить до мене –
Боець і зухвалець, напівосетин.

Був рух його пружним і вправним баре,
Ну сів, ну помер – ну а хто не помер?
А поки що сонячний сік або сок
Забризкує нас і бездонний «совок».

.....

...Турбіни крутились. Ракети здіймалися.
Синіха троянда в трикутний розріз.
І грів я під сонцем десь там свої малість,
Із величчю в ногу йдучи і врозріз...

* * *

Напевно з Польщі йдуть похилі дощі
Батькова пам'ять тьмяно блищить
Під сутінковість готельних стель
Приходять сни про Брюссель

А це – в повітрі роз'ятрений жест –
Неначе спирт взяв загорівсь
Дахів осіння досвітня жерсть
Тримить під ногами боївкарів

...І мимо столів де – на ногу нога –
Сидить діамантовий зашклений світ –
Іде хтось... А світ жуочи чуїнгам –
Безпечний – не дивиться вслід...

* * *

Господи, діждалися! Таке-то...
Сонце йде по битому по склу.
Тиховійні пурхають пакети,
Надихають випити - малу.
Всім весна позатика за шиї,
Вигріє всім сонце кишені.
Це не гроші - стащить і мені:
Соняшний повсюдний комунізм
Рознесуть відмоходімі шини.
І тебе, о, славо неутекла,
Ну, куди подінешся ти, к-хе...
Вранішня гора, суха і тепла,
Море, хедь навскісне і легке -
Шугонуть за сквером і об'яснять,
Затремтять у немовлятну синь.
Жар степів... «Свободу політв'язням!» -
червінь букв на пірсі... Й паруси...
Й тайни ті, що зроду не еднать їх
(хоч і намагався, й надававсь):
Натяки з-під вій і сийва натяк -
З крем'яного шляху на Дамаск...

Видавництво гуманітарної літератури #1 в Україні
Світова інтелектуальна класика в найкращих перекладах
Книжки провідних українських гуманітарів
Часопис аналітичної есеїстики

Юрій Андрухович
Тимофій Гаврилів
Григорій Грабович
Арослав Грицак
Тамара Гундорова
Сергій Жадан

Володимир Кулик
Юрко Прохасько
Микола Рябчук
Олексій Толочко
Андрей Хадановіч
Настася Яковенко

КРИТИКА

адреса 01001, Київ-1, а/с 255
address 01001, Kyiv-1, p.o.b. 255
www.krytyka.kiev.ua
krytyka@krytyka.kiev.ua

будь критичним / think critically

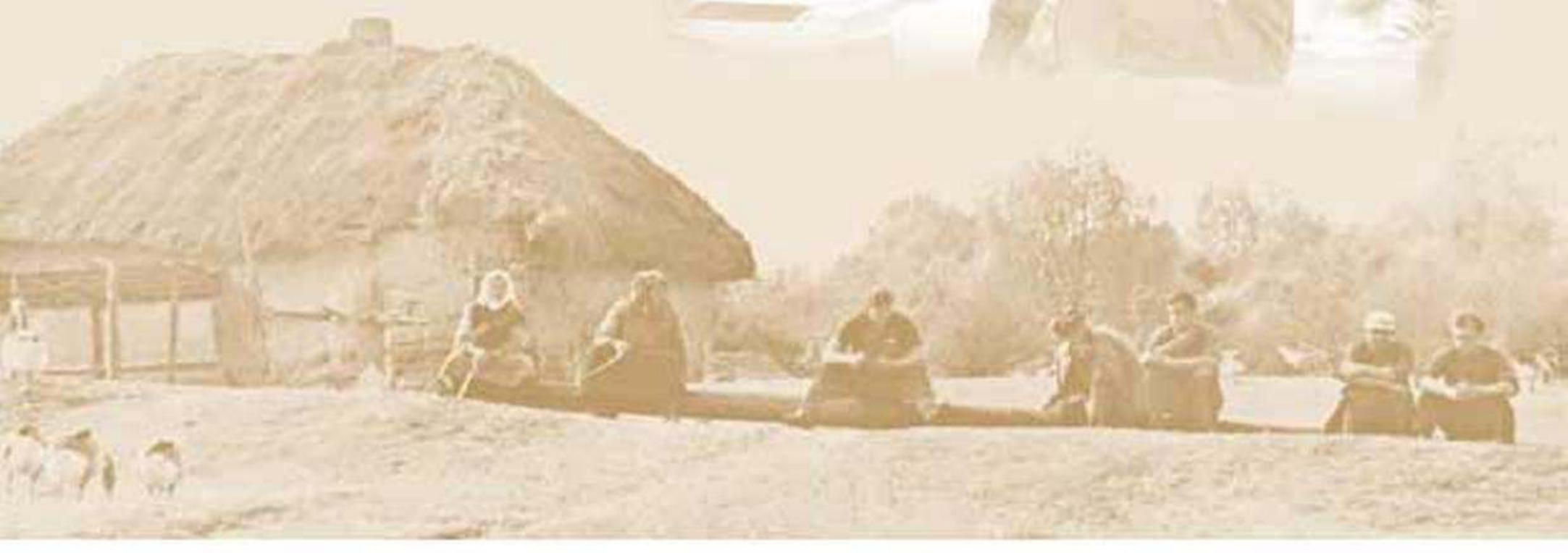

Епізодична пам'ять

... народилася 31 грудня 1949 р. в м.Кривий Ріг Дніпропетровської обл. у сім'ї гірників. Закінчила філологічний факультет Дніпропетровського держуніверситету. Працювала журналістом в областіх газетах «Зоря», «Прапор юності» та на обласному радіо. З 1983 р. живе і працює в Києві — у видавництвах «Молодь», «Радянський письменник», а з 1995 — головний редактор всеукраїнського просвітницького тижневика «Слово Просвіти».

Член Спілки письменників із 1977 р. Автор поетичних книг «Народжена в степах», «Весняне рішодення», «Горизонт», «Візна», «Жінки і птахи», «Дзеркала», «На чоловічий голос», «Отримана часом», кілька книг для дітей, книги публіцистики «Сотворіння». Лауреат премій ім.Володимира Маяковського (1981), ім.Володимира Сосюри «Любіть Україну» (2001).

Організувала та видавала перший жіночий культурологічний журнал незалежної України «П'ятапора». Є автором сценаріїв багатьох столичних масових свят і дійств. Заслужений працівник культури України.

Розділ I

Коридором дзеркал

...Старе полушене люстро, поїдене лишайниками вологості, водяних плям і дзеркального грибка вже не всотувало, а лише відбивало гілку розтрісканої абрикоси, кілька зморшкуватих, висохлих абрикосин, ще від зеленця вдарених паршею і нею ж приліплених до гілки, пілку вивітреного суховієм і латаного хмарками неба, жирного байдужого голуба на даху шлакоблочного сараю та чорну тінь бетонного стовпа, яка то довшала, то коротшала, ділячи навпіл брудну калюжку колись ясного срібного плеса. Букову шафу, злагоджену чернівецькими майстрами ще за Хрущова і придбану агрономом на премію за кукурудзу напередодні аж того Першотравня, коли радянське ПВО збило Пауерса, викинули на задвірки. Добряче накретавшись та наббивавши боки й пальці, дерев'яне одоробло щоміць штурхонули на землю, з надією, що побите шашелем дерево розсиплеться й піде в сміття на розпал, яке в сільській садибі само множиться й збирається до купи, аж доки не згорає чадним вогнем у ритуальні дні весняних чи осінніх прибирань. На жертвовному сірому попелі згодом викохуються величезні золотаві гарбузи в сіро-зелені басамуги – такі собі кола небуття речей, що відслужили своє і розсипалися нетривким жаром. Одначе буковинка, витримавши щелепи не одного покоління шашелю, людям теж не піддалася: шафа бхнулася горілиць, не випустивши з пазів середнього дверцятка понищеного часом свічада, що не розбилося, не взялося колятинами, а лише перелякано витріщилося в небо, звідки на нього косувало голубине червонясте око, впав скручений гусінню листочок та почав швидко спускатися ногатий павучок, прий-

нявши мутну подобу за суперника, який нахабно залетів на його територію. Сірий привид бетонного стовпа погранично переділив калюжку посрібленого скла, саме у тому місці, яке десь у задзеркаллі відділяло теперішнє від майбутнього, – і скло зітхнуло чи застогнало – вузенька, мов нарізана алмазом щілинка вивільнилася, вихлюпнула останнім промінцем минуле, і воно відразу ж впрялося в шовковинку павучкової нитки. Павучок злякався, його шовкова слинка пересохла, він вузликом полетів на плямисту гладь, на якусь мить завмер, доки його легенькі лапки не заворушилися і не вдарились навтьоки, плутаючи обриси безлічі відображень одного й того ж жіночого лица, що випірнули на поверхню колишнього дзеркала з його глибин, але, сягнувши повітря, випаровувалися, як оцет чи спирт. Враз спорожніле скло назавжди відпустило свою пам'ять і ледь ворухнулося, беззвучно розсіпаючись на скалки й окрушини, що змішувалися з перетертою шашелем буквою порохнявою й сунулися в нутро старої шафи, виломляючи чи на її грудях вікно в нікуди...

...У нову хату родина Турівних увійшла на Покрову, хоча новобуд не надавався до новосілля: сіро-бугристі, литі з криворізького доменного шлаку стіни не вистоялися, не охололи, бралися плямами і волого сльозилися по ще не білених, але вигладжених рудою і шпарованих сірою піщаною глиною кутках. Крізь незашиту стелю у сінях завівало холодом, залітали протяги з горища і шарпали дверима. По мазаному, якраз між вікнами, зійшли і швидко зазеленіли вівсяні ключки, – валькуючи стіни, до глини для тепла і міці щедро додавали кінських балабушок, – було це якраз у жнива, тож колгоспним коням фуражу не шкодували. Кізяки довелося збирати дівчинці, – втім, була й втіха від тої роботи, бо слідом за бричками, підводами та однокінними безтарками бігали лошата, на ходу підладжуючись під кобиляче вим'я чи відстаючи від повозу, і тоді їх легко можна було приманити, склавши руку човником і кличучи «кось, кось, кось». Нічого не знайшовши в долоні, лоша залишало в ній теплий шовковий доторк, який ще довго лоскотав шкіру, й кидалося навздогін колесам, збиваючи невеличку куряву. То був майже відпочинок: іти дорогою, проціджуючи пальцями ніг розтерту на борошно гарячу пилюку, роззираючись, чи не зблисне десь скляна знахідка зеленого або коричневого кольору, яка могла б згодитися для гри в узорі. Слідом за дівчинкою летіло кілька жовтих метеликів, обганяли її, а потім, припадаючи до синіх квіток петрових батоїв, знову відставали. Десь за Степуриним сажком коротко, наче позіхнувши, кукурікнув півень, даєнькнув ланцюгом собака,

звелася на ноги рогата коза Мані Карпенчихи, напинаючи верьовку, потяглася до неї, і дівчинка прискорила крок – мати, як завжди, сказала «туди й назад», але «туди» чомусь виходило довшим, забарнішим: вийшовши на дорогу, над якою стояло розпечене полуднем повітря, вона втрачала здатність швидко рухатись, ставала повільною, – ніби вже й не йшла, а *витала* – як оті блискітки, що мерехтіли над колією. Якщо приплющити очі, то крізь вії можна побачити, як над дорогою йдуть *сонячні люди*, зіткані з переблисків тремкого повітря, і дівчинка, уподібнюючись до них, теж наче зависала над шляхом, чуючи підошвами ґрунтівку, але вже не бачачи її...

Відро боляче вдарило по колінцю, вона розплющила очі й майже побігла півтвцем до колгоспної конюшні, якраз у кінці дороги, над якою вже стояла їхня безвіконна поки що хата з невисоким шиферним дахом. *Сонячні люди* розточилися і стали невидимі, а плавке від сонця повітря й біг примусили дівчинку міцніше стулити губи і дихати носом глибше, від чого всі запахи стали різкішими й озивалися на смак: прив'яла кукурудза з обвислими чубчиками на молочних качанчиках на Чумаччиному городі, сивий мак між Гайдуківським картоплищем, зелені помідори, вчора політі Кукулевськими, гіркувато зволожували її подих, вдляючи по краплі вологи. Із наветіж розчинених широких дверей конюшні вдарило сіном, до сухого вишкребленим дерев'яним настилом і пропотілими хомутами. Дівчинка перестала дихати, обережно входячи в напівтемне нутровище з порожніми стійлами. Діловито гули великі кінські мухи, намагаючись обліпити той куток, у якому, зітхаючи, тихо топталася жеребна кобила Ракета, втомлено одмахуючись хвостом. Забачивши дівчинку, вона повернулася й насторожено дивилася на неї. Дівчинка теж встигла побачити в її дзеркально-чорних очах себе – завбільшки з лялечку-мізинчика, з відром у руці...

Кізяків та глини не бракувало, бракувало грошей, тож хата росла самотужки. Навіть дівчинка топталася в глині із посічкованою соломою, розгладжувала руками, хлюпаючи щедро водою на колючі вальки, вбиті в дерев'яні форми, чіплялася забабраними пальцями за ковзку ручку розбухлої вербової коробки без дна, допомагаючи матері витрушувати на траву готові лампачі – на перестінки. Дівчинка відчувала, що найбільше їй допомагає сонце, яке сушило шлакові стіни, запікало лампачі та саман до білястого кольору, і тоді їх треба було ставити «на попа», визволяючи з-під сирої ваготи латку зопрілої трави та примушуючи червоних кузок розбігатися врізнобіч. Вітер теж одразу кидався на допомогу, обдував, вигрівав, як міг, і лампачі,

і їхню хату, – знав, що подітися родині нікуди, треба швидше зводити перестінки, валькувати горище, вивершувати димаря, вистеляти підлоги... Батько не боронив літнім суховіям ганяти кутками, шугати в грубку і випурхувати в димар, торгати щойно вставленими вікнами і дверима, ляскати дранкою і шарудіти в стружці; сонце і вітер були на батьковому боці, вони так само як і він хотіли цієї хати на белебні, на шматку колишнього тирла біля ставка, на тій землі, де агрономові нарізали ділянку під забудову. Перше, що зробив батько – висадив сад, обніс дворище не парканом, а рядком тополь і кленів, тож як не втомлювався – а тягав відра з водою від ставка, поливав яблуньки й черешні, – жодна не всохла. Суховій мав досить клопоту біля хати, тож і не поспішав обчухрувати молоденьке листя, хоча й торсав його щодня, аж доки, на Спаса, не вивернув срібним сподом догори, аби воно зазолотіло, запрозоріло у жовтні, зриваючися за ним услід. Тої осені було так вітряно, що дівчинка боялася: деревця здіймуться і полетять на став, у долинку, де затишніше, – навіть дереза, що тримала крутий берег, не скинула дрібного листу, а густо взялася продовгувати кисло-солодкими ягідками.

Саме тоді й увійшли вони в хату – батько тримав на руках півторарічного брата, дівчинка йшла слідом за матір'ю, і її від цієї урочистості брав острах; знайома до найдрібнішого гвіздка хата поперед них впустила в себе якусь таємницю, і та запала під підлогу, залягла в кутках, залишивши за собою право бути невидимою, але озвученою: щось поскрипувало під ногами, шелестіло в кутку, крєктало за грубкою... А може, то їхня нова оселя вросла в землю, – пускала корінці навсебіч, наче трава, просновувалася нитками їхніх розмов, гвіздками голосного батькового сміху, братовим ранковим вередуванням і материними лагідними вмовляннями, дівчинчиними піснями у лункій порожнявості, голосами родичів і сусідів, що охоче заходили до них у гості, – хата повнилася ними і переставала бути лише шлаком і глиною, деревом і склом, набираючись звуків і запахів живого життя. Качався по підлозі смугастий кіт Мирон, дозволяючи братові бавитися з ним, надворі дзвеніла ланцюгом, поскімлювала і гарчала на перехожах Найда, що прибудилася на третій день їхнього новосілля, вуркотали у піддашку голуби, невідь звідки прилетівши і залишившись зимувати, шаруділа на горищі куниця, об'явившись слідом за голубами, але батько не поспішав ставити на неї капкан; подвір'ям гуляв розкішний півень із чорно-зеленим хвостом і шижкастим гребенем, конвоюючи десяток зозулястих курей, а в оцаркурохкав підсвинок Боря, невдоволено постукуючи коритом, яке обсідали горобці їхнього двору.

Дівчинці здавалося, що на їхньому дворіщі всі засинають одночасно, а прокидаються кожен о своїй порі, тож, пробудившись від сну, вона ще якусь мить лежала тихенько, намагаючись вгадати, хто вже не спить у їхньому обійсті. Тепла грубка озивалася голосом вогню, – якщо там потріскувало і тихенько гоготіло, то це значило, що мати акуратно склала дров'яний колодязь і розпалила вчорашньою газетою; якщо ж у грубці стріляло, реготалось і гуло, сичало і пирскало, виганяючи акаційовий дим у димар, то біля вогню заходився батько, а мати подалася поратися. Дівчинці подобалося, коли вогонь сміявся а маленькі жаринки вистрибували через піддувайло на жерстяний листок біля плити, – в хаті злегка пахло димком, тепло швидко наповнювало схололу за ніч кімнату. Слідом за димком починало пахнути гарячими млинцями, пшоняним кулішем або картопляною юшкою, киплячим молоком і ячмінною кавою, ті запахи вивітрювалися чи всотувалися у найголовніший дух їхньої хати, який, позбуваючись сирості й тимчасовості, прозорішав, солодшав – від ошпареного окропом хмелю на опару для хліба, переймався в'язкістю розімлілого айвового варення, терпкішав від самої айви, яка влежувалася на підвіконні, хмелів од яблучного вина, що примхливо булькало у трубці, вмазаній тістом у бутлеве горло, п'янкішав подихом тернівки, на якій самогон оженили, ніжнішав, поступившись на мить своїм пануванням свіжості нахололих у житній соломі яблук, чи ластився до грудочки меду, що танула на блюдці біля кухлика пряженого молока для дівчинки.

Провалившись в ополонку на першій льоду, вона розхворілася і не одужувала довго, ніби проспала всю зиму – тільки дотики, які

відчувала крізь гарячу дрімоту, подавали їй знаки, що вона не сама у хаті – батькова долоня накривала її чоло, витягуючи жар, на пальці делікатно вмощувалося ніжне підгорля kota Мирона, вібруючи від муркоту, пестили материні руки, розчісували її збите волоссячко і витирали спітнілі брівки...

Здавалося, що дівчинка вже видужує, та варто було матері погасити світло і вийти з її кімнати, як з-під стелі розплющувалося велике чорне око і починало всотувати її слабеньке тільце, безпомічне, як тоді, коли вона брьохалася в ополонці, куди втрапила разом із санками. І щоночі вона знову і знову летіла з крутої гірки – просто на став, лід аж потьохкував під полозками, а потім і сам перестрашено охнув, обламавшись, – вибухнув водою, що схопила дівчинку попід пахви у крижане сильце...

Городом, з протилежного боку ставу, біг дядько, вимахуючи руками, – наче перемелював свій крик, дівчинка не мала сили напружитись і скласти обрубки слів у щось ціле, тож її погляд покинув чоловіка і зупинився на власних пальцях, що зімкнулись обіруч крижини. Той, хто прорубав ополонку, покидав шматки льоду, і вони попримерзали до країв вилому в чорній воді. Дівчинка відчула, що її куплене на виріст зелене пальто ось-ось просякне водою й потягне на дно, як тільки випорскне з рук рятівна крижина. З очима трапилося щось незбагненне, і вона раптово побачила все з висоти: свою голову в ополонці, підперту коричневим цигейковим комірцем, у збитій на маківку картатій червоно-зеленій хустці, задублі пальці, взяті в замок, дядька, що вже добіг до ставка і, аби врятувати її, мав би перелетіти через дерезу, з якої птахи поскльовували всі ягідки-барбариски, безлюдний припорошений снігом став, свою незамкнену хату, припнуту до неба кошлавою ниткою диму, і над усім тим – сонце. Вона вхопилася очима за сонце, і раптом її тіло подалося вперед, груди виїхали на лід – то санки, вислизнувши з-під дівчинки, підсадили її, і вона відчула, що тихенько виповзає з ополонки, сама не розуміючи, як це їй вдається. Тихенько виволікши своє тіло з крижаної води, дівчинка довго не могла звестися на ноги, тому ще трохи проповзла, спираючись на лікті, від чого її мокре пальто, байкові штани і шиті валяночки почали братися крижаними баранцями, вкутавши тіло такою втомою, що захотілось заснути. «До-до-му, біжи додому!» – безтямно волав дядько, бігаючи вздовж дерези і шельюгів. Дівчинка обернулася на той крик, а потім – на ополонку, чекаючи, що звідти випірнуть санчата – ще новісінькі, з високими алюмінієвими полозками і спинкою, з легеньким, із чотирьох дерев'яних дощочок сидінням, пофарбованим червоним, жовтим,

зеленим... «До-до-му!..» – горлав дядько, і вона, обминаючи ковзанку, тихо побрела назустріч Найді, що, зірвавшись із ланцюга, прибігла до неї і облизувала руки й крижане лице, радісно крутячи хвостом бігла поруч, провалуючись у сніг. Напівпритомною переступивши поріг хати, дівчинка почала роздягатися, залишаючи одяг на нових фанерних стільцях, чого ніколи не дозволялося робити, накинула материн халат на своє неслухняне, задерев'яніле тіло, мимохіть притислася до гарячої грубки, і лише тоді її почав бити страшний дроз, від якого не було спасу, аж доки не прибігла з роботи мати, безтямно повторюючи – «Боже, Боже...», – розтерла її горілкою, закутала всіма теплими ковдрами, які тільки знайшлися, і дівчинка відчула себе маленькою лялечкою у великому гарячому коконі, який неможливо проткнути руками, навіть тоді, коли лікар, якого привіз батько, розмахував над нею вогняною шпичкою, ліплячи їй на спину банки, а вона покійно слухала, як вони тихенько дзвякають, наче чаркуються одна з одною... Час від часу дівчинка знову починала бачити все зверху, ніби зависала під стелею на важких скляних крилах: брат зосереджено складав кубики, Мирон ехидно готував на нього засідку, посмикуючи хвостом і хижо притискаючи вуха, батько з матір'ю стурбовано перемовлялися, але слів було не чути, молоденький столітник викинув нового листочка, в духовці пеклася картопля, на столі в коричневому папері лежала солонка

– кілька дрібних рибок виповзли з розмоклого кульочка, й їхні просолені очі примусили дівчинку гидливо здригнутися, перевести погляд туди, де у великій мисці стояла внесена матір'ю з погреба квашенина: чвертки капустипелюсток, огірки, лискучі помідори, кілька яблук, кавун з примерхлим закрученим хвостиком, повний прозорого розсолу... Дівчинка встала з ліжка і, похитуючись, якомсь навпомацки, непевно, пішла до столу, аж доки не вперлася пласким, виб'їлим тільцем у стільницю. Мати здивовано охнула: «Боже, Боже!..», а батько мовчки одрізав їй скибку кавуна, яку вона висмоктала одним духом і відчула, що... одужала!

Це відчуття було таким радісним, що вона розсміялася, – спочатку невпевнено,

а потім голосніше. Батьки, перезирнувшись, все зрозуміли й озвалися таким щасливим сміхом, що брат покинув свої кубики і, регочучи, вчепився в дівчинчину довгу сорочку. Кіт Мирон нарешті вискочив із своєї засідки, розкидав кубикову башту і, настовбурчивши спину горбом, а хвіст трубою, дав такого кругаля по хаті, що мишка, яка було наважилася рити нірку з-під підлоги, аби вибратися на кухню, передумала...

...Дівчинка довго уникала дзеркала, що набігало на неї – її ж відображенням, – просто з шафи, нещодавно поставленої в побіленій кімнаті навскоси від її ліжка; з'явилося дивне відчуття *підглядання*, особливо коли залишалася вдома сама, а у вікнах сутеніло. Їй нещодавно виповнилося дев'ять років, і в її кімнаті це було перше дзеркало. Звісно ж, вона вже бачила себе в дзеркалах, що, більші чи менші, висіли в любимівських хатах по стінах, а у пасічника Москаля давнє, ще куркульське люстро стояло, опираючись на спеціальну тумбочку, – високе, майже до стелі; Криворучко щойно купив своїй дівці трельяж – потрійне дзеркало, у якому споглядаєш себе зліва, справа і простолиць, і тепер головівна викручується перед ним зранку до вечора, збираючись на побачення до Жори Босенка; у конюха, якого дражнять дід Жеребило, люстерко вмазане в стіну над рукомийником – старий перед ним голиться перед Різдом, Великоднем, Жовтневою революцією і на велике похмілля, посварившись з бабою і обіцяючи пристати в прийми до Рябової Моті, якщо «стара кобила не прикусить лизня, бо я його таки колись одріжу». Жеребило шкребе чорні впалі щоки, надуває їх, закочуючи губу, показує величезного язика, наче перекривляючи бабу, добряче її перед тим налякавши: лезо свистіло, дід нахвалявся, злостиво ганяючи бритву паском, – баба, маленька, як вузлик, переставала лаятись і сідала на лаві, мовчки намовляючи Божечка, щоб дід врізався. У дівчинчиних діда та баби дзеркало було чималеньке, взяте в дерев'яну, пофарбовану, як і вікна, синьою фарбою раму, висіло на простінку між двома причілковими вікнами, так само, як і вікна, вбране у вишитий рушник; як вона малою не запопаджувалась, а бачила в ньому лише свої ноги; згодом, коли піросла майже до нижнього краю блакитної рами, могла побачити проділ на власній голові, пару здивованих брівок і двоє зелених очей, що недовірливо чогось дошукувалися; рік тому, коли поховали прабабу Настю і поминальники ще дообідували під черешнею, вона заскочила в світлицю (яку потайки вважала своєю, бо прожила тут з батьками кілька років), побачила запнуте

дзеркало, знічев'я потягла запинало вбік – в склі майнули перелякані очі і якась напівтінь, що неймовірно її злякала. Притьма вихопившись із хати, дівчинка сіла на призьбу біля прабабиного зільника, у якому зловісно порозростався коров'як, і заплакала; жах стояв за її плечима і, оглянувшись, вона зрозуміла, що сидить навпроти дзеркала, яке висить між вікнами, підглядаючи у спорожнілу хату, але, якимось чином, своїм зворотнім боком бачить крізь причілок ще й її та пранастин зільник...

Їй не сподобалися ні букова жовта шафа, ні дзеркало в ній – таке нове, що аж бралось срібними брижами, – ніби якась хвилька перебігала між шклом і деревом, а вихлюпнутися не могла... В шафину утробу мати урочисто повісила зимові пальта, своє крепдешинове плаття, дівчинчину шкільну форму – коричневу сукенку, білий та чорний фартухи. У нижній ящик поставила батькові святкові присохлі черевики та свої, на високих дерев'яних каблучках, давно не ношені модельні черевички. Дівчинка любила потайки взути їх і дибати по хаті, коли залишалася сама.

Дзеркало святково сяяло назустріч, як тільки вона схоплювалась із ліжка, але мала не поспішала дивитися в нього: дівчинка навіть косу навчилася заплітати навромацки, гладенько і швидко. Кілька рухів гребінцем догори і справа, потім за вушком, на лівому плечі розділити волосся натроє і вправо з двох боків переплітати пальцями: незабаром побачиш блискучий, як весільний калач, трижмут, в кінець якого треба акуратно вплести банта: на будень – чорного, на свято – білого, а на гостину до баби й діда – червону атласну, ними ж подаровану, стрічку.

Дзеркало поволі обживалося в кімнаті, по частинах забираючи її в своє плесо: відкриє мати шафу, писнуть, відхилившись, дверцята, дзеркало попливе і встигне вхопити своїм оком шматок молдавської шерстяної, у вишнево-зелену смужку, доріжки, вишневий килимок на стіні, білу прошву на дівчинчиному ліжку, портфель, недбало кинутий під стіл. Іноді мати широко відчиняла дверцята і, про щось міркуючи, довго розглядала небагаті скарби, – тоді дзеркалу розкіш: воно встигало роздивитись вікно з білими фіранками і колючим столітником, заманити у своє скло кілька промінчиків та електролампочку, що погойдувалась під дешевим білим абажуром, і дівчинку, яка, схилившись над столом, читала або писала в учнівських зошитах. Дзеркало встигало примітити навіть чорнильну пляму на її середульшому пальчикові й краєчок коси, закушеної зубами від старання... Мати знаходила в шафі те, що її цікавило, із чого, перелицювавши та відпаривши,

можна було зробити обновку для дівчинки – спідничку або й цілу куртку. Шафа закривалася, дзеркало заспокоювалося, встоювалося, але його блиск робився повнішим, переможнішим.

Дзеркало чекало, коли дівчинка звикне до нього і сама принесе йому свої очі, маленького впертого ротика, чорну пухнасту кіску і постать, в якій уже вимальовувалася дівочка – зграбна, загониста, швидконога...

Дівчинка відчувала, як дзеркало приманює її, – заходячи в кімнату, косувала на його черлене око – загадкове, непрочитанне, хоча в ньому й відбивалося її напіводвернуте лице. Вона пригадала, що відчувала оцей острах, бачачи саму себе, тільки малесеньку, як голівка метелика... І оцей злодійський зблиск погляду... Коли це було, як сталося? Її уста раптом відчували смак молока і меду: молоко солодило душу, душа рвалася до воріт, ворота відчинялися на вулицю, повну білого світу.

...Світом йшла циганка. Оборчата квітчаста спідниця гойдалася од тину до тину, зблискували вогнисті, як два мідні маятники, литки, під пахвою приречено кричала руденківська зозуляста курка, тужливо звисивши гребінця на дурнувате жовте око...

Сліпа сила рвонула й закрутила дівчинку слідом за циганчиною спідницею, мовби вихор куряви й крику гайнув за витим кроком, але циганка навіть бровою не повела на той викличний галас: «циган – кує – іскри – креше – а – циганка – ходе – бреше!» Замашні циганчині очі вже вкручувалися у баби-Варчине подвір'я, змітали стару з призьби, влітали слідом і намацували під сінешним сволочком торбинку зі здором, що добре б згодився на кулешу для циганчат... Вочевидь, галас розбудив завжди сонну бабу, бо вона почала віднікуватись від ворожіння, махнула на циганку сухенькими пучечками, витягла клямку з дверей і рішуче склала руки на животі під фартухом:

– Курку в кого поцупила?!

Обнадієна зозуляста голосно кудкудакнула, ворожка міцніше притиснула її ліктем, щось люто промурмотіла, від чого і курка, й баба Варка круглооко блимнули, і рушила через дорогу, у двір до тітки Комісарки.

«Циган! кує! іскри! креше!» – заголосило під запилюженою бузиною. На гвалт вийшла тітка Комісарка і пожмуρο наладила гостю з воріт. «А!!! Циганка! Ходє, брешє!!».

– Дівчинко! – сказала спідниця, пролітаючи мимо галасу. – Не ходи за мною, моя хороша. Погано спати будеш, батька-матір не скоро побачиш...

Батьки-студенти жили в місті й мали приїхати аж наступної неділі! Правдиве пророцтво піддало сили п'ятирічній нишпорці, і вона ще голосніше завела своєї, заплющившись, як соловейко... Витка рука захльостнулася круг дитячого тільця, наче батіг на шиї довірливого лошати. Маленьке сердечко тьохнуло і зупинилось, спіткнувшись об гарячі швидкі удари з-під циганської кохти. Не знімаючи руки з прихилого тільця, циганка близько нахилила сухе смагляве лице до дівчинчиного зблідлого личка, дивилася просто у вічі, і її чорний погляд в'ялив дитину, як сонце кручені паничі. Ні зла в тих очах, ні докору, а тільки глибина і морок сріблястий, як у старій криниці край дідового городу з гіркуватою водою...

– Підеш зі мною, красунечко, – ворожити навчу! Славна будеш циганочка... – шепотіла проява, співаючи дівчинку своїм шепотом, аж тій здалося, що вона під виткими руками стає невидима, як солом'яний димок... Міцний дух степу, вогню, дороги під вітром і снігом, дух, що не дано його збагнути дитині, входив у вутлу дитячу душу, аби назавжди опанувати її, гнітив голос, перемальовував очі – робив їх смутними від непролитої сліз. Циганка співала дитячий переляк як солодкий шум з молока.

«Ой казала ж бабця, щоб циган остерігалася! І надало ж вискочити з двору, а тепер доведеться жити серед циганчат, їздити з ними світами, танцювати на пузі, красти курей і ворожити...»

Велика дитяча сльоза голосно тогукнула в пилюку, пробивши в ній чималеньку дірку – іншим разом дівчинка неодмінно схилилася б над нею і схопила б на долоню крихітну «мисочку», а зараз тільки приречено і покійно дивилася, як дорожній пил всмоктує її горе; дивилася, аж поки не побачила поряд із «мисочкою» великі шишкуваті ноги баби Гуржійки. Коли ця баба ганяла з городу курей, то лаялась дуже красиво й голосно: «Киш, нечиста квасоля!», і чутно було її через чотири городи, аж сусідські кури кидали кублитися в попелі й утікали під саж...

– Ти чого це, нечиста квасоля, дитину лякаєш?! Ану відпусти!

Циганка баби злякалася, бо залопотіла лагідно:

– Ага, ловка така дівчинка. Бігає, дражниться, я оце й питаю: чия така бідова, чи, бува, не наша?!

Хапаючись за рятівну бабину руку, дівчинка заплакала на повен голос – чи то від пережитого страху, чи жалкуючи за тим, що не спостигла циганської куті скуштувати... Баба Гуржійка, мабуть, останнє завважила, бо легенько підпихнула малу в потилицю, і та чимдуж помчала додому, чуючи позаду себе розпачливий лемент зозулястої, якій привиджувалися власні ноги в циганському борщі... Ніколи більше не зустріне дівчинка тої красивої циганки, хоч і надивлятиме її серед барвистих вокзальних чи базарних черідок, коли невідомо звідки приносить їх гарячий літній вихор і вкручує в міський натовп, а їх гортанні голоси обпалюють людей духом степу, вогню й дороги; вже й виросши, шукатиме срібно-чорних, криничних очей, що замкнули перше коло її душі на невидимий замок: дай, циганко, ключі золоті! – від тої дороги, де вогонь, пилюка, сонце та степ без кінця і без краю!..

Дзеркало поволі буденнішало, його святковий блиск притлумився, воно наче збайдужіло й до дівчинки, й до кімнати, в якій нічого нового не відбувалося: вранці мимо нього лопотіли босі ноги, потім дівчинка крадькома зазірала в його око, обсмикуючи на собі шкільне коричневе плаття, з якого щодня виростала все більше, в обід мимо дзеркала пролітав шкільний портфель, влучаючи просто під стіл, увечері мимохідь зазірав батько, заходячи до дівчинки і питаючи, чи вона вже повчила уроки, з'являлась із ганчіркою мати і старанно протирала срібну поверхню, просто по своєму відбитку. Разом із дівчинкою в кімнату заходив вільний дух осені чи холодний – зими, і тоді на дзеркалі осідала майже невидима крапелька вологи, поволі заковувалась за його край, але, не встигнувши добратися глибоко, випаровувалась. На Новий рік дівчинка зробила витинанку – білу мережану сніжинку і, повагавшись, приліпила її на дзеркало, вгорі, праворуч, – скло стало

святковішим, хоча сніжинка й затулила йому вишневий край килима та голівку цвяха, на якій було настромлено вирізку з газети – портрет Че Гевари в чорному береті. Сніжинку мати відмила водою з оцтом, але дзеркало не могло чути ні запаху, ні смаку, зате побачило, що замість Че Гевари на гвіздку висить інший шмат газети – Юрій Гагарін, широко посміхаючись, навіть не помічав якогось там сільського люстра. З розчинених навстіж дверей тягло теплом, випарами землі, шуміло дощем і гриміло громами – настало літо і, зманута протягом і зеленим духом надкушеного яблука, білого наливку, що влежувався на вікні, в кімнату залетіла молода бджілка; вона вместилася на яблукові, але набила таку оскому, що знетямилася від неї, прийняла дзеркало за велику шибку і довго по ньому повзала, залишаючи слід від перги на блискучому виду. Дівчинка, яка саме влетіла в кімнату, почула бджолу і, підійшовши до дзеркала, легенько струснула її на долоню, щоб визволити, але раптом стала, мов вкопана: з дзеркала на неї дивилася круглими очима дівочка у легенькій ситцевій сукенці з двома чималими кісками, перекинутими наперед, і там, під кісками щось злегка випиналося і кругліло! Вражена дівчинка вільною правою рукою злегка відвела одну, потім іншу кіску над ветхим від прання ситчиком... Бджілка відчула, що теплий човник, у якому вона опинилася, стає вологим, стурбувалася і, вигнувши золотисте тільце, встромила жало між середульшим і підмізинним пальцем. Дзеркало сито заколивалася, налите медовими слізьми, і легко відпустило дівчинку з мертвіючою бджілкою на лівій руці. Біжуча гладь не відчула звичайного спожаління: дівчинка мала неодмінно повернутися.

...Дитяча, по-особливому видюща уява не втомлювалася шукати сонячних людей, – якщо це була казка, то вона не потребувала слів: досить погляду крізь приплющені вії – дівчинка ніби боялась обпалити роговицю яскравістю і світінням, що ними били густе мерехтіння спеки, іскорки морозу над вкутаним снігами степом, зелені альвеоли листу й трави, відкриті навстріч тихому весняному дощеві, – і вони поставали попереду неї, світ ставав світлом, у якому тіло втрачає свої обриси, починає сяяти і прозорішати, переміщаючись слідом за сонячними людьми. Вигадка чи гра, але те, що відкривалося дівчинці в ті миті, запам'яталося їй назавжди; ось вона вперше на толоці, знайшла великий куц заячого вуха, обмацує листяну пухнасту м'якість, і раптом поруч – малесеньке гніздечко, у якому трійко синюватих яєчок, при-трешених сухими травинами. Вона озиряється – де ж пташка? – але бачить... вітер, який залетів у куц шипшини, вкритий блідо-рожевим

квітом. Невідь звідки до неї приходить відчуття: вона вже була тут! Колись давно, коли ще не було ні батька, ні діда з бабою, ні матері, і Любимівки не було, але так само стриміли з низької трави заячі вушка, лежало виплетене у траві гніздечко, шелеснув, сполохавши її тоді, вітер у кущі шипшини. За кущем має бути знак для неї: дівчинка сторожко наближається до шипшини, кілька пелюсток опадають на землю, якраз туди, де із землі видніється шмат білого каменя, – вона чомусь пам'ятає його молодим, великим алатирем на зеленій траві, чомусь знає це слово – алатир, хтось називав так цей камінь тій дівчинці, якою була вона колись... Сонячні люди теж на толоці – вітер хвилику жене ковилу, прозорі постаті, осідлавши трав'яну хвилю і не зім'явши її, бавляться, відпливаючи аж до мерехкого обрїю, туди, де закінчується павлопільський кряж. Вона розуміє, що це її таємниця, що навіть мама не повірить їй – дівчинка старша за маму, вона пам'ятає той час, коли алатир ще був молодим, не вгрузлим у землю каменем.

Сонячні люди давно зникли з її уяви, безчасові, як сни, не стали пам'яттю, витіснилися мислеформами, які вона старанно нарощувала, стираючи видива дитинності, все те, що поспіхом визначила для себе, як сільський наїв; відтак почужили до невпізнаваності й любимівці, їхні звичаї, та й батьки даленіли все більше. Варто було лишень махнути їм із автобусного вікна, як легенький сум прощання згасав, і вона починала жити своїм окремішнім життям, хоча ніколи не забувала подзвонити їм і написати, навіть цілком відвикнувши від дому.

Батько все знав про неї. Йому досить було одного погляду, щоб сканувати з її душі все, у чому б вона й собі не зізналась...

Минуле – підвалина майбутнього. В минулім ми бачимо, що досягнув народ у тих умовах, в яких йому довелося жити. Але той щабель, на який вже піднявся народ, натякає на наступний щабель розвитку. Минуле – аргумент проти тих, хто дуже низько цінить український народ у його сьогочасній стані занепаду (Олександр ГРУШЕВСЬКИЙ «Знастроє та думок Кирило-Мефодієвського братства»).

...Звично прокинулася від тупого болю в потилиці – він вже навіть не турбував її, намацала на тумбочці біля ліжка звечора приготовлені ліки і ще якусь мить полежала, чекаючи, доки язик здерев'яніє від кисло-гіркого смаку «каптопресу». Тиск поволі починав падати, голова оживала, день розпочинався майже нормально, їй навіть захотілося ривком, пружно скочити на ноги, далеко відкинувши ковдру, але примусила себе ще полежати, поволі обходячи поглядом кімнату, знайо- му настільки ж, наскільки може бути

знайома давно зношена сукня, передана молодшій сестрі. Новий гудзик чи штопаний лікоть розчулюють, та не більше. На вікні – той же столітник, але оброслий безліччю зелених «діток», батько прилаштував для нього кілька дерев'яних опор, аби квітка не зламалася. На стіні – нею ж таки подарована дерев'яна словацька фляжка для горілки, привезена з мандрів – перевозданно суха і безалкогольна; новий трьохпрограмний радіоприймач на тумбочці замість допотопної радіоли і – погляд на мить дивується – на килимі, де звично висіли портрети тимчасових кумирів її покоління – велика фотографія, де й вона щасливо усміхається серед перших рухівців, чий імена тепер відомі всім – хтось і досі вимовляє їх натхненно, хтось лає останніми словами.

Уявила собі, як батько полемізував із нею, поглядаючи на її усмішку – в останні свої роки він спав на цьому ліжку, потім, коли серце прихоплювало все частіше, прилягав з газетою вдень, тут і помер уві сні близько третьої ночі, відвернувши лице до стіни від цієї кімнати і від цього життя, про яке говорив без спожаління: «Я вже нажився». Батько вмів формулювати свій життєвий кодекс коротко, як стоїк. Остання його максима звучала наче вирок: «Голом народився – голом помираю». У поняття «голий» він вкладав щось більше, ніж пенсіонерські нестатки, хоча й вони драгували. Вже після його смерті матері принесли батькову пенсію – борг за останні чотири місяці. Батько вмів обходитися малим і ніколи не був сприятливим хазяйчиком, котрий цупить усе, що погано лежить, у слова цей принцип вкладався теж дуже коротко: «Зате я спокійно сплю...» Він і справді спав дуже спокійно – красиво відкинувши голову, розрівнявши виразні брови і міцно стуливши очі з пухнастими віями. Спав батько завжди мало – лягав не по-сільському пізно, а вставав рано, бадьоро – ніколи не був заспаним чи сонним, його кроки – швидкі, розгонисті – вона чула щовечора і щоранку; крізь сон злегка досадувала на нього – знову не побачилися – і засинала; все дитинство її минуло під ці чоловічі батькові кроки, що означали вечір і ранок; її ніколи не будили, так само, як ніколи не примушували лягати спати, і згодом вона й сама навчилася жити в ритмі цих кроків, не втомлюватися, багато сміятися – радіти життю лише тому, що це – життя. Батько вперше сказав їй: «Я вже нажився», сидючи над ставком – понад усе він любив ранкову чи надвечірню годину над поплавками, біля ставка в кінці їхнього городу, – всідався на вимощену ним же кладку-«сідало» і завмирав, дивлячись на поплавки, які ледь коливалися – що думав, про що мріяв – ніколи не говорив про це, хоч вона якось і спитала його ніяково: «Про що ти весь час думаєш?». Батько віджартувався – про те, як упіймати рибу! А рибу він

ловив завжди, ніколи не повертався без риби – маленькі карасики, коропчуки, як долоня, краснопірки, жирні бубирі-калинки... Мати відмовлялася чистити ту рибу, будь-який улов коментувала прислів'ям: «Риба та зайці заведуть у старці», батько починав сердитися, і дівчинка, щоб запобігти сварці, хапала ножа й кидалася чистити рибу. Карасики і коропчуки, перекладені кропивою, з жахом витріщали на неї свої сріблясті очі й вигинали хвости, бубирі попискували, збуваючись луски, вода увідрі, куди вона кидала вительбушену рибу, зафарбовувалася в червоне, ніж і руки обливала риб'яча жертвна кров, і дівчинку нудило від того щоденного жертвоприношення, яке вона здійснювала, так і не звикнувши до нього, в ім'я своїх батька й матері, аби вони не сварилися. Відтоді вона терпіти не могла запаху сирі риби, але ніколи не говорила про це батькові, про це міг здогадуватися лише старий кіт Мирон, якому разом з риб'ячими нутрощами діставалося й кілька копняків віддівчинки, надто тоді, коли він надміру радісно муркотів і терся об ноги. Почистивши і помивши рибу, вона вибирала її в полумисок, кидала цілу жменю солі, ганяла рибу мискою в солоній ропі – риба одразу втрачала ставковий дух, дівчинка знову споліскувала її й віддавала матері. Мати стихала і смажила рибу в киплячій олії або запікала на солоній, варила юшку, і смачна страва примиряла її з батьковою пристрасстю до наступного улову... Найкращим подарунком для батька були гачки, поплавки, всілякі капронові й шовкові нити, – поїхавши з дому, дівчина ніколи про це не забувала і щоразу привозила їх батькові на гостинець; хоч матері це ніколи не подобалося, та в останні роки вона теж почала цим снастям радіти: батькова риба виручала їх неабияк, як і хліб, який мати пекла вдома...

...Кілька років тому приїхала зненацька і не застала нікого. І хоч ключ лежав, як завжди, у старій макітрі під лавкою, не зайшла в хату, а подалася городом до ставка – батько звично сидів на «сідалі», вдивляючись у поплавки, і дочка вперше помітила, як похилилися, покруглили його плечі, посивіла заросла потилиця, подалася вперед колись гордо посаджена голова... Він рвучко повернувся до неї і, цілючи його зарослу щоку, вона раптом відчула, що він внутрішньо опирається її цілунку, відчула свій запах – парфуми, сигаретний дим, губна помада – як стінку між ними. Тихо присіла збоку і теж задивилася на поплавки, чекаючи, що скаже батько. Він не зводив погляду з червоно-білої пірамідки, яка гойдалася на хвилі, і вона, аби урвати мовчанку, сказала:

– Як тут все здичавіло, позаростало... Колись усе здавалося іншим...

– Колись і ти не така була, – обрізав батько. І, перемовчавши, загладив свою гостроту. – Іди, я зараз прийду. Щойно наживку міняв, піджду трішки.

Вона покійно встала й пішла стежкою до хати, все ще відчуваючи зняковіння, хоч і собі не могла б пояснити причини цієї винуватості, що примушувала її йти зі схиленою головою, мимохіть зазираючи у великі гарбузові квітки, всередині яких зависли бджоли. Сиза капуста голова у згортках зовнішніх пелюсток ховала останню краплю роси, і їй захотілося викотити на долоню ту крапельку, – зовсім не схожу на сльозу чи дощину, бо не гіркота чи прісність води виповнює її, а якась незбагненна свіжість, божистість зела, овоча і плоду... Вдихаючи запах пересохлого ґрунту, жінка схилилася на коліна й одразу увібрала в себе розімлілий, липневий дух городу – знайомий їй змалку, але відчужений, подаленілий, – як і дух того життя, в якому батько, мати, дівчинка і хлопчик були одним цілим, і, водночас, часткою великого, на півсела, роду.

...Жінка нарешті рвучко підхоплюється з ліжка. Біль у потилиці минув, зате серце починає, скімлячи, щеміти. Поволі розправляє постіль, застеляє ліжко давнім покривалом, підбиває подушку і ставить її «на попа». Ліжко, у якому вона виросла. Ліжко, на якому батька при-спала смерть.

Підходить до дзеркала – мутний прямокутник на повен зріст відтворює постать із блідим обличчям, підпухлими від сліз очима. Вона довго, ніби недобачає, роздивляється своє втомлене лице, поволі тягне розхитані дверцята шафи на себе. Позаду жінки в дзеркалі

вимальовується вікно, густо підперте зовні горіховим листям, від чого шибки теж стали дзеркалами, здатними відображати кімнату. В якусь мить вікно і дзеркало, відбиваючись одне в одному, постають навпроти, створюють безкінечний коридор, що замикає простір. Жінка, яка дивиться в дзеркало, стоїть на порозі цього коридору, наче шукаючи в люстрі, що колись упіймало її, розгадки про себе. Спрацьоване шкло раптом починає туманіти – чи то від її швидкого подиху, чи від небажання випустити на поверхню все те, що спивалося ним із цього обличчя і з цієї, оплавленої роками, статі кілька десятків літ. Тоді жінка відвертається від зжовклої мутної калюжі і вдивляється в дзеркальні шибки вікна. Хрест рами безжально ділить надвоє її відображення – половина лица видається дитячим, половина – старечим, вона ніяк не може з'єднати їх в одне ціле. Жінка поволі ступає в коридор, витворений дзеркалами, мимохіть подумавши, що все її життя – це блукання цим задзеркаллям, пронизаним протягом на обидва боки; горіхове листя за шибками раптом стає десятками люстерок, у яких відбиваються жіночі обличчя, поділені стеблом на дві половинки: одна половина належить їй, інша – чужа, але теж до болю вгадувана, бачена і забута нею, гойдається на цьому безжальному протязі, що розвертає і несе її безконечним коридором дзеркал... Звідти, як не шукай, виходу немає, аж доки не зазвучить чарівна сопілка пам'яті.

Він має звучати саме від подиху, той дивовижний у своїй складності інструмент, що примушує мліти від болю серце, напинати зов'язані крила легень, – як тоді, коли переймав їх сонячний вітер самоусвідомлення. Видихаєш його, і немає минулого, вони знову з тобою – забуті мелодії, живі картинки, де твої власні й чужі пригоди, ба! – навіть сні та мрії, уявне й дійсне, наче кола ступу стають великим театром пам'яті. Хтось, невблаганний, як час, сам вибирає найголовніше, й не ти йому судія, але й не раба його... І в цьому – велика втіха душі й милосердя пам'яті. Хтозна, чи не записується вона на якусь незбагненну стрічку в просторі земного існування і чи не являється людині лише раз, вже у смеркаючій свідомості, аби пораділа чи вжахнулася, аби зрозуміла ти, жінко, що робило тебе тобою...

Дзеркальні дверцята в шафі раптом тихенько рипнули, примусивши жінку здригнутись, а потім подумати, що роботи їй на сьогодні виситачить: час відпустити на волю ці старі букові дрова, винести й спалити разом з ними все, що називало цю кімнату її ім'ям, підтримуючи ілюзію її першого дому. Сьогодні її дім там, де народилася її дитина, а в цього – віднедавна – інші господарі: спомини. Епізодична пам'ять не потребує

зужитих речей, з яких вона давно виросла, і які чомусь уперто зберігались батьками у цій шафі: можливо, речі – теж спгади?.. Озивались до матері доччиною кофтинкою чи білим бантом першокласниці...

...Ось мати вимощує його на твоїй маківці, а батько невміло зав'язує краватку перед дзеркалом, збираючись на першотравневу демонстрацію. Радіо страшним голосом – на повну гучність – розповідає про те, що під Поварнею Свердловської області збито і піймано американського льотчика-шпигуна. Навряд чи й згадала б вона про це, та нинішньої весни Уряд США визнав заслуги Френсіса Пауерса і нагородив його орденом і медаллю. Сорок років тому мати нажахано спитала: «Це що, війна?!». Батько відповів: «Та ні, політика...» Дівчинка запам'ятала незвичне ім'я американця, якого в шістдесят другому обміняли на знаменитого розвідника Абеля. Пам'ятає, як розсмішила батька, розмірковуючи, що розвідник вартісніший за шпигуна. Абель теж запам'ятався, бо пізніше став прообразом героя фільму «Мертвий сезон» – тоді ціле покоління її ровесниць закохалося в актора Баніоніса, а сам Абель, який виступав по телебаченню після демонстрації цього фільму, виявився лисим і нецікавим... Отож, Френсіса Гаррі Пауерса нагородили орденом і медаллю... А шафі – на розпал – залишимо свої учнівські та студентські грамоти – колись батьки цим паперовим відзнакам раділи, і їй це було приємно, бо вона любила вчитися... Ага, Абель-Баніоніс... Жив у селі кремезний такий німий з настороженими карими очима, і був він схожий на Баніоніса. Тобто, був би схожий, якби не кинув у багаття снаряд, пастушачи після війни в посадці, та не лопнули в нього барабанні перетинки, а від контузії не втратив би мови; якби його лікували, а не посилали в колгоспі трамбувати силосну яму, а потім копати глину, а потім на ферму чистити гній, – від тих товкачів, лопат івил руки в нього витяглися майже до колін, він почорнів, погляд озвірився, постать здичавіла.

Був страшним, наче вихор, коли щодуху гнав коней, запряжених у бестарку, що торохкала на вибоях, – здавалося, колеса залетять на стовпи і стануть воронячими гніздами, а їздового коні поволочать до

*Автобіографіческая
память – это субъективное
отражение пройденного
человеческим отрезком
жизненного пути,
состоящее в фиксации,
сохранении, интерпретации
и актуализации
автобиографически
значимых событий и
составный, определяющий
самодетальность
личности как уникального,
тождественного самому
себе психологического
субъекта (Вероника НУРКОВА
«Свершилось продолжается»).*

самого пекла. Німий Баніоніс їхнього села любив ходити в кіно на дитячі сеанси за десять копійок – стояв поруч із контролершою-касиршою і стежив за дітьми, які заскакували в клуб, – намагався заздалегідь вгадати, хто з них кидатиме йому в потилицю пожованими і скачаними в кульку квитками. Баніоніс-німий завжди сідав у першому ряду, і його кудлата голова, втрапляючи в запилюжений кінопромінь, застувала півекрану. Аж тепер вона раптом здогадується, навіщо він всідався попереду: стежив за губами кіногероїв, намагаючись вгадати, про що мова. А дітям здавалося, що він збиткується. Навіть дівчатка старанно жували сині квитки з присмаком чорнильної печатки, а хтось із хлопчаків неодмінно вигукував, влучивши у кудлату голову: «Прийми гарбуза, Федорко!». Хоча німий мав інше ім'я – Петро. Федоркою звали його стару, зчорнілу, напівзігнуту матір – здавалося, що вона найстаріша в їхньому селі. По вуличному її кликали Писаніє. Бо все, що вражало село – від грому з ясного неба до курки, що закурикала, баба Федорка пояснювала тим, що вже сказано в Писанії, тобто в Святому Письмі. Дійсна Євангелія з Любимівки зникла разом із церквою ще в двадцятих роках, але залишилася серед любимівців у народних переказах її змісту, що з роками набував найфантастичніших додатків. Федорка ж була хранителем і озвучувачем: підійде, послухає, про що мова, витре краєчком хустки рота, піднесе до неба чорного присохлого пальця:

– В Писанії сказано, що виведуться пауки великі й хрестаті, прилетять чорні окаті мухи, щоб язвити грішників, а ще сказано, що вогняний бик потягне плуга навмання та повиорює кості безбожників до чотирнадцятого коліна, а всі зловмисники і пліткарки лизатимуть розпечену сковороду, а чортиці смердтимуть їм під самий ніс; вбивці носитимуть уб'єнних на плечах і оплакуватимуть їх кривавими слізьми... Любимівці замовкали і не перечили бабі: а чим крити, якщо в Писанії сказано – йтимуть на Страшний суд невіри, сковані важкими ланцюгами, а на головах вуха віслючі, – за те, що не слухали Писанія...

Натерпівшись у житті й втративши найменшу віру в земну справедливість, Федорка після смерті чекала не раю, а Божого Суду, що всім воздасть за правдою їхньою. Казали, що Федорка, обстригаючи нігті, кидала їх собі за пазуху, – щоб, коли янголи покличуть з труни, вони одразу ж приросли до Федорчиних пальців і уздрів Господь, що нічого чорного не має вона за душею, хіба дещицю колгоспної землі під нігтями... Баба Федорка померла на Великодньому тижні, її дев'ятини припали на Провідну неділю, і не було в той день на кладовищі людини, яка не підійшла б до її чорної могилки, біля якої сидів

німий, обхопивши коліна своїми довгими руками... Хочеш не хочеш, вклонися Федорці, кладучи пасочку чи крашанку...

Жінка пригадує, як діти приходили на кладовище з бабусями, всідалися на валу – гробки в Любимівці обнесені ровом, качали крашанки – чия перша скотиться, той довше житиме. Тут же, в рову, горіло багаття і варилась каша – Любимівка мала свої звичаї – чи християнські, чи язичницькі, чи так, любимівські. За довгим столом обідали, згадували кожного, хто воскресне із мертвих, і, звичайно ж, Федорку Писаніє, яка вже в раю царствує, бо сказано Писанієм: хто праведний був, тому й небеса відкриті...

...Увечері дівчинка вибігла пошукати в небі рухоми зірочку – батько повідомив, що о двадцятій сорок над Любимівкою пролітатиме супутник, і його можна побачити, якщо добре дивитися. Прохолодний травневий вечір поволі запливав у ніч, на ставку кумкали жаби, кіт Мирон пройшов мимо дівчинки з незалежно піднятим хвостом і зник за криворучковим парканом, зірки мерехтіли, але жодна з них не хотіла летіти над Любимівкою. Дівчинці стало трішки сумно і трішки страшно, вона ще вище задерла голову, надивляючи супутника у відкритих небесах, і раптом побачила, як там строго кивнув Федорчин палець, цього разу показуючи просто на неї; бо сказано ж в Писанії, що пролетить небом хвостата зірка і сини забудуть батьків, а дочка відчужіє від матері... Дівчинка скочила в хату, насторожено оглянувшись у дзеркало – чи не занадто в неї переляканий вид, але побачила там тільки те, що хотіла бачити, – себе.

...Видива пам'яті, химери совісті, нетлінний жах, усе за пазухою – на серці, аж до Судної години, – бо не треба Вишньому ні імені твого, ні звідки ти, ні чия ти – гляне він в твоє серце і все побачить. І поведуть тебе янголи або до білого хреста, або до смоляної ями, як казала Федорка Писаніє, яку все ще цитують у Любимівці – на велику прикристь попові, що править у новенькій церкві. Кажуть, на недільній проповіді він усовіщав своїх парафіян, закликаючи читати правдиву Євангелію, ту, що послана людям із неба, а не вигадана на землі між людьми. Однак любимівці шукали істини біля себе, а благословення – від Бога. Чи не єдина серед односельчан, Федорка сприймала Євангелію як позачасовий простір, і вони це якимось чином відчували, залишаючи за нею право бути співтворцем істин від самого Бога скільки й пам'яті...

У кутку полицки жінка намащує плаский брусочок кравецької крейди, наперстка, пачечку швацьких голок і моточок червоної за-

полочі, загорнені у білий шмат полотна. На листочку, вирваному з настінного календаря 11 серпня, значилося: «сонячне затемнення, метеорний потік Персеїд, малий парад планет», а материна рука олівцем надписала: «Віддати дочці». Жінка обережно зодягла на пальця зітертого наперстка – прийшовся як влитий і одразу став теплим, звичним, як... як її ім'я, з яким жила завжди у повній злагоді. Колись розпитувала, чи довго мати добирала її ім'я. «Як тільки глянула на тебе, так і назвала», – одказала мама і засміялась: «Правда ж, вгадала?!» Мати ніколи не дозволяла їй бавитися зі швацьким начинням, а згодом вона й сама втратила будь-який інтерес до шиття. Її дивувала материна прив'язаність до свого наперстка, прискіпливість у виборі голки: «щоб була тоненька, з довгим вушком», запаси кравецької крейди – плесковатої, наче тоненький обмилок. І ось тепер це її спадок. Знак від матері, лист назавжди...

Виходить, що за рік до власної й за півроку до батькової смертей, звично зірвавши листок календаря, мати злаштувала їй цього згорточка. Можливо їй приснився якийсь сон, щось заболіло, щось відзвістувало? Навряд чи мати знала щось про Персея – героя, що народився від золотого дощу – так поиняв Зевс Данаю, захищену в башті. Сам Гефест викував Персеєві крилаті сандалі, і понесли вони його, на диво древнім грекам, від подвигу до подвигу – і Медузу Горгону обезголовив, і морське чудовище здолав, здобувши Андромеду, ще й заснував славні Мікени. Персей, як і годиться героєві, став сузір'ям на Чумацькому Шляху, звідки метеорний потік сягає земної орбіти щосерпня – як золота луна золотого дощу... Що вчулося рік тому її матері, що приснилося на молодика після затемнення сонця, – навряд чи хоч раз вона бачила золоту стрілу метеорного потоку Персеїд... Її дуже здивували б або й розсердили доччині теперішні роздуми, але ж – Господи мій! – як близько нависає небесний Чумацький Шлях над їхнім Павлопільським кряжем, і... говорила ж Федорка Писаніє, що біленький зоряний туман, який котиться-стелиться над ним, – то душі господні, що летять туди, де нема ні тривоги, ні печалі, а є лише спокій, без кінця і без краю... Позоставляли свої тіла в землі, обличчя в дзеркалах, а тихе світіння любові їхньої – завжди з нами, бо любов – це те, що не минає, рятуєчи або караючи тих, хто на землі.

Жінка стискає пальцями крейду так, що кришки сипляться на чисто вимитупідлогу, – вчора цілий день провела з ганчіркою в руках, вимиваючи хату, – підсвідомо бажала зітерти з кожного кутка те, що нагадувало б новим господарям життя її родини; широко відчиняла

двері й вікна, і протяги, хижо посвистуючи, вривалися в дім, торсали його, але розбивалися об стіни або кидалися на жінку, примушуючи її вологе від втоми тіло братися сиротами.

Ретельно прибравши в кімнатах і на кухні, вона так само старанно вимилася холодною водою, чомусь не відчуваючи холоду, лише порожнечу всередині власного тіла, співзвучну порожнечі дому. Сьогодні планувала не багато – винести на попелище шафу, – ліжко та деякий немудрий домашній скарб забирає сусіда – старезний Мурляк, якого, здається, й на світі тримає невтомне бажання стягувати у власний двір все, що під руку трапляється: з самого ранку походжає навколо їхньої хати, вантажить на возика дїжку, бідона, батькові інструменти, вудки й підсаку, котить повного возика, надсадно димлячи «Примою» і знову спішно повертається, метушиться на їхньому дворіщі, бурмочучи: «Воно, може, й лишнє, але буде чим сусідів згадати...» Вона спостерігає за дідом Мурляком з вікна і чомусь згадує історію, яка щовесни повторювалася: орючи свій город, сусід щоразу заорював межу. Мати виходила на вулицю і гукала до нього: «Петровичу, а чого це ви в нашому городі хазяйнуєте?» – «Та хто там хазяйнує – це я на пів-борозенки межу спрямляю...» – сумирно відповідав Мурляк.

Від того «спрамляння» кілька дерев, посаджених батьком, перебралися на межу до сусіда, а цей весни вже й за межу перебрали...

«Продаючи хату, я, власне, рятую її від запустіння і пограбунку», – вголос проказує жінка і вслухається, що відповідь їй на те дім. Але тиша в ньому давно перестала бути лункою, вмерла разом із тими, хто тут жив. Вчора вона власноруч випустила, вивітрила, вихлюпнула з водою хатній дух – чиста пустака байдуже промовчала у відповідь на її моління про виправдання...

Розділ II Власний час

...Кімнату не можна було назвати ні пограбованою, ні порожньою. Вона була гола. Голі вікна і голий стіл. На краєчку стола лежали документи, що засвідчували особу чоловіка, – без будь яких обгорток, трішки потерті, дещо зжовтілі документи літнього чоловіка. Він з'явився в кімнаті миттєво, з нічого, як буває тільки вві сні. В руках жодної квапливості, зосереджений погляд. Без поспіху переглянув власне свідоцтво про народження, паспорт, диплом ученого агронома, довідку остербайтера і поклав їх до кишені пальта, зшитого в районній майстерні побуту наприкінці сімдесятих – добротна суконна тканина, доступна радянській людині, що заробляє 250 крб на місяць. Костюм за модою тих років, кремового кольору сорочка з краваткою. Зібраність кремезної постаті й постави свідчили: чоловік уміє приймати рішення, і люди підкоряються їм.

Хтось покликав його, але зосереджена відстороненість позбавила кличний голос звучання – так, ніби вимкнули звук у телевізорі. Доччина тінь, що майнула навперейми, не зупинила його, а лишень примусила обвести поглядом кімнату, і він обминув розпачливу постать, твердо прямуючи до дверей. На білих стінах рельєфно проступили тріщини, сліди від гвіздків, подряпини від меблів, світлі плями від фотографій, які колись тут висіли. Чоловік на мить затримався біля ширми, що затуляла двері, – звідти виступила хвороблива з виду літня жінка, зодягнена в ношену цигейкову чорну шубу, запнута вовняною пухнастою хусткою і, запитально дивлячись на чоловіка, простягла до нього руку. Їхні очі дійшли згоди, і вони разом рушили за двері, поєднані не мовчазною змовою, а півстолітнім співжиттям.

Супітнки огорнули кімнату волохатим дитячим жахом, що сковає будь-які рухи й звуки, – прокинувшись, якусь мить жінка не могла навіть поворухнутися. Безмовні постаті, які їй наснилися, розпізнала одразу – то були батько й мати. Як не опиралася її душа, але прочитала страшне звістуння...

Мати помирала, і це не було несподіванкою. Скоріше – невідвотною розв'язкою довгих страждань, що терзали виболене тіло місяцями і завершувалися набряком легень.

Високо закинута голова, землисте чоло, сплутане волосся, приплющені очі, сумирно простягнуті вздовж тіла руки віддзеркалювали таку приреченість, що брат кинувся до медсестри, та принесла шприца з сердечними ліками і вколола їх у запалу вену. На місці заштрику виступила темно-вишнева крапля, яка навіть не перетворилася в брунатну патьоку – одну з тих, що виднілися на правій руці. Материне тіло ще пашіло в гарячці, а кров уже остигла, взялася остарілими вишнями, як ті, з верхівок старих дерев, що їх скльовують серпневі шпаки, дослухаючись покликів ирїю. У материну кров ирїю уже увійшов, уже піднявся сизим туманом смерті над її тілом, вкутуючи безпам'ятством до всього земного, випалюючи з неї все, крім солі життя, яку вона

взяла в матері й віддала своїм дітям. У цій старій лікарняній палаті дочка і син схилялися над її тілом, озивалися до нього, аж доки не відчували, як б'ється кожна жилка у їхніх тілах, загусаючи вишневими краплями материнської крові – такими, як та, що, поєднавши їх навіки, мертвіла на материній гарячій руці. Ці троє людей говорили між собою кров'ю, і всі слова вщухли, випарувалися, смертний туман став рідшати, завис під стелею, відігнаний від її ліжка сонячним променем, що якось раптово увігнався крізь шибку в палату.

Медсестра тихенько вийшла, причинивши двері. Брат невідривно дивився на матір – у його темних зіницях набухали сльози, посеред чола виступила темна попруга вени, він хитнувся, наче збирався впасти на материні груди, – колись вразливе хлоп'я, яке, криючись від сестри і батька, притискалося до матері, тихенько виповідаючи їй свої болі й невдачі. Ледь вловимий порух материних пальців у доччиній руці свідчить, що мати все відчуває і хоче, аби вона відпустила свого брата.

– Іди пройди. Маю дещо зробити...

Той біль, що його випромінює мати, паралізує і її, й час у цій палаті... здається, його можна зрушити лише дією, яка б полегшила смертні немощі материного тіла. А то – справа жіноча.

Брат запитально дивиться на матір, наче читає на обличчі її волю, і неохоче йде, оглянувшись з порога на сестру – їхні німі спільні моління до матері й до всіх святих залишилися без відповіді...

– Я відпустила його... – дочка, схилившись над ліжком, знову обережно бере материну руку в долоні й торкається її вустами, прикладає до своєї щоки, вбираючи в себе жар і бажаючи чуда: візьми все, що дала мені, мамо, й живи... На якусь мить стає материним тілом, відчуваючи всю ваготу болю, випарів ліків і поту, спраги вологого подиху, прохолоди і чистоти.

Першими прокидаються руки: зволоженою марлею торкається лица, яке знає наче своє власне. Осмілівши, веде теплою вологою тканиною, згортаючи біль з грудей, рук і ніг, обережно перевдягає сорочку, – м'який перкаль з блакитними квіточками, збляклими від частого прання обіймає матір, вона наче розм'якає, вільнішає, захожуючи дочку легким усміхом, що несміливо проступає на її лиці, звільняючи уста від судом.

Без поклику з'являється медсестра і пропонує змінити постільну білизну – серед чистого мати видалася заспокоєною, благісною, і в дочці знову забилося обнадійливе сподівання: «Мамусенько, сонечко, подивися на мене...»

– Заснула. Бабушка за-
снула... – З подивом сказала
медсестра. – Гляньте, і темпе-
ратура спала... Ще, значить,
поживе кілька годин. Я знаю,
таке буває. Іноді думаєш: все,
кінець, а вони засинають і
сплять перед смертю. Та ви ж,
мабуть, і самі бачили?

Дочка мовчки схитнула го-
ловою, бо не знала, що їй ска-
зати: їй не хотілося вірити, що
мати вмирає.

*Сухі кореневища вікosi, що біля берега,
у воду звисли, – твої то руки, матінко
моє. Вони були прозорились колись, білень-
кими, як молоде золоття, а потім волоха-
тили і в лісі збирали глицро, жолуді,
у полі збирали колоски по пізніх стернях,
збирали сльози по очах дітей (сама бо
ти ужла якось мовчати
і непомітно виплакати)...
Ніби сухі кореневища вікosi – моєї
матері старої руки (Василь СТУС).*

Мати – я відчула це точно – давала мені час звикнути до смер-
ті. Не хотіла вдарити мене зненацька своїм відходом: мати ніколи
нічого не робила зненацька. Навіть новин не повідомляла раптово,
особливо – поганих. І сьогодні, тут і тепер, при звичаювала мене до
своєї смерті... А, власне, що є наше життя, як не щоденна втрата ди-
тячої ілюзії безсмертя і поступове при звичаювання до чужої смерті?
Квітка, що лишає в твоїх пальцях пелюстки, метелик зі злодійкувато
обірваними крильцями, ненароком прищемлене дверима каченя,
молоденький серпневий півник, що б'є крилами, намагаючись знай-
ти під дровітнею відрубану голову... І той переляк, що визирнув із
завішаного простирадлом дзеркала твоїми ж таки, дитячими очима
у день смерті прабаби Насті... Прощання з родичами, які відходили,
склавши на грудях селянські руки, голосіння, що супроводжували їх
до кладовища... Ті смерті й по сей день несуть загадковий, ритуальний
чин: при звичаїти живого до думки, що все вмирує і людина вмирує,
також матиме свій кінець – колись... Колись – як безчасовий простір,
за яким не завершення, а безкінеччя. Молодий час безкінечний, день
проживаєш, наче рік, він має свої зорі – вранішню і вечірню, в ньо-
му вміщуються сотні сюжетів... Вперше побачене погребіння глушить
наче дзвін – дійство, про існування якого ти не підозрював, – смерть
не лише існує, не лише приходить – вона супроводжує. З роками ти
набуваєш своїх мертвих: безтілесі й невидимі, вони повільно оточують
тебе, достеменно як у грі «Куца Баба». Хто водить із зав'язаними очи-
ма?! Воця, Куца Баба – смерть. Ти прослизавеш під її розчепіреними
пальцями, час, наче вітер, дме тобі в потилицю, завертаючи в її широкі
обійми, а ти – ти все-таки виринаєшся і кидаєшся в той бік, де стоять

вони – твої старенькі батько і мати, живі-живісінькі, хоч і недужі... Але тепер коло замикається їхніми руками. Коло стає колесом, в якому мелькоче пійманий час, відведений твоєму роду. Миттєвий час при-звичаювання до власної смерті...

Повіки матері ледь здригнулися, й дочці здалося, що на неї дивляться крізь сон. Таке бувало – втомившись від полотна чи від безкінечного порання по господарству, вибачливо попередивши їх із братом: «Я на п'ятнадцять хвилин, діти, більше не можу, печуть мої ніженьки», – дзенькнувши мідним рукомийником, мати йшла до свого ліжка і лягала поверх ковдри, кинувши під хвору, обплетену жиляками ногу, маленьку подушку. Кров мала схлинуги з її покручених варикозом вен, і мати, дійсно, не пізніше ніж за п'ятнадцять хвилин ставала до плити чи до прання або сідала за старенький, майже музейний «Зінгер», весело перемовляючись із ними. Здавалося, що на ліжку щойно лежала зовсім інша жінка – м'яка, наче лялька з розкиданими руками й ногами. Справжня лялька завжди валялася в її кімнаті біля машинки. Мати сама її пошила, можливо, мати-швачка хотіла створити свій автопортрет – ляльку. У тої навіть сукенка була з такої ж тканини, що й материна блузка, лялька лежала на столику поруч із материним ліжком, наче дрімала. Варто було заглянути в ці хвилини до кімнати, як лялька витріщалася в стелю, а материні коричневі повіки намагалися розклепитися і крізь них м'яко прозиравав затуманений від сну і втоми світло-карий погляд. Прокинувшись, мати казала: «Я бачила, що ти заглядала, але не могла прокинутись...» Говорила це вибачливо, наче аж ніяковіючи, що дозволила собі задріммати на хвилюку...

– Мамо, я теж не можу прокинутись... Моє серце заснуло від болю, моя душа завмерла... Я безживна, як твоя лялька...

Дочці увижається, що карий погляд матері ковзнув її обличчям, але вона не прокинулася, не пересилила хвороби, а ще глибше занурилася у сон... Материн подих вирівнявся, вона справді спала, і їй було добре в цьому сні. Обличчя помолодшало, засяяло отим дівочьким зняковінням, яке завжди проявлялося в ній у хвилини приємності чи розчулення. Відлуння усміху перекочувалося материними вустами й повіками – ніби побачила когось рідного. Дочка зрозуміла: то батько. Як мати скучала за ним після його смерті! Покинувши її наодинці з денним вештанням і господарською метушнею, він переселився в її сні, такі реальні, що день здавався сном, а ніч – життям. Ранковий настрій матері завдавав і ще довго продовжував сон – вона або печально всміхалася, або досадувала – батько щось не доказав або й взагалі не розмовляв з нею,

викликаючи ревниву тривогу. Вона так любила його, що продовжувала ревнувати навіть мертвого – одного разу їй приснилася якась жінка, що назвалася батьковою дружиною. Мати й сон свій почала оповідати так: «бачиш, доцю, я завжди підозрювала, що в нього хтось є...» Та терпляче їй пояснювала: сон є сон, хто там є, півроку до золотого весілля не дожили, зустрілися двадцятирічними, все разом, все на твоїх очах... Мати поволі розпогодилася, закивала головою: «так, так, але ж у тому сні він навіть не звернув на мене уваги...» – «А на неї?» – перепитала майже роздратовано. – «А на неї – теж. Порався собі на городі, навіть не оглянувся», – зраділа мати... Вона не уявляла себе без батька ні на цьому, ні на тому світі. Тож коли їй наснився батько, який її кликав за собою, злаштувала собі погребальний вузлик.

Це було третього місяця після батькової смерті. У матері несподівано виявили лейкоз, госпіталізували. Матір обтяжувала будь-яка послуга, якої вимагала хвороба. Після чергової крапельниці вона посоромилася попросити судно у няньки: «Скажуть – велика пані». У матері завжди на похваті були подібні сентенції, вона не лише припускала, що скажуть, але й знала, як це буде звучати; скільки й пам'яті, а наче поруч неї були ті «казальники», такий собі грецький хор, що супроводжував драми й комедії життя... Репліки озвучувала мати: «скажуть, що ти балувана», «скажуть, чого це він поїхав з дому», «скажуть, все у вас не так, як у людей...» В дитинстві оте «скажуть» дітей зупиняло, в юності – остерігало, а згодом вони зрозуміли, що ніхто нічого не скаже, крім рідної матері, та ці застереження завжди пам'ятали. Людська думка була для матері часом вищою від правди, вона боялася поговору й обмови, її совість іноді вступала в болючий і драматичний конфлікт із «казальниками», тоді мати замовкала й не зважала на того, хто скаже, чинила по совісті, намагаючись нікого не вражати й не обтяжувати. Так от і трапилася ця біда. Мати, аби довести, що вона – не з тих, про кого скажуть: «велика пані», встала одразу після крапельниці, в неї запаморочилася голова, зашпортались ноги, і вона впала, зламавши стегно в найневдалішому місці. Такі переломи підстерігають літніх жінок, як правило, їх оперують, вживлюючи штучний суглоб, але мати мала ще кілька діагнозів, отож її загіпсували, заборонили рухатись і звеліли сподіватися на Бога... Дочку викликали лише третього дня, коли у матері почалося запалення легенів. Її життя перенеслося в поїзди та на дороги. Випрочуючись із хвороби, мати щоразу не втомлювалася повторювати дочці: їдь, я вже здорова. Скажуть, чого вона дитину біля себе тримає... але якою любов'ю сяяли її очі назустріч дітям, яким щемним був кожен дотик до їхніх рук...

Мати спала, її набряклі легені ще хапали трішки повітря, достатнього для сну і останнього перепочинку. Мати втратила терплячість, що вела її життям, наче коня борозною, хоча вміла терпіти, і завжди – заради когось. Нині, коли батька не стало, діти відчухнулись так далеко, що їхні приїзди і від'їзди вимагали зусиль, мати втомилася, натерпівшись від чекань і прощань, і заснула смертним сном, перечікуючи, доки зрозуміють діти, що вона вже відокремила від світу...

Ще два тижні тому мати розповідала: в гарячці марилися дві пташечки, які розмовляли про неї, всівшись на бильцях лікарняного ліжка... Либонь, ті дві пташечки нині підхопили її душу та й понесли над її життям, аби вона побачила його ще раз, все одразу і зокрема: дочку біля ліжка, медсестру біля столика з усіляким медичним начинням, сина, що кутив, зігнувшись на лавці за парканом лікарні, три старі тополі над рідним двором, які влізнаєш здалеку, звідки б не вертався додому, трьох дівчаток у траві під старезним горіхом, що безтурботно бавилися з трьома цуценятами, названими по масті Сірило, Білило і Чорнило. Невловимий материн погляд – уже з небесних глибин – не покидав жінку, що клопоталася біля її гарячого ще тіла, і жалів, і милував дочку, що не вірила в смерть і тихо плакала, терзаючись виною, яку ніколи не розрешить її серце...

Серпневий, звичний для степів полуденний суховій вкручувався в Любимівку, припорошував сірою пилюкою дерева, гнав перед себе вихори, гасав попід вікнами, оплавляючи сизе від спеки скло, але не міг проломитися в сум'ятні сутінки лікарняної палати, сповненої смертного туману, що нависав зі стелі, торкаючись материних грудей. Медсестра сказала: «чекайте», – але чекала не дочка, чекала смерть, що вже прийшла й терпляче спостерігала за ними, давала змогу *звикнути і змиритись, відступитися і відійти непричетним до неї* з цього сумного пристанища, як це зробили четверо хворих жінок, що, рятуючись від мимовільного свідчення матиного смертного часу, розійшлися лікарнею...

А п'ята хвора лежала навпроти і невідступно спостерігала за всім, що відбувалося тут, в цьому глухому куті, куди, рано чи пізно, загання доля. Щоразу, коли дочка озивалася до матері, хвора й собі щось гарячково балакала, звертаючись до обох. Ніяка сила не могла б примусити її відвернутися – жінка спостерігала за ними жадібніше, ніж сама смерть.

...Отупіла від власного безсилля й неможливості зосередитися і не відчувати тієї *присутності*, дочка зважується попрохати хвору помовчати. Оглядається, але притьмом відводить очі: суцільне криваве місиво замість обличчя, серед якого якимось чином утрималися незмигні зіниці. Голова забинтована так щільно, що можна було б

подумати – на жінку вдягли білий шлем, достеменно такий, як у мотоциклетників, що часом пролітають Києвом, супроводжуючи президентські машини з прапорцями чужих держав.

– Мене учора сюди привезли, ваш брат саме тут був, а ви додому пішли. Ви, мабуть, і не бачили, що я тут лежу...

«Очевидно, нещасна втрапила в аварію, а тепер від власного болю не усвідомлює чужої смертної години, – жінка примушувала себе думати примирливо, мимоволі оглядаючись на побиту. – Либонь, поклали зі своїм трактористом півкопиці сіна в коляску, сама примостилася ззаду, – ось і покотилися шкереберть з якоїсь гірки чи мосточка. Не дивно – в районі дороги роздобані так, що, здається, весняної розтепліні ними пройшла мототанкова дивізія...» Дочка намагається відсторонено відвернутись, бо її виснажена болем душа уже не має сил відгукнутися до будь-кого, крім матері. В кутку знову зашморгало і прошелестіло:

– Я перша зрозуміла, що Григорівна помирає, – досить розбірливо озвалася жінка. – Вона вчора заговорюватися почала.

– У мамі третій день висока температура. – Неохоче обізвалася, не бажаючи вести далі розмову. Особливо неприємно вразило оте «заговорюватися»... – Ви могли не зрозуміти її, до того ж ви незнайомі...

– А ми познайомилися раніше, вона мене знає. Я тут вже вдруге лежу. Ви не ображайтесь, – коли мене учора привезли, я ледь згадала своє прізвище. Так мене той бандит цього разу побив... Григорівна казала – покинь його, як з таким жити... А я оце думаю: що воно буде? Як мені самій на нашому хуторі?! Та й з ним боюся – вб'є він мене колись. Григорівна казала: він садист. Його в тюрму або лікувати треба...

Хвора застогнала, чекаючи відповіді, і знову вп'ялася у похилену спину очима: під лопаткою закрутився буравчик, цілячись у серце. Нарешті збагнула, що це за аварія, але... В протилежному кутку – жертва сімейної катастрофи. Мимоволі починаєш думати про нещасну: що і як їй сказати... А власне, що?.. Все, як кажуть, на виду.

– Чи не п'яний? – неохоче перепитала, вже навздогін окоротивши себе – п'яницю й так треба кидати, не чекаючи таких от... варіантів...

– Е, коли б то – п'яний... А то тверезісінький! – швидко заговорила жінка. – Знаєте, за що він мене побив? За цуценят!

Материні брови над склепленими повіками запитально зведені – так вона робила завжди, кроячи крам на чергові штани чи спідницю і довго не наважуючись одрізати... Дочка відчула, що мати потребує тиші – великої тиші і спокою на завершення свого земного часу.

А хвора нетерпляче вовтузилася у своєму кутку.

«...Господи, чому ти не дозволяєш побути мені наодинці з матір'ю, чуєш, Господи?! Мамочко, прости мене, я була непокірною дочкою... Господи, якщо ти зараз випробовуєш мою матір, то не дорікай їй за її слабкості – надмірну любов до нас усіх. Любов, у якій вона втрачала саму себе. Вона це добре розуміла, але не могла бути інакшою. Хотіла, а не могла. Так, я добре пам'ятаю, як вона гнівалася, але я не пам'ятаю жодного навмисно поганого вчинку...

Лише одного разу я відчула, що мати не повинна була так чинити. Та прикрість зринає в її пам'яті чітко, в найменших деталях, і вона подумки переповідає їх матері:

– Пам'ятаєш, мамусю, те літо, коли до нас уперше приїздила з Кандальського твоя сестра? Вона приїхала «після таборів», сказав дід, а ти якось дивно подивилася на нього... Ніби я не знала, що таке ті табори! Звідти твоя мати, баба Ганна, чекала листів, ще зранку поглядаючи із-за кабиці на курний девладівський шлях, яким мав проїхати листоноша Догай, хвацько поганяючи сіру конячину, запряжену в двоколку, яку в нашій селі називають «бедка». Листоноша пролітав мимо бабиного погляду; лише раз на місяць, тпрукаючи на чорного огира, призупиняв біля двору, і баба, витираючи фартухом враз висохлі губи, казала мені: «збігай, принеси мені листа від Дуні. Не хочу з проклятим здоровкатися...»

Я кидалася до бедки – ростом якраз урівень з колесом, – і Догай мовчки подавав мені листа з багатьма круглими і трикутними штемпелями й, цвяхнувши нагайкою, пускав у кар'єр чорного коня... Бедка котилася собі далі, за нею викаблчувався вихор, а баба виходила із-за вишень – вона завжди йшла до воріт від кабиці навпростець, забирала в мене білого, синього чи рожевого конверта і всідалася на лаву біля погрібника. Обдивлялася листа, перш ніж відкрити, підносила до вуст, наче цілувалася з ним... Злегка надкушувала кутик конверта і ще обережніше розривала його збоку, до самого краю, витрушувала собі в фартух густо списаного складеного листочка, притулялася до нього грудьми, майже складаючись удвоє і так завмирала... Випростовувалася і починала читати, ворущачи губами і витираючи сльози крайками хустки. Начитавшись, кликала й мене, щоб я послухала – їй подобалося читати листа мені, потім дідові, потім дядькові, потім тобі, мамо, наша невчена баба Ганна навчилася добре читати над тими листами... Листи починалися завжди однаково: «Здрастуйте, дорогі тату і мамо...», далі перераховувалися всі родичі й серед них – моє ім'я... Дочекавшись свого імені, я починала слухати неувважно, до того ж, далі писалося поросійськи, а баба вимовляла слова українською, й мені хотілося смія-

тися від тих ніде нечуваних слів... Лист приходив один раз на місяць, а Догая баба виглядала з-за кабиці щодня і проклинала його останніми словами – прокльонів Догай не чув, але добре про них здогадувався – адже саме він, як розказувала баба, написав доноса на тьотку Дуню, і її відправили в табори на далекій річці Бірюсі в селищі Кандальське. Десять років Догай возив нам Дунині листи, писані російською – на вимогу тюремного цензора. Про це мені розповіла потім тітка, як і про те, що й грузини, й латиші, й вірмени з політичного кандальського табору були зобов'язані писати своїм рідним російською, бо хіба ж настачишся цензорів-поліглотів? А чи й стачило б на табірний народ поштарів, якби не було норми – один лист на місяць?.. Згодом ми жили у батькових діда й баби, я пішла до школи, а Догай на чорному огирі знай літав мимо, хвацько посвистуючи батоном біля кожного двору. летів весною, чвиркаючи брудною водою з розбитої колії, взимку, пересівши на сани, восени, зганяючи горобців, що паслись у сивому від паморозі шпориші, летів, наче ворон, влітку, перемелюючи на борошно девладівську ґрунтівку. За бєдкою – чи не від бабиних прокльонів? – завжди крутився волохатий вихор, люди так і казали: Догай покурів... Коли тьотя Дуня приїхала зі своїх таборів, повністю амністована й реабілітована – табори їй зарахували як трудовий стаж, – баба Ганна всєдно не дозволила їй показуватися на очі Догаєві, хоч тітка плакала і просилася запитати, що вона такого зробила, чим заробила на цілу десятку – на Бірюсі з вісімнадцяти років валити ліс? А баба її відмовляла: не йди з двору, бо ще напише, він такий, його, сучого сина, все село знає, кажуть, шестеро душ сиділо, Догая проклинали...

– Мамо, чому ти сказала в один із тих вечорів, коли ми всі походилися до баби у двір: «Ти повинна поїхати звідси, Дунечко. Ні тобі тут життя, ні нам не буде...»?! Чому, мамочко? Адже ти любила свою сестру так, як саму себе. Ти боялась, мамусю...

Тітка довго дивилася на матір, а потім кивнула головою:

– А я, сестро, так і хотіла...

– От і добре, Дунечко, от і добре, – сказала мати і заплакала. Тітка Дуня не плакала, але мені здалося, що мама її дуже-дуже образила... Мені було прикро, мамусю. Коли тітка приїздила до нас востаннє, за рік до своєї смерті, я навіть запитала її про це. Але вона не ображалася, вона не могла наговоритися з матір'ю, не могла наплакатись... І надякуватись Хрущову не могла... Казала, що аж на старість перестала боятися...

Можливо, це тітка Дуня зараз зустрічає мою матір, питає її: чому ти, сестро, боялась?..

Чого ми всі так боялися, Господи? Цілі покоління народжених в утробному страхові, у вічному переляці перед владою, яка розорить, виморить голодом, а потім ще й запроторить у табори... Десь за серпневим суховієм женеться девладівським шляхом догаєва бєдка-бїда, курить за нею вихор; кинеш ножа сторчаком – і хтось заголосить, і кров потече у сиву пилюку, може, то наш страх спливає нашою ж кров'ю... Не бери його з собою, мамо!.

Не випускаючи з поля зору мамине лице, яке поволі починало блякнути – дівоча легкість і милість на ньому змінилися тінню заклопотаної втоми, наче мати щось намагалася вирішити і вагалася з відповіддю, напівобернулася на голос, що називав її ім'я.

– Та ви не дивіться на Григорівну! Чуєте?! Я вам кажу. Не можна. Ви її стривожите... – добивається уваги хвора. – Не можна тривожити тих, хто помирає, чуєте!

Повертається на звук того голосу, такого ж побитого, як і лице – здається, кожне слово у синцях.

– Господи, жінко, що ви хочете?!

– Хочу вам розказати. Може, ви щось мені скажете...

(А що я можу сказати їй, коли не спроможна навіть сказати, аби вона від мене відступилася у цю лиху годину...)

– Дати вам води? У мене є мінералка...

Йду до тумбочки, знаходжу лікарняного емальованого кувля.

– Хто вас сюди привіз? – запитую перше, що спало на думку. Побита жінка поволі відсorbує з кувля, наче хлебче, звуки якісь виходять щенячі...

– Привіз аж увечері сусіда на тракторі... А побив катюга в обід. Обідати прийшов, я кажу: мий руки, я вже сиплю борщу... – Запліли кров'ю очі вдячно впливаються в заплакане обличчя. – Так ото я й кажу: мий руки, а в нас новина: Найда оценилася...

Жінці здається, що вона божеволіє: в пам'яті зринає і починає крутитися чута ще в дитинстві сороміцька пісня: «кукуріку, півнику, трайда, була у нас сучечка Найда...» Щоб не власти, присідає біля хворої в ногах і втуплюється у великі, обведені чорноземом нігті...

– Еге, я ще й ноги тут не мила – ні встати, ні зігнути... Мабуть, завтра в

...той, хто хоче боротися проти сваволі, мусить знищити в собі страх перед свавіллям. Мусить взяти свій хрест і йти на Голгофу. Нехай люди бачать і тоді в них прокинується бажання брати участь у цьому поході. Народ побачить його учасників і піде до них (Петро ГРИГОРЕНКО «Спогади»).

Кривий Ріг відправлять – бояться, що в мене тріщина в голові, а на їхньому рентгені не показує. Може, і я з Григорівною, – слідом за нею...

Ось чому вона боїться замовкнути, чому невідступно дивиться на матір – відсилає свою можливу смерть разом з чужою видимою...

Чужа дочка мовчки бере синій пластмасовий тазик з водою, якусь шматину:

– Я вас попораю трохи.

Не знає, чому їй хочеться вимити забagnючені ноги: смирення чи гордянка терзають одерево'янілу від жаху душу, але розбиратися не час. Намилює ганчірку, тихенько, щоб не забризкати постіль, обмиває одну, потім другу, і чує вдячне, вибачливе:

– Воно ще як вийшло: я різала лободу свиням, і ноги не встигла помити – думаю, всиплю йому борщу, а сама побіжу ноги помию, скоро й на телятник, а він до мене: а ти дивилася, скільки в Найди сучок знайшлося, а скільки кобелів; а я й кажу – та чи мені до того було, в корови комбікорм три дні як скінчився; двоє ряден лободи притягла, свині корито розбивають; а він – ти ото не гавкай, а сучки щоб я ні одної в дворі не бачив, а кобелі хай живуть, якщо який барбос чорноротий, то лишу собі, він злий буде, а Найду я сам повішу, суці місце на суку, а малих сучок не розводь мені в дворі, бери й топи; а я кажу – хіба я душогубець, хочеш – то й топи, а він каже – я й так дам їм раду; та до Найди в кубло, та давай вигортать цуценят, а тоді – трьох у будку, а чотирьох – сучечки, значить, вони були – кинув посеред двору, а вони пишуть, а Найда скавчить; а я й кажу – ти таки, правда, сказився, якщо хочеш – закопай чи втопи, а для чого ж знущатися; а він у чоботах вранці на роботу пішов, бо гній від ферми возив, там транспортер зламався, скоро й двері не одчинять, сечовини по коліна, так він у кирзаки вранці взувся; а двір у нас забетонований, колись іще купили три машини доменного шлаку, забили двір і забетонували зверху, помиємо і чисто в нас, мухи не роються; а він тими кирзаками давай давить тих цуценят, аж кров до Найди чвиркнула; а вона як завіє, а я кажу: душогубе, побійся Бога, хтось і тебе задавить ось так; а він: о, усіх вас, сук невірних, чавити треба, і тебе, суко, – і давай мене валити тими чоботями, і чим він мене ще вдарив – не знаю, я вже кров'ю підпливла; не знаю, як та голова втрималася, чи довго бив і куди не знаю, ось глянь на мене, хіба я людина, я синій шмат м'яса, я з ним двадцять сьомий годочок живу, він мене погвалтом брав, у нас син є, в тюрмі сидить, біля клубу хлопця підрізав; як мені з бандитами жити; скажи, куди мені, каліці, вертатися? Григорівна сказала – ти їдь до матері, в тебе мати стара, одна одну доглядите, а я думаю, – як мені

жить, він мою душу розтер на бетоні, не знаю, чия й кров на мені – моя чи собача?..

Жінка мовчки хапає синього тазика з любимівським чорноземом і вискакує з палати, мало не збивши медсестру, що з переляком дивиться на неї. Чути, як вона сердито каже до хворої:

– Що це ви тут розходилися, вам треба мовчати...!

Їхні голоси поволі тихнуть за спиною тієї, що мчить довгим облупленим коридором, намагаючись триматися середини, – падатиме, то не вдариться головою... З радіоприймача на медсестринському столикулюпає темпераментний голос котроїсь із феміністок незалежної України: «Сексизм, гендерні дослідження...» Дивно, що колись все це їй видавалося правдивим... Судоми ламають тіло навпіл – запахлорки і хворої сечі у лікарняному туалеті вивертають осереддя, жалюгідна цівка теплуватої води з-під крана отямлює голову, і, по-собачому струшуючи краплі води з волосся, знову біжить у палату, відчуваючи, як дрібно тремтять руки й ноги...

Завмирає на порозі, боячись глянути на матір. Хвора в білому шоломі повідомляє:

– Григорівна спить...

Дочка подає знак, аби мовчала: побитий голос розколює голову навпіл, череп набух її болем, її розповіддю, її страхом... Тож ставить стільця так, аби бачити лише матір, і подумки опускає завісу навколо кутка, що став для них із матір'ю пасткою. Поправляючи ковдру, зауважує, що материні ноги вихудли, жилики поблідли, вирівнялися – три місяці лежання висотали мамине тіло, воно стало вутлим, беззахисним, майже дитячим.

– Мамо, донечко моя, зернятко...

Понад усе боїться знову заплакати. Заплаче – не зупиниться: тримісячна напруга налила її по вінця провинними сльозами. Тож починає слідкувати за годинниковою стрілкою, що застигла на першій половині, наче роздумуючи, чи варто рухатись далі, але, врешті, рушила. Жінці хочеться стати механічною, як внутрішній механізм годинника, що рухає стрілки, відраховуючи час. Відтоді, як з цієї кімнати вийшов її брат, минуло лише дві години астрономічного часу. 120 хвилин. Чи 7200 секунд... Але скільки вмістилося в них того, чого не перебудеш упродовж цілого життя! Змістовний час – материне умирання-сон і доччині намагання розбудити життя у тій, що забирає з собою минуле, теперішнє і... майбутнє, де матері не буде... Час, наче глумливий ворог, катує їх обох: метелики, настромлені на секундні стрілки...

Материн сон занурив її душу на такі глибини, куди вже не за-сягнути – строге, зібране обличчя, злегка розтулені губи і подих, що ледь здимає груди – мати, наче тиха осіння річка, пливла між двох берегів, на одному з яких залишалися діти, а на другому виднілася батькова постать. Батько був спокійним і вдивлявся у глибини води, яку завжди вмів читати. Дочка торкнулася материних пальців, але вони не ворухнулися у відповідь, хоча на якусь мить здалося, що їхні руки злилися, обмінюючись ще тим, звичним теплом, яке супроводжувало кожне рукостискання, сповнюючи радістю і спокоєм. Теперішнє ж доччине відчуття – на грані самовмирання; воно наче дзеркало матеріної смерті, яка чомусь зжалилася над нею і терпляче стала за спиною, зчитуючи її уривчасті думки і наслухоючи, як червоні вишні крові з шумом проштовхуються крізь аорту, примушуючи серце здригатись.

«Серце, прохромлене минулим, теперішнім і... майбутнім, де тебе не буде... Але ж існує час духовний – наші уявлення про вічність, про її цінності – де його межі? Чим вимірюється – епізодичною пам'яттю, кількістю дежавю, коли нам здається, що ми давні як світ або зовсім дитинні?... Пам'ять серця чи пам'ять свідомості?..»

Тепер, коли батька нема на землі, я часто думаю, що його духовний вік засягав на сторіччя. Може, це генетична пам'ять або абсолютний генетичний код? Чи адаптується безвічність з «нині»? Ти спиш, мамо, – твій сон смертний чи безвічний?

Батько помер уві сні – там часу не існує, тому лише уві сні й можливі зустрічі тих, ким були ми колись, з тим, чим є ми тепер... Тато говорив: «Я вже нажився», – знав, що повертається у час духовний?

Батько, який мені часто сниться, рятує мене од відчаю, але я це приховую від усіх... Батько не сниться, ні – він приходить у сні, туди, де немає «був», «було», «були», є лише власний час кожного, хто зустрічається в позачасі. Тато відкрив мені це після своєї смерті у відповідь на мій розпач... Ув одному зі снів батько сказав, що йому пора повертатися «туди» і запитав, «скільки там, на старому годиннику?»

– На тому, що його не змогли відремонтувати в жодній майстерні? Годинник не йде вже кілька років...

– Іде, іде! – буденно сказав батько і махнув мені рукою на прощання. Вранці я кинулася до шухлядки, де лежав зламаний годинник, і... почувала цокання! Він ішов, показуючи лише батькові відомий час. Я не торкалася його, і стрілки завмерли, залишивши у мені острах, що власний час піймає мене, наче рибку-калинку, в підсаку, і я вже ніколи не випірну з нього назовні... Яка там абсолютна свобода! Він закручує як вирва, той власний час, у якому поєднано світи, він – врем'я, я впевнена, так він колись називався, поєднуючи людину з безвічним, аж доки не став лише відчуттям временних – минулих – літ...

Мамо, хіба ми не у домі скорботи власного часу, не в домі його печалі, де не хвилини й секунди, а врем'я виштовхує мене у верем'я зовнішнього світу, а тебе занурює в тебе до такої глибини, що я бачу і відчуваю не тебе, а лише твоє тіло, твоє холодне тіло, з якого я вилетіла колись, як метелик із кокона, і витала у цьому механічному зовнішньому часові, доки не стала коконом для своєї дитини...

Мамо, тебе відносить за течією, мені не допірнути крізь води, не прорости крізь землю, не засягнути в повітрі душечки твоєї, рибко, пташко, мамо моя...»

– Як мати? – на порозі лікарняної палати постав брат – кремезний, високий, в білій майці з написом «Рух», молодий і красивий брат, якого мати любила понад усе...

Незбагнено пронизливий подмух повітря торкнувся доччиної щоки й обійняв сина, від чого він ледь не впав. Мати, наче вловивши

той рух, дивно виструнчилася, потяглася йому назустріч, її очі нарешті широко відкрилися та глянули крізь дітей, – вони стояли, обійнявшись, і мати востаннє зітхнула, міцно зімкнувши вуста...

...З кутка забамкав емальований кухоль, на той подзвін кинулася навперейми медсестра, жінка в бинтах зашепотіла: очі мертвому має закрити чужа людина!..

Медсестра сердито оглянулася на хвору і вправно закрила материні очі, а потім накрила її з головою простирадлом, і, не даючи оглядатися, вивела сестру з братом із палати: ідть, вам тут не можна лишатися...

– А я побуду з Григорівною, мені не страшно, я вже нічого не боюся... – бубоніло з кутка, примушуючи сестру мовчки і запекло вириватися з братових рук... Здавалося, що та безумна від болю і напруги жінка буде й далі говорити до матері, розповідати про цей світ, де на бетоні – кров людська і собача, де немає любові, а тільки жах і зненависть, безум і жорстокість...

Час, у якому не чутно зітхань, – лише крик пораненої вовчиці здатен примусити його оглянутися на хату, підперту віком труни, розв'язати материн погребальний вузлик, схилитися над труною, винесеною удвір для останнього прощання, – але вона не вміє голосити, не вміє плакати на людях, вона, наче зламаний годинник, зненацька чує цокання і скрегіт у своїх грудях і тихенько відходить від тіла своєї мертвої матері...

Хтось із стареньких сусідок торкає її за руку: «Жарко, дочко, треба покласти між вуст небіжчиці голку», – і вона слухняно знайшла материну улюблену голку, тоненьку, із довгастим округлим вушком, мати берегла її і боялася згубити, часто затискала губами, відриваючи нитку, щоб засилити, а сьогодні її поклали, як заведено, між блідих материних вуст, наче зашили їх довіку... Та материн голос шепоче:

*ДУШЕ, осердя мук в тій згрішній прах,
Ти, обрана в тлінь, отих бестемних сил,
Нащо, тяжка й комитовних посна спраг,
Тобі до зовні стін ярих фрасил?
Помо ти тратиш комити без перере,
Узвни дім в короткобрюхий наїт?
Щоб спадкоємць тих розкошіс, чере
Пожер твій труд се й край тілесних кайм?
Живи ж, душе, від жертв, облич сей сум
І мною вагу в твоїй скарбниці тій;
Купуй годин боожисте, спродуй мул;
Внутрі живиш, навіть ж не багатій:
Так Смерть з'дай, як та людей жере,
І більш не та змирань, як Смерть уме
(Вільям ШЕКСПІР «146-й сонет»,
пер. І.Костецького).*

– Будь тихо! Не кричи над нами, дочко... – бо тихо має бути там, де нема ні тривоги, ні печалі, а є лише спокій без кінця і без краю...

Мабуть, саме звідти і прогрімів розкотистий грім, коли копачі насипали материну могилу поруч із батьковою, і дощ, безжально теплий і радісний, впав на паперові вінки і зрізані квіти. Так само раптово, як і з'явився, дощ побіг на павлопільський кряж і завис там, навстіж розчахнувши небо веселкою, а вслід йому пролунав чийсь голос: «Гляньте ж, як Григорівну чоловік зустрічає!»

Голос відверто радів: поля – як гарман, дощу виглядали зранку до вечора – це був жаданий, золотий дощ; покружлявши над полями, він повернувся і зашумів тихо, монотонно, цілоночно, обліжно завис над селом, вивільняючи його від думок-розмов про смерть. Слухаючи дощові шепоти і схлипування води за вікном, жінка відчула, що її зовнішній час закінчився. Все, що залишилося прожити після материної смерті, від цього світанку, мало зватися часом власним, внутрішнім.

...Де ти починаєшся, мій власний часе? Часе, де ти живеш? Хто пробудив мене з позачасся, тихого, молочного, як сон у теплій кімнаті – такий безпам'ятний і вседержимий, що пробудження вимагає зусиль, я відчуваю, як моє тіло береться росяною вологою, а легке, майже прозоре волосся липне до вологої шийки. Бачу свої руки, що тягнуться догори – варто їх випростати, і мама кинеться назустріч, простягне свої і вихопить з білого безгоміння колиски, притулить до грудей, до того запаху, який щоразу вдихаю, припадаючи лицем до її щоки, – запах, як і доторк – це те, що пам'ятаю найперше, тільки запах і доторк, а не світло чи темряву, якої так боюся цієї безсонної ночі, сповненої шепотів, зітхань дощових, бо хіба дощ – не розмова душі небесної з прахом земним, не плач її за тілесними муками й радощами? За чим ридаєш, матінко моя, що оплакуєш дрібними сльозами, які падають на любимівську землю, на мою хвору душу і на ваші з батьком могили?..

...Батькова могила не встигла обрости дерном до Проводів – кляли його домовину в мерзлу землю, пізня весна змінилася гарячими вітрами і сонцем, що випікали все живе. Земля на могилі взялася коржем, потріскалася, наче хвора шкіра, і довго не хотіла випускати у світ посіяну нами траву, яка щойно загольчилася, нестійка й слабосила, така... така, як мати, що чекала мене в лікарняній палаті. Але, на диво, напередодні біля хреста запалахотіло кілька кущів горицвіту, –

викопала їх на толоці, й вони прийнялися тут, на кладовищі, – батькові улюблені первоцвіти... Глянувши на них, жінка відразу згадала десь прочитане – насіння горицвітів лежить у землі десять років, перш ніж завітнути. Та й те, що шматки толоки вжилися в могилу – таки справді диво. Ніби великодній вогонь запалив ці квіти, над якими тихенько літали кілька бджіл, можливо, що й із батькових вуликів... Власне, на-вряд чи вона сама б так подумала, – так говорили сусіди й знайомі, підходячи привітатись. Уся Любимівка, жива й мертва, зійшлася на кладовище, винесене, за старим звичаєм, в узголів'я степу. Могили давніші заросли білою акацією й берестками, низькорослими вишнями, новіші – вкрилися декоративним, привезеним із міста зіллям. Різноманітні – дерев'яні, камінні й залізні – хрести, пам'ятники, виготовлені з місцевого червоного каменю місцевими майстрами, чимось нагадували будинки-близнюки, недобудовані колгоспом, якого вже не було... Стандартизація давила навіть мертвих, і це впадало в око на тлі рушників з крашанками, пасками, солодощами, навколо яких сиділи родини. Сонце безклопітно заломлювалося в гранчаках, підсвічуючи місцевий самогон чи «казьонку» блакитним, – здавалося, що жінка потрапила у перевернутий світ: знана нею Любимівка лежала під землею, а незнайома – випивала й закушувала, панібратськи киваючи до хрестів... Серед смиренного, оброслого дерном часу гробовища сирітно було батьковій, ще болючій, могилі, сирітно було й дочці коло неї, і це відчуття ще більше підсилювалося від палахкотіння горицвітів на просторій латці землі, обачно пригородженої праворуч від батька...

– Як там він? – перепитала мати, коли просто з кладовища прийшла до неї в лікарню. Підвела на дочку виболілі сльозами очі – погляд був далекий, нетутешній, а голос неправдиво спокійний:

– Ми з батьком не раз про це говорили: колись та розставатися треба... Він, звичайно, зміг би жити сам, а я... Але свого гнізда не полишу, і не просіть. Ще настоїться пустокою хата...

Мати махнула рукою, відгортаючи будь-які заперечення: час переставав бути для неї істотним без батька.

– Не довго мені без нього скитатись...

Стареча похилена тінь болісно здригнулась від доччиного плачу:

– Прошу тебе, не плач за нами, а як умру, не кричи наді мною, дитино... Будь тихо, – ти ж умієш терпіти, тільки цього я тебе й навчила... Терпи, дитино, ластівко моя чорноголова... Терпи... Ти зможеш...

Намагаючись заснути під крапотіння дощу, жінка відганяє свої спогади далеко-далеко, туди, де ще й слів не було: ось, вочевидь, ледь ставши на ноги, дівчинка поволі йде до яскравих квітів (мабуть, то були чорнобривці), над якими дзвенить джміль. Застигає над ним і... плаче, бо не може вимовити, назвати те, що бачить і відчуває. На плач з'являється мати, стурбовано оглядає дочку і... розуміє:

– Джміль. Дзижчить...

Мати вміла найменуванати все, що дочка відчувала. Завжди, навіть тоді, коли їй цього не хотілося; втікаючи від своїх бід, приїздила додому, заходила в двір, а мати вже знала, з чим приїхала. Іноді говорила:

– Іди, ляж обличчям в подушку й засни. Воно пересниться, перемелеться.

А й справді, варто було лягти на материне ліжко, увіткнутись лицем в її подушку, як усі клопоти маліли й стихали, перетворювалися на маленьких чорних рибок, котрі тихо снували у темній воді... Дощ. Ніч. І вона – лицем у подушку – наче вийти на молодий, ще аж гнучкий ставковий лід, обережно лягти ниць, розкинувши руки хрестом, і зачатиись, роздивляючись крізь слюдаву прозелень криги рибок, що полохливо випорскують з-під тіні дитячого легенького, промерзлого тіла, вдивлятися у свою біду – аж обличчя німіє від холоду – і думати, як її назвати, яким іменем заклинати, аби шугонула вона на самісіньке дно, переснилася...

І знову – очима до стелі. Мовби крізь слюдяне віконце розглядає своє життя: хіба ж то були біди?! Хіба вона була такою безпомічною, як нині, коли вже ніхто не назове дитиною?! Не пересниться, не передумається, ні...

Дощ паде, а ти будь тихо, жінко. Ти маєш пережити ще одну смерть – смерть батьківського дому. Чому ти називаєш це смертю? Тому, що інакше це називається зрада...

*Зраджують не чоловікові
чи жінці, а життю. Якби те
склалося. Кому набридло їднє
і те ж, той приживає инше.
Але вертається до старого.
Якщо ви християнин (Григорій
ШТОЇВ "Ніч і сонце").*

Розділ III Сонячні люди

Любимівка її дитинства мала своїх мудрагелів і дурників, святих і грішників, – втім, про множини тут не йдеться, – на одного дурника тотожно припадав один мудрець (або навпаки), а святенник знав свого антипода в обличчя, бо їм часто доводилося стояти разом на одній дошці – на сівалці чи на жатці-лобогрійці, заробляючи трудовень у колгоспі.

І тільки Липа була одна, як перст, і про цю її непарність знали всі, бо вона не мала жодних ознак віку, статі, розуму чи дурощів. Вона була Липа, і так її кликало старе й мале, директор школи й голова колгоспу, хоча ні до школи, ні в колгосп Липа не ходила: все, що треба знати, аби жити в Любимівці, Липа знала від народження, а колгосп їй не подобався, у неї до нього було своє ставлення: її батьки були індуси, але повмирали ще до того, як їх мали знищити, – влада не терпіла жодних індивідуалістів. Десятирічна Липа залишилася жити в якомусь курятнику, а коли піросла, то зробила з нього собі хатку-мазанку. Вона вміла гарно мазати, ота Липа, бо навіть дах у її хатці був гладенько вимазаний, і на ньому – ні соломи, ні очерету, тільки руда глина, що влітку бралася жовтою суріпкою і сизим полинком, але влітку Липа не вилазила із замісів, а на зиму ховалася в хатці, топила соняшничинням зі свого городу, луцила соняшникове насіння, їла хліб з олією і вибиралася на світ Божий лише для того, аби згребти сніг зі своєї лисої хатки або сходити на поминки. Не було в Любимівці жодної оселі, якої б не торкалася Липина лип'яна дощечка, вигладжуючи стіни до ідеальної рівності, тож не було й двору, куди б її не кликали. Дивно, але на весілля Липа не ходила. Вона ходила

на уродини та на смерть, пам'ятала про всі дев'ятини, сороковини й роковини по небіжчиках. Липа страх як любила цукерки, особливо подушечки з любимівської лавки, що бралися липким коржем і спокусливо світили повидлом. На поминках цукерки давали у папірцях-фантиках, Липа їх складала в кишеню фартуха, разом з плиточками цукрового печива і житніми пряниками, й економно притримувала до наступних поминок.

У Липи були круглі темні очі, які дивилися на людей не кліпаючи, – так дивляться молочні телята або якісь нічні птахи, на голові – завжди запнута хустка з гостреньким дашком над безбровим лобом, і такі випнуті вилиці над впалими щоками, що іноді вона нагадувала кицьку, яка пішла з дому і забула, як туди вернутись...

Коли Липа когось полюбить, то не лінується ходити в гості, покинувши свій обсаджений зеленим вінищем двір, у якому, до речі, – травинка до травинки – тримався порядок. Дівчинку Липа примітила ще на бабиному обійсті – баба Ганна завжди кликала Липу на мисочку свіжого борщу біля кабиці: «Тьопай борщ, Липо, бо тобі за мазкою по людях варити ніколи». Липа не тьопала, а лизькала, але до кабиці приходила щовечора, особливо вона любила юшку зі рваними галушками, і часом нагадувала бабі: «Щось галушок давно не варили». Баба сміялася: «Готуй, Липо, шпичку, вже йду місити...»

Баба Липу жаліла, тож і дівчинка ставилася до неї так само, і Липа це зауважила.

Коли дівчинка захворіла, Липа, хоч на вулиці було зимно, прийшла її провідати, закутана клітчастою хусткою, як макітра із великоднім тістом, – убрана так, як усі любимівські баби вдягалися: спідниця в клітку, фартух, шиті валянки в глибоких галошах і чорна плюшка з плисовим коміром. Липа поклала дівчинці просто на ковдру жменю цукерок і кілька камінних пряників, пояснивши: «Іж, це я поминального назбирала...»

Дівчинка лежала, боячись поворухнутися, і розглядала сливи, груші та вишні, намальовані на обгортках, а потім, зважившись, попросила:

– Заберіть. Я у мертвих не беру.

– Ти що! – заступилася за Липу мати. – Це від живих, а не від мертвих. Називають поминальним, бо ми пам'ятаємо тих, хто помер...

– Ні, воно від мертв'яків, воно ними пахне, я його ніколи не їстиму! Липа не образилася, а склала свого гостинця в хусточку:

– Агій, що мала придумала! Та його ж у лавці купували, і на гробки не носили, це ж за Іваном Кудлаєм рік був... І ти колись роздаватимеш.

– Ніколи нічого не братиму в мертвих, – вже майже плакала дівчинка. – І цукерок не роздаватиму!

Мати уважно і зовсім не сердито подивилася на дочку і сказала їй, наче дорослій:

– Поминай мене свіжим хлібом, дитино. Свіжим теплим хлібом...

Брат, зіпершись на стільницю, дивиться, як сестра заходилася біля тіста. Вона вирішила завдати піріжків, справжніх, хазяйських, як казала баба, і тепер зосереджено повторювала все те, що робили жінки їхнього роду. Головне – не застудити опару, сочити, аби не впала, перегравши, і вимісити так, щоб тісто легко відставало від рук і дихало...

Сіяла борошно крізь сито майже бездумно, а тепер зібралася, руки самі роблять все, що належить, і вона, тугіше обв'язавши материнкою хусткою голову, відчуває, як теплішає в грудях, глибшає подих, міцніше впираються в підлогу ноги, а очі все частіше поглядають на брата – давно не бачилися, і знову падає йому далека дорога – після дев'ятих подається у засвіти, в Південну Америку. Брат – інженер-мостовик; у світі десь ще будують мости над ріками і проваллями, а ми в Україні будемо повітряні мости в Європу, в Азію, в Америку, в Росію, тож інженери шукають собі заробітків деінде, тільки не в Україні. Її брат не був на похоронах батька, залишився біля хворої матері, й на день її не полишив. Їй це була утіха: від його народження і до останньої свідомої своєї години вона дивилася на сина з такою любов'ю, що очі починали світитися ніжним, молочним блиском тихого усміху.

Змалку мати привчила його слухатися старшої сестри, та він, здається, й тепер чекає її слова, і, не дочекавшись, питає:

– Що будемо робити?... З хатою?

А й справді, що? Ні йому, ні їй ця хата не потрібна, але нестерпна сама думка – кинути дім батьків напризволяще. Безводна, бездорожня Любимівка повнилася кинутими хатами, і вони за рік-два

*Хата, як і світ на дошкіллі,
має три частини. Верхня – то
небо, де живуть божества...
Середня частина (власне
життя) – то замкнутий
світ, який захищає родину від
злих та людей, від хвороб та
нещастя. Підвальна частина
життя – то зв'язок людини з
душатами померлих предків.*

*Хату не можна було
будувати там, де раніше була
дорога або лазя; на стірній
ділянці землі; там, де були
знайдені людські кістки, де вовк
або ведмідь загриз тварину, де
хтось погубив пораненого
до крові, де перевернувся віз,
зламалася оглобля; на місці
дому, спаленого блискавкою,
залишеного внаслідок хвороб,
наводку. Щастливим місцем
вважалось те, на якому
лягає рогата худоба (Валерій
ВОЙТОВИЧ «Українська
міфологія»).*

ставали пустками, навколо яких раз на рік, на гробки, блукали блудні любимівські сини і дочки, зазираючи в забиті дошками вікна. Брат і сестра розуміли, що віднині їх у Любимівці ніхто не чекатиме. Ніхто, крім двох могил...

Хазяйновитий сусід Мурлян учора приходив до них «по ділу» – просити, аби недорого віддали хату його родичам, які зважуються переїхати з села ще глухішого, бо там закрили десятирічку, а хлопцям, сусідовим двоюрідним онукам, треба вчитися. Тож коли минуть сороковини, Мурляни уже й переїхали б, та й робота їм трапляється, а це сьогодні неабищо – знайти роботу, хоча й у фермера.

– Хай просто так живуть, – непевно сказала сестра, бо знала, як брат любить батьківський дім, врешті, він молодший, це його спадок.

– Ні, ти ж знаєш, ми ніколи тут не житимемо. Ні ти, ні я не хочемо, аби наші діти жили тут. Тобі доведеться виконати всі формальності, я залишу доручення. А гроші, разом із батьковими остербайтерськими, витратимо на пам'ятники, – вирішує брат.

Йй нічого не залишається, як мовчки кивнути головою, яку вже опосіла думка: все, що заробили батьки за життя, ляже на їхні могили гранітними брилами з Кам'янського кар'єру...

Брат утішливо говорить сестрі:

– Я тобі писатиму. Електронною поштою, щодня. Або майже щодня... Ти ж маєш адресу в мережі? Отож будуть і листи від брата в екзилі...

– Знаєш, я читала, що слово «exsilium» зустрічається ще в авторів першого сторіччя, увійшло у всі мови, які виникли потому, і тепер, через дві тисячі років так само означає «вигнання». Вічно «українці в екзилі», принаймні, останню тисячу років. І нинішні – мігранти-емігранти...

– Ти ще читаєш? Тобто, ти ще шукаєш відповіді на все, що навколо, в книжках, на кожне питання – цитата?.. Знаєш, що я про це думаю як інженер? Україну опускають до абсолютного нуля, аби потім запитувати, що будувати від цього нуля...

– Уже запитував один чоловік... І, що мене найбільше лякає, – люди і, зокрема, політики ніколи не комплексують від того, що мало читають. А відтак – не поважають культури власної нації, нерозуміють, що не можна піднести цивілізаційний рівень країни, у якій вимирають мова та її носії. Коли державна влада не має відчуття українськості, а шукає зразків деінде, – народ починає хворіти і вимирати...

– «О сестри, сестри, горе вам, мої голубки молодії...»

– Твої голубки вже сивіють... Наша баба Ганна почала сивіти у вісімдесят. Мамі було тільки шістдесят дев'ять, а вона померла... з білими скронями... А в мене вже після сорока «сіль із перцем» у косі.

– Ну, ти в мене ще як дівка! Пам'ятаєш, як мої друзі тебе сприймали за мою наречену? Просто ми – інші...

– Знаєш, брате, чому ми інші? У нас інша пам'ять, ніж у наших дідів, прадідів і, частково, в батьків. Тут знову буде цитата: є така класифікація довгочасової пам'яті Тульвінга. Цей учений-психолог серед її видів окремо назвав епізодичну пам'ять. Саме вона зберігає інформацію про цілісні події – завжди взаємопов'язані й завжди автобіографічні. Тульвінг припускає, що знання в пам'яті організовані у формі скриптів...

– Тобто, наші знання – це сценарії?

– Молодець, маєш «відмінно» з англійської! А тепер згадай, як переповідав наш батько історію роду, Любимівки? Як своєрідні сценарії з багатьма епізодами. Ось чому довгочасова пам'ять попередніх поколінь українців була набагато чесніша, правдивіша. Особистісніша. І оскільки в сценаріях завжди є герої й антигерої, мала ця пам'ять плоть і кров. А наша пам'ять – система символів, якими маніпулюють... Таку пам'ять легко витіснити, скажімо, глобальними символами Мережі.

– Знаєш, те, про що ти говориш, у що, бачу, віриш, – це вже й сьогодні віртуальна Україна. Або – палітурна, книжна, для таких, як ти. Хіба ти, сестро, не помічаєш, що ти й твої однодумці скоро станете субкультурою у рідній вітчизні?

– ...Я про це думала. Мала часу досить, щоб подумати про це в Любимівці. Ще десять років такого життя, і хтось із глобалістів назове нас тубільцями.

– Тубільці-трипільці... Я оце згорнув у свою поштову скриньку усю Південну Америку – нехочеться бути тільки наймитом... Прочитав таке: перуанці походять від інків, мексиканці – від ацтеків, аргентинці – від людей із кораблів. А ми від кого?

– Ми, як співається в пісні, «деті Галактики...» Від тата з мамою, а вони – від землі. Але ми – не такі. Ми люди з процедурною пам'яттю, все – через зв'язки між стимулами і реакціями. Стимули, як правило, зовнішні, реакції – власні. Тож наша довгочасова пам'ять – це рефлекс і навички.

– Знову Тульвінг? Знову тільки і картопля? «Ой, коли ж ми наімося тільки з головками?» Будьмо патріархальними, славними українцями, ані руш із рідних сіл і хуторів?

Брат починав дратуватися, бо вбачав у сестриних словах прихований докір. Батьки страшенно переживали його мандри світами, особливо мати. Все розуміла, але не змогла пробачити, що син не був на похоронах батька... Братові хотілося, аби старша сестра, як завжди, розраяла його, зняла з душі гріх. І не міг не усвідомлювати,

що смерть батьків зняла з нього будь-які зобов'язання: їдь на чотири сторони світу, дома ніхто не чекає. Крім двох могил...

Жінка місила тісто з такою силою, що аж кісточки на пальцях побіліли: їй хо тілося, аби пиріжки вдалися впізнаваними – такі, як у матері! – для тих, кого збиралася завтра частувати за поминальним столом.

– Зупинися, брате. Тісто – це теж своєрідна матриця. З якими думками замісиш – таке й спечеш.

– О-о, «Немидора поралась коло печі!» Знову класика. Та зрозумій же, у Любимівці ще тридцять років тому цілком інакше жили. Навіть родичів у кожного було більше – і в п'ятих брат, і сваха в сьомих... Пам'ятаєш приказку нашої баби «Петро Присьці рідний Федір», і коли вона її говорила? Тоді, коли на молочний кисіль сорок гостей сходилося... А ми з тобою своїх двоюрідних братів і сестер не бачимо роками, а з троюрідними вже й родичатися не прийнято...

– Зупинися, кажу. Ми ховали нашу матір не удвох – всі, про кого ти кажеш, були з нами. Вся Любимівка прийшла. А батька? Люди з інших сіл поприходили, бо знали його і любили... Ні, вони особливі, наші любимівці...

– Любимівка, любимівці... Можна подумати, що не ти звідси катапультивалася другого дня після випускного в школі! До речі, тоді було модно йти в колгосп, сідати на трактор, пасти телят із «Науковим комунізмом» у руках... І ти б росла, росла над собою: зверху – в орденах, знизу – в гумаках. Хотів би я почути, чи та головиха сьогодні б розводилася про епізодичну пам'ять!

– Ну, це ти намалював дуже успішну кар'єру... У мене все було красивіше: біла хата у вишневім саду по той бік ставу, трійко синів і донечка, а я хотіла бути листоношею і носити гарні листи любимівцям. Так мені уявлялося, коли я ще не вміла як слід читати...

– А чоловік хто? Голова колгоспу?

Сестра мимоволі всміхається:

– Агій на тебе, як Липа колись казала. Ти пам'ятаєш Липу? Любимівську мазальницю неперевершену?

– Хто ж забуде пропахлу смаженим насінням Липу і її цукерки? Але ти, здається, хочеш зіскочити з теми, – продовжуй!

Брат повеселішав, заусміхався.

– Ти не повіриш, жених уявлявся, а чоловік – ні! Може тому, що у нашому селі було багато вдів із дітьми – три ланки вдів! Як вони співали, повертаючись зі степу на гарбах, оті, старші за нашу матір на п'ять-сім літ, вдови!

– Вдови, коли я виріс, вже були бабусями, і чоловіків у Любимівці вистачало, на нашій вулиці всі парами жили, у клубі молоді чимало збиралось... Боже, як мені не хотілося їхати з дому, але ж ти, сестро, нікому спокою не давала – хотіла, аби наші батьки мали дипломованих дітей. Ти свого досягла, ти щаслива?

– «Ну що ж про вдячність забувають люди...», як співається ще в одній пісні...

– Люба сестро, я вдячний тобі. Особливо за «гусячий театр».

Жінка мимоволі всміхається – репетиції вигаданих нею вистав відбувалися на моріжку за їхнім городом, там діти з усієї Табашної пасли гусей, кіз і телят. Грала виставу всі – у когось підносом сіялися вуса, у когось там ще блищало. Дівчинка поблажливо спостерігала за витівками своїх акторів, але іноді, коли ті починали гасати одне за одним, або, регочучи, вимовляли найтрагічніші за її враженнями репліки, розганяла «труп», часом з допомогою лозини для гусей, і ховалася зі своїм зошитом у хату. Незабаром «гусячий театр» прислав за «режисером» гінця – молодшого брата, бо «нудно, і гуси до Степури в городину лізуть, – ось я матері розкажу...» Останнє було вагомою причиною, аби починати гру спочатку...

...Спочатку й справді були ігри, а може, вони й були дитинством, а все інше – «гусячий театр», де було мало слів і багато дії: замести у дворі, нарвати кролям полину за городом, а в городі – повибирати берізку; позбирати в саду падалицю й нарізати кришнів, принести води від колодязя...

«Набирай спочатку піввідерця, а тоді вже й двічі по пів, – коромисло можеш брати на плечі, – та не гнися так, ти ж дівчина, йди рівно, ступай дрібними кроками...»

– Хапай бідончик, жени в чергу за молоком, якщо дають хліб, ставай за хлібом – один сірий, другий білий, якщо буде, а ні – то два буханці сірого...

– Господи, чого це ти виїла дірку в хлібові?!

– Я тільки скоринку, дірка там була, це означає, що в хлібині ангел ночував, баба так казала...

– Хрущовський чорт там ночував, а не ангел, бодай він тим кукурудзяним хлібом задавився...

– Жени гусей пасти, а тоді качок займеш від ставу, та не зачитуйсь, бо ти сидиш, читаєш, і гуси кругом тебе сидять, а хто пастиць буде?!

– Доцю, злітай на горище, там у торбинці сухі груші, а тоді злазиш у погріб, помиєш кружки... Нічого, що вони слизькі, ти вже велика, у четвертім класі, моя помічниця, моя ластівка чорноголова, як я без тебе упоралася б...

– Чуєш, біжи притьма в магазин, Санька Чумачка нам чергу за маслом зайняла... Кидай книжку, дитині нічого в нашу покласти, це ж твій брат!..

...Тітка Санька, страсотерпно зітхаючи, ставить дев'ятилітню сусідку попереду себе, даючи змогу донесочу розглядати спину Моті Рябчижи, міцної, смаглявої як житня хлібина, молодиці. Спина щільно обтягнута кредешиновою, синьою в дрібний білий горошок кофтиною, навипуск, «в талійку», – зразу видно, що шила кофту Ліда Горобець, любимівська модистка, – жінки в її уборах виглядали трішки неприкаяними, як і сама Ліда, від якої кудись поїхав Іван, завербувавшись чи то на цілину, чи то на лісоповал, – одна бєнеря куди, вседно нема дома Івана, скільки не виглядай, зіпершись на ворота. Відстоявши при хвіртці «на часах» – від смерку до ночі – Лідка йшла в хату, клацала замком у дверях, вмикала світло і схилилася над шитвом: її машинка строчила довго і голосно, наче кулет, примушуючи вечірніх перехожих прискорювати крок і оглядатися на яскраво освітлене вікно, в якому самотньо зяяла, наче вибита шиба, горобчишина постать, що припадала до розпеченої «Волинянки»... Лідка охочіше обшивала самотніх жінок і вдів, намагалася «по городському» зодягти їхні тіла ситчиком і штапелями, сатинами і кредешиною, не лінувалася і сама вирушати за крамом у Кривий Ріг чи Жовті Води. Примітна Мотина кофта, справлена на Великдень, ще не втратила запаху міського

універмагу, на прилавку якого лежав крапчастий сувій; присмачений «Красною Москвою» і Мотиним гарячим вологим підлашшям, той запах ятрився і ліз у дівчинчені ніздрі, паморочачи їй голову до болю у скронях, а знічів'я всі до одної перераховані горошини вистрибували перед очима, бо Мотя пряла спиною, перебираючи ногами, як необ'їжджена дворічна кобилка Марта, яку дівчинка дуже любила і часто бігала в конюшню дивитися на неї. Ззаду, від тітки Саньки, віяло невивідним духом корівника і дошкуляло нестихаючим бубонінням: «Кому сказати, тридцять років дою корів і стою за ложкою масла, куди ж те молоко дівають?!» Підтале від спеки масло й справді набирала ложкою й кидала на товстий коричневий папір продавщиця Люся Кирикилици, незвично мовчазна і звично неповоротка. Її повільність примушувала чергу незадоволено зітхати й спресовуючись, тиснутись до прилавка. Незабаром горошини зіскочили з Мотиної кофти, і, як здавалося дівчинці, затанцювали на її щоках, примушуючи високо задирати голову, а тітчинсаньчин живіт уперся в спину, не даючи дихнути... Нарешті Люсьчина алюмінієва ложка шкребе по теж алюмінієвому деку, збираючи майже до рідкого розтале масло для її брата, і стрілка вагів ковзає близько позначки, що означає «триста грамів в одні руки». Дівчинка обережно бере коричневий, одразу замаснілий пакуночок, віддає карбованця і п'ять копійок, і, майже задихаючись, намагається вибратися з черги, у якій вже ніхто нікого не бачить, не поважає і не любить – масло закінчується. Вибравшись за поріг, дівчинка чує, як у неї паморочиться в голові, тому деякий час стоїть, прихилившись до білої цегляної, в чорних пасмугах від бруду, стіни. «...Як Уляна Громова», – чомусь думає вона, і це надає їй сил. Обережно, за чотири кутики, збирає коричневий папір, намагаючись зробити вузлик чи ворочок: масло плаває і хлюпає, немилосердно швидко воотуючись у паперову обгортку. Дівчинка не йде дорогою, а біжить берегом – так скоріше і прохолодніше, на ходу міркуючи, що коли б їхній учитель фізкультури Микола Дмитрович був поряд, клацаючи своїм секундоміром, то, безперечно, поставив би їй сьогодні п'ятірку... Услід гелготять гуси, обурено витягуючи шиї і сполохано кидаючись у воду.

Ускочивши в хату, задихано гукає до матері: «Давайте тарілку!» – і переможно ляпає на неї жирний паперовий жмут, посеред якого плаває жалюгідна грудочка масла. Мати вражено дивиться на папір і зі сльозами на очах повертається до дівчинки: «Ти... Ти його загубила? Чи... з'їла?!»

Дочка, не менш вражена, підносить до свого лица масні затерплі пальці, до яких прилипли копійки й шматочки розкислого паперу,

мимохить із насолодою вдихає забутий запах вершкового масла і пересохлими губами несподівано виштовхує зухвалі слова: «Я... ненавиджу це масло! Коли ви... коли ви тут... такі!.. то я ніколи не житиму в Любимівці!» – «Думаєш, десь краще? Вся країна в чергах стоїть...» – уже майже примирливо говорить мати, але дівчинка, демонстративно вимивши руки господарським милом, як батько після солідолу, з викликом запитує: «Можна, я не вечерятиму, а піду на дідове дворище?» Мати мовчки киває головою, схилившись над тарілкою з купкою паперової каші. З маслом...

...Правда чи ні, але любимівці свято вірили, що їхнє село загніздилося навколо Чумацького Шляху, і про це дівчинці неодноразово говорив дід, чиє обійстя їй здавалося найкрасивішим – і тоді, коли вони з батьками ще жили в діда, і тепер. Власне, жила трирічна вона, а батько з матір'ю – в Дніпропетровську, наїжджаючи вихідними на відвідини. Дивно, але дівчинка не пам'ятає ні баби, ні діда, ні батька з матір'ю в тих літах, а лише себе в дідовій хаті; здавалося, що хата винаячила її, вигодувала й навчила безлічі чудових і необхідних речей, показала такі дивовижі, яких не знайдеш навіть у товстелезній книжці з зеленою палітуркою, де безліч казок, які вона згодом перечитала, а поки що їх читав уголос дід, сміючись і плачучи разом із онучкою.

...Коли дівчинка прокидалася, в хаті, крім неї, вже нікого не було, а сонце яскраво висвітлювало величезного горщика з квіткою «сімейне щастя» або, як його називала баба, сімейником. Вазон цілорічно цвів дрібними рожевими квіточками, а його листочки-трилисники світилися надзвичайним свіжо-зеленим кольором. Квіти й листя давно переповнили горщик і розляглися на підвіконні величезним веселим кущем-розкудрявчиком. Прокинувшись, дівчинка одразу починала бавитися з квіткою, примічаючи на ній новий цвіт – присохлий баба якось непомітно прибирала, тому сімейник ніколи не старів, задержувато заглядав дівчинці в очі, іноді кидаючи на неї рожеву пелюстку, бо стелили їй постіль у низенькому дерев'яному диванчику, витягнувши віко-сидіння, якраз під вікном, ногами – до покуття, головою – до дверей. Коли дівчина відводила очі від квітки, то зустрічалася поглядом із зажуреними іконними очима святих, які втрималися у дідовій хаті так само, як і «Отченаш», якого баба ніколи не забувала проказувати щовечора, прикрутивши гніт у газовій лампі. Під той шепіт дівчинка встигала заснути, і їй ніколи не було страшно, навіть коли в печі щось шкрябалось або й торгало чорною заслінкою, особливо у вітряні осінні ночі. Втім, здавалося, що над дідовою хатою завжди

були літо або зима, а в хаті тепло і спокій, хоч жило тут чимало людей: дід і баба, троє синів; Мефодій уже парубкував і залицявся до Оскаленкової Улянки, Віктор збирався до армії, а Петра, майже одностітк дівчинки, обіцяли віддати до школи. Двоє старших синів уже мали свої сім'ї і жили в містах, зачепившись там у післявоєнні роки. Дівчинчин батько, діставши селікозу, вчився в інституті, мати працювала на швейній фабриці – у неї була рідкісна професія: мати шила пухові ковдри з атласу, вручну, стібком за стібком вшивала середину «засипкою» – дивовижними узорами, які сама й малювала. Про красу тих ковдр дівчинка могла тільки здогадуватися, розглядаючи барвисті шовкові клаптики, які їй привозила мати, обіцяючи, що колись неодмінно справить і їй таку чудову ковдру, легку і теплу. Коли дівчинка сумувала за мамою, то витягала красиву жерстяну коробку, на якій було написано «Монпансьє», – колись вона була повна барвистих дрібних цукерок, їх можна було тримати за щокою, аж доки льодяник не перетворювався на прозору гостру крижинку, але дівчинці більше подобалася сама коробка з загадковим словом, із малюнком нетутешньої краси білявки, з тонкою покриткою, жовто-золотою всередині – «Монпансьє» їй привіз батько з Москви: сам, мабуть, зачудувався цією коробкою. Золотисті, блакитні, червоні й рожеві обрізки тканини, які тримала в руках мати, блакитне яєчко невідомої пташки, закутане в бавовняну ватку і вкладене в сірникову коробку, шматочок золотого паперу і найкрасивіші фантики від цукерок «Ластівка» і «Наталка-Полтавка», жменька різнокольорових скелець від розбитого калейдоскопа, що його дівчинка оплакувала тиждень, доки дід не витримав і не поїхав з молочаркою в райцентр, щоб привезти їй інший, ще кращий калейдоскоп. Це була її улюблена іграшка – настановивши барвисту картонну трубку проти вікна чи навівши на лампу, злегка обертати її, намагаючись запам'ятати узори... Вже й згодом, ставши підлітком, вона не розставалася з калейдоскопом – здається, ті восьмикутники гармонізували її мінливий настрій...

Удосталь намилиувавшись своїми скарбами, дівчинка старанно закривала бляшанку, вискакувала зі свого ліжка-скрині, поправляла простирадло, подушку, складала вдвоє ковдру і довгенько змагалася з лядою свого дивана, намагаючись вкласти її в дерев'яні пази, а потім, підпихаючи ногами, поставити на місце, – від тих щоденних вправ над колінцями у неї не сходили синці, але вона нізащо б не кинула неприбраною свою постіль, у диванчику вона ховала свої сни і дорожочісну бляшанку, до того ж, її складене ліжко ставало місцем її ігор. Тут вона могла малювати або просто сидіти, визираючи у вікно

поверх сімейника, прохукавши дірочку в обмерзлій шибі. Просто перед вікном лиснів товстий, шовковистий стовбур жовтої черешні, влітку на ньому час від часу з'являлися тверді бульбашки жовтавого клею, смачнішим за який був тільки вишневий – тягучий, свіжо-терпкуватий, як вишнева кісточка, коли її розгризти. Під черешнею стояло ліжко, там улітку спали старші хлопці, коли поверталися з польового стану. Одногору, коли вони жнивували на Павлопіллі, вже п'ятирічна дівчинка допрошувалася в баби дозволити їй заночувати надворі. Баба не погоджувалася, дід заступився, і, діждавшись, коли стемніє, дівчинка довго вмощувалася на сіннику, вслухаючись у спів цвіркунів і жаб'яче кумкотіння, скрекотіння і квакання на ставі, шелест черешневого листа й зрідка – скрапування перестиглих черешень. На неї тисла височінь, у якій кліпали зорі й мінився пружний стовп місячного світла, що, ковзаючи по білій хатній стіні з темним вікном, примушував ліжко з дівчинкою сонно зависати в повітрі та злегка погойдуватися в такт сумним цвіркунячим плачам у стернях – ті вже чули далеку осінь і провіщали холодні дощі. Втопившись дослухатись до нічних голосів, дівчинка нарешті заснула, та враз прокинулася від того, що якась оката потвора із заломленим рогом шумно дихнула на неї вологим трав'яним духом, – зв'язана тим дмуханням, вона не закричала, а тихенько почала вкриватися з головою, аж раптом впізнала корову Ленту, яка відв'язалася і вийшла з стійла на двір... Дівчинка сповзла з ліжка й шугнула в сіни: «Бабо, бабо, Лента на мене дмухає!»

Сонна баба відігнала корову в повітку, а дівчинку забрала до себе під бік. Засинаючи, мала чула, як бабуся скаржилася дідові:

– Ти поглянь, тату, на цю дитину – їй п'ять років, а вона така бідова, наші хлопці такими бравими упертюхами не були... А ти їй поблажки даєш... Я тільки про неї й думаю – де воно вештається: чи на ставку, чи на току, чи біля колодязя... Куди стрело – туди брело...

– Оце коліскова! Що ти берешся на дитину? Цікава вона до всього. І нелякана – тому й страху немає. Спить уже, мені скоро вставати...

Дідова відповідь дівчинці дуже сподобалася, вона навіть хотіла додати, що дещо її все-таки лякає; ось учора вранці за дверима в сінях вона знайшла величезного метелика, завбільшки з горобця, і дуже боялася взяти його до рук. Довелося чекати, доки метелик зачайться, перестане шкряботіти й шелестіти, а потім, загорнувши його в лопушаний листочок, обережно нести до баби Гуржійки, яка знала поіменно все, що літало й повзало у любимівській стороні.

– Бабо, що це?

– Нічниця, – ледь глянувши, визначила баба. – Де це ти її доп'яла?

– Вона сама до нас прилетіла у сіни...

– Випусти її в смородину. Це нічна цариця, темна душа, людині не можна затримувати її біля себе. А ти все ловиш метеликів? Я ж тобі казала, щоб ти їх не чіпала, бо то душі, що вертаються на землю.

– Вони мене перші зачіпають на толоці. І джмелі, і метелики...

– ...і жуки, яких ти напакувала повну коробку з-під цукру...

– Тітонько, – коли дівчинка хотіла улестити сувору Гуржійку, то починала лагідно називати її тітонькою, – та ж я хотіла дізнатися, як вони зуться! Я їх потім повідносила на толоку – і кандибку, і клядогната, і рогача, і скарабея...

– Молодця, всіх запам'ятала. Ідемо, я тобі щось покажу.

Баба Гуржійка веде її у вишнячок і показує на свіжі купки перетрубленої землі.

– Кротовиця, – розчаровано тягне дівчинка. – У нас теж такі були, дід коров'яку свіжого накидав, і кроти змандрували. Мабуть, на луки зійшли. А щоб не верталися, дідусь вітрячка поставив.

Баба Гуржійка не відповідає, а прицільно розгортає сапою найвищу і найвологішу кучку. З неї миготливо вихоплюється маленька, схожа на тижневе цуценя звірина, стає на задні лапки й ощеряється писклявим, але дуже лютим гавканням, що примушує дівчинку сховатись за бабу, яка сама колись визнала, що у дитинстві теж заглядала в кожную нірку і в кожне гніздо. Видно, це неперехідне, бач, що викопала...

– Хто це?!

– Зінське щеня, земляна собачка. Ич, яка люта, як Домаха Кудлаєва...

– А воно кусається?!

– Всі кусаються, якщо засягатимеш на їхню волю. А ні, то покаже себе і втече. Все живе хоче, щоб його знали і поважали. Навіть дрібна тля собою хизується – для чогось же її сотворив Господь. Твар – не людина, першою не нападає. А то діти як роблять? Повзе жучило, воно його ногою – хлоп, а тоді дивиться: що воно повзло?

Щеня пискнуло востаннє й провалилося під землю безслідно, наче й не було.

– Скажіть, то не Ох був?! Може він нас із вами зачарував?

– Може й зачарував: мале як старе, а старе як мале...

– Що ж будемо робити, тітонько?

– Мабуть будемо жити: ти довго, а я не дуже, але ще поживу...

Баба Гуржійка сміється, прикриваючи долонею рота.

– Ти не снідала? Йди, я тебе варениками почастую.

Дівчинці хочеться стрімголов бігти до хати, але вона статечно йде за бабою Гуржійкою, намагаючись ступати слід у слід. Ледь вийшли на город, як баба зупиняється, нагледівши бур'янину, висмикує її і складає в снопок на ліву руку. Дівчинка відстає і крадькома хитає головасту маківку – чи не торохкає, але мак ще зелений, його корона ледь-ледь забрунатила, а колінця ще сизі.

– Від зеленого маку діти засинають і не прокидаються, – не оглядаючись, повідомляє баба Гуржійка. – Колись у нас жила Марина, так вона свого сина у третю голодівку приспала... навіки. Нема страшнішого, ніж мак і чад. Смертний сон на дітей від них спадає...

Дівчинка обтрушує руки об квітчасту спідничку і вже й не дивиться на той мак, бо спати, доки не прийде царевич та не поцілує, їй не хочеться: можна проспати все, хоч потім і царівною станеш.

Підхатнім порогом у Гуржіїв закопаний осілий ніздрястий камінь, вичоганий ногами до гладенького. Не втримаєшся і потупцяєш по ньому підшвами – теплий камінь злизує з них пил і втому. Вона давно примітила, що баба Гуржійка теж любить на камені постояти, виходячи й входячи в хату.

– Бабо, це алатир?

– **А ти** звідки знаєш?

– **Не** знаю... І на толоці такий є, тільки він майже **заріс землею**. Тітонько, а що таке алатир?

– Це, дитино, родовий камінь. Той, що під **порогом**, рід береже. А в полі – то камінь-кінь, **раз** на сто літ ожива і в степу гасає. А той, що

на толоці... Знаю я той камінь, під шипшиною. Квіт на тому куці свій колір змінює: був білим, і жовтим був, а тепер рожевий. Ось той камінь, що під шипшиною – то лишень гілка або й листок великого кам'яного дерева, коріння якого

так глибоко, що дістає негасимого вогню **Родового** багаття. А навколо нього сидять **усі** наші родичі, які колись та жили в цьому

степу... Це мені ще моя прабаба розказувала, а я, **бач**, тобі, малечо, раз ти така оката та примітливо **вродилася**...

– Тітонько, це вони як дванадцять місяців **навколо** вогнища сидять?

– Ага, як ті дванадцять місяців, що дідовій дочці допомогли. Тільки їх не дванадцять, а тисячі тисяч...

– А який же той вогонь, може колись із-під землі вишугне?

– Такий, як зірка рождеська або квітка восьмикутна, – заходь, – он бачиш, на рушнику вишита? То моєї матері весільний рушник, а його під другу голодовку ледь не проміняла, а тоді передумала... Ану, вибирай собі вареника, вгадуй, який із чим?

Дівчинка, не вагаючись, бере того, що в густих чорнильних цятках – із шовковицею.

– Тітонько, ви теж вареники й пиріжки хазяйські ліпите?

– А це ж які, хазяйські?

– Баба каже, що це такі ось завбільшки, щоб людина взяла й наїлася. А коли буде маленький, то одним не наїсться, а другий взяти посоромиться.

Баба Гуржійка сміється, дає на дорогу великого вареника з вишнями, щедро присипавши його цукром.

– Гляди ж, людино, не йди вже більше на колгоспний курятник, бо знову півні наб'ють...

Але дівчинка не любить обговорювати свої неприємності навіть із бабою Гуржійкою, яка й так усе знає: і як мала закралася в колодязь до горобців спускатися в цебрі, і як, несучи бабі на тирло дійницю, захотіла переплисти ставок, тримаючись руками за дужку, але відро перевернулося, набралось води, і якби не Іван Руденко, не було б у баби ні внучки, ні дійниці.

Дев'ятилітня дівчинка, назбиравши у пелену падалиць, сидить на старезній груші в кінці дідового городу – їй не хочеться зараз піти до діда з бабою, їй і так добре – вечеряти на гілці, серед недозрілих груш, які світяться серед темного спочилого листя... Здається, ось-ось вийде зі свого бережка баба Гуржійка, на мить одвihnувшись від Родового багаття, аби погостити з нею, а то й насварити: «А чого це ти, нечиста квасоля, на груші ховаєшся? Знову завинила?» Зорі, як жовті черешні, погойдуються над головою, і чи не вперше вона розуміє, що вже має спогади, куди можна сховати кожне чарівне скельце зі свого дитинства, з якого її якщо й не виганяють, то намагаються переставити в чергу до дорослих. А дорослі – це діти, які забули своє дитинство і ніколи не стали людьми.

...Жінка вправно ліпить пиріжки, починає їх яблучним повидлом, сливами, гречкою з тушеною капустою і, прикривши білим рушничком,

ставити на розстій. Брат мовчки спостерігає за нею – чекає, і сестра зважується: «Як відбудемо дев'ятини, можеш їхати. А я залишусь до сороковин – до речі, давно вже не була на самоті з собою... Ноутбук зі мною, гроші є, мобілка, матеріали опитувань також, тож, можливо, закінчу своє дослідження – терміни підпирають. А ти обізвешся, і я тобі напишу. Все буде добре...»

Брат полегшено зітхає, але дивиться тривожно-запитально:

– Це не дуже важко? Справишся?..

– Це так, як усе в нашому житті, – збудеться те, що найменовано, а що вигадане – розточиться прахом... Іди, відпочивай, я ще маю багато роботи.

Теплий дух солодкої випічки умиротворює її серце опівночі; і вона вперше засинає, ледь торкнувшись подушки. Десь тут, за стіною, спить її брат, і хата увостаннє поєднує їх...

Уранці разом із сусідами вирушили на кладовище. Могили батьків наче обнялися, підросли над травою, рівно тримаючи свіжі хрести. Прикладаючись до них, дочка відчуває теплий сосновий запах, який входить їй у серце скалками, боляче, як під нігті.

Довго сиділи під грушами за столами, і жінка наче заново пізнавала своїх односельців, пригадувала їх імена, дослухалася до спогадів про своїх батьків, внутрішньо здригаючись від кожного «були...»

– Тепер тільки на поминках і збираємося: наплачемося, наговоримося, та й додому... Хоча дім наш – ген там, біля степу. Вже могил Любимівці більше, ніж людей. Чуєш, ачей, що кажу: могил більше, ніж людей... Ну, хай царствують і нас дожидають, а нам жити – не спішити...

Проводжають із братом до воріт останню поминальницю – Марусю Перетятчиху.

– Йдіть здорові, тітко...

– Була тіткою, доки племінником не підперлася, – Перетятчиха показує ціпка. – Вже без нього нікуди. І жуків із ціпком збираю, і полю – в одній руці сапа, в іншій гирлига – ноги підганяти. А бувало ж ніхто зі мною не зійде, не обжене – ні на дорозі, ні в ланці.

Подибала дорогою Маруся – худі ноги роз'їхалися, зграбна колісь постає переламалася в попереку, голова в чорній квітчастій хустці схилена на груди... Ця постаць мимохідь викликає в жіночому серці велику тугу: ось він, типовий силует на нинішніх сільських дорогах. Образ, типаж... Таке воно, українське село – на тремтячих старечих ногах, із ціпком у руці, з поминальним вузличком у другій... І нізвідки йому взяти сили й снаги – хіба що у мертвих, які стережуть узголів'я

степу і першими стрічають сонце, що встає над колись могутнім родом і голосним селом, яке завжди охочіше ходило не за вождами, а за сапами та косами...

Вертається у двір – жінки-кухарки розбирають столи, миють посуд, снують із хати в двір, діловито перегукуючись, і від їхніх клопотів стає не так самотньо. Навіть материн кіт Коток, вівшись біля воріт, спостерігає за людьми у дворі вже без переляку.

Далеко пополудні знову лишаються віч-на-віч із братом.

– Зібрався? Посидимо на доріжку, вип'ємо чаю, як колись у дитинстві.

– І не тільки в дитинстві... Ти знаєш, матері вдалося привчити мене до багатьох речей, без яких я тепер не уявляю свого побуту.

Брат швидко лаштує чаювання – приносить дві склянки у простеньких мельхіорових підставках, кладе пакетики «Ліптона», підсоує вазочку з цукерками.

– А було це так, – жартівливо починає він свою оповідь, не даючи їй змоги висловити німе запитання. – Якось один дев'ятирічний сільський хлопчик поїхав зі своєю старшою сестрою-першокурсницею поїздом у місто Одеса. Сестра водила його по всіляких музеях, вони вперше купалися в морі, а коли повернулися додому, хлопчик сказав матері, що найбільше йому запам'яталося чаювання в поїзді. І тоді мати, що надусе любила свого мізинчика, купила 12 склянок тонкого скла, що й поклато початок сімейному ритуалу та покликало до життя абсолютно нову марку чаю «Любимівський!» Чайна троянда, квітки і ягоди шипшини, пелюстки нагідок та волошок і трішки рум'янку додаються до чорного чаю – і сили повертаються у ваш виснажений життям організм...

– Пам'ятаєш, як мама присилала нам згорточки з травами і пелюстками?

– Ти знаєш, я щойно подумав про це... Слухай, може мені не їхати нікуди? Побудемо тут, все залагодимо, – й на Київ? Але ж квиток пропаде! Ще й ти – дивишся, аж руки опускаються. Пам'ятаєш, як мати тобі казала: «Не дивись на нього!»

– Вона це казала тоді, коли ти дражнився зі мною і мені хотілося дати тобі запотиличника.

Маленька, як газовий вогник, надія починає розвиднюватися в сестриному серці, але уважно поглянувши на брата, вона відводить погляд; кажучи мовою її досліджень, брат уже змінив свої стереотипи – нині він із тими радикалами, які шукають свого щастя не на українському терені.

КАЙН – старший син Адама та Єви. Єва породила Кайна і сказала: «Я придбала людину з Господньої ласки» (Бут. 4:1).

Землероб Кайн приносить Бозу плоди свого врожаю, хоча Господь віддає перевагу підношенням молодшого за нього пастуха Авеля. Кайн убиває Авеля, ставши, таким чином, першим вбивцею серед людей. Їдї Бог засуджує його на блукання, зберіши все таки йому життя. Традиція переповідає, що після народження сина Євою він став будувати міста (Бут. 4:1–21).

На протизагу невизному Авелю фігура Кайна до XIX ст. була передуси фігурою вбивци.

У XVIII ст. образ Кайна еволюціонує. Буши в полоні сумнію в Клопотока («Смерть Адама», 1757), у Гюго Кайн персоналізує вичувати, якого мучить каяття («Свідомість» у «Легенді століть», 1859).

Слідом за Байроном («Кайн», 1821), Бодлер відносить Кайна до раси буттяників («Авель і Кайн», «Кітти зла», 1857), тих, хто повстає навіть проти світового порядку, вважаючи його несправедливим; те саме в Леонта де Лилля («Кайн», «Варварські поеми», 1862).

У XIX ст. Мішель Бурньє представляє в «Родині Адама» («Брюерський півень», 1978) конфронтацію між Кайном і Авелем як образ зіткнення між пастухами й землеробами, кочівниками й осілими. Протистояння завершується уславленням Кайна (АЛАНГЛУА, АЛІЕ МУАНЕ та ін. «Святе Письмо в європейській культурі: Біблійний словник»).

– Роби, що надумав. Збирайся... Не комплексує на мій рахунок – я витримаю.

...Востаннє обіймає брата біля воріт, зачинає їх за його автом і довго стоїть, зіпершись руками на хвіртку – так завжди робила мати, провівши сина в дорогу: надумувала йому щастя й удачі.

Мамо, мамо, чому так самотньо в цьому світі?

Юнаком її брат захоплювався Че Геварою. Відростив густе волосся до пліч, носив берета зі значком Ернесто, перечитав усе, що міг знайти в книгарнях і бібліотеках початку вісімдесятих. Що ламало її брата-студента, примушуючи шукати морально-авторитету в полум'яному революціонері Че? Підсвідоме бажання змін чи пошук звільнення власних індивідуальних здібностей? Здається, Че заперечував стандартизацію колективних рухів волі та ініціативи, тоді як радянщина особливо прагла все стандартизувати... Чи не «геваристи» з технічної інтелігенції першими пішли в Рух, слідом за гуманітаріями, чи не серед них готувався другий після шістдесятників ешелон дисидентів мимоволі – шукали ідеалів серед соціалістів і комуністів, а карали їх як антирадянщиків?..

– Пішли першими і першими розчарувались, бо не витримали бездарного імітування змін, які виявилися продуманим нищенням економіки, демагогічними лозунгами, тероризу-

ючою брехнею, – так би сказав її категоричний брат, у якого в часи перебудови безповоротно зіпсувався характер.

От уже чого українцям вдалося досягти, то це стресового стану і руйнування психіки кожної людини... Батько, безумовно, теж жертва індивідуального стресу – він серцем реагував на все, що відбувалося довкола в часи великого розчарування: «розкрадуть, розметуть, зроблять людей крайніми...» А брат вирішив, що може покладатися лише на себе, що йому треба стати новою людиною, яка шукає себе не вдома, а в цілому світі... Півтора десятка літ тому, спостерігаючи за табунами його ровесників – чомусь всі у спортивних костюмах, як в уніформі, – вчорашніх випускників інститутів, які групувалися навколо кримінальних авторитетів, аби загинути в нічній перестрілці за якогось Джибу чи Солоху, жінка не без розуміння слухала брата: «Не хочу себе закопувати в землю! Будь-де, чи в Любимівці, чи в Києві... Щоб я не робив, а тут все, як вода в пісок! Наче кров точиш у цю землю – вона вже не може без нашої крові!»

Штовхаючи поперед себе кравчучку, він одним із перших вирушав на заробітчанство до Чехії. Чим вона могла заперечити своєму братові, коли усвідомлювала: шукає він не лише достатку. Боїться опуститися, не вирвавшись за межі щоденного приниження його амбіцій.

Повернувшись через пару років, і чути не хотів про те, аби залишитись удома. Про гроші знову не йшлося:

– Ти хочеш, щоб я пристосовувався до цих... цих вічних мімікрістів, які спереду – жовто-блакитні, а ззаду – червоні?! Це не влада – це могильник України, над ними треба будувати саркофаг, як над чорнобильським реактором, аби люди не інфікувалися фальшем і не почали говорити, що стали щасливішими, пересівши з літаків на кучмовози та кравчучки!

– Ти що, в комуністи записався? Злий, наче комунацький депутат на мітингу...

– Облиш... Знаєш, що мене доводить до зненависті? У владу кадрів добираються за принципом байдужості до людей – їм плювати і на дітей, і на пенсіонерів, для них Україна – лише місце здобування капіталів. І цей постійний український застій – від їхньої нездатності відчувати роговими душами свій народ, свою землю...

– Чекай, ми не на мітингу, хоча й вибори незабаром. І їдеш ти не в «добрий» світ, а в байдужий до тебе і чужий тобі...

– Я їду в світ цивілізаційних орієнтирів. Ти, журналістка, не втомлюєшся розповідати нам, що ми громадяни суспільного ризику.

Оскільки я не виробник цих ризиків, то й не хочу бути їхнім споживачем чи жертвою.

– Ти – людський ресурс, а коли вже береш мене на кпини, то знай: тебе висмоктують, наче мозок із кістки з України... Чого ти сам себе жеш на край світу... Не їдь, братику, не їдь, рідненький, як ми без тебе?!

– Не рви душу. Того хлопчика, якого ти люляла своїми піснями й казками, давно вже нема. Я – мужик, і не хочу, аби мене розтоптали, як черва... До речі, а хто писав, що технологізовані суспільства формують незрівнянну особистість?

– Це не я, це хтось інший. Але точно знаю, що серед сформованих немає богоподібних. Повір мені – тобі буде дуже важко. Ти справді особливий, але твої особливості потрібні тільки тут, удома.

– Я повернуся. Обов'язково. Але нині хочу бути деінде – потребую іншості, інакшості, бо... Одним словом, ти мене благословила, чи не так, сестро? Домовились?

Сутінки наснувалися швидко, перебарвлюючи у найрізноманітніші відтінки чорного зелене листя старого саду. Зі ставу потягло вологою, і двоє диких голубів, шумно сплеснувши крилами, перелетіли на вищу гілку. Жінка сиділа на східцях, аж доки небо не стало світлішим за землю – так буває лише в селі, але вона про це забула так само, як і про багато інших речей, які колись радували її і робили веселою, милою рідним людиною. Вони з братом були нерозлучними, не зважаючи на різницю у віці. Мати іноді називала їх двійнятами – через подібність смаків та уподобань. А ці сходи – місце довірливих розмов – чули їхні секрети. Нині секретів не лишилося – сама реальність, темна, як дім за спиною, що тримає в собі речі, які ще означають усе і

вже не означають нічого. Втім, свою природу втрачають люди, а не речі – чи не тому жінці моторошно повертатися в дім, з яким вона кілька днів тому залишилася наодинці. На годиннику – північ. Брат уже мусив би озватися до неї, але мобілка мовчить.

– Господи, та я вже дичавію – скоріше в ліжко, переспати все це, перебути! Якщо, звичайно, вдасться заснути...

...Маленький мизатенький хлопчик біжить їй назустріч, і сміючись, пустотливо хапається за портфель, змушуючи дівчинку присісти на сходах.

– Ти прийшла! Я так тебе ждав... у мене для тебе... секрет! Заплющ очі, ну заплющ же очі!

Дівочка приплющує очі, крадькома спостерігаючи за братиком, який похапцем щось шукає в кишені.

– Ти не підглядаєш? Чесно-чесно?

– Чесно-пречесно, – киває головою і міцно стуляє очі, обіймаючи п'ятирічного пустуна. Малий тупить до її щоки макову пелюстку і, ледь повагавшись, цілує сестру.

– Я так скучив за тобою! Розсміши мене!

– Полоскотати тебе, мазунчику? – піддражнює малого сестра.

– Ні, розсміши! Щоб я радів!

– Щоби був раденький, що дурненький?!

Братова нижня губа зрадливо починає тремтіти, пальці жмакають макову пелюстку. Дівчинка вловлює мить, коли хлопчик уже готовий заплакати, і перехоплює її:

– Хто в полі гуляє, під ким коник грає?

– Козак!

– Хто ворогів рубає, сестру визволяє?

– Я! Я! Я!

– Ти, ти, мій маковий братику!

Doroha sestrol

PS. do nashoj rozmovy. Pushu na vidl'oti, litak rano vranci.

Spodivaius, shcho tu vse pam'jatajesh i zrobush jak obicjala.

Proshu, ne vtomlujsa dumaty pro mene dobre, bo ja v kryzi: ne znaju, navishcho ja roblju vse te, shcho roblju. Rozumom znaju, a dusha ne dozvolja vtrachaty nadiju – vona tam, z toboju. Ale... meta ne varta bil'she, jak ljuds'ke zhyttja. Dlja tebe zhyttja nichogo ne varte porivnjano iz symvolamy (a inodi j fetyshamy). Tobi treba, shob bulo strazhdannja, podvyh, trahedija.

Ja zrozumiv: ostannim chasom Ty v chornij diri, vona tebe pohlynae. Nadmir strazhdannja, vid jakoho Ty – vid chesnosti – ne mozhesh zvil'nytysia. Dumaju, ne vse bilo strazhdannjam i podvyhom dlja Bat'kiv, zalyshalosja misce na usmishku, na LJUDS'KYJ PROSTIR, ljuds'kyj vymir. Shukaj joho u Kujevi. Tam tvij dim. Vse inshe – mynule. Vony ce rozumily, nashi Bat'ky.

LJUBYMIVKA – trahedija staryh ljudej. Ja rozumiju ce ne menshe, jak Ty. I v kozhnij starij dlja tebe i dlja mene vmyraje Ukrajina. Ale Ukrajina vmyraje nasampered u molodyh, jaki vtrachajut' nadiju, jaki jidut bezvisty na Zahid, – i stajut' chornym humusom chuzhoji ekonomiky. Ne v tomu rich: jichaty chy ne jichatyna Zahid. Rich v tomu, jak znajtyhid za mezhamy nashych koncentrychnych kil pekla, zalyshyvshys' ridnymy. Ja znaju, inshyj svit je jedynym nashym spasinnjam, ta misca nam tut nemaie, doky my ne vyjdemo z samodestruktyvnoji lohiky. Ljubymivka – ce porazka, moja i Tvoja. A mu varti peremoh!

Syl i vytrymky Tobi, sestrol
Ciluju Tebe.
Brat

Натиснувши на кнопку POWER, жінка оскліло сидить перед амальгамою екрану свого ноутбука. Писати відповідь їй не хочеться, але й лягати у ліжко, аби півночі подумки компонувати слова, намагаючись сказати більше, ніж можна сказати – просто нестерпно. Їй раптом захотілося вимкнути свою свідомість одним рухом, як світло в кімнаті, у яку запливає її чергова самотня ніч, обірвати всі монологи, що топчуть її думки, викликаючи це вічне відчуття поспіху і незбагненої провини, мульку присутності недосказанності, бажання пояснити і бути зрозумілою... POWER. Живлення не вистачає навіть для того, аби почуватись живою... Дочка і чоловік без ентузіазму сприйняли її рішення залишитися в Любимівці. Ще менше схвалення прозвучало в голосі редактора. Відімкнувши телефон, жінка втомлено, мимохідь, але з болем, спитала себе: як трапилося, що вона стала настільки залежною, чому не може прийняти жодного рішення без великих і малих санкцій? І це в часи анархічної вседозволеності, коли дехто навіть професійні обов'язки сприймає як посягання на свободу особистості... Що трапилося з тією маленькою бунтівливою дівчинкою, яка довго не вміла боятися? Страх – це перша несвобода, яку відчуває людина. Коли від переляку не можна відсахнутись, як від вогню, отримавши опік, душа переймається постійним страхом, ти стаєш в'язнем малих і великих засторог, які собі диктуєш... Люзія втечі від страхів –

самотність? Коли ти сам собі в'язень і охоронець водночас; власне, такою вона і почувається тепер у батьківській хаті, до якої прислухається щомиті, ловлячи кожне шелестіння і обережно, навпомацки, пробираючись до вхідних дверей. Чому вхідних, коли їй треба вийти, випірнути у глибоку ніч, присісти на ганку, і, обійнявши руками коліна, вмостити на них тремтяче підборіддя, аби звести очі до неба?..

Невидимий косар розтрусив небесне сіно Чумацького Шляху, вимостив покоси нічного хмаровиння в узголів'ї кожної зірки, і лише Вози – Великий і Малий, твердо стояли у зяючій чистоті небесних колій, готові до своєї щоношної подорожі, чекаючи знаку від Великого Візничого, володаря неприкаяних душ, що рятуються опівнічними мандрівками між зорями...

Дозриваюча повня злегка тремтіла, струшуючи передсвітанковий піт на стерні, наливаючи поля спокоєм і милістю, примушуючи цвіркунів біля підніжжя кожного колоска все тремкіше торкатися лапками свого підгорля, викрешуючи довгі, як доріжка непідхопленої сльози мелодії, від чого навіть дзеркальна гладь неглибокого ставу розсотувалася на нитки... Цвіркуні і жаб'ячі хори... Мембранні звуки – мовби тисячі маленьких дрімб біля невидимих скорботних вуст перехоплюють розслаблений видих серпневої ночі й думають свої древні пісні, вигукують їх із тих часів, коли людина ще розуміла свою душу і не боялася ні живих, ні мертвих...

Десь у глибині крони величезного горіха сонно зойкнула горлиця – у дитинстві дівчинка назвала її дудуткою – і, злякавшись свого непташиного сну, зірвалася з гілки, примусивши жінку звестися на рівні ноги і, виставивши вперед руки, наосліп шукати свого нічного гнізда, захищеного у темному нутровищі хати. Кожна шибка зловила по зірці та мінилася під негустим, у півсили, місячним світлом, примушуючи жінку дослухатися до маленької уявної дрімби у власних вустах і думати сон; але ні серце, ні думка не живили її прискорений, наляканий віддих – нитку колискової не було з чого прясти, і вона подумки натисла на кнопку POWER, міцно стуливши очі й губи, як робила давно, стрибаючи з берега у ставкову воду своїх дитячих літ.

...Хата поволі обступала жінку, як густа глибока вода, і вона намагалася випірнути зі свого напівсну, скидаючись і стогнучи, але не маючи сили противитися повільному зануренню в його темні глибини, в яких рухалися сірі, поточені патиною осаду й намулу тині. Пальці її ніг торкнулися сизого донного глею і тіло відразу стало незвично гнучким, заколихалося, наче стала вона якоюсь водяною рослиною,

напівпрозорою потопельницею з обережно розведеними руками. Ні, вона ще була живою, про що свідчили дрібненькі сріблясті бульбашки повітря, зриваючись із напіврозкритих вуст і приманюючи дрібних карасиків. Легка пожива: беззвучний жіночий крик, живі перлини страху... Міцно тримаючи в холодних губах напівпрозорі ягідки, що мінилися живим блиском риб'ячої луски і дитячих сліз, карасики танцювали навколо жіночих пальців, лоскочучи їх своїми плавниками, примушуючи стискатися, проціджувати воду, випрядуючи з неї срібно-зелені стрічки, які одразу ж намотувалися на її безпомічну постать, перетворювали на водяну русалку. Змирившись зі страхом, жінка перестала відчувати потребу дихати, її легені завмерли, голос згорнувся і заліг глибоко в грудях, очі взялися білою полудою, широко відкрилися назустріч сірим тіням, лица яких вона вповні не впізнавала, хоча силилася згадати. М'яка глеїста темрява провисла під русалчиним тілом, і воно вигиналося, обминаючи страховиськ, які намагалися ухопити русалку за волосся і витягти нагору, туди, де лунав тонкий голос із туману, що закипів над ставковим плесом. Може, то невидимі крізь водяну безпросвітність хмари буцнулися лобами і впали на став – аж із тої висоти, куди відлетіли дитячі нічні перестрахи, а нині, повертаючись, сонно розточували своє прядиво над водою. І ті, *невидимі*, що неприкаяно бродили між хатами, шукаючи, кого б віддати вічній темряві, потяглися на тремтятий, жаский голос, гугняво підспівуючи йому:

...і кури сплять, і гуси сплять,
тільки одна кума не спить –
білі пальці варить
та золоті персні знімає...

...П'ятирічна дівчинка згортається в клубочок, намагається швидше заснути, аби не чути бабиної казки про підступну куму, яка пограбувала могилу. Здається, бабуня намагається навчити її боятися темряви – дівчинці дуже подобалося подовгу сидіти на призьбі, розглядаючи зорі на небі, не вкладається в ліжко слідом за курми, які мостилися на сідалі, як тільки зайде сонце...

Баба сідала поруч неї, баба викликала собі на допомогу ще й чотирьох чаклунів, які роблять дітей вечорами дуже слухняними. Перший, звісно, всім відомий Бабай, який міг поночі схопити неслухняну онуку, вкинути у кропив'яний лантух і віднести до свого пана – Хохи. Бабай витрушував непослухів у велику залізну миску, а Хоха своїми волохатими пальцями перебирав дітей, як хрущів, визначаючи, кого пер-

шим їсти. Дівчинка присувалася ближче до баби – що буде, коли і її Бабай підхопить із призьби... Якщо ж Хоха вибере когось іншого, то десь там, у невидимих краях, є ще великий льох («Такий, мабуть, як у колгоспі», – думалося дитині, – Взимку на ставку нарубують льоду, вкладають на тирсу і кучеряву стружку, й ті, кому доводилося побувати в такому льоху, аж тремтіли від холоду). Але той льох із бабиної казки не колгоспний, а Дюдин. Дюдя всіх, кого не з'їв Хоха, заморожує, і дрижать перед ним від страху і морозу квисулі, вередуни, зазнайки, брехуни. І від нього ще можна вернутися додому, хоч і примороженій. Та... Мовчи до віку, бо захочеш розповісти про свої пригоди, й одразу ж втрапиш до Зюзі з гострими зубами (дівчинці Зюзя уявлявся з великим дерев'яним ротом, у якому безупинно кружляла гострозуба пилка з колгоспної пилорами)...

– А ти ж, дитино, мелеш ізранку до вечора без угашу, – лякала баба, – ось Зюзя безпремінно й відкусить твій довгий язик...

З Бабаєм дівчинка якось би упоралася: запропонувала б зіграти у хованки, а сама – шувсть у хату. Але... та трійця нічних чаклунів! Бабуся їх сама боїться: коли розкажує про нічні чари, голос її починає волого тремтіти, як і в пісні про куму...

Бабині помічники Зюзя, Дюдя і Хоха примусили таки дівчинку остерігатися темряви, менше хвалитися і... дочасно зазирнути в ту щілину, з якої несподівано визирає страх.

Дідова онука стала стриманішою і, несподівано для себе, полюбила ходити разом із бабою на всі її походеньки: в гості до родичів, на відвідини хворих, кликати ветеринара до Ленти, яка відбилася від череди і наїлася чогось поганого, від чого стала сумна і ревуча. Баба, лагідна і сумирна жінка – про неї говорили, що вона навіть «брешеш» нікому не сказала, і, народивши п'ятеро синів, знаходила з ними спільну мову, лагідненько всовіщаючи їх, або розповідаючи страшні та жалісливі історії, яких знала безліч. Баба не втомлювалася переповідати їх, а з онукою вміла говорити між ділом – пораючись біля діжі чи біля печі, доячи корову, крутячи ручку сепаратора чи збиваючи масло у дерев'яній маслобійці, відтискаючи сир і гнітячи його липовою дощечкою у марлевому, вивареному в солі ворочку, печучи млинці та штрикаючи гнучкою алюмінієвою виделкою в сиру перепічку, перед тим як посадити сковорідку в піч, зриваючи товсті соковиті цибуки на цибулі й поливаючи капусту, вибираючи огірки й підполюючи висадки на насіння, напалюючи сояшничиння на жлуктовий попіл і полощучи білизну – весь бабин день був переснований тими розповідями, зверненими чи то до внучки чи до всього білого світу; на

дівчинку ті оповідки намотувалися, наче клубок сирових ниток, потрібних, аби зіткати барвисті смугасті рядна, – узимку баба їх ткала, зібравши верстата у світлиці, не менше двох тижнів, і дівчинці було дозволено рвати і змотувати в клубки тоненькі стьожки різноманітного ветхого шмаття, яке, вплітаючись між нитками, ставало червоною, синьою, зеленою смужкою між білим, – білого було найбільше; баба стукала своїм верстатом, іноді дозволяючи їй дівчинці зіткати вузенький бережок із синього чи зеленого рубища. А ще баба узимку плела паперові вінки, які в ті роки було заведено вішати над рушниками – над іконами і над дзеркалом, виладовуючи ножицями, ножем і дротиками троянди, ромашки і зелене листя зі спеціального тонкого паперу, який із міста привозили дівчинчині батьки; улітку баба любила мазати долівку й призьбу червоною глиною і посилала онуку на толоку за васильками, затикала їх за білений сволок, і в хаті оселявся пряний запах, який дівчинка любила так само, як і запах свіжої соломи, внесеної з морозу і кинуті в підпіччя, запах свіжоспечених орішків – так баба називала солодке печиво на соді, чи вишневого узвару, – баба любила дівчинку і дбала, аби мала не хворіла, не мерзла, була нагодована, вичесана і гарно вбрана. Баба заплітала її кіски так туго, що на скронях волосся потріскувало і вибивалося баранчиками, а волосся з гребінця знімала й кидала в піч, щоб голова не боліла, баба примушувала дівчинку щодня мити ноги гарячою водою з мастиким коричневим господарським милом – щоб не було курчат на кісточках і не тріскалися п'яти, коротко обстригала нігті на її руках і ногах і, загорнувши їх у червону заполоч від навроків, уклучувала у старий потрісканий стовп посеред хати, який тримав сволок, – так дівчинка поволі вросла в хату, бо нігтики ховалися за деревом, волосся сходило димом, воду з балії, де її купала баба, зливали під черешню, а змилки з вимитих підошов – на старий бузок. Баба тішилася дівчинкою, як дочкою, бо ще не була старою, вона була молодницею, у неї ще червоніли щоки і на потилиці з-під чорної коси вибивалися чотири пухнасті кучерики, її брови вигиналися ніжно, як крильця ластівки, і погляд, сизий, як терен, гладив дитячі лиця і дідову кремезну постать. Мабуть, і дід ще не був старим дідуганом, бо коли сідав на ослін, то вищувався над ним, як вершник, кладучи на столешню великі, досконало вивершені природою і життям руки, доцільні, вмілі чоловічі руки, колір яких пасував до всього, чого вони торкалися; здається, що дід пашів вогнем – про це говорив смаглявий колір сильного чоловічого тіла, схованого від чужих очей сорочкою, застібнутою до останнього гудзика зимою і влітку, так само, як було запнуте білим і сховане

те, інше, жіноче й чоловіче життя діда й баби від дітей і онучки. Вони зверталися одне до одного не тільки на ім'я, а, частіше – «мати» чи «тату», «діду» чи «бабо», спати лягали тоді, коли вже всі поснуть, і прокидалися раніше, будили дітей, вже одягнені та прибрані до буднього дня чи свята. Спали дід і баба у великій хаті – так у Любимівці називали світлицю, на старезному дерев'яному ліжку, подарованому ще їхнім батькам на весілля; на ньому колись прабаба народила діда, а баба народила своїх синів – про це вона теж розповіла, грюкаючи своїм верстатом, заплела дівчинці в голову те знання, і малі чомусь була впевнена, що її теж народили на цьому ліжку, а з часом і їй доведеться народити сина чи дочку, лежачи у цьому дерев'яному човні життя і смерті: тут померли прадід Гаврило, прабаба Настя, але він не розсипався, не згорів, а продовжує тихо поскрипувати у відповідь на кожен стук ткацького верстата, погойдуватися, наче колиска під своєю локом чи труна над ямою, викликаючи імена тих Турівних, кого будив і присипляв на своєму днищі силу теменну ночей.

Бабо, бабо, хто ж говорить без угашу, хто виговорює всі любимівські історії, всі жалісливі та страшні повісті з життя чоловіків і жінок нашого села, коли лежите ви між дерев'яних билець на високій подушці з перекинутою на груди не сивою, ще з дівочтва збереженою косою, затиснувши пальцями біленького носовичка, з останніх сил

підносите його то до вуст, то до очей, то до вух і до носа, і, дивлячись мені у вічі згасаючими зіницями, кажете:

– Прощайся, моя дитино, я вмираю...

Баба вмирала, як свята, її смерть була неспішна й урочиста: першого дня злягла, другого звеліла скликати дітей і внуків, а діждавшись усіх, почала з кожним наодинці прощатись. Сімнадцятка, котра щойно здала вступні іспити в університет, підстрибом прибігла на дідове дворище не вірячи, що баба – її вічна невтомна баба! – може померти, прибігла, самовпевнено сподіваючись, що здатна підняти своєю радістю з хвороби ту, що любить її понад усе, але, ледь звівши на бабу очі, стала край ліжка як укопана.

– Бабо... Що ви робите з хустинкою, бабо?!

– Нема в Любимівці священика, нема мене кому сповідати, соборувати, помазувати... Втираю свої гріхи, дитино... Все, що чула, що бачила... Що нюхала, куштувала... До чого торкнулася. Що говорила... Втираю їх цією хусткою і прошу прощення в Бога. І у вас, дітей своїх. Прости і ти мене, моя дитино...

– Та що ви, бабо?! Фельдшерка казала...

– Прощайся, дитино, бо я вмираю. Важко говорити...

– Простіть, бабуню, прощайте, але не вмирайте, я дуже вас прошу...

– Я так тебе, дитино, чекала. Маю гріх перед тобою – лякала я тебе малою дуже. Боялася за тебе: твоє серце слабкіше, ніж вдача. Не один рубець на ньому ляже. І все ж – не бійся! Бог тобі допоможе... Прощай, моя утіхо...

Дівчина цілує бабині щоки, руку, вдихає запах васильків від білої хусточки, затиснутої у пташиній руці, – всі бабині гріхи сховалися у складеній для хресного знамення сухенькій пучці – тулить чоло до солом'яного шелесту в опалих грудях і знову стоїть, притулившись спиною до одвірка, що береже зазубрини її росту – баба не забувала міряти її щороку. Доросла до бабиної смерті... Мати виводить дочку з великої хати, наказує йти додому, ночувати з братом, бо вони з батьком залишаються тут, тож хай вправиться по господарству.

Уночі їй приснилася черешня, ота, що навпроти вікна з бабиним сімейником. Її гілля і стовбур обмерзли прозорим льодом, який неможливо обтрусити, хоча на вулиці тепле й безвітряне бабине літо – чи не найтихіша пора в Любимівці, лагідна, як баба, що померла тієї ночі й довго не снилася онуці – либонь, мала чимало роботи за своїм ткацьким верстатом, тчучи доріжки і рядна для тих, хто нині слухає її казки...

...Біленький шмат полотна із тихим ароматом сухих васильків крутиться у воді, як черешневий листок, і поволі знаходить жінку, яка, здається, вже не виявляє жодних ознак життя, змиряючись із невідвратною погібеллю у густій каламуті, – навіть риби покинули її, набавившись із білими перлами її дитячих мук і провин. Хустина втрапляє до рук потопельниці й напинається рятівним парусом, що вириває її з товщі безмовного страху, легко підносить над плесом, яке враз міниться веселим і сріблястим, наче око великої сильної рибини, і жінка злітає над ставом, піднімається так високо у нічне небо над Любимівкою, що тіло чується легшим, ніж хустина в її руках, воно ширяє над полем і толокою, позбавляючись болотяного духу страху й покори. Хустина несе її опівнічним світом, дух сухих васильків крипшає, і вона стямлюється на високій горі, вкритій зеленою травою, – від голосу, який могла б розпізнати серед всіх голосів світу:

– Не бійся, дитино...

Баба зливає її всю літплотом, звично й буденно, наче й не було між ними ні років, ні обледенілої черешні, й онуччине тіло міцніє, набирається плоті, вивіреної в леті, вона бачить себе тим давнім, окремим зором із дитячого перестрахи і лихоманки, відзначаючи, що й справді, – її плоть не зносилася, не вивітрилася, вона гладенька й сяюча, в ній грає та особлива, осіння, жіноча молодість, що гірчить, як останні меди, цвіте, як запізнілий сонях. Баба теж все те бачить і тихенько забирає з її рук біленького носовичка, на якусь мить прикладає до лівого передпліччя онуки сухеньку лагідну руку, від якої – ні тепла, ні холоду, та лишається схожа на черешневий листок невидна пляма.

– Хіба я її мала раніше, бабо?

– Так, бо це родиме, дитино. Ти її не бачила, бо її носила я, а тепер вона з тобою...

Жінка не встигає сказати бабі, що розпізнала її страхи-обереги, якими та намагалася, наче обручем, тримати своїх дітей і онуків, рід і родину, проживши віка в Любимівці й не відходячи від домівки на відстань, довшу за сояшникові гони. Але це не заважало їй відчувати світ, розуміти й прощати його за все, з чим він увірвався до неї в хату, навчивши боятися війни й голоду, власті й начальства, але, понад усе, людського гріха, якого вона зреклася змалечку, бо не кривдила й не лютувала, а тільки любила, пестила, дбала кожну дитинку й тваринку, що горнулася до неї, тягнулася за її руками, як тягнеться нині й доросла онука, намагаючись утримати в своєму сні бабину тіль, що вже сховалася за кристалом черешнею, частина гілок якої всохла й об'язана поминальними рушниками, інші – красуються золотими ягодами і густим квітом.

– Бабо, колись ви зашивали на мені спідничку, примусивши тримати нитку між зубами, щоб не зашити пам'ять, і нарікали на попа, який вас, рожденну, назвав Гапкою, пожалівши кращого імені. Бабо, простіть того панотця, бо ваше ім'я – Любов... Агапе – так писали грецькою в Божій книзі, чуєте мене, бабо?!

Жінчин голос, несподівано відмолодий, прокидається раніше, ніж її тіло, і скотившись із губів, наче горошина западає в досвітки, які виганяють із кімнати залишки теменного страху. Ще не сонце, але вже світло підпирає шибки, одмінюючи їх блакитно-рожевим, і всі предмети в кімнаті ховають свою нічну суть у звичну буденність, серед яких власна одежина вже не виглядає як скинута жаб'яча шкірка, але все одно її треба швиденько прилаштувати на плечі. Тихенько прослизнувши за поріг, наче боячись розбудити ще когось у хаті, й не оглядаючись на холодний подмух – радше здогаду, ніж відчуття самотності, жінка стає обличчям до сходу, де тільки починає грати сонячна путь. Тиша і блакить, зіткані водностаць, такі легкі, що якась пташина легко розкряє їх крилом, випустивши на волю рої сонячних мачинок, що випурхують поперед сонця, – вони й будять білий світ, який починає випробовувати себе голосами, ніжними і непевними спросоння. Мить великої тиші минула, але жінці нема до кого обізватися з ранковим вітанням, і вона розгублено оглядає колись такий голосистий двір. Назустріч їй біжить Коток, ще не визнавши в ній хазяйку, але сподіваючись на сніданок, – першим його набачив шпак зі старої шпаківні й почав дражнити, імітуючи хрипке м'явкотіння, під ноги злетіло кілька голубів і, на превеликий свій подив, жінка помічає півня і кількох курей, що вместилися на старій шовковиці: напівздиравілі, вони не поспішали озиватися до неї, але очікуюче дивилися згори – чи не сипне жменю зерна на оброслий споришем тічок.

У залізній бочці з вирізаним днищем за дверима сарайчика знаходить пшеницю, щедро сипле її курям – першим на землю злітає півень і плеще крильми, пробує голос, Коток, улещений небувалою щедрістю сніданку, вуркотить біля своєї миски, презирливо відвернувшись від шпака, а жінка хвацько відпускає відро з грузилком на дно саморобного басейника, наливаючи воду в усе, куди її можна налити, і виставляє грітися проти сонця; незабаром двір укривається круглими і прямокутними водяними дзеркалами, у яких купаються біленькі напівпрозорі хмарки: мить не зупиниш, але воді це вдається, бо вона проектує небо на плесо, так як людина – почуття на екран своїх снів.

...«Вийти зі свого болю або дати йому вийти з мене, інакше я й справді провалюся в нього, наче в чорну діру...» Вихід один – завдати собі стільки праці, щоб втома притлумила будь-які відчуття. Вигадувати не доводиться: роботи непочатий край. Помилувавшись на курей, які завзято скльовували пшеницю, не забуваючи запивати її водою з ваганів, балії, мисок і тазиків, жінка рушила на город, не без подиву відзначивши, що все, поспіхом саджене і сіяне з допомогою сусідів, було свого часу прополене, прорване, підгорнене і не виглядало нещасним та занедбаним. Плелися, дозріваючи, квасолі, картопля успішно пережила інтервенцію колорадських жуків, помідори хтось дбайливо попідв'язував до рівеньких вербових тичок, серед огудиння повиягалися коричневі перестарки, але поруч із ними зеленіли молоді огірочки. Кабачата-переростки, біла редиска, завбільшки з кулак, і рядок дорідної моркви переконали, що хтось із любимівців прихватком порався на батьківському городі, але не користався його плодами. Нині ж бур'ян вродив на славу: після дощу шириця царствено попіднімала свої султани, лобода взялася лусочками зеленого насіння, і, не довго думаючи, жінка вхопилася за найближчий кущ, висмикнувши його разом із чималим кім'яхом землі. Відчуваючи якийсь незрозумілий азарт, кидалася спочатку на найпримітніше бадилля – на стежці швидко виклалася купа завбільшки з невеликий курінь; згодом, відчувши тремтіння в розпечених пальцях, вирішила ощадливіше використовувати свої сили: проходила город ряд за рядом, складала бур'ян на шматину брезенту й волокла свою поклажу по стежці до зарослів дереви, все ще помічаючи городні красоти. Соняхи над стежкою, спинаючись навшпиньки, звично тяглися за сонцем, хоча вже й втратили свої золоті вінці, бджоли й оси прицільно били сливи-угорки в кінці городу, лише мимохіть – ні, мимоліт, зауважуючи жінчину метушню біля безквітної зілля, і тільки кілька смугастих мушок супроводжували її, зависаючи беззвучно над головою. Колись любимівська дітвора називала їх часиками, а ще – матросиками. Уривчастий лет і справді нагадує рух секундної стрілки на невидимім циферблаті – час без лиця, і, що її цілком влаштовує, ці смугасті стрілки на власний розсуд рухаються вперед-назад. Можливо, час у їхньому селі не любить, аби його припинали на гирьки, як на тих настінних годинниках, чії пласткі лиця уважно стежили за всім, що відбувалося в кожній домівці. Але любимівці лише зрідка зупиняли на них погляд, несучи відчуття часу в собі, примудряючись безпомилково вгадувати, коли вставати, виходити з дому, повертатися назад, замилувано ковзнувши очима

по ходиках, звідки зненацька випурхувала металічна зозулька, – її «ку-ку» свідчило, що хатній час тут, нікуди не подівся, і можна повернутися у його дрімливе плесо, розморене теплом і тишею...

Мушки-ходики міряють своїми стрибками повітря, а жінка – очима – город, який, здається, довшає й довшає, випростовується до ставу, над яким усе вище підбивається сонце, примушуючи її нижче схилитися до землі. Земля поволі захоплювала в полон – піднімалася до пліч вологими від напруження руками, чорними півкружжями, наче підківками, охоплювала босі ноги, припорошувала пожалену бур'янами шкіру.

Але все це лише піддавало їй охоти ще й ще розхитувати свою втому як чорний дзвін, аби тіло перестало прислухатися до неї, втрапивши в такт невидимого розгойданого маятника, що зробить її рухи механічними. Їй це майже вдається, аж раптом жінка заскочено сахається, зненацька уздрівши перед собою брудні клітчасті тапці свого сусіда Мурляна, що, забрівши в картоплю, похмуро спостерігає за нею.

– Здорова була, сусідко! Чого це ти з досвіта в городі товчешся?

– І вам доброго дня, сусіде, – в тон відповідає господиня.

– Що, в Києві бур'яну нема, скучила за нашим? І нащо воно тобі здалося – хай нові хазяї воюють. Чи ти передумала, будеш картоплю копати?

– Я, Петровичу, ще не вирішила. Поживу – подумаю... А кому за город дякувати, хто його порає?

– Перетятчиха зі своєю квартиранткою старалися... Прибилася до нас у село тут одна – чи то дівка, чи то молодиця. Сама в них розпитаєш, коли дякувати будеш... А я ж своїх обнадіяв, а ти...

– А я, дядьку, ще в руки з вами не біла, оголошення на воротах не вивішувала і до сільської ради не ходила, – несподівано в ній прокинулася гостроязика любимівська молодиця, якій набридло ганяти сусідську квочку зі своєї грядки, – живіть собі спокійно, а коли щось остаточно вирішу – вам першому скажу.

– Я ж із твоїм братом домовлявся, він наче не проти. Вигідно мені, аби тут жива душа була, ото я й навірпився. А ти – надовго чи як?

– Я, Петровичу, до сороковин... – жінці робиться соромно за своє роздратування й вона набирає чималий сніп бур'яну, наче ховається за ним. – І мені хочеться, аби тут, у цій хаті, жива душа була... І жива, і рідна...

Дід Мурлян недовіриливо і з випробю розглядає її, якась думка муляє старому і він відпускає її на спит, на останок придушуючи голосом:

– Ти, мабуть, щось знаєш про землю? Скуповують її багаті люди в інших краях? Може, й до нас черга дійде? Я ото й підбиваю родичів: йдїть, торгуйтеся, а я викуплю. Хай буде, воно їсти не просить... Оно-но по нашому кутку ходили, паї скуповували: я мішок гречки й канїстру олії вторгував. Ну пай – то в полі, то колгоспне; а ваш город біля моєї хати, хай би був, а чого ж... Мо', й баба якась би до мене охочїше приїшла на весну...

Сусїдка, дарма що київська, мимоволї починає всміхатися – чи не щороку, ледь заповїдається на весну, Любимівку облітає стара новина: Мурлян жениться! Вже й на оглядини приїздила котрась чи з-під Веселих Тернів чи з криворїзької Диконки, згодилася йти в приїми. Ледь тужавїли від весняного сонця дороги, як Петрович ладнав у дворї свого старого «Запорожця», прилаштувуючи поїржавїлий багажник, а то й причепа на додачу, і вирушав на лови самотньої душі, яка стомилася товктися в комуналці чи в перенаселенїй квартирї та погоджувалася повернутися в село, втрачене давним-давно, ще в ті часи, коли влада погнала на рудники сільських хлопців і дївчат, обїцяючи насильно на вернутим до робїтництва золотї гори. Робїтничї бараки, а згодом – одно- чи двокїмнатна квартира над випрацьованими рудниками, рання чоловіча смерть від селїкозу, здобутого в забої чи на агломератній фабрицї й тяжке вдовування жїнок, якї ставали зайвими на жалюгідній жилплощї в сїм'ях своїх синів чи дочок... У випрацьованих вдовиних душах поволї – як на вкритих червоним пилом відвалах зелене рослиння повито – починала сходити і чахла надїя на тихе сільське життя укупочцї з якимось дїдком: хай і вредненький, але щоб і садок, і городик, і квітничок із мальвами.... Мурлян був ловцем таких жалїбних спокушених душ, – де він їх тїльки й виловлював – чи на базарах, чи біля лікарень та молитовних домів, – але щовесни, коли над ставом біліли, а потїм вкривалися жовтим пухом «котики» на верболозах, вихудлий як старий березневий кїт, Петрович знімав із голови чорну кролячушапку, витерту і трачену мїллю, і надївав нового картуза, купленого в сїльмазі напередоднї. Картузи Мурлян носив одного й того ж фасону – п'ять клинцїв із гудзиком посерединї. Низько насував його на лоба – з-під козирка гостро блискали несподївано синї очї, стирчав гострий хижий нїс, нависаючи над вузькими губами, наче заглядав на червоний борац, що смикався на вкритїй гусиною шкїрою тонкїй шиї, – хряц ходив сюди-туди, виштовхуючи з горла чи, навпаки, заштовхуючи в груди напївзадушенї Мурляновї слова. Ззаду з-під картуза беззахисно світила Мурлянова потилиця кольору горобинного пїр'ячка, теж наче бита мїллю, з глибокою «брехушкою»

посередині між двох, щільно обтягнутих тією ж червонястою шкірою, костюмах, на якій була посажена, мов на палю, бідова стара голова в новій «п'ятиклинці». У своїй обновці Мурлян скидався на хлопчика-сироту з післявоєнного колгоспного патронату, що йому на Перше травня справили обновку; тож знову якась жаліслива пенсіонерка й вдова не витримувала й прибувала на Великодній піст у Любимівку весільним поїздом: Мурлян у новому картузі, «Запорожець», що скрипів і підскакував на вибоїнах, і новоспечена приймачка, яка, ризикуючи прокусити язика чи набити на тім'ї гулю, заціпеніло сиділа ошую від Петровича, міцно тримаючи на колінах дерматинову сумку з документами і залишками пенсії, зрідка оглядаючись на свій скромний скарб, що качався в причепі чи припадково трясся на багажнику. На цьому коротке свято життя закінчувалося й починалися безкінечні будні: в замшілій за зиму хаті вимазувалося й пралося, залишки пенсії йшли на придбання ранніх курчат, по двору снували відра із затіркою для поросят, помиями для кнура і льохи, над городом літали граблі й сапи, лопати й вила, і над усім тим нависав картуз-п'ятиклинка, вигораючи від поту й сонця так, що гудзик білів. Мурлян не церемонився зі своїми жінками-сезонницями. Коли картоплю було вибрано й посортовано, гарбузи складено під повіткою і виламано кукурудзу, а соняшники вирізано до ноги, в Мурляновому дворі лунали прокльони й голосіння і лаштувався осінній виїзд: зверху на «Запорожці» прилаштувався лантух картоплі, який завдавала вигнанниця, в причепі качалися гарбузи, підскакували гіпертонічно синьо-червоні буряки й сивілі капуста-тяні голови, тулячись до невеличкого мішечка яблук. Повернувшись уже бобирем (так у Любимівці кличуть старих парубків-волоцюг), Мурлян кілька днів варив самогонку в повітці, випробовуючи на смак, наливався нею аж по гудзик на картузі, очі червоніли, наче в кнура, якому він щедро зливав осад із браги, хряк співав своїх парубочьких пісень, аж доки не захлинався оскаженим виском у той день, коли Мурлян холоднокровно його «чистив» гострим ветеринарним ножем, заливаючи рану перегоном, наче понижуючи кнурячу гордість до свинячого корита, в яке щедро лив вариво з кукурудзи, гарбузів, дрібної картоплі, підливав сироватки, аби вибити кнурячий запах із сала й м'яса, але й гостра швайка, яку Мурлян сам засаджував уже кабанові під ліву передню, не вповні випускала з товарики той дух, який густо стояв над сусідовим двором упереміж із горілчаным чадом. Висоливши в ропі й виваривши у кропі з перцем, Мурлян вудив свого хряка на вишневих дровах, завантажував у «Запорожець», щоб відвезти й продати в якомусь робітничому містечку, щораз іншому,

а повертаючись із базару, заїжджав у райцентрівську «Ощадкасу». Дивно, але він твердо вірив, що «влада гроші отдасть, на те вона й власть». Влада віддати гроші лише обіцяла, але Мурляна це, здається, не турбує, чи, можливо, він не може змінити заведений ним порядок господарювання, який хоч і виснажує його, але на землі тримає. І все ж Петрович час від часу, а трапляється це чомусь глибокої осені, починає готуватися до смерті. Широко розчинивши й підперши двері, спускається в підвал і довго розглядає трилітрові банки з позаминулорічною консервацією, щедро присмаченою оцтом та аспірином. Витягає зі свого бункера побурілі вишневі компоти, коричневі заоцтовані огірки, потемнілі яблучний і томатний соки – все старанно виготовлене, але не спожите його поденницями. На глибину після обрахунку спускається все цьогорічне, заодно йде оцінка запасів сумнівної якості: мішок змокрилої солі, осілий на камінь цукор, зіржавілі банки згущенки й тушонки. Все це має бути спожитим за зиму, здебільшого – як закуски, – інакше цю мертву їжу не зужиєш.

– Це ж треба, ніколи малосольного гурка не з'їв, компоту доброго не випив... Все старе, все перекисле та перестояне, – нарікав Мурлян на своє життя-буття. – Ні, таки треба шукати якусь пожилицю на весну...

Десь після Йордана охлялого Петровича, як ветерана, кладуть у лікарню: лікувати виразку. За пару тижнів він повертається знервований, недовірливий і хижий, прискіпливо оглядає підвал і горище, перераховує курей, банки з консервацією і довго стоїть біля льохи, наче сподіваючись почути від неї правду про те, як тут вимушено господарювали сусіди, піддавшись на його слізні прохання. Особливе невдоволення обох сторін викликають Мурлянові нарікання на те, що «у kota морда ледь не лусне», а в собаки «шкура від жиру лисніє, а пузо як барабан. Хто ж мишей тепер ловитиме і хазяйство берегтиме?!» Вже через тиждень Мурлянів кіт починав ходити по сусідських дворах і волати так, що там змушені були визнавати його за нахлібника, а Мурлянів напівголодний собака безперервно гавкав навіть на горобців як на ймовірну здобич...

– Петровичу, – киває головою на сусідів город жінка, – там ваша Карпівна, почує – образиться...

– Ет, почує! Та вона глуха, як тетеря! В гарячому цеху пенсію заробляла, а тепер у голові марші грають, а перед очима – метелики: *давленіє* у неї... Не *наравиться* вона мені; обзиває жлобом і куркулякою, бач, не хотів у Кривий Ріг її дітям городини, сього-того одвезти.

Мов, я тобі грошей на бензин дам, а ти паняй... Мені тих кабачків не шкода, але... хай не звикають! У мене свої діти є!

Розгледівши осудливе мовчання, Мурлян раптом вдарився у відвертість:

– Я оно й своїм дочкам *не* *нужний* – не беруть вони в мене нічого. Придуть, туди-сюди, картоплю зарили, картоплю викопали, гайда од батька. Горді, не прощають за матір... Не беріг я жінку, *убортів* багато зробила, хворіла *по-женському* – од цього й рак... Я ж то як ветеринар у курсі, од чого вона надірвалася... А що вже терпляча була – ні, живе так не стерпить, як вона терпіла... Я люблю, щоб хазяйства було багато – хіба то хазяйство у мене тепер?! Кнур, свиноматка, курей три десятки, гуси... Тьху, а не хазяйство! А з нею ми свою корову, бичка чи теличку – на продаж, а ще бугая держали... Приженуть до бика корову – троячка, свиня чиясь за кнуром – рубля давай. Я саму сметану їв – любив я сметану, од неї *здоровля мужеське*, молодиці мене любили, вдів тоді багато було, не в кожній троячка за корову знайдеться... Приведе молодиця корову до бугая: «Мені Петрович сказав за так», – а моя вже в курсі, що то «за так»... Але стерпить, виду не подасть – ну хіба що бугаянку навиллям угріє... Шкода його... А що за бугаяка у мене був – сементал! То я їй: чого казишся? Хіба товаряка винна, що ти зносилася?

– Гала, діду, на свій город, ніколи мені, – уриває Мурляна сусідка. – Не того бугая ваша жінка вилами біла...

– Еге, не того... – охоче погоджується Мурлян. – Якби того, то ще може жила б... Жалію я за нею – така хазяйка, другої такої на світі нема! Нема й щастя! Живу тепер, з ким прийдеться, хто на мою подарку зазісне, но... ні, не підлатається! Ой! Ти, сусідко, тільки глянь на неї – ось подивися, кажу! – жінка мимоволі дивиться на дебулу мускулісту Карпівну, що вибирає огірки у фартух, зігнувшись навпіл, наставивши на весь білий світ міцні, як гарматні колеса, сідниці. – Глянь, як товчється в моїй огудині ота кобила німецька! Ось я тобі повитоптую!.. Та огірки ж *гальяндські*, до Покрови ще в'язатимуться, бляха муха, а ти їх топчеш!..

Роз'ятрений висповіданими жалями, Мурлян навпростець, підстрибом через бурячиння кидається на свій город, і сусіди мимоволі стають свідками гарячої сусідської розборки. Щось прокричавши глухий Карпівні просто в розпашіле обличчя, Мурлян підштовхнув її, виганяючи з огіркової грядки, а та, не випускаючи з рук фартуха, несподівано вправно крутнулася на лівій нозі, правою поцілила в кістляве озаддя свого мучителя. Мурлян, аби не впасти, замавав рука-

ми й побіг стежкою, а Карпівна, притискаючи до живота клуночок з огірками, наздоганяла його й прицільно біла з носка. Після особливо вдалого удару прив'ялий від сонця і поту Мурлянів картуз злетів над його головою, на якусь мить завис у повітрі й, повільно обертаючись, почав падати, а потім загойдався над ще зеленим кукурудзяним качаном, гострим, як Мурлянів ніс. Утім, Карпівна не покинула свій трофей на полі бою, а різко рвонула його до себе, виламавши качан разом із картузом, захпнула їх у фартух і, не поспішаючи, але розгонисто рушила слідом за Мурляном в огорожений штахетником двір, на якому тої ж миті загелготіли розполохані гуси і заверещав у літньому оцарку кнурище – то Мурлян, зозла схопивши лозину, навіщось щосили устюжив його по горбатій щетинястій спині. «Не гризи, падло, корито своїми іклами, ич, женячка йому приспічила! Не паскудь, де їси, бо буде ж тобі, буде!»

– Гусю-сю-сю-сю, гусю-сю-сю-сю, – вторила оптимістичним басом Карпівна приреченим – мурляновому і кнурячому – голосінням, тереблячи здобутий у бою качан, і хазяйновито скликаючи птаство на обід: хоче чи ні *старий обмилок*, але цих гусей вона відгодує, переріже, перепатрає, закрутить у банки і відправить своїм дітям та внукам, бо інакше за що вона тут наймитує?!

Пришпилений прищепкою до білизняної шворки Мурлянів картуз безголово бовтався на вітрі, лякаючи горобців і заманюючи пітним духом усіялих мушок, мух і комарів, а сам Мурлян, обмотавши голову пожовтілим лляним рушником – ще з тих, які його терпляча жінка готувала дочкам на посаг, лежав ниць, обличчям у подушку, пошепки матюкаючись у відповідь на ніжні турботи Карпівни, яка прикладає йому спочатку холодні, а згодом горілчані компреси до посинілого гузна...

...Збридившись від мимовільного споглядання трагікомедії, що розігралася на сусідському городі, жінка безуспішно намагається відновити в собі втрачений ритм; робота починає тиснути на кожен м'яз, піт заливає очі, волосся під хусткою злипається – відчуття бруду хочеться змити бодай з тіла, і, відтягнувши величезну купу бур'яну в зарослі дереви, вона струшує шмат брезенту й рушає стежкою до хати, з жалем кинувши оком на ще не пройдені рядки: нічого, передихне трішки й закінчить завтра.

Сховавшись у глухому закапелку двору – між літньою кухнею і сарайчиком для збіжжя – жінка розкошує, поволі й ретельно вимиваючи руки й ноги, змиває літплом волосся, ще й ще обливає себе

водою, пахучою від сонця й повітря. Шорсткий рушник забирає з її м'язів утому, волосся шовковисто пухнається довкола щік, пучки на пальцях стають гладенькими, і вона обережно обмацує ними обличчя – читає півкрузжя під очима, легеньку складку біля губ, схудлу витончену шию і глибоку западинку між ключицями. Переносить свої пучки на злегка випнуті вилиці – шкіра на них підсохла і погрубшала, підпечена сонцем; але це не турбує жінку – вона стала байдужою до своєї зовнішності, їй залежить на тому, аби її тіло було чистим до безтілесності, не заважало ловити в собі оте дивне відчуття, яке щомиті відроджувало в ній цілісний образ дому: колись бачене, чути, смаковане зливалося в єдине, яскраво-чуттєве і болісне; уява із мстивою послужливістю примушувала її ще й ще вглядатися, вслухатися, відчувати в ознаках минулого себе сьогоднішню. Маючи вроджене вразливе сприйняття всього, що її оточувало, нині вона відшукувала в своїй уяві яскраві, і, видається, правдиві образи речей і людей давно забутих, начебто зжитих і, ні, не відкинутих, а запечатаних у пам'яті лише словом та іменем... Ніби в її скроні вживлено електроди і хтось безжалісний час від часу приєднує їх до уявного, згасаючого електричного кола вимираючої Любимівки, примушуючи пам'ять не лише спалахувати яскравими зоровими та звуковими образами, але й заводити її душу на те енергетичне коло, де чути всі проминулі голоси, звуки, всі видимі барви, відчутні запахи, надзвичайно чутливі пучки і гострий смак... Жінка спочатку злякалася нової здатності власної пам'яті – може вона захворіла, справді «провалилася у чорну діру страждання, яке несе в собі», так, здається, написав її брат, – але відкинула свої страхи, боячись не зауважити якусь деталь чи епізод, які та надиктовувала її уяві...

Десятирічне дівча котить ще не найдждженою, а від того м'якою і темною, колією весняної дороги на батьковім велосипеді. Її ноги час від часу спорскують з педалей і зависають у вечірніх квітневих сутінках, що піднімаються від землі все вище – здається, квітучі вишні бредуть, занурившись у них по пояс, мов по чорній ріці, намагаючись вийти на берег дороги, але їх не пускає жіноча сторожа – чи не на кожних воротах стоять жінки, вив'язані білими хустками. Їхніх лиць уже майже не розрізнити, дівча з острахом вимовляє «добровечір», а ловлячи чийсь «добри...», крутить головою і знову губить педаль, від чого руль починає випручуватися з рук, і вона боїться полетіти сторожака, а тому примушує себе випростовувати спину і дивитися вперед, туди, де над наступними ворітьми біліє хустина і звідки викочується

неголосне «добри...» .. Дорога ще холодна, ще злегка віддає запахом снігу, який увібрала в себе за зиму, але так само пахнуть пелюстки облєтєлих абрикос; вишні квітють тепліше, від них пашить майбутньою стиглістю, від їхнього запаху в дївчати шарїють шоки і лєдь відчутно тремтять вузєнькі ніздрї, здаєтьсє, вона не встигає глибоко вдихнути й видихнути, її напїввідкритї вуста берутьсє холодною смагою, вона сповнена цими сутїнками, настояними на запахах землї, насїннє і квітї, – так пахне передчуттє, якє зрїє в нїй, не маючи нї імєнї, нї адреси. Хтось із-під бїлої хустки присвїчує їй лагідним «добри...», і вона таки докочуєтьсє до материного полотняного чола, видихає своє зосередженє страхом і передчуттєм «добривечір» і зїстрибує з велосипєда так сильно, що завтра вранцї, їдучи до школи, зможе прочитати вм'ятини від своїх пїдошов на щє не стужавїлїй, щє молодїй дорозї. «Добри...» – крїзь усмїх тягне мати, і дївча бачить її голос, як свїчу, і той веселий вогник кружляє на обїддї велосипєдових колїс, зблискує на рогатих гумових ручках, розїгрїтих руками дївчати...

– Іди, будемо вечеряти. Вже й батько вдома, а ти дєсь їздиш, – дорїкнула мати.

Дївчинка хотїла розповїсти, що їздила до пошти – вкинула у синїй залїзний ящик на стовпї десєть бїлих конвертїв із десєтьма листами – всї однаковїсїнкї, тїльки адреси рїзнї; вона довго вирїшувала, де взяти стїльки адрес, врештї переписала з «Пїонерськїй правди», вибравши їх серед охочих листуватисє. Особливо їй сподобалося ім'є Роза Ринбаєва із Казахстану. Їй вона написала першїй, старанно вимальовуючи лїтери – калїграфїя була її улюблєним предметом, чи дисциплїною, як називала калїграфїю учителька Вїра Іванївна, чий почерк учениця намагаласє наслїдувати:

Письмо счастья

Перепишите это письмо десять раз и отправьте его всем своим друзьям! Всем друзьям!

Жизнь письма началась в 1254 году в Юорксуло (Голландия). Оно обошло вокруг света 445 раз и попало к Вам. Если Вы не испортите игру, его получат миллионы людей. Все зависит от Вас. С получением письма его надо отослать тому, кому Вы желаете счастья, даже если и не верите в счастье сами, это письмо обошло вокруг света и посетило Ваш дом.

Не игнорируй его, прочти – удача послана тебе. Она ждет в течении 4 дней после получения письма. Удача выбрала тебя вехой на своем пути. Ты получил удачу по почте, не задерживай это письмо, оно

В 1943 году письмо попало к маршалу Тухачевскому. *В 1943 году письмо попало к маршалу Тухачевскому.*
 должно оставить твои руки в течении 96 часов (4 дня).

В начале 20 века его получила бедная крестьянка Пигунова и разослала своим друзьям. А через четыре дня откопала клад и вышла замуж за князя Голицына.

В 1943 году письмо попало к маршалу Тухачевскому, который его сжег. Через 4 дня его арестовали, судили, расстреляли.

Это не шутка! Письмо должно путешествовать по миру. Перепишите его 10 раз и через несколько дней Вы получите сюрприз. Это правда.

Джон Эшли получил 100 тысяч, потому что написал десять писем. Джордж Виссон потерял жену и богатство, потому что потерял письмо и прервал цепочку. Это путь между прошлым и будущим.

Текст не менять. Письмо отправить адресатам с единственным условием – чтобы оно дошло. *2 x 11 XP – 5 X – эти знаки*

У – 61615 – 18 ЕУХ 11 X 2 X 11 XP – 5X – эти знаки будут приносить вам счастье в течении 9 лет.

Не задерживайте письмо. Отправьте обязательно. Ждите сюрприза. С любовью все возможно – это письмо удачи. Не прерывай цепочку!

Переписавши з аркушика дев'ять разів, дівчинка замислилася: лишати в себе лист, написаний неохайним дитячим почерком, який вона, здається, десь бачила, чи відіслати далі? Адже «Письмо счастья» не можна затримувати в себе... Врешті, не без задоволення – все ж менше переписувати – заклеїла і його в конверт, на якому надписала адресу Кришкауцького Паші з Біробіджану. Оскільки на конверті, отриманому нею, зворотної адреси не було, вирішила й свої листи не підписувати.

Удача прийшла ще до відправки листів: батько дозволив дівчинці їздити на його велосипеді всюди, навіть у школу! Але сумнів ні-ні, та й закрадався в її серце: ця удача була обіцяна і могла збутися раніше, просто довго чекали, доки в скоб'яний (так у Любимівці називали магазин господарчих товарів) завезуть ланцюги для велосипедів – на їхньому ланцюжок геть зіржавів і міг порватися... І взагалі, що таке удача і що таке щастя?! І чому з любов'ю «можливе все»?!!

...На четвертий день нестерпного очікування щастя ученицю четвертого класу покликали в учительську. Завуч молодших класів Фрося Микитівна і вчителька каліграфії Віра Іванівна допитувалися у неї, навіщо вона написала так багато таких дурних листів, і що то за адре-

си, а дізнавшись, що за адресами – піонери з братніх республік, щиро вжахнулись і замахали руками: «Що про нас, любимівських піонерів, подумують у братніх республіках?!»

Приголомшена дівчинка поволі брела додому пішки, враз розувившись їздити. Тому, котячи велосипед, який боляче чіплявся за її ногу педалькою, час від часу міняючи руку, вона оббігала навколо нього, намагаючись не думати про те, що їй скажуть батьки, лише розмірковувала, що буде з поштарем Догаєм, якому не сподобалися десять білих конвертів без зворотної адреси, та з двома її вчительками, адже вони перервали ланцюг і мільйони білих, чорних і жовтих людей у світі не отримають листа щастя й удачі...

Народилося в Юорксуло, а загинуло в їхній Любимівці – оце тобі й віха на путі: нашивай шкуратки на задок, бо не скоро зможеш на сідло сісти...

На її похилену голову тихенько сипався білий вишневий цвіт, услід за ним розцвітав яблуневий – пахучий, рожевий, і груші молоділи від білого, молочного, з легкою відміною зеленого. А біля їхніх воріт, якраз у відбитку черевика, розцвіла злегка притоптана кульбабка.

* * *

..Восени чорний огир убив поштаря – коцнув копитом у скроню, бо Догай упустив, розпрягаючи, віжки, нахилився за ними і спересердя штовхнув жеребця під бік той впечатав йому підковою, бо терпіти не міг, що Догай попід здухвини нагайкою штрикає, щоб дужче боявся...

* * *

...З'явилися шарикові ручки з синьою, зеленою і червоною пас-тою, і висохли чорнилки-невиливайки, і зникли з кульмагу пера шкільні, піонерські канцелярські з тонкими носиками-гусачками або з легенькою гулькою і розрізом як слізка на білому чи смаглювато-му металічному тільці, й відійшли у небуття ручки шкільні – дерев'яні, фарбовані у всі кольори веселки й окільцьовані білим жерстяним вінцем, у який було так любо вставляти новеньке перо розписувати його на чернетці, умочивши в густе, з бронзовим на фіолеті відливом чорнило, підкорюючи вказівному пальцеві, ловити пером правильний нажим, а відпускаючи, плавно, без тремтіння, вести тонкі лінії, закруглюючи їх наприкінці слова або примушуючи братися за руки голосні та приголосні, єднаючи склади; зникла трирічна каліграфія у школі, змаліла й висохла на пенсії бездітна Віра Іванівна, яка довго надсила-ла учням вітальні поштівки, підписані найкрасивішим почерком, який

випускники Любимівської школи безнадійно намагалися наслідувати, відписуючи їй новорічні вітання з усіх кінців світу; а чотири роки тому Віра Іванівна вчаділа і навіки заснула, бо рано закрила витяжку в грубі, ловлячи тепло, якого було в її житті мало, ой мало...

У Любимівці вони з'явилися наприкінці п'ятдесятих, їх прислав якийсь *западенський* пединститут, що навчив їх бути математиками, одружив, зробив подібними, як дві краплі води, хоча схожими були тільки їхні коричневі костюми – тобто, були зшитими з однієї й тієї ж тканини, коричневої, у ледь помітну вишневу смужку: піджаки однобортні, ледь приталені, лацкани-вилоти широкі, на лацканах – поплавки, тобто значки дипломованих спеціалістів-педагогів. У неї спідниця довжиною до середини литки, ззаду – шліц, спереду – дві виточки, у нього – широкі штанини з манжетами, дві кишені, у які він міг забудькувати засунути крейду, а то й мокру ганчірку, пояснивши учням біля дошки задачу чи теорему. У неї – окуляри, і в нього – окуляри, навіть діоптрії однакові в однаковій роговій оправі, тільки в неї – круглі, жіночі, а в нього – квадратні, чоловічі. У неї гладенько зачісана і сплетена тоненька кіска, бубличком на потилиці, у нього – гостреньке, як пташине крильце, пасмо на чолі, але колір кіски і крильця теж однаковий, не маркий, трішки світліший, ніж коричневі костюми. У неї – портфель, і в нього – портфель, обоє руді, з жовтими великими замками, які клацали на початку і в кінці уроку, то лякаючи, то звеселяючи учнів, адже з портфелів фізики-математики витягали зошити, де, вималювані однаковими олівцями фабрики «Сакко і Ванцетті» стояли «двійки», «трійки», «четвірки» і лише зрідка траплялися «п'ятірки». «П'ятірки» отримував лише їхній син Вовик, але то були цілком заслужені «п'ятірки», він отримував їх завжди, на всіх уроках, він учився, як «хлопчєня з розумними очима, із чолом високим та ясним», і, як не дивно, його діти любили, його не можна було не любити, такий він був, те мале Ружєня, світле і тихе, подільчиве і не брехливе; Вовик ніколи не дер руки і не вигукував: «Я!», він учився, учився, учився, аж доки не отримав золоту медаль і не поїхав у Казанський університет вступати, і вступив до нього як молодий Ульянов, лише на інший факультет. І там – п'ятірки, і там – усе, як у тезки, а тут 1968 рік, Празька весна – підпільна література від російських дисидентів чи десидентів – що воно й за слово таке, у Любимівці його *слихом не слихали* – як у протоколі записати? – та ви що, пишть дисиденти! – словом, уже десь сидить Вовик; а батьки й

виду не подають, а тільки тремтить великий дерев'яний косинець у Ружиновій руці, й не вдається йому одним махом накреслити коло без циркуля, як бувало раніше, і пташине крильце порідшало, обвисло над високим чолом, і мовчання затягується, коли, бувало, він візьме паузу й, виставивши вперед ногу, погляне на клас, аби сформулювати теорему так, що й туман вісімнадцятий запам'ятає. І Фрося Микитівна, задавши кілька номерів на самостійне опрацювання, у вікно задивлятися почала – складе руки на грудях і дивиться, дивиться крізь шибку на шкільний двір, де її Руженя у футбол грало... Але діти їх так само любили, хоча казали: боялись; у класі було тихо; коли мало бути тихо; так само їх позаочі дорослі й діти називали Фрося і Ружин, ті ж костюми й портфелі, все – плечем до плеча, все разом. Аж тут у Фросі Микитівни заболіли ноги, купили велосипед, їздять – він за рулем, вона – на багажнику, скромно тримається за нього правою рукою, ноги – вліво, портфелі – на кермі, обіруч, а він голову вліво повертає до її черевиків і через плече: «Це ти все, це ти...» Або йдуть обоє, посередині велосипед, на багажнику – посылка, обоє в окулярах, діоптрії збільшилися, немарке волосся посивіло, бубличок витончився, крильце висипалося, і про щось гудуть між собою, а тоді він махне рукою – круть, і подався... Ось екзамени і канікули, а комусь – випускний, «ставши на узгір'я в сонячне безмір'я випускають хлопці голубів» («без пір'я» – співає Грицько Носик, і що ти бовдурові скажеш, все одно – на тракторі), через тиждень – довга вчительська відпустка, а наприкінці – Ружин у зелених штанах і білій шведці з кишнями на грудях їде на велосипеді й на рамі, якраз між його голими по лікоть руками, сидить шкільна прибиральниця Валька Чувпило і шкірить зуби до сонця, до перехожих і до Ружина, а Фросі Микитівни ніде нема, хтось бачив – стояла на трасі з портфелем і сумкою, в окулярах, куди поїхала – невідомо, може й до Вовика...

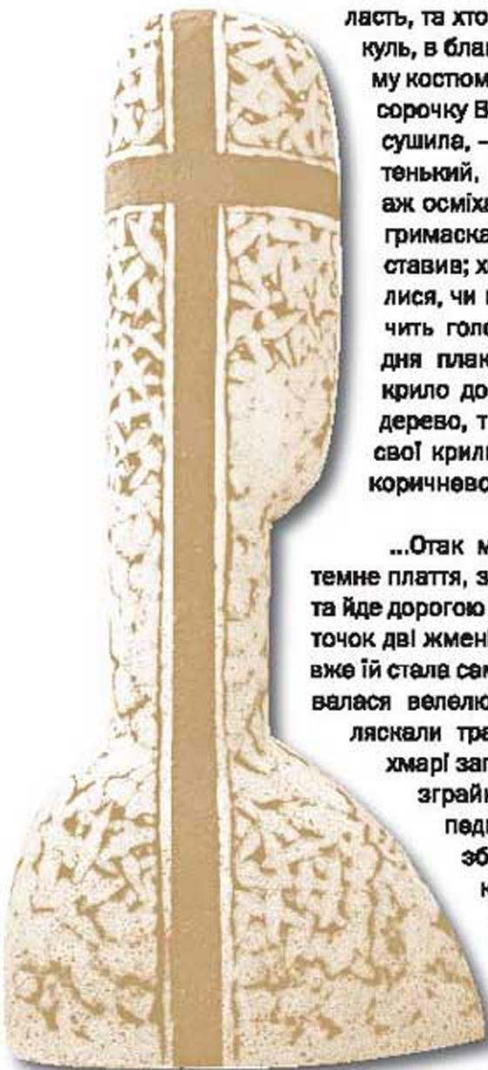
І вже Валька не злазить з велосипеда, хоч не знає жодної формули і не чула про синус і косинус, і вже хтось її прозвав «гіпотенуза», і покотилася селом новина, що живуть вони разом з учителем, і не за тим жаль людям, та жаль їм, що не ходитимуть уже Любимівкою дві рівні, як перпендикуляри, коричневі тіні, дві тотожності, два стовпи математики, спираючись на які любимівські школярі вступали в stolичні вузи; підрубало їх життя, а згодом і школа стала занепадати, хиріти, та й геть змалолюдніла, а цього року дожила аж до одного випускника, і ще диво – математику й фізику йому начитував географ, бо як Фрося Микитівна заїхала безвісти, то Ружин геть перевівся, ледь до пенсії дотяг, чи то пак, до перестройки, їздив на скрипучому

велосипеді, підбравши широкі коричневі штанини прищепками, на Шлях, все чимось торгувати намагався, а що йому продавати – тангенс-котангенс? – видавила пенсіонерів перестройка, витоптала їхні тіла, а душі ще довго впиралися, – кажуть, що в роки системної кризи Ружин засів за розрахунки, списав формулами два зошити, надсилав

листи до Києва, возив ті зошити і в район, і в об-

ласть, та хто його слухав, висохлого, наче циркуль, в блаґенькому, аж світиться, коричнево-му костюмі; у ньому Ружина й ховали, а єдину сорочку Валька вночі випрала і праскою висушила, – лежав у труні тихий, але сердитенький, міцно стиснувши вузькі губи, наче аж осміхався іронічно, – була в нього така гримаска, з нею він найтупішим «трійки» ставив; ховали його якомсь винувато, озиралися, чи не з'явиться ще хтось, не перекричить голосінням дудуток, що того літнього дня плакали особливо голосно, попарно, крило до крила, перелітаючи з дерева на дерево, тривожно розправляли й складали свої крильця щось таки загубивши із сиво-коричневого пір'ячка...

...Отак міркуючи, перевдягається жінка у темне плаття, зав'язує чорну косинку круг голови та йде дорогою на кладовище, прихопивши у згорточок дві жмені цукерок і кілька яблук, і звичною вже їй стала самотня дорога на степ, а колись здавалася велелюдною – рипіла стара водовозка, ляскали траками трактори, сунула череда у хмарі запахів, мошок і пастиших згуків, нею зграйкама наввипередки мчали велосипедисти, щосили налягаючи на педалі, збиралися біля воріт жінки, на швидке слово виходив сусід до сусіда, кличучи на цигарку, змовлялися на спільну поїздку до млина чи на олійню; дорога, наче аорта вбирала в себе кров любимівського буття, вона задавала ритм

кожній родині, вона, власне, була річищем у безводній Любимівці, бо якщо все тече і змінюється, то, перш за все, зміни читалися на широкому дорожньому полотні – ось наречена з дружками шишки носить, а тут когось в армію проводжають, ведуть новобранця, обвішаного хусточками від сільських дівчат, а це вже везуть покійника за хлібиною і хрестом на кладовище, – і ніяких метафор, ніяких підтекстів у цієї дороги, лише називна сила шляху, хліба, любові, смерті...

Де жінка любимівською дорогою, і ні з ким їй вітатися, – хіба що майне на чиємусь городі стареча постать, важко розправляючи полерек, їй услід до чола руку прикладе, намагаючись розпізнати, хто воно і куди йде; серпневе сонце ще на силі, ще сухо й гаряче на дорозі, і люди спішають роз'їхатися зарання – хто в райцентр, хто на поле, а пенсіонери вештаються городами, перепинають кіз на вигоні, варять сливове варення і яблучне повидло, квасять помідори і солять огірки в старих дубових діжках, ніколи їм стояти при дорозі, аби знову нагледіти землячку і розпитати в неї, що надумала з хатою...

Село знає про її присутність, але делікатно чекає, коли вона поїде, – давно вже викреслено сестру і її брата з тих, хто живе в Любимівці, врешті, навіть із тих, кого пам'ятають і згадують роками. Похали – і все, забулись ваші імена, стерлись сліди ваших підшов на любимівській дорозі, вивіялися суховіями, викотилися зі степу перекотиполем. Інакше й бути не може, бо степ заростає землею, а людська слава роками.

– Повернемось з дощами, з осінньою мжичкою, зі снігом різдвяним і льодяною крупкою в лютому, прикотимось березневими туманами, – втішає себе жінка і розуміє, що вона майже дослівно повторює примовки дивакуватого діда Фургала, чиє порожнє дворище заросло берестками і жовтою акацією. Високий гльодич тихо розлушує широкі стручки з дрібним насінням, криве акацієве дерево скоро відпустить новенькі копійки дрібного листя, такі легенькі, що вже перший приморозок вдарить їх іржею...

Діда Фургала мали б називати самородком-фенологом, а прозивали Погодою, хоча й не забували перепитувати у нього, коли висаджувати розсаду чи сіяти огірки, чим дратували його бабу до крику. Щодня, примостивши на переніссі окуляри з однією дужкою, дід Фургало довго описував у зошиті все, що відбувалося в природі: напрям і силу вітру, схід і захід сонця, хмари, дощ і сніг, тумани, народження молодика і дозрівання повні. Воно б і нічого, навіть користь якась могла би з того дивацтва бути, коли б дід не писав до тих зошитів, хто народився й помер у Любимівці, хто посварився, які збори відбулися

в колгоспі чи яка партійна вказівка надійшла з району або й з області. Зошитів назбиралося більше сотні, деякі з них уже вицвіли, а Фургало все писав та писав, з кожним днем все неохочіше підводячись від свого писання; баба Фургалка ляялася, погрожувала попалити дідову писанину, і тоді старий збив собі з дерева буду, схожу на голуб'ятню, поставив її посеред городу, залазив у неї, до своїх зошитів, і драбину витягав нагору, баба кричала свої прокльони знизу – то з чорної ріллі, яку час волочити, то з картоплі, яку пора копати, а дід собі писав, не звертаючи на Фургалку ніякої уваги, – вона аж пінилася від злості, аж криком заходилася, її аж родимчик бив – ось так в селі розказували, а Погода пише собі та не дивиться, як баба синіє, як її правець хапає... Знетямившись, баба ухопить грудку й пожбурить у небо, але не поцілить у дідову буду, промахнеться, плюне й береться за граблі чи за лопату, бо ждати, доки у діда перейде, сили нема.

Час від часу дід Погода приходив у двір до колгоспного агронома, і дівчинка чула, як батько радо вітав отого кропив'яного дідка, все його розпитував: і коли овес сіяти, і що озимі чекає. Дід чемно відповідав, але прогнози повідомляв коротко, а затим заводив довгі балачки, з яких виходило, що який клімат – такі й люди, що у Любимівці коїться, така й погода. Ніколи батько не перебивав Погоду, навпаки – проводжав за ворота, припрошуючи приходити ще, і дівчинка мимоволі чекала тих відвідин, прислухалася до дідового буркотіння, їй було цікаво і моторошно чути, як Фургало каже до батька:

– А вже після царя й погода змінилася – багато трупу степ укрило – і в громадянську, і в голода, і в сорокові... Пригортали їх неглибоко, в оранці – ото з тих пір дощі стали мжичкою й туманами, давлять землю, бо в небо піднятися не можуть... Умирав люд не в благості й спокої, а в крикові та стогоні – нема блага землі й небу, клімат розтривожився, подвигли його розум людські безглузді смерті, бо – «де родився – там і пригодився», тобто зійшов за сонцем, наче зерно, відсвітив, наче місяць, робив на землі – землею став, це як «весна – літо – осінь – зима», прорости, зеленій, ума набирайся, квітом красуйся – любові шукай, обсійся дітьми, увійди в силу і розум, укоріняйся, а як висохне кров у жилах від старості, легко лягай у землю, ставай обніжком роду. Ось гляньте, у кого діди й прадіди у своєму житті вмирили – у тих онуки й правнуки на умі й силі, а хто наглою смертю – у тих неспокойні...

– А козаки? Любимівка ж село козацьке...

– Е, козаки – то інше. Ті під посвятою жили! У тих смерть геройська – від неї блискавка й грім, дощі при сонці...

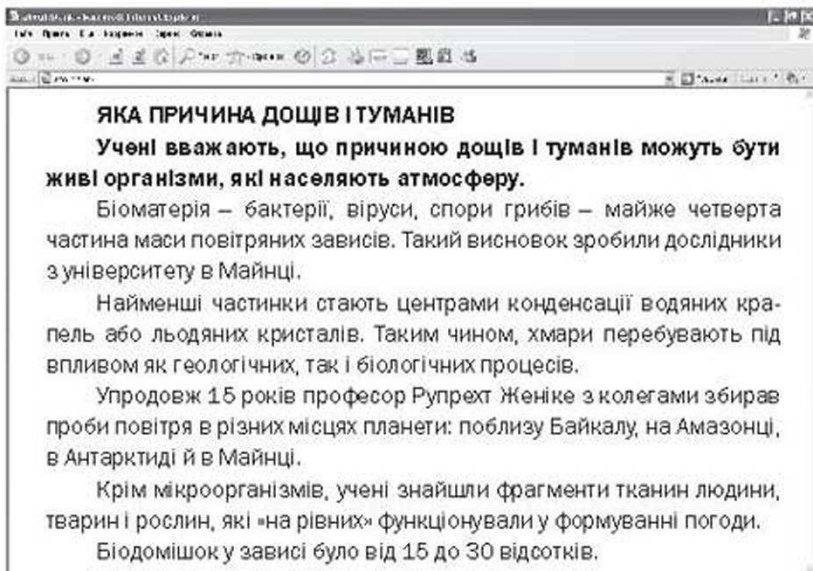
– Сліпий дощ? – не втримується дівчинка, аби й собі встряти в розмову.

– Дощ сліпий, а смерть видюща, – відмахується від неї Фургало, не зводячи очей з батька: дуже вже хотів дід Погода, аби хоч один чоловік любимівський йому повірив і дослухався. – Козаків не зведеш, як кріпаків колгоспних у 33-му голодом. З їхнього тіла рясні дощі, сніги високі, ними й тепер пшениці родять. А з раба – страх утробний до сьомого коліна, ото про них Тарас писав: «О роде суетний, проклятий...» Яке коріння – таке насіння. А в природі – мжичка, снігова січка, крупка льодяна...

– А тумани, діду? – знову не втримується мала.

– А тумани – то від жінок... Тихі, молочні – від хороших, а сірі, холодні – від злих... Веселка – від дітей, дочасно згаслих; вихор – від відьмаків, а град – від ворожок та відьом. Марєво від тих, що від пустих надій та любові нещасної всохли; завірюха – від у степу замерзлих, а злива – від щастя зазнавших...

Батько не перебивав діда, а дівчинка чомусь вірила йому. Вірить дідові Погоді агронома дочка й нині: зовсім недавно знайшла в Інтернеті та зберегла в пам'яті свого комп'ютера таке ось повідомлення:

ЯКА ПРИЧИНА ДОЩІВ І ТУМАНІВ

Учені вважають, що причиною дощів і туманів можуть бути живі організми, які населяють атмосферу.

Біоматерія – бактерії, віруси, спори грибів – майже четверта частина маси повітряних зависів. Такий висновок зробили дослідники з університету в Майнці.

Найменші частинки стають центрами конденсації водяних крапель або льодяних кристалів. Таким чином, хмари перебувають під впливом як геологічних, так і біологічних процесів.

Упродовж 15 років професор Рупрехт Женіке з колегами збирав проби повітря в різних місцях планети: поблизу Байкалу, на Амазонці, в Антарктиді й в Майнці.

Крім мікроорганізмів, учені знайшли фрагменти тканин людини, тварин і рослин, які «на рівних» функціонували у формуванні погоди.

Біодомішок у зависі було від 15 до 30 відсотків.

Як стверджують вчені, наявність подібного «бруду» раніше не враховувалася при створенні кліматичних моделей, тоді як саме він, можливо, вносить вагомі корективи у дані синоптиків».

Учені мужі в Майнці повітряні зависи не оцінювали як любов, героїство, страх, ненависть. Так їх оцінював любимівський дід Фургало, якого ніхто не хотів слухати вдома. Казав дід, що помре тоді, як прийде осінній вітер, бо саме з вітром полетить його плоть деінде, туди, де прочитають усі його зошити і повірять у прочитане, бо мають же знати люди, з чим повертаються до живих із землі. Може й обізвався до агрономової дочки вісточкою: пам'ятай, яким туманом станеш!

Жінка раптово пригадує прізвища людей, які мешкали на цьому кутку, що його любимівці називали Степком: Фургало, Шарпило, Чувпило, Топчило... Чи не були то давні імена вітрів степових, які оселилися серед людей, аби торкати й шарпати їхні душі, не даючи задихнутися в пилових зависах, що накопичуються невідь звідки, спіплячи очі та переймаючи подих?!

...Ось і остання в ряду хата вже позаду, завертає жінка ліворуч і стишує ходу, кидає погляд за стернями, глибоко вдихає вітер, що охоплює її постать, проникає в груди, робить очі особливо видющими, пориваючи зір на широкі поля чи здіймаючи його на білі низькі хмаровища, які мінливо позависали над ще свіжими скиртами солами.

Мимоволі вона зупиняється, намагаючись вибрати з пам'яті все, що відкрилося її очам нині, що жило собі в її естві раніше та вивітрилося з роками, не знайшовши ні проявів, ні застосування в житті. Пейзаж зник із уяви її покоління, рельєфи звузилися до міських ландшафтів, зелених латок парків і скверів, у яких вони шукали схованок від своєї туги за родимим – і вродженим, і рідним – відчуттям простору, бо хіба не воно є істинним саморозумінням? Степ вмщався у ній, і вона малою знала, що ніколи тут не згубиться – ні серед перехлюпів пшениць, ні у сніжній рівності зимовій, із-під якої тихо дихають озимі, дослухаючись заячого скоку та воронового скрику... Навіть рілля ніколи не видавалася їй німою, навпаки, кожна борозна, впираючись у крайнебо, мала свою таємницю, мінилася чорними дзеркалами, і гайворинний грай раптово злітав у небо, аби, покружлявши, знову

власти на чорні брили земляного відвалу, що грав на сонці від тіней їхнього лету...

Окраєць цілини, споконвіку неораної, вже догорав, іскрячи бузковими та жовтими безсмертниками, чіплявся за вітри колючими миколайчиками, розхитував перекотиполе, врович йому циганські дороги й далекі осінні багаття; трава на толоці не жухне, а вивітрена, вив'ялена, посивіла, скочується за вітром... Жінка сходить з дороги і знімає свої черевики, тихо ступає пружним шовковистим плетивом, мандруючи очима від полину до молочаю, від пижма до сокирок, і страшно їй звести погляд туди, звідки вже чути шелест листу – особливий шелест листу в степу: так шелестять дерева на давніх степових кладовищах, і всі звуки нинуть за тими шелестами-зойками, мовбички десятки, сотні людей вистогнують-вишепочують свої жужиті імена...

Прикриваючи напівпритомне серце безсмертниками, жінка входить у той шелест, ось уже й оградка, вчора її поставили, і лавка свіжопофарбована, і два хрести, рушниками перев'язані: цілуючи їх хрестовину, вона раптом відчуває материні м'які губи і міцно стулені батькові уста – доторк ніжний, тягучий і доторк легкий, гарячий, і вже не оглядаючись – о, яка самота на сім світі! – припадає до висохлої землі... Грудочки вгрузають в її долоні як сіль, глибоко й пекуче, і плаче вона так, що перестає бачити хрести й могили навкруг, – наче вивищили її батьківські гробовища над степом і над світом, щоб відчула дочка, яке пустирище земне, які стерні й хмаровиння навколо неї; і нікому сказати їй: «Будь тихо!», тож, до гробів припадаючи, нарешті вперше кричить вона й плаче, і голосить над ними, бо сирітно й провинно їй серцю, бо холодно їй тілу й незатишно доскіпливому розуму, що не знаходить розради...

Дорікає дочка Богові, дорікає собі й долі за дочасні смерті батька й матері, та не боїться гріха за ті докори, які залишає в небі й розсипає степом, бо де ж Твої, Господи, очі, коли недогледів цю пару, тобою ж ізвінчану, і так рано – ой рано ж, рано! – ізвів Ти їх до родового вогню, і не зглянувся, і не добачив, скільки тепла в них було, – не віриш, то впади грудьми на ці могили, до яких я припадаю, намагаючись зігріти своє серце; і якщо Ти в серці моїм, то й Тобі, Боже, холодно, і Ти – пуста; і якщо Ти – Любов, то й вони були любов'ю життєдайною, а тепер... тепер – і любов, і смерть мають їхні обличчя, ось що сподівав Ти, Господи, ось що я наробила, не вірячи, що вмирущі батьки... Лець на ноги зіг'явшись, від них утікала, і не зрікаючись, зрікалася, і не доточила їм літ, а урвала, бо розсіяла себе на інших дорогах, серед інших людей і

сторін чужинецьких, і сама чужиною стала – бо ні в слові, ні в клопотах житейських, ні в землі цій степовій вже не з'єднатися мені з батьками моїми, не приліпитися до них, не увійти в сім'я і лоно іскрою життя, і лише смерть – наша зустріч можлива, а наступні літа мої поснуються присутністю смерті: кличу-викликаю батьків своїх, а бачу її; оглянься, Господи, тут вона, чорного коня наче Мамай попасає, чорною нічницею у день мій летить – важкі її крила; курявою стоїть над Любимівкою, над її дорогою, вивітрюючи прах підшов людей, чії імена читаються в шелесті листя й трави на кладовищі, й у стогонах, що з ними хата-пустка батьківська вмирає, бо не стала я стіною її... І якщо побачив Ти мене, Господи, нині, та знаєш, як чинити, то хай буде мені знак від батька мого і від матері моєї, чії могили нині тепліші від серця мого...

...Не вдарив грім з ясного неба, не пролетів унім орел степовий, не зашумів над стернями сліпий дощ і навіть вітер відвернувся від жінки, коли велика втома вела її додому, – ні, не дорогою, а в обхід, – аби ніхто не перестрів з балачками, бо оніміла вона від сліз і слів виплаканих. Пішла понад городами і наче з вивороту, а не з лица побачила село своє: купи сміття і всілякої гидоти, людьми викинутої на луг і на зарослий бур'янами ставковий берег, знакували любимівські городи,

і не айстри, нагідки та чорнобривці, як було заведено раніше, за її діточих років, вінчали осінні розкоші городні, а сліди гниття і смердява падла тяглися надводами, в яких купалося не одне покоління любимівців, олунюючи дитячими голосами полуденну спеку, женучи вечірню кругову хвилю від розмаху чоловічих рук і озиваючись солодким жіночим плюскотом-хлопотінням у літєплі призахідного сонця... Один із найбільших серед безводних степів став, споневажений і занехаяний, перетворюється на величезну ковбаню мертвої стоячої води, заростає рогізом та очеретами, поступово ховаючи ставище в землю... Якщо степовики вже й води не шанують, то не збираються тут жити, і наступникам своїм перекривають можливість життя в Любимівці... Втративши відчуття єдності стихій землі і води, вогню і повітря, люди випалюють власне коріння на цих просторах, знову перетворюють його на дике поле. І, вочевидь, перетворять...

Іздалеку пізнавши батьківський город за вишнячком і рядком старих слив і абрикос на межі, жінка прискорює крок, а дійшовши, зупиняється востаннє край берега – плесо тут ще чисте, а на батьковому сідалі царює Мурлян, нічого й нікого не помічаючи, гострим носом з-під козирка націлився на поплавки, чекає вечірнього кльову.

Майже навшпиньки, потайки пробирається дочка до батькової хати; але ледь ступила на городню стежку, як назустріч кинувся Коток, повів її до хати, час від часу озираючись і подаючи голос. Визнав таки її за свою і в хату з нею зайшов, одразу попрямувавши до матеріної кімнати. Роззирнувшись, Коток всідається під столом і починає вмиватися – не голодний мовляв, помишкував на городі. Жінка, аби не втрачати хоч його товариства, теж не йде з кімнати, знічев'я починає перебирати стосик журналів і газет на столі – рука не піднялася їх, збережених матір'ю, викинути. Кілька канцелярських папок, підписаних батьком, примушують зосередитись: розв'язавши течку, на якій значилося «№ 1», бачить свої й братові листи; в «№ 2» і «№ 3» лежать аркуші, густо списані батьковим чітким, біжучим почерком. Аби не тривожити Котка, який, вдаючи що дрімає, сторожко спостерігав за жінкою, забирає свою знахідку і вмощується на матеріному ліжку, застеленому ковдрою, майстерно скомпонованою і зшитою матір'ю з клаптиків тканин різного кольору і ґатунку: байка, ситець, сатин, штапель, шерсть, нейлон, кримплен, шовк, крєпдешин, атлас, синтетика, майя, льон, кашемір, бязь, джинса, вельвет, ще щось, – назву тканини дочка пригадати не може, все це разом із вишневою оксамитовою латкою в центрі візерунку зшите оверлоком, покладене на щільну основу в гармонії та взаєморозумінні, тішить око, наче квітучий лужок.

Ковдру мати шила з півроку, ще й ще доточувала її, виладовуючи свою розповідь про історію речей, які служили мертвим і живим людям цього дому: в будень прикривали їхні тіла й душі від холоду, дощу та вітру, на свята – восхваляли жіночу й чоловічу стать, покликали красуватися під сонцем і місяцем...

Модне і блаженське водночас шмаття останніх десятиріч засвідчувало близькі й далекі мандри світами й неодмінне повернення додому: зносивши речі, сестра з братом не викидали їх, а везли в Любимівку – на вимогу матері. Вона наповнювала хату їхніми зношеними речами, наче втримувала дітей біля себе, удома. Час від часу перекладаючи і розглядаючи оці ганчір'яні обноски, що пахли її дітьми, вона читала їх, наче якусь чудернацьку книгу без назви і палітурок, аж доки не надумалася зшити з них ковдру, виокремивши звиряння й замаскувавши таємниці, доточивши клаптиками своїх та батькових одєж, від чого величезне покривало стало цільним, а цілісність родини була головним у материному житті... Ковдра вийшла легкою і теплою – останніми літами матері бракувало тепла, не вистачало присутності дітей у хаті, й вона, посточувавши клаптики їхніх одєж, прикривала цією ковдрою свою самотність...

Відчуваючи, що тремтить, жінка вкутується в строкату верету і замирає, знічев'я розглядаючи барвисті квадрати, ромби, прямокутники, мимохіть розпізнаючи в них нечисленні убори своєї молодості. Стара тканина в материних руках стала *матерією*, а не ганчірками, що прикривали доччину плоть: тож нині жінка може прочитати цю ковдру, як власне минуле, бо там, у минулому, не лише людські обличчя, в які ми не втомлюємося проникати, віднаходячи в них власне; зношені нами одєжі – наша схованка серед інших, можливість проявити чи приховати себе в товпиці людей. Суспільство схиляє нас творити свій одяг не за подобою своєю, а, частіше, всупереч їй, аби ми були впізнавані поміж інших...

«Бо хто зможе нашкودити нам, і кому завдаємо жалю, впізнавши себе в інших?»

І хіба не нагадує ця – забуто чия – цитата-клаптик із її студентської сукенки сторінку розсипаного конспекту першокурсниці, і чи не стало оце ветхе шмаття, зібране у вигадливу циганську ковдру, довільно дібраними цитатами з її життя?..

Розділ IV Скрипти

...Трирічна дівчинка стоїть на червоному від криворізької руди камені і то голосно плаче, то, затихнувши, намагається впізнати серед натовпу свого батька. Якоїсь миті їй здається, що чорноволосий чоловік у білій сорочці – то і є її тато; дівчинка, зіскочивши з каменя, кидається йому навздогін, але швидко повертається назад, ще більше налякавшись і хлипаючи так, що вже не розрізняє обличчя тих, що йдуть і йдуть хідником – у людей однакові лица, чужі й байдужі, та найбільше її страшить, що хтось із них зупиниться і запитає, чому вона плаче... Що їм до неї, коли тато покинув її, тато забув, що вона стоїть на цьому камені?!

Ще зовсім недавно дівчинка бігла поруч з батьком, трималася за гарячу довгопалу руку, на ходу розглядаючи свої білі шкарпетки, червоні сандалики і червоні маки на поділку платтячка, пошитого матюком. На її маківці підстрибував бант, – вона відчувала кожен його пружний стрибок у такт крокам, вона й сама підстрибувала й сміялася, – тато на ходу вчив її вимовляти «р-р-р» і наспівував пісеньку, не зовсім зрозумілу дівчинці: «ойнагорі араратростекруглийкрупнийвиноград», дівчинка не знала, що таке «горіарарат» і ще не куштувала винограду, але старанно намагалася вимовити «р-р», а тому вигукувала: «кастл-люра!», «черллевика», врешті, їй піддалося «дерррево», і вона на всі лади виспівувала це слово, а потім – «Кривий Ррріг», їй це подобалося, батькові – також, йому подобалася вона, така маленька і голосна, дівчинка це відчувала і від того раділа. На її пісеньку оглядалися, всміхаючись, люди, батько до них теж усміхався і міцніше стискав доччину руку в своїй руці. Так вони дійшли до цього каменя, над яким стояв теж

кам'яний чоловік із живим голубом на плечі, обминули їх і відкрили великі важкі двері. За дверима якийсь сердитий дядько сказав татові: «Куда в рррайком с рррррбійонок?!» і перегородив їм дорогу, не слухаючи батькових пояснень. Тато взяв дівчинку на руки, виніс на вулицю і став, оглядаючись на всі боки, а вона, обіймаючи його за шия, притихла і дивилася на голуба, який ходив по плечах кам'яного чоловіка.

Нікого не нагледівши, батько спустив її з рук біля каменя і, присівши перед нею навпочіпки, попросив почекати, постояти ось тут, нікуди і ні з ким не йти, а він миттю повернеться. Дівчинка поважно кивнула головою, батько поцілував її в маківку, біля банта, який раптом почав їй муляти, випустив її руки з своїх, звівся на ноги і кудись пішов, куди саме – дочка не зауважила, бо голуб злетів на траву і походжав по той бік каменя, зовсім не боячись її. Тепер той голуб, почувши, як дівчинка плаче, змахнув крилами і полетів, не захотівши дружити з ревою...

Розпач стрясав маленьким тільцем – чийсь руки обняли її, біленька хусточка торкнулася щік, – якась жінка простягала їй цукерку, але дівчинка не хотіла цукерки і не хотіла, аби ця чужа жінка говорила до неї, розпитуючи, як її звуть, чому вона плаче і де її мама. Ледь вимовивши «тато, я чекаю тата, він загубив мене...» – мала знову заплакала, а жінка взяла її за руку і сказала, що зараз вони знайдуть тата, тільки не треба плакати. Дівчинчиним пальцям було незвично і милько в чужій руці, але вона покірно рушила за жінкою, яка, пришвидшуючи крок, вийшла на хідник і навіть легенько смикнула малу за руку, щоб не опиралася. Дівчинка перестала висмикувати свої пальці із прохолодної вологої долоні, хоч і продовжувала йти повільно, часто оглядаючись назад, аж доки не побачила, як навздогін, стрімголов, біжить тротуаром батько, обганяючи перехожих і вигукуючи її ім'я, які у нього перестрашені очі й бліде обличчя... Вона не знає, чому, запримітивши його, не зупинилася, не висмикнула руку з чужої долоні, не закричала: «Тату!» – й не кинулась йому навперейми, а продовжувала йти, аж доки татові руки не підхопили її...

Наприкінці березня 1950 року я отримав чергову відпустку і, як завжди, поїхав до батьків, додому, цього разу вже з дружиною. І чи тому, що в них було тісно, чи поступаючись настирливим дідовим проханням, отаборилися ми у твоїх прадіда Гаврила і прабаби Насті. Її не описую – ти її знаєш і пам'ятаєш, а прадіда – ні, то ось яким він був. Ростом – 190 сантиметрів, в плечах широкий, шия коротка – голова наче посажена в плечі, темно-русяве волосся підстрижене під чолочку. Лице повне, щокони круглі, рівний ніс з легкою кирпатинкою, очі

ледь примружені, сині, брови рівні, лоб високий, губи – злегка повні, красиві, округла борода, теж підстрижена (похожий на діда дядько Петро, але ростом не вдався), шевченківські вуса.

Так от тої весни я близько зійшовся з чином життя діда Гаврила. Заведено було в нього, що він поважав кожного, поважав свій рід, був щедрим, подільчивим.

Як тільки розтелювалася корова, він односив кожному з родичів молозиво, яке пекла в казанах баба Настя (молоко, яйця, цукор, ваніль). А потім тій рідні, у кого не було корови або не доілась, щоранку носив молоко: баба наливала його у глечики і гладушки різної величини, ставила їх у кошолку і говорила: «Ну, старенький, пора». Коли різав свиней, то розносив свіжину – пошматочку сала і м'яса, а через день – кільце ковбаси і шмат кров'янки. Так само робив, коли з'являлися у нього перші огірки, ягоди, кавуни й дині. Вони завжди дбали город, щоб мати ранне, і вгощати родичів. У цьому була їх радість.

Пам'ятаю колись, – я ще був нежонатий, – в 1948 році приїхав з Кривого Рогу. Добиратися було важко, їхали з Долгінцево на Апостолове, потім пересадка на Павлопілля, звичайно ж, товарняком, бо пасажирський на Херсон ходив через день, а на Дніпро йшов до Лошкарівки, саме ним я їхав, додому дійшов під ранок, доки се-те, – сходить сонце, а я ліг спати. Десь години о дев'ятій заходить батько: «Вставай, дід прийшов». Виходжу, здоровкаюсь, а дідзі сльозами: чого сплю, чого не прийшов до нього провідати, а він од людей дізнався, що внук удома...

Дід поважав усіх, цього й від нас вимагав. Було, жене рано корівку до череди, жодного каменя не минає, – прибирає з дороги. Я спитав: «Чому це ви?» – «А щоб колесо не зламалося, щоб ви пальці не позбивали, щоб корови ратиці не заламували...»

Тоді, в 1950-му, якось приходить дід з роботи і говорить: «Оце, Насте, зроблю й собі на тиждень відпустку. Поки онук удома, сходимо перевідаємося з ріднею». Я перепитав, до кого ж підемо, а дід: «До всіх».

Другого дня підняв мене удосвіта і ми вирушили в дорогу, приховивши поклажу з гостинцями, що баба Настя наготувала. Спершу подалися на Сорочі, це кілометрів за десять від дідового Красного. Йшли повагом, дід розповідав різні бувальщини, десь біля восьмої були вже в сорочанських родичів. Зайшли у два двори, передали гостинці, розказали свої новини, розпитали про їхні, відпочили і після обіду рушили в Олександропіль до дядька Герасима, були там на вечір.

Переночувавши, вийшли на Лошкарівку, там обідали в сестри баби Насті; далі рушили додому. По дорозі дід завів на свою землю,

так і сказав: «Моя дідівщина», – чи не того й водив мене, щоб показати, де та дідівщина: за Миколаївкою є залізничний міст через річку Базавлук, а біля нього, по праву руку, козацькі могили, так ото біля другої була земля предків, щоб ти це знала. Ти школяркою все туди рвалася їхати на велосипеді, одного разу заїхала й брата завезла, мати ледь не збожеволіла, думала, що ви потопилися у Базавлуку...

За моїми підрахунками, за два дні ми з дідом зробили ходку близько п'ятдесяти кілометрів, і це в його віці! Він мені говорив по дорозі, що це, мабуть, його останні відвідини, і правда, більше він вже не бував у тих краях, хоч і прожив ще три з половиною роки... Дорогою дід наче стрічався з прожитим, згадував, з ким жив і одночасно прощався.

На дідівщині під могилою (а ходили ми уквітні), стояла ще торішня кукурудза, не виламана і не скошена. Це його дуже збентежило, хоча це була вже не його земля, й не той колгосп, у якому він працював. Дід Гаврило обізвав усіх ледарями і жалівся, що тепер погано роблять, не болить людська душа за землю і за врожай...

Розповів дід Гаврило таку історію: коли він був молодим, жив при батьках, косили вони косами пшеницю на цьому полі, було це десь в 1901 році, бо вже народився його син, мій батько. Отож, косять вони зі своїм батьком пшеницю, а діда Гаврила мати, Ольга, їй тоді близько 47-ми років було, за ними в'яже. Почула неладне, відійшла під копи і потихеньку родила там Одарку, обтерла її, обмила, сама й пуп зав'язала, сповила і пішла в'язати снопи. Зійшлися на обід, сім'я велика, а тут ще й чиясь дитина. Коли приходять мати і говорять, що це її дитина, сьогодні родила...

– Бач, як боліли за своє, які здорові були, бо чим земля і жінка більше родять, тим здоровіші. Мати в сорок сім родила одинадцять і ніхто й не чув! – дід Гаврило розходився не на жарт, а я стояв перед ним ні в сих, ні в тих, немов звинив у чомусь...

Дід ще постояв, подививсь на ту кукурудзу і відвернувся, показав мені на Миколаївку: «Он бачиш, Крутенька? – це південна сторона села, вічно обсмалена сонцем, з крутоярами і скелями. – Так ото, – каже дід, – де білим камінням обгороджено, наше дворище!» А хат уже там не було, заросло дворище толокою, був там уже вигін, а дідові Гаврилові пам'яталося дворище батьківське, згадував і свого батька:

– Так ото прадід твій, Симін, сухуватий був і крикливий, чорний був од сонця... Як сторожував отут баштан, вранці вийде на могилу, баче, хто в дворі вештається і кричить, що йому привезти, чи кому дині і кавуни приїхать забрать...

Я прикинув, що до Крутенької близько трьох кілометрів, подививсь на діда, він усміхнувся: «Що, не віриш? Дивись: з цього боку – кряж, як щит, а тоді балка, а по ній річка, а де дворище – там знову узвишся, скелі, вранці й увечері котиться луна, чути все, що в селі говорять... А вже про батьків голос – то і я його перекирчить не міг...»

— Я почав розпитувати про свого прадіда Симона, дід Гаврило розказував. Симін після голоду зостався сиротою, скитався по наймах, хоч земля була, бо Миколаївка – село козацьке, а всіх козаків землею наділяли, та, крім землі і подвір'я, під голод хазяйства не зосталось.

Наймитуючи в дяка, Симін познайомився з Ольгою, яка була дівка при здоров'ї, а тримала себе не дуже стримано. Подивилася на Симона, вгадала, що він буде їй в усьому покірний, та й пригорнула до себе, хоча й була вже нелегкою, та дяк швидко обкрутив їх, дав конячку і вирядив на старе дворище, де вони й почали хазяйнувати. Скоро родився Микита. Із Симона почали сміятися, він запив, сидів частенько в корчмі, а баба вела господарство і родила дітей, якщо ж впадала в досаду, то йшла до корчми, брала діда під боки і вела додому так, що він ледь встигав ногами землі торкатися.

Баба була хазяйновитою, зналася з дяками і попами, письменна, вчила своїх дітей грамоті й усі діти закінчили церковну школу. Коли Микита підріс, був виділений, а інші жили в гурті до смерті прадіда Симона.

Дід Гаврило скінчив чотири класи з похвальною грамотою, женився в сімнадцять років, взяв Настю Максимівну Середу, рівну йому роками та не достатком, після революції її братів і сестер розкуркулили, повиселляли, позривали із можних дворів – кого в Нововасилівку, кого в Новоковну, а Охрім Середка загинув.

Після смерті діда Симона брати розділилися, дідові Гаврилові зоставили дворище і матір з Одаркою.

Діда Гаврила забрали в солдати в 1904 році, хоча вже народилися Мефодій і Марія, а після відпустки в 1907-му – ще й Олександра. Повернувся дід додому у 1909-му, а в імперіалістичну призвали знову – був на позиціях у Пінських болотах із 1914-го до 1917-го, заслужив дві медалі і солдатського Георгія, дослужився до унтера, а його брат Іван був там же і мав три Георгія. Вернувся додому, де чекали мати, жінка і шестеро дітей.

А далі що? Дали землю, з економії привіз реманент, купив ще одного коня, почали жить, а в двадцять перший рік – недорід, ударив такий голод, що мололи кураї, з кураєм якийсь пережили, а сіяти нічим.

Пішов Гаврило до жіничиних родичів позичать ячменю, йшов через поле, дивиться, що на непоораній озимині багато падалиці, колосочки нескошені, щуплі, ось і завернув до Мироненка, – просити ті п'ять десятин в оренду. Вдарили по руках.

– Так ота падалиця дала мені по сорок пудів хліба, зібрав двісті пудів – з хлібом восени був, – похвалився дід.

Я прикидаю: 16 кг на 40 – це 640 кг, 6 центнерів пшениці, це, дочко, не багато, а твій прадід розказував і ще й тоді радів, бо той хліб їх врятував.

У 1922 році дали наділ на землях економії біля Чумацького шляху, почали записувати на виїзд, дід записав себе і сина Мефодія, який служив у Червоній Армії.

У 1923 році почали будуватися, а син ще воює, наділу не дають; восени Мефодій прийшов, побув дома тиждень, – женись, бо наділ пропав! А йому того й треба, він уже Гапку примітив, женився. У 1924 році виїхали на степ, землеміри нарізали йому землю. Далі благости було мало – як не війна, то голод...

Така була розповідь твого прадіда про життя-буття, більше мені не доводилося з ним по щирості говорити, чи то я зазнався, чи не було часу, бо вчився у вечірній школі, в село їздив зрідка, а потім трапилося нещастя з дідом, і його не стало, бачив його востаннє за неділю до смерті, я тоді вже в інституті навчався.

Лежав дід, вимучений хворобою, в грудях свистіло, біля нього газета, дід любив читати.

Дід розпитав, як я вчуся, потім сказав: «хочеться жити, та тільки скоро мене не буде, роздавали легені коні, та я не в обиді, вік проробив, на роботі й дістав...»

Живіть, діти, робіть, вчіться, аби тільки мир був! Я вже говорив бабі, що ми з нею пережили все, знали радість і горе, були в нас злидні і щастя, переносили голод і холод, та найстрашніше – війна. Коли забирають дітей на смерть, коли виганяють старих і малих з хати, коли, забравши у людини все, роблять з неї товаряку, – це найстрашніше...»

Тепер, коли все це пишу, дочко, в моїй пам'яті дід і баба впливають, як і все інше, окремими картинками, ніби вирізаними з картини життя...»

Дочка поволі перегортає списані батьковою рукою аркушики – всього їх 203, і жінці здається, що саме останній запис розкриє їй найбільшу таємницю життя дорогої людини:

«У своєму житті, крім агрономії, я люблю рибалку і пасіку. Пробував бути мисливцем – не можу. Одного разу купили ліцензію на козу і поїхали в ліс на полювання. Дали мені «тулку», поставили «на номер». Стою під дубами і сам дубію. Тільки щось шелесне, я туди кидаюся. Чую, почали стріляти з протилежного боку, кричать: «держи, пішла...» Я затих. Коли майнула одна коза, друга... Я не встиг і рушницю підняти. Аж ось біжить прямо на мене. Стала метрів за десять – зопалу не помітила. Я підняв рушницю, вистрілив. Вона заточилась, повернула в мій бік свою красиву голівку, із очей побігли сльози. Я донині не можу забути цих великих, чорних, засланих вологою очей... Потім у кози підкосились передні ніжки і вона впала. Мій ближній номер крикнув: «Що, вбив?!» – а я не міг промовити й слова. Мені здавалося, що той погляд питав мене: «Що я тобі лихого заподіяла, за що ти позбавив мене життя?»

З тих пір я рушницю у руки не брав. Більше задоволення від того, коли дивишся, як полем мчать граційні кози чи сірі зайці, як вони граються між собою і розумієш, яка безглузда стрілянина, який злочин – вбивати живе».

Жінка ще раз перечитує останню фразу і заскочено оглядається: нікого, крім Котка, який непомітно перебрався на материне ліжко і сів на своє місце, але одвернувся від неї, настовбурчивши шерсть на спині й прищуливши вуха, – мовляв, не вірю я тобі, та підпися нікуди, сиди вже, де сидиш, тремти під чужою ковдрою, але мене не руш...

Утім, вона могла й помилятися, вона часто помилялася, думаючи, що здатна вгадати почування інших людей, навіть найрідніших...

...Того року ранок тридцятого листопадового дня зійшов на любимівські сади й городи міцним приморозком такої вигадливої краси, що кожна гіллячина, стебельця бур'янів і найкволіші пасемця вивітреної трави витиснули з себе по краплі живої вологи і переграли похмурі барви осіннього туску сліпучого білістю інею, зацвівши дрібним безгрішним небесним квітом. Навіть болотяні калюжі затаглися мереживними візерунками, краї спрозорілого від холоду ставу взяли цукровою пінкою, а електричні дроти обнизалися білопашим пушком невидимого перелітного граю. Сонце, умліваючи від такої смиренної чистоти, не поспішало обламувати вістря сліпучих голок, на яких ще грало осіннє життя, готове покірно сплакнути останньою сльозою і запастися в зиму...

Потайки од матері накинувши на голову легку шовкову хустину й зав'язавши крайки довкола високої тонкої шиї, – достеменно, як

героїня «Шербурзьких парасольок!» – дівчина-підліток ще раз оглядає себе в люстрі і лишається цілком вдоволеною: чорно-біле картає півпальто з накладними кишенями і трьома перламутровими гудзиками, вузька чорна спідниця, капронові панчохи кольору літньої засмаги і начищені до блиску низенькі чобітки відповідають еталону шкільної моди. А якщо їй ще й вдасться дострибати через підмерзлі калюжі, не забруднивши підборів, то... Словом, – тримайся, 10-А!

– Мамо, я вже йду! Самі заганяйте оте жовтєня до школи, бо я не можу чекати!

– Можеш! – запхивькав брат. – Мамо, то її на греблі Сашко й Володька ждуть! А я хочу іти удвох, і щоб вона зі мною балакала!

– Удвох, удвох... – примирливо киває мати, завдаючи малому рапець на плечі. – Ідїть з Богом!

– А яблуко мені поклали? Знову забули... хочу червоне яблуко! – комизиться брат.

– Доцю, візьми в літній кухні на підвіконні, там «циганки» влєжуться... Ой, зачекай, я сама!

Але дівчина вже злетіла на доріжку, щедро всипану примєрхлим листям – вночі їхній горіх розвіяв за вітром свої набутки і тепєр, як гола правда, настромлює на свої присипані морозяним попільцем рогачі небо. А воно сьогодні усюди, проймає її наскрізь, і дівча, легке начє пташка, навшпиньки йде за червоним яблуком, що припадає до шибки, пойнятої росєю. Потягнувши на себе розбухлі двері, дівчина на якусь мить зупиняється, розглядаючи свою тонку, майже прозору руку, вже зарожєвілу від холоду, але міцну; одним ривком долає сирє полотнище дверей і, як стій, каменіє на порозі: просто перед нею звисає оббілова-на туша дикої кози, підчеплена за ноги до гаків на сволоці. Червоняста плоть, вительбушенє нутровище між тонкими вкритими перлистою плівкою ребрами тьмяно віддавали морозяною смагою і холодним жахом смерті; знизу, у мисці, підставленій під обезголовлену шию, виднілась калюжка захололої крові, темної, начє яблука-циганки, що, не оглядаючи на смертне, тислись до холодного скла... Раніше дівчина бачила на цих гаках передріздвяну жертву заклання – четвертованого кабанчика – і реагувала на це без захоплення, але й без істерики, як і кож-на сільська дитина, яка знає, для чого вирощують гусей та кабанчика. Нинішня ж, не оголошена в господі смерть одразу ж зв'язалася в її уяві з світлом фар, яке гойдуло темряву в кімнаті, з притишеною розмовою батьків на веранді, з клейонкою, що її мати діставала з шафи і запахом горілки від батька, який несподівано різко зреагував на доччине питання про те, хто до них приїхав:

– Спати лягай! Погукали б тебе, якби треба було! Марш звідси!
Так ось який у нього мисливський трофей – забита, оббілована,
підвішена до гаків коза!

Схопивши червоне яблуко для брата, дівчина кидається в хату:

– Мамо, що ж це таке, мамо?! Навіщо?!

Мати її одразу зрозуміла:

– Батько сказав, що ту козу сьогодні заберуть на тракторну бригаду. Він сам її не хоче... Так вийшло, доцю. Це чоловіки, у них своє – мисливство, риба... Ти ж знаєш, у батька навіть рушниці немає. Його начальство на те полювання потягло, не викидати ж...

– Ага, потягло! А хто стріляв?! Ми з братом ту убиту козу їсти не будемо, так і знайте... – дівчина вже плакала, сама того не помічаючи.

Брат, наспулено крутячи в руках червоне яблуко, несподівано додає:

– І голубів миру – теж!

Мати аж у поли вдарила:

– А ти що вигадуєш? Хто їх збирався їсти? То ж дід Жеребило попросив собі на розплід – півмішка наловив... Голуби миру – білі, а у нас – сизарі...

– Він наївся наших сизих голубів миру, я бачив, баба Кобила цілий казан у печі напекла!

Повагавшись, малий кладе яблуко до кишені і смикає сестру за руку:

– Ідем, там нас хлопці чекають!

Мати рушає за ними до воріт, але вони не оглядаються, її затяті діти... Взявши брата за руку, дочка щось до нього говорить, малий згідливо киває головою, і обоє вперто не обертаються на кличний материн погляд.

– І чого моя дівчина така тонкошкіра, чисто тобі перлистий вилівок від цьогорічної білої курочки, як же в цьому світі жити їй, Господи?! – питає мати в горіха, і їй у відповідь падає доніг манюсінський горішок, обтягнутий мерхлою шкіркою, міцний, улюблений плід великого дерева, що відпустило його останнім, але без спожаління.

...Сніги тої зими випали такі глибокі, що у них втопилися навіть дерева й шелюги прибережні, а скирти соломи в степу зодягли високі шапки та так і простояли аж до самого березня, доки не об'їли білу головизну сирі тумани, не почорніли дороги і не захлюпала вода під гумаками, які дівчина носила востаннє, вона знала це точно, бо поклялася собі хай там що вирватися з села, вступити до університету

і крокувати тими дорогами, на яких весело дзвенять малесенькі металічні підківки тонких високих каблучків, викрешуючи невидимі світові іскри з-під легких дівочих ніг. А поки-що, вскакуючи у вимиту звечора і протряхлу біля груби, але все одно ледь вологу взувачку, вихлоплювалася за поріг чи не слідом за батьком і мчала до школи через став, ковзаючи і залишаючи за собою бурунець талої води над нїздрястим льодом – спочатку зеленавим, а потім все темнішим, крихким біля берега і міцним, хоча вже й булькастим на глибині. Крига постогнувала й гойдалася, примушуючи її серце ледь завмирати, але дівчині подобалося випробовувати себе, подобався дзвінкий хрускіт ясинцю на білястих водяних млинцях, що натікали за день поверх замерзлого полотнища ставу і крижаніли вночі нетривкими мереживами – кризь вдавнений малий слід бризкала водяна пилюка і ризаки її чорніли, наче нові, хоча в пальці на ногах поволі заходили зашпори холоду, який минався хіба до великої перерви після другого уроку; вистрибнувши на берег, дівчина обережно здиралася на греблю, намагаючись не набратися реп'яшків чи гострого насіння череди і не забратися мастким болотом, яке хоча й тужавіло та підмерзало за ніч, але могло вистрілити цівкою рідкого багна і влучити за широкі халяви чобіт, у яких бовталися її тонкі литки, обтягнуті картатими синтетичними панчохами, за ними вона чи не годину відстояла в черзі в райунівермазі. Вулиця, якою залишилося добігти до школи, називалася Шкільна, була вже роздавлена тракторами, але школярі приловчилися пробиратися попід парканами, стежкою, щедро висипаною попелом – господарі пересівали вугілля за дворами і своєрідний любимівський асфальт майже радував дітей і вчителів. Виходячи на шкільний двір вже цілком статечно й повагом, дівчина завжди відчувала легеньке радісне хвилювання: їй подобалася давня двоповерхова будівля з червоної цегли з великими вікнами, старий шкільний сад і старі вчительки, які чомусь усі називалися Маріями: математичка старших класів, строга Марія Іванівна, з вічною пуховою хусткою на плечах і якимись таблицями під рукою; Марія Романівна, уїдливо-сердитенька фізичка з гострими сірими очима і ніжними рожевими щоками, її в школі боялися; злегка шекерява астрономічка Марія Михайлівна, пишна й кучерява, але якась незібрана: часом вона так заплутувалася в премудрощах карти зоряного неба, що учні, зазираючи в підручники, починали їй підказувати; низенька й дуже повногруда географічка Марія Трохимівна, навпаки, не терпіла жодного несанкціонованого слова: кричала й стукала дерев'яною указкою по столу, дощі, а то й по парті порушника дисципліни, і її лице набирало за-

грозливого відтинку, від чого ластовиння, яке вона зберегла до пенсії, зникало зі щік, а потім, коли переставала сердитись, поволі поверталося; до другого півріччя була в школі й Марія п'ята, Марія Миронівна, молода білявка, викладачка англійської. Не неї дівчина мала велику надію, адже шлях до університету лежав через екзамен з іноземної мови. Але Марія п'ята пішла в декретну відпустку, і викладати англійську почав учитель історії – він з'явився в їхній школі лише цієї осені, разом із дружиною, високою і вузькотілою вчителькою малювання і ручної праці. Вона називалася Еммою Сергіївною, а прізвисько отримала Твігі, бо сама розповіла про модну модельку школярам, готуючи з ними КВН і розучуючи бітлівську пісню до Нового року; Твігі носила коротеньку червону спідничку, чорні панчохи і чорного светра, високі підбори її модних чобітків, вицокуючи старими дерев'яними підлогами шкільного коридору, примушували хлопців-старшокласників солодко примружуватися і підморгувати одне одному. Історик відпускав дружину від себе хіба на сорок п'ять хвилин уроку, а кожної перерви поспішав на перший поверх, до 5-Б, де вона була класною керівницею, й усе щось шепотів до неї, все розпитував, заглядаючи коханій у очі своїми маленькими круглими очима, які здавалися чомусь червонястими, наче в битливого півня... Тож на перевірку позакласних дівчинчиних вправ історик відводив лише п'ять хвилин перед першим уроком, доки Емма Сергіївна розчісувала свої кучерики й підфарбовувала губки в учительській. Майже не помічаючи учениці, він щоранку підходив до списаної нею дошки, різким рухом короткопалої руки показував їй одну чи дві помилки і запитував: «Тему вивчила? Вчи теми, щоб від зубів відскакувало». Вона їх і справді вчила так, що могла би й серед ночі розповісти кожну із зазначених у довіднику для абітурієнтів, випсаного по пошті; старанно проціджувала крізь зуби артикль the, але відчувала, що лише чудо здатне врятувати її на вступному іспиті. І чудо сталося: розглядаючи її екзаменаційний лист, де красувалися три п'ятірки (твір, мова й література (усно), історія) – екзаменаторка, після того, як дівчина відбарабанила тему «Moscow is the capital of the USSR», поцікавилася, хто це навчив її такої вимови і зауважила, що якби не бездоганний письмовий переклад, ніколи б не поставила їй четвірку, але... лише тому, що діти не винні, – село є село, – ми теж колись були сільськими школярами...

...«Село є село», – не порахувати, скільки разів доводилося чути цю фразу – так он, мамо, що люди скажуть, коментуючи її молодість, її сором'язливість і відкритість... Щойно відшукавши власне прізвище в

списку зарахованих на перший курс, не відчуваючи ошаленілого від радощів тіла, дівчина укарта тій сукенці мчить на вокзал, вистукуючи високими каблучками переможний гімн щастя, аж раптом її модельний черевичок застрягає в трамвайній колії, і вже заснакує у вагон Попелюшка в одному черевичку, а другий – зі зламаним каблучком і нищівними словами передає їй миршавенький чоловічок, зневажливо кривлячи губу; ось він, маленький, ветхий від часу клаптик «шотландки» в зеленожовту клітинку, мати вмонтувала його в свою ковдру поруч із ромбом, темно-зеленим шерстяним обрізком від її найкращого, вихідного костюмчика, справленого не так до Нового року, як до першої студентської сесії. Перший залік, і неймовірно стильна та іронічна професорка зарубіжної літератури, ставлячи «зараховано», прицільно дивиться в її радісні очі й зауважує, що коса з бантом – анахронізм, який зворушує лише колгоспних бабів, – відверніться, Дафнісе і Хлоє, плачте, Ізольди Білокоса та Білорука – разом із присоромленою селючкою, яка, зупинившись біля вітрини, крадькома висмикує з коси стрічку, а потім іде в перукарню, де їй цю довгу чорну косу зрізають, щільно обгорнувши навколо тонкої шиї сірвате простирадло... Клацають ножиці, щипають у ніздрях чорні сльози чорного волосся, з-під мокрої гривки дивляться набубнявілі дорослістю очі, запобадливо крутяться навколо схиленої голівки руда перукарка Ася, почувши, що клієнтка не забиратиме косу, тож старанніше, ніж звичайно стриже студентку «під паж», примовляючи: «Ну что тебе сказать? Только «ой-ой-ой!».»

Густа гривка, що майже ховає брови, вималювані чорним олівцем на верхніх повіках тонесенькі стрілки, світла, майже біла губна помада, маленький шовковий комірець – біла цяточка на чорному, – чорна сукня крою «сорочка», що закінчується рівно за 15 см над коліньми, які невпевнено, але не без виклику світять над високими чобітьми на високих підборах... Чоботи мати випросила у Ніни Романенчихи «по блату», – колись вони вчилися в одному класі, і Ніна, працівниця торгівельної райбази, поступила перед слізними проханнями своєї однокласниці, дістала дефіцитні чоботи... «Чоботи, чоботи, ви мої, нарobili клопоту ви мені», а й правда, стали на багато років найкращою взувачкою, мащеною-перемашеною, латаною і підкованою, але такою довголітньою, що одного разу, вже й неіснуючі, приснились матері, яка пишалася своєю роздобуливістю: «Приснилось мені, що ти привезла свої оті найперші чоботи та й повісила їх на гвіздку над килимом, куди вішала портрети з газет і журналів...»

...Пожертвувавши косою, вона наче прийняла постриг, увійшовши в чорному у світ жорсткий і байдужий до її індивідуальності, дозволя-

ла собі бути тою, колишньою дівчиною лише вдома, зі своєю родиною; вечірній суботній автобус повертав її на добу в життя звичне та рідне, у ситцевому квітчастому, під поясок платтячку; шестигодинний ранковий автобус у понеділок знову переносив туди, де вона мала прижитися й перемогти, тож поки-що, ніяких квітів, лише темні тони, майже однострої, які вона вбирала на свої гострі, насторожено зведені плечі...

Благословенна будь, плідна жоно, вчителько Маріє! Сама того не відаючи, ти навчила свою ученицю вчитися, – біжком-скоком по загрозливо тріскучому льоду, – навчила покладатися лише на саму себе, бо людина сама для себе удача, сама собі щасливий випадок; навіть тоді, коли буття перестає бути цілісним, розсипається на тисячі епізодичних деталей, їх варто запам'ятовувати, заповнюючи ними вічка своєї пам'яті, аби колись зібрати себе і світ в одне ціле, відкинувши дрібне й минуце...

...Її університетські роки припали на той час, коли держава святкувала – один за одним – радянські ювілеї, дні народжень революції, армії, партії, республіки і т. д., захлинаючись риторикою і демагогією лозунгів, розливаючись маєвом червоних знамен над головами «робітничого класу і трудового селянства», які саме тоді й почали масово сливатися: після ленінських суботників, політінформацій і конференцій чоловіки й жінки збивалися в зграйки міжсобойчиків, обмиваючи горілкою, портвейном, алжирським червоним і вітчизняним білим міцним мир і дружбу у світі, країні й рідних колективах. Роки синтетики і в'язаних японських светрів, теж синтетичних, блакитних, червоних, жовтих. У дівчини був жовтий. Він тріщав та іскрився, електризувався від пристрастей, що вирували довкола, і часто її волосся ставало дуба на голові, не бажаючи гладенько обіймати тім'я, що, здається, теж бралось сиротами як і худе її тіло від постійного холоду, а тім'я – від суперечностей, що вирували в голові. Привиди любові витали над головами філологинь, схиленими над класикою, час від часу покликаючи їхні очі безтямно втуплюватися у вікна читалки – погляди зависали між гіллям старих кленів, матеріалізуючись червонястим листом чи білою памороззю; весною, коли кожна кленова брунька замедоточила, очі несподівано обернулися на поодинокі хлоп'ячі постаті однокурсників, до гуртожитку йшли вже не зграйками, як раніше, а парами, каблучки цокали неспішливо, розмірено, зате серце калатало, як шаламенне, і заспокоювалося лише тоді, коли повільне розчарування стиха, розважливо втихомирювало кленову густу сиропну кров у тонких жилах: поруч ішли мовчазні, а

чи не в міру балакучі однокурсники, а хотілося зустріти героя, – «тільки смерть розлучить нас» і т. д. і т. п. – але нічого подібного і нічого далі з нею не траплялося, вона й сама не хотіла, аби з нею щось таке траплялося, – справжність чи гра, ось така діалектика, хочу справжності, ніяких умовностей, ніякої синтетики, крім шелестючого плаща болонья, що задушливо обіймає за плечі, і не треба торкатися моєї руки і перестрівати мене завтра: тіло й душа ще у тій рівновазі, коли, доторкнувшись до пучок, необережно злякаєш янгола, що знову дрімає на правім плечі... Й нічні сни, наче польоти на гойдалці – згоридонизу – сняться дороги, сняться люди, все знайоме і нічого, і нікого не впізнаєш... І денні завмирання, коли раптом голоси навколишні даленіють, приглушуються, і там тобі найцікавіше, навіть коли йдеш у колоні, раз по раз збиваючись з ноги...

Саме тоді серед студентів – і на її курсі теж – утворилася стійка група носіїв транспарантів перед трибунами. З тих дерев'яних держалн, на яких кріпилися червоні полотнища, вони ладнали собі драбинки, а потім кар'єрні сходи: спочатку транспарантоносцям «автоматом» ставили заліки з історії КПРС та наукового комунізму, згодом посвячували у правофлангові передового загону радянської молоді, тобто формували з них комсомольських діячів і кадебістських стукачів; з часом і ті, й інші ставали партійними функціонерами, вічними секретарями комсомольських, профспілкових, партійних комітетів, і райкомів, обкомів, ЦК, саме вони завалили горбачовську перестрой-

ку, а нині є вірним оплотом п'ятої колони в Україні. Переписавши батьківські прізвища на російську колодку, а то й взявши інші – жив-собі такий Вітька Бубир, який став Віктором Вікторовим у день свого весілля, – рідний батько плюнув та й поїхав додому, бо синок не лише змінив фамілію, але й вперто вдавав, що не розуміє української мови... Синок не зажурився, а зрадів: батькував на його весіллі сам парторг, бо наречена була не з простих...

У моду ввійшли чорні «вололазки» з високими, щільними комірцями-стійками – горло мало бути прикрите до самого підборіддя, надто багато розвелосся довкола охочих вцепитися гострими іклами в твоє беззахисне, вібруюче підгорля, яким перекочуються українські слова... Ось він, нестаріючий клаптик синтетики, мати декорувала його вишневою шерстю зношеної нею хустки, наче мак розцвів на материній ковдрі, – була дочка як маківка і раптом змарніла, поблідла, стала мовчазною, – увечері щоби горять, руки холодні, – читаючи Герценову «Сороку-воровку» лякається, що захворіла на сухоти. Але обійшлося, то душа сама свої красивості обтрушує, наче реп'яшки з трави-череди, і на три замки замикається: і що це – перший досвід недовіри та необережності чи ядучий пагін іронії, до речі, найкращий засіб від наїву й рум'янців – куциться й розростається в ній, стає її забралом і манерою спілкування. Втім, нічого нового: «Нащо тобі, чия я, вийдеш ти, то вийду й я», – плуганюсь із вами в затінку вашого транспаранта, перекличка вже була, за площею зіскакую з маршу і дворами – на вокзал, додому, «село є село», так і скажіть у деканаті, коли зайдете туди розповісти щось цікаве про однокурсників...

Транспарантоносці першочергово закладали тих, з ким ще вчора сиділи за одним столом чи на одній студентській лаві, хто відверто зневажав їх чи відхиляв їхні потуги зблизитися; ні, не пропало кропив'яне сім'я й сьогодні – он як сяє на телеекрані Петро Гноєвий, транспарантоносець їхнього філфаку (гуртожитське прізвисько фон Ключе, стукач стукачович, спочатку – профспілкова шістка, тоді – заввідділом пропаганди обкому партії часів перебудови, нині – ідеолог телепростору незалежної України), незнищений герой студентського епосу: «Гноєвий здає історію. Викладач, вражений його безпросвітністю, але остерігаючись ідейної переконаності, втомлено-іронічно запитує: «З ким воювали росіяни в російсько-турецькій війні?». – «З ворогами!» – відповідає Гноєвий».

Сімдесяті. Майже вся їхня група дістає призначення на телебачення. Гноєвий, звичайно ж, рветься в пропаганду. На літучці режисер

не втримується і цитує сценарій дебютанта, що розпочинається словами: «Ефір. Студія. Диктор робить патріотичне обличчя». Так, саме транспарантоносці кінця шістдесятих у вісімдесяті досконало навчилися «робити патріотичне обличчя», обличчя совків, дітей «развітого соціалізма»: посередні уми їхні досягли неабиякої вигадливості у цькуванні неподібних до себе. Той іронічний режисер, втомившись від безкінечних доносів і пророблянь (був такий ідеологічний термін!) на профспілкових, відкритих партійних та інших зборах, повісився. Не витримав звинувачень у гомосексуалізмі – добило це його, не знав бідолашний, що настане пора, коли голубизна буде складовою успішної мистецької кар'єри, і не лише мистецької! Мишко, поетична надія їхнього курсу, організувавши Гюєвому бойкот, опинився в селі, як аполітичний і нездалий у журналістиці. Троє однокурсників Фон Ключе, з яких він намагався створити свою когорту, а точніше – службу-дружбу в телерадіокомітеті, спилися і померли раповими смертями...

О, хлопці, хлопці, ніжнодухі гуманітарії, чому вистачало вас лише на ремарківщину та хемінгуївщину в сенсі раннього алкоголізму, коли кубинський ром закушували рядком «я сів не в той літак», обережно роззираючись навсебич?!

Ви пам'ятаєте ті роки, роки стилю «сафарі»? Натуральні тканини кольору пісків та афганських гір, багато кишень, гудзиків, пряжок, шкіряні пояси, чоботи й ботинки, схожі на коване військове взуття, сумочки-планшетки, колір «хакі» завойовує інтелігенцію, спідниці-міди, перші хабарі – ні, ще не грошима, а знаннями, професійним умінням, роботою за себе й «за того парня»... І в Любимівку долетів «чорний тюльпан» – цинковий гріб поставили під старою грушею на максимівському дворіщі, тітка Домаха припадала-квилила, благаючи офіцера відкрити його, аби поглянула вона на синове личко, умила водою з рідного колодязя, попрощалася з ним навіки. Не дозволили. І коли вдарили перші

грудки землі в цинк, і гримнули постріли бойового прощального салюту холостими патронами, уступив у Домашину душу синів голос і вже не відпустив ніколи: «Мамо, мамо, рятуйте мене...» І відтоді, куди б вона не йшла, завертали її ноги на синову могилу, і вкладалася вона то на суху траву, то на мертву безсніжну землю і говорила до сина, а потім незбагненна сила підхоплювала її кістяву, вивітрену постать і несла в центр села, і зупиняла, як стій, біля кам'яного солдатика з автоматом, і гукала-розпитувала Домаха на весь світ, де синова хрещена душечка, а тоді – кляла-проклинала тих, хто чужих дітей на смерть посилає... Скінчилося це тим, що приїхало з райкому якесь цабе місцевого масштабу, спершу умовляли Домаха разом із парторгом, а потім кричали на неї, а потім, урозумівши, що не божевільна вона, а знавісніла, бо жер її душу вогонь зненависті, кляла ж бо лише – поіменно – членів Політбюро, відвезли тітку в жовтий дім, аж на Ігринь, бо де ж їй бути, як не в домі печалі, їй, матері воїна-інтернаціоналіста...

Кажуть, що там, на Ігрині, знайшла вона собі рідну душу – замордованого сіркою молодого націоналіста, поета, що писав про «чорні тюльпани», через що й був оголошеним несповна розуму...

...Транспарантоносці – це піонери рекету, дарма що це слово з'явилося значно пізніше: шантажуючи й погрожуючи, вони користалися працею та творчими ідеями трудяг-книжників, які довчилися до того, що їхні розмови іноді нагадували підрядний переклад із невідомої Іносвим мови чи суцільний цитатник, у якому підтекст важливіший за текст. Їхнє товариство цінувало деталь у художньому тексті, бо «палітурні хлопчики й дівчата», всі вони жили в часі, де сюжети були вигаданими, а деталі – правдивими. І куди ти від того подінешся, прислухаючись, як симпатичний хлопець з Івано-Франківщини старанно та слухняно говорив із комендантшою гуртожитку російською, хоча тітка Надя з Полтавщини, і говорить барвисто, як малює, особливо, коли *визбирує* та *вислівує* тих, хто не встиг заскочити в гуртожиток до 23:30 – комендантського часу їхнього життя.

– Ти чого це *Ваньку ломаєш?* – не втрималася, таки зачепила Іванка.

– Ну, розумієш, тітка Надя – теж радянська влада. А мені не хочеться залишатися до смерті сільським учителем і агітатором серед вівчариків на полонині, – по газдівськи розважливо мовив високий та стрункий Іванко. – Я хочу тут, в індустріальній Україні робити кар'єру, а не в селі болото місити. Вам, східнякам, цього не зрозуміти!

А що тут не розуміти, – он Зоя Летюча написала у вступному творі про те, як її тітку-вчительку, що поїхала на Західну з «Букварями» та

«Читанками», замордували бандерівці. Навколо Зої розпустив широкі батьківські крила парторг, завокотала непримиренна до націоналістів завкафедрою Шадура – Зойка лишень червоніла та очима кліпала від такої опіки. А коли прийшов до першокурсниці місцевий ас журналістики Ферман, розплакалася і зізналася, що тітка жива й здорова, живе собі в Коломиї, бо вийшла там заміж у 50-х, а твір вона писала не біографічний, а ідеологічний, правильно все...

У розпал ювілеїв над їхнім містом знялися пилові бурі: дрібна суміш руди, вугілля і чорнозему закрили курявою пів України. Хтось жартував, що це голодні китайці витрушують свої мішки, інший уточнював, що це той дим, який партія народів у вуха та очі пускає...

І ці пилові бурі, і прасована танками Прага, і острів Доманський, і ювілеї безкінечні, і «чорні афганські тюльпани», – хочеш не хочеш, але ти належиш до цього відрізка історії людства в цілому й української цивілізації зокрема. Та держава, в якій ти живеш, не визнає, що існує українська цивілізація: принаймні, курс історії України пропонують слухати російською мовою. На щире подивування викладачка реагує однозначно: просить залишитися після лекції. Значущо дивиться у вічі, пояснюючи, що місто, в якому вчиться сільська дівчина – пролетарське, і визнає лише мову революцій і мову нашої партії – російську мову.

– А Яворницький?

– Вы меня разочаровали. У вас такие умные глазки и такое непонимание: советский период истории перевешивает все, что было когда-то. Вы способны и молоды, хотите многое знать, а русский язык – это дружба народов. А с папой и мамой говорите на вашей мове. Вы ведь сельская?

– Я – українська! – несподівано і дещо зухвало відповідає студентка. – Дякую, що так добре пояснили мені, що таке дружба народів.

Відтоді відповіді на всі свої запитання шукала в читальних залах, на щастя, виявилось, п'ятдесят років не переважають українське тисячоліття, а дружба народів... «Азер», «ара», «бабай», «пшек», «мамалижник» – ось які презирливі найменування функціонували в мові міжнаціонального спілкування, у мові транспарантоносців соціалістичного табору для дружніх народів... Звісно ж, чувала вона й прохолодів-салоїдів, куркуляк обмежених, яким ніколи не стати справжніми інтелігентами, бо «село є село», однією ногою по асфальту, а другою – в чорнозем вгрузає. Викладачка російської мови призначає дівчині індивідуальні заняття в лінгафонному кабінеті, аби зняти сильний український акцент. Звалася вона Марія Сергіївна Шевченко, та сумлінна й уважна вчителька вищої школи.

...Хлопці жували шевську смолу, розігріваючи її, розминали на долоні у теплий маленький коржик, засіяли у нього товсту нитку і, покочавши, виліплювали довгасту бурульку – кукан для полювання на хрестатих павуків. Вичовгана коліними трава пахне особливо гостро – павучі нори діти шукали, чомусь повзаючи на колінах, і знаходили їх, прогортаючи руками чубату травневу траву – круглі, глибокі, з легенькою росичкою на легенькій павутині нори викликали внутрішній страх і, чомусь, агресивне бажання зруйнувати знахідку. «Гусячий театр» підводився з колін, ставав півколом, намагаючись не кидати тінь на нору, починалось виманювання павука: його треба було роздражнити, посмикуючи нитку кукана, здобич мала вчепитися за смолу й тоді її висмикували з нори, завжди несподівано. Хтось, верескнувши, відскакував убік, більшість ватаги кидалася на павука і затоптувала, розтираючи по траві, завалювала й нору. Чому, навіщо? Були переконані, що павуки отруйні, тож варто їх нищити. Воліли нападати першими. Входили в азарт, коли над ніркою доводилося ворожити особливо довго, очевидно, дух полювання передавався й жертві, того разу павук вистрибнув якимось несподівано, ловець струснув кукан, жертва перевернулася на спину і з білястого черевця врізнобіч сипонули маленькі сірі павучата, намагаючись знайти порятунок. Ватага кинулася за ними... За якусь мить тільки розтоптана трава свідчила про їх спільний злочин. Отямившись, вони почали озиратися – чи ніхто з дорослих не помітив їхньої дурної забави – і завмерли: через кладку просто до них шкандибав Кукса, сільський урка, криво розтягнувши широкий, наче гумовий рот із залізними зубами. Кілька днів тому він повернувся у дім своєї матері, від'їдався і відспався наче байбак, а нині вирішив показатися на люди. Нагледівши зграйку дітей, здалеку спостерігав за їхніми стрибками, зрозумів, що вони роблять і вирішив підійти значенька, щоб налякати. Але вони помітили його і вже налякалися, готові кинути врозтіч, як щойно павучата...

Кукса чомусь заспівав – особливим, блатним голосом: «Как стилиягу хоронили, весь народ за гробом шел и стилияги на могиле танцевали рокен-ролл», – співав і розглядав кожного з них. Хтось опустил голову, а хтось навпаки, витріщився на Куксине жухле лице, поколупав не віспою. Зупинившись за пару кроків від мовчазного театру, Кукса хвацько вкинув у рота цигарку, жестом запропонувавши пачку старшим хлопцям, – простягнути руку наважився лише Микола Оберемок, обоє прикурили. З гумової губи швидко посипалася гидота – Кукса продовжував співати, перекочуючи цигарку непристойними словечками: «Письмецо от внука получил Федот, внук его как сука в лагере

живет...» Дівчинка шарпнула брата за руку і почала завертати гусей додому. Те ж зробила більшість із їхньої зграйки. Коля Оберемок і ще кілька хлопців залишилися. Кукса співав і лявся, наче обслинюючи кожного, а тоді гукнув: «постой, я щото розкажу», і дівчата побігли, наче заплывані... Кукса невдовзі зник, так само несподівано, як і з'явився, а словечка його, хоч і не повторювалися вголос, але час від часу спливали і гидотно муляли в дитячій уяві...

«Шмара», «кент», «корочки», «порубаєм», «жамочки» – дівчина з подивом і огидою почула, як куксиними словечками легко перекидаються їхні транспарантоносці, спілкуючись між собою в гуртожитку.

Власне, то були клички слів, відгомін аргю з таборів, ним послуговувалися наглядачі. Цікаво, що Бобир, Гноєвий та їм подібні звідкілясь їх набралися і вимовляли звично, наче плюючи через губу. Брутальність – ознака ущербної душі, та ще невивідно кислий запах поту, – кожен із них був боягузом, і той запах маневрового страху – не вгодити, схибити, проколотись – супроводжував їх тіла наче конвой. Намагаючись втекти від постійного руйнівного кошмару партайгеносе з принуки поволі спивалися, збиваючись у непарні зграйки; такі собі злісно-пародійні комісарські «трійки», але й там, у вузькому колі, особливо не розслаблялись, бо знали, що й на стукачів стукають. І все ж, сімдесяті роки – час їхнього злету і панування. Через них влада вглибала в народ, ніби своїх, простецьких сільських і міських хлопців, що й «Два кольори» заспівають, і Глазового «Куміаду» вріжуть, і з народом по-народному побалакають... Дивно, але їх легко було вичислити серед міського натовпу: влітку – в сірих костюмах, в найбільшу спеку – при краватках, взимку – в ондатрових шапках, темних пальтах зі шкіряними течками під пахвами, з очима чваньковитими й затравленими водночас, поснованими червоними похмільними судинами, наче павутиною начальницького зла... Вони були не інтернаціоналістами, а інтернаціонально однаковими в містах і райцентрах, одномовними, однострєбовими, незалежно від місця народження і місця перебування, на сході України чи на заході. Тоді сторожові пси революції, нині – сторожові пси демократії, ветерани всього, чого завгодно, джеки-потрошители незалежних душ...

Її було помічено, означено прапорцями її маршрути і знайомства, хоча вона не була інакомислячою, власне, лише вчилася мислити, любила вчитися та ще була зухвало відвертою, бо інакшою просто не могла бути. Якщо й крилася зі своїми думками від когось, то лише від батьків: не хотіла завдавати їм жалю.

...Ось воно, кольору стиглої вишні плаття – мати перечакувала його на гарячий восьмикутник у центрі своєї ковдри. Либонь, згадувала, як справляла дочці великодню обновку у квітні 1971 року, четвертокурсниця саме приїхала додому і, сидючи край столу, на якому аж горів відріз тонкої шерсті, конспектувала у зошит матеріали XXIV з'їзду КПРС, і чомусь уголос почала коментувати методи, згідно з якими «за годы социалистического строительства в нашей стране возникла новая историческая общность людей – советский народ», мовляв, воістину правда: «У советских людей своя демократия – социалистическая!», і чи не в таборах, за баландою тюремною ту спільноту вивували, бо рівна пайка – то і є соціалістична демократія.

– Тебе посадять... – раптом прошелестіла мати, і той сухий шелест її голосу примусив дівчину підняти голову: бліде обличчя, побілілі губи і невимовний жах, з яким мати дивилася на неї, примусили її внутрішню здригнути, опустити голову, не поспішаючи із відповіддю на застереження, – не тому, що забракло слів, – просто на той час уже знала: посадити можуть будь-кого, запросто і надовго, посадили ж їхнього Івана Сокульського за «Лист творчої молоді Дніпропетровщини» кілька років тому...

– Ти так і заміж не вийдеш, – раптом сказала мати. – А дівчина має вийти заміж, народити дітей... Я гляді тиму!

– І що, вам байдуже, якщо вони бігатимуть по двору і гукатимуть «бабушка», «дедушка»?

– Перестань, чого б це твої діти на мене «бабушка» казали? Що тобі бракує? Ти ж у нас примітна дівчина.

– Отож-бо, мамо. Дівчина, а не дівушка, – оце й уся моя відмінність у будь-якій «общності», але й цього, виявляється, досить...

Оглядаючись на події тридцятирічної давності, жінка раптом розуміє, що

Іван СОКУЛЬСЬКИЙ народився в 1942 р. на Дніпропетровщині. Поет, журналіст. Учився на філологічному факультеті спеціу Львівського, а потім Дніпропетровського університету. За участь в українському національному русі відрахований з університету. Заарештований у червні 1969 р. і засуджений на 4,5 роки ув'язнення за ст. 62 КК УРСР («антирадянська агітація і пропаганда»). Строк ув'язнення відбував у концтаборі в Мордовській АРСР, а згодом у Володимирській тюрмі. Після звільнення в 1974 р. повернувся в Україну, жив у Дніпропетровській обл. У жовтні 1979 р. став членом Української Гельсінкської групи. Заарештований 11 квітня 1980 р., а 13 січня 1981 р. засуджений на 10 років ув'язнення і 5 років заслання. Після суду вивезений у тюрму в Чистополі Татарської АРСР («Українська Гельсінкська група: 1978–1982. Документи і матеріали»).

зафіксовані вони в її пам'яті, як грубо зіткане рядно, широкими кострубатими смугами, на якомусь гігантському верстакі, куди заплели й рвані стрічки її днів, загнавши в плетиво не нею наструнених ниток. І вже не сюжети, а дати значать прожиті нею роки, замикаючи в концентричні кола час, душа її наче грудка, кинута в житейське море. Її традиційна давня душа, замкнута в гінке тіло, прикрите стильними одягами, купленими втрідорога у спекулянтів, опиралася всьому, що диктував гнучкий розум, тож примирити їх могли не крайнощі, а спостережливість. Вона навіть почала вести щоденник, але жити було цікавіше, ніж писати, та й розум не знаходив тих слів, яких вимагала душа, замкнута в тілі. Щодня, повертаючись до гуртожитку, дівчина проходила мимо вікон аптеки, і щоразу зупинялася біля них: там, за склом, у великому акваріумі, серед водоростей снували рибки, які, здається, теж її пізнавали, тому що зупиняли свої кружляння і вступлювалися в неї, наче засинали, – сні золотих рибок видаються сьогодні жінці її власними снами, – дівчата вміють бачити сні із відкритими як у риби очима – прохолодна дівоча плоть завмирає у передчутті власної жіночої суті, що вабить і лякає... Щось мало трапитися з нею, на яку закоханість впала як сум великий, як те здивування й острах, які відчула малою дитиною в полі осінніх зчорнілих сояшників, куди її взяла з собою родина. Колгоспникам дозволили заготовляти сояшничиння на паливо і вся Любимівка з топірцями рубала високі, сирі, деревоподібні стовбури, принагідно вирізаючи маленькі, почорнілі, але не випіті горобцями кошички з вологим насінням. Дівчина пішла гонями далеко вперед і заблукала: задираючи голову, бачила лише почорніле сояшничиння, що стриміло з туману, сіре небо без сонця і таку вологу тишу, яку навіть не намагалася розігнати криком... Заламавши кілька сояшничин, сіла на них і наче задрімала, чекаючи, коли родина прорубається до неї. Першим надійшов батько – мовчки взяв її на руки й поніс, наче оберемок туману, на гарбу, вивершену сирим паливом...

Перше вересня 1972 року – початок останньої студентської осені запам'яталось їй як день неоголошеної радянської трагедії: американець Фішер розбив радянського шахматиста Бориса Спаського і виграв світовий чемпіонат у Рейк'явіку.

Багатьом чомусь здавалося, що за дошкою сидів сам диявол, і йому вдалося затуркати бідного радянського ангела зі знаковим прізвищем. Не спасся... І хоча вже наступного дня радіоприймачі аж тріщали від криків Ніколая Озерова, – радянські хокеїсти перемогли

канадців, тінь рудого Фішера витала над всесвітньою шахматною дошкою, а може, і над картою СРСР, нагадуючи, що бувають програші незворотні... Втім, пропагандистська кампанія погнала таку високу хвилю, яка накрила всіх з головою; країна готувалася до 50-річчя утворення СРСР, з ранку до ночі слухаючи про могутній добровільний союз народів, спаяних дружбою і братерством. Країна грала в якусь незрозумілу гру, умови якої були відомі не багатьом, але грати мусили всі, підкорюючись законам сили, що намагалася керувати народним буттям, жорстко визначаючи явища, які мали реалізуватися або зникнути безслідно.

Її бажання написати дипломну на тему «Категорія трагічного в українському історичному романі» було розцінено як незрілість і недалекоглядність, – тему поміняли, а заодно – і наукового керівника, «Ви ж думайте, яку філософію розводител!» Завідувач кафедри прямо сказав претендентці на червоний диплом, аби про аспірантуру й не думала, а йшла туди, куди її беруть: кореспондентом сільгосппередач обласного радіо й була щаслива від такої удачі: «Вивчатимете життя, порозумнішаєте, побачите, що таке справжнє, – отоді й писатимете. У нас не один випускник так починав, а тепер он лауреатами поставали». Втім, головний редактор обласного радіо був іншої думки, ксило поглядаючи на неї з-під окулярів: «...і не шукайте героїв майбутніх книг у робочий час, ніяких мені історичних місць, гетьманів і того всього, чого ви нахапалися в літстудії. План, цифри, п'ятирічка, соцзмагання. Зрозуміло? Треба любити не себе на радіо, а радіо в собі».

Вона й любила: пам'ятає свій перший жнив'яний репортаж, коли посеред поля, зупинивши комбайн і вмовивши кращого комбайнера області й України, свого ровесника, неговірного Гену Свиноаренка записуватися «методом папуги» – вона проказувала, а він повторював за нею слухняно «я скосив і намолотив...», – не розумів хлопець, чому треба говорити казенними фразами, коли й так зрозуміло: ну, накосив, ну, намолотив... Звукооператори почистили півку, її голос, нукання й зітхання Гени зникли, – здавалося, що він і не дихає, – залишився текст, шум комбайна та пшениці, що заповнює вантажівку, з'явилася бадьора музика, словом – з успішним вас початком, молодка колего!

В'єтнамський дідусь Хо Ше Мін став звичним, як Хотабич, трах-тібдох-тібдох! – американці виходять з В'єтнаму; однокурсниця Лідочка Шапіро, постійна її поставщиця напівзабороненого читва – від Булгакова до Блаватської, – назавжди покидає місто чавуну і сталі, – у числі 22000 дорослих та 8000 неповнолітніх радянських

евреїв; партійний квиток № 1 зразка 1973 року виписаний Леніну, № 2 – Леоніду Брежнєву. На радіо забігалися та зашепталися: непогрішимий пропагандист Борис Абрамович замоловся в прямому ефірі і сказав таке: «Наш незабутній Володимир Ілліч Брежнєв... вибачте, наш Леонід Ілліч Ленін...» Потім перемігши себе і киплячу як смола паузу, врешті вирулив на наїжджене: «Наш дорогий Леонід Ілліч Брежнєв, вірний лєнінець». Прямі ефіри заборонили всім, окрім дикторів. Борис Абрамович став ще пильнішим до своїх колег і все розпитував звукооператора, чи немає на пливках чогось такого, про що варто попередити молоду колегу...

До речі, зовсім недавно вона прочитала, що діяч єврейського руху Борис Абрамович П. приїхав спеціально з Ізраїлю, щоб розшукати могилу садика в їхній області... На екрани вийшов фільм «Любить человека»; Брежнєв звинуватив Петра Шелеста в націоналізмі і відправив його на пенсію, – на його місце в Політбюро ЦК КПРС прийшов голова КГБ Ю.В.Андропов, роботи йому вистачає, бо «нас – 250 мільйонів»; по ЦТ показують 12 серій про Щірілиця, сусідка в комуналці Афанасьєвна чомусь довго не відкриває їй двері, і кореспондентка, поставивши важенний «Репортер-5» на коврик, терпляче чекає, доки напівпритомна пенсіонерка їй відчинить і з блаженною посмішкою повідомить: «Катя наша сына родила...»

Сусідка Катя ще зранку конфігурацією свого лона не відрізнялася від прасувальної дошки, тому одуріла від серпневої спеки і чоти-

рхосоткілометрової їзди в «уазику» кореспондентша ошаліло перепитує:

– Катя? Але ж вона не вагітна...

– Господи, какая ты тупая: штирлицова Катя сына ему родила!..

Катин кавалер (не Штірліц, а Коля, тієї Каті, що живе в комуналці) приходить у гості і з порога видає частівку: «Просыпаюсь утром рано – нет Луиса Корвалана. Вот он, вот он – хунтой обработан».

У Росії запланувати ліквідувати майже сто п'ятдесят тисяч «неперспективних сіл», в Україні теж заговорили про укрупнення, в результаті в степу з'явилися покинуті хутори і маленькі села: хати ще стоять, але шибки вже вибиті, і за ними бродять тіні вигаслого тепла і світла.

«На сільській радіохвилі» звучить її молодий, трішки здавлений хвилюванням голос, вона не шкодує плівки, записуючи своїх співрозмовників, вона навчилася розговорювати їх, і люди по-людськи розповідають їй про себе, оминаючи «наділи», «намолотили», «насіяли».

– Дєточка, – говорив Борис Абрамович. – Ти ж у нас умніца і красавица. І чого ж у тебе люди такі безідейні, навіть комуністи? І критиканства багатенько. Спокійніше треба, спокійніше. Ось я матеріали обласного пленуму опрацьовую – є у нас перемоги, є! Молода, а оптимізму не вистачає: не треба боятися епітетів: ось ти все село, село... А чого не сказати: радянське колгоспне село? Слухач зрозуміє, він у нас розумний...

– І я знаю того слухача...

Машинотписна збірка

В. Стуса «Веселий цвинтар» – це, власне, не збірка поезій, а збірка втриштованих пасквілів на нашу радянську дійсність.

Все життя наших людей, працю, побут, дозвілля, мистецтво В. Стуса зображає в чорних, спотворених фарбах. Радянські люди за Стусом – це бездушні автомати, люди без голови, манекени, що механічно розструють заданий за схемою безглуздий спектакль.

Антирадянський характер більшої частини збірки абсолютно ясний. Для прикладу... «Ось вам сонце, сказав чоловік з кокардою на кашкеті...» В цьому, з дозволу сказати, вірші сконцентровано подано напівжизня радянського життя. В. Стусу уявляється наше життя як регламентоване «чоловіком з кокардою». Тут замість сонця – жидний в'язок, замість простору – площина кілька ступнів, відміряна носиком чобота.

Щоб написати таких пасквілів, треба справді проїнятися ненавистю і злобою до землі, на якій ти виріс, до людей, серед яких ти живеш.

З художнього боку вірші збірки В. Стуса «Веселий цвинтар» – це якась маячня, зловіще белькотання. А з громадянського, політичного – це свідомий наслідок, очорнювання і обвітрювання нашої радянської сучасності» (з рецензії А. КАСПРУКА, використаної в Кримінальній справі Василя Стуса 1972 р. тід №47, Том 1. Арк. 333-334).

...У радіокомітеті, поруч з монтажними, завжди розчакнутими навстіж, була загадкова кімната з оцинкованими дверима, завжди щільно зачиненими. Зранку туди прослизав чоловік у сірому костюмі чи в чорному пальті з портфельчиком – і все. До нього не заходив ніхто, крім головного редактора та завідуючого відділом пропаганди та партійного життя Бориса Абрамовича. «Сільська хвиля» про нього й не згадувала, аж раптом, коли йшов монтаж чергового випуску, двері прочинилися, з них наполовину висунувся чоловічок у блакитній сорочці і, показавши на кореспондентку пальцем, сказав:

– Ідіть сюди. Ви, ви – до мене!

Нічого не розуміючи, рушила до нього. Коли вона постукала й зайшла до його кабінету, людина в сірому піджаку вже сиділа за своїм столом, але їй запропонувати сісти не поспішала. Власне, «молоду колегу» це не дивувало: вона вже звикла до подібних начальницьких проявів. Не раз доводилося стояти посеред контори та спостерігати за парторгами й головами колгоспів, які чомусь любили сидіти у своїх начальницьких кріслах у кожухах і шапках, і не поспішали відгукуватися на її «добридень» чи запропонувати присісти, – часто сприймали кореспондентку за молоду вчительку, яка прийшла просити виписати харчів чи вугілля. Вона навіть випрацювала свій хід у відповідь, і він спрацьовував, хоча й був не дуже чемним: не дочекавшись відповіді на привітання, підходила до столу і рішуче ставила перед начальницьким носом свій репортер, відрекомендовуючись: обласне радіо. Як правило, начальники одразу відгукувалися. Оскільки репортера з нею не було, кореспондентка стояла мовчки. Чоловічок витримав паузу, а можливо, чекав її питань, і заговорив:

– Ну, ви знаєте, хто я такий...

– Вибачте, не знаю.

– Як, вам не сказали? Словом, я – особливий відділ. Хочу вам зауважити: у своїй учорашній передачі ви назвали цифру падежу телят у Петропавлівському районі. Це – розголошення таємниці.

– Наші матеріали читає, як відомо, цензура...

– Не цензура, а облліт! Цензура!.. самій треба думати – називати ці цифри чи ні, і з якою метою ви їх називаєте.

– Я не думаю, що недбальство є предметом державної цензури. Навпаки, ви б бачили, як плачуть жінки над тими загубленими телятами, яких тримають на протягах і, замість молока, випоюють обратом...

– Досить! Я вас попередив. Наступного разу вимагатиму пояснювальної записки!

Уявляю, як би глузували з моїх переживань нинішні колеги, для яких професійні тусовки в Верховній Раді та інформаційних агентствах і є суттю журналістики. Які телята, які відрядження по селах?! Анахронізм...

Може й так. Але найкраще мені велося в дорозі, в тих селах, де хат було менше, аніж могил на сільських кладовищах. Тряскі автобуси, холодні районні готелі: донині ввижаються готельні нудотні пейзажі, якими прикривали потріскані стіни, сірі простирадла, що викликали внутрішнє здригання. Але з якими людьми вона зустрічалася, які неймовірні історії чула від них, обсмалених сонцем і печених морозами степовиків, які раділи їй не як кореспондентці, а як новій людині, яку можна обігріти, пригостити, поговорити про власних дітей, які теж осіли по містах. А вона шукала серед них не лише самоствердження професійного – шукала тої справжності, без якої не змогла б вижити... Як і без суботнього автобуса, який щотижня везе додому. Дивно, вже й маючи прихисток – кімнату в комуналці – вона вважає своїм домом сільську непоказну хату, яка вже починає старіти, нагадуючи втомлене маминє лице; таким ось довгим був її пубертатний перехідний вік, звичайно ж, не фізіологічний, а духовний.

Звісно, вона не хотіла бути тою дівчиною з казки, у якої одна нога боса, а друга – взута, одною – йде, другою – їде, напівселючка-напівміщанка, – ні, це не те, чого вона так прагла досягнути. Але... Можна прослухати кілометри плівки із записами класики, можна взяти відпустку і рвонутися в Москву, щоб, вистоявши кілька днів, побачити шедевальну Мону Лізу, відгукнувшись на неймовірне повідомлення «Джоконда в Москві», можна передивитися всі вистави в столичних театрах, не пропускати жодного фільму, але не можна витравити думки про нав'язуване тим, до кого ти належиш, плебейство; у вересні 1974 року її послали робити репортажі з сільрад – чи готові там виконати постанову про удосконалення паспортної системи: сільських жителів зобов'язували мати паспорти і прописку. «Колгоспних рабів поголовно назначили бути людьми» – сказав їй старий сторож, розпитавши про мету приїзду. Що й казати, дідок той був веселим чоловіком, запам'ятався їй назавжди. Спершу повідомив, що чекати їй доведеться довго, бо «головиха сільради на правлінні, і робота у них сьогодні важка: списати на одну лисицю 107 гусей, які пропали з колгоспної птахоферми». Потім, коли задзвонив телефон, спритно підбіг до нього, клацнув (принаймні, намагався це зробити) уявними закаблуками брезентових тапочок і вигукнув:

– Черговий Люлька слухає! Хто беспокоїть? Свистун з райвиконкому? А що, вже й така должность є?!

Покашлюючи, вислухав «начальницьку вичитку», як сам потім сказав, і заспокоїв голос, що аж захлинався в трубці: «Свистун то й Свистун, товаришу, не вбивайтеся так. Он мені звонив товариш із самого райкому, так мов і так, я й записую: Бик із райкому, а він каже, я не Бик, я – Бугай, а я йому – так ще лучче, він засміявся, та й по всьому». – Трубку, очевидно кинули, дід хитро примружившись, взявся за кореспондентку:

– А ви ж звідки будете? Мені – наче з села?

– Можна сказати, що й з села. Там школу закінчила, батьки в Любимівці живуть. Я вчилася й працюю в місті – може, вже міська?

– Сільська, сільська – по нашому говориш. Це добре. А то минулої суботи приїхало якесь городське падло і в мене велосипеда вкратило... А може, той, я сам тобі все розкажу?

І розказав. А що, точніше не скажеш... Ще й відцензурував сам:

– Ти оте все зітри – однак не пропустять!..

Літо–75 допливало до свого екватора під знаком «Союз-Apollo»: про спільний політ американських і радянських космонавтів говорили всі – віднайвищих керівників до піонерів улітніх таборів. Прослухавши повідомлення про благополучне приземлення, радіїці раптом вирішили усі разом їхати на Дніпро – ніхто не ухилився від цієї стихійної масовки. Липень хоч і добігав кінця, видався незвично прохолодним, дощовим, жнива тяглися сумно і без звичних барабаних рапортів – недорід завис над селами, примушуючи людей згадувати найгірше, що тисло на пам'ять – голод. Кореспондентка «Сільської хвилі» давно вже розпитала про 21-й, 33-й та 47-й роки у своїх діда й баби, батьків, і тепер, коли випадала така нагода і виникала взаємна довіра, обережно розпитувала в своїх респондентів, що було у їхніх селах тоді, коли Дніпропетровщина голодувала. Як правило, більш-менш відверто й страшно розповідали старі, молодші опускали голови й знизували плечима: що говорити, півсела вивезли на гробки, страх Господній... Але неврожай печалив і тих, й інших – дощі й вітри прибили до землі пшеничні поля, зерно почало обсіпатися, техніка грузла важкими колесами в багні, дороги перетворилися на суцільний бакаї... Переймаючись усім тим ще більше, дівчина раптом зрозуміла, що говорити про це їй ні з ким, хіба що з батьком, який аж почорнів від такої невдачі. Колеги, крім її безпосереднього начальника Семена Ковальчука, тим не переймалися, у них були інші теми й інші клопоти...

Умостившись на піщаному горбку, вона спостерігала за своїми друзями, які бродили у коричнюватій від вербового коріння воді, закатавши холоші, жінки клопоталися над імпровізованим столом на колоді, Семен та Ася, як завжди, взявшись за руки, трималися осторонь. Ще з студентських років – за руку, і трішки осторонь від усіх. Завжди стриманий «промисловець» Юрко Булава борюкався з Славком Швидуном, спортивним оглядачем, і, вклавши його на лопатки, вигукнув: «Союз-Apollo!» – «Україна-Apollo!» – закричав Славко і зненацька завалив переможця. Всі раптом заговорили про те, що, очевидно, і їхнє КБ «Південне» дотичне до технічного оснащення «Союзу», згадали конструктора Янгеля.

– Ну-ну, місністьство розводите, – раптом обірвав їх Вадим Головань, відділ новин. Скажіть ще «Казахстан-Apollo», бо у них – Байконур... Розмірялися: Україна в космос полетіла!

– А Корольов, а Попович, а...

– А-а-а, всі ми – родом із дитинства, а батьківщина – одна. Припиніть, я вам сказав! – Головань був непримиренним, як на партзборах. Теж мені, радянські журналісти! За вами глаз да глаз! Давайте краще вип'ємо.

І, зауваживши, що «Сільська радіохвиля» тримається стороною:

– Гей ви, куркулі й одноосібники! До табору! Досить уже сидіти та спостерігати! – останнє адресувалося персонально їй, молодшому кореспонденту, ставка – 110 крб, мова – підкреслено українська, сидить, мовчки блискає очима, всміхається іронічно, а це, бач, заговорила...

– Я спостерігаю, а ви – наглядаєте. Хто на що вчився. Тож громадянині начальнику табору, залиште мене в спокої – сьогодні і завжди. Я спостерегла, що й інші – не проти цього!

Головань почервонів і відвернувся від тої, що необачно але безпомилково визначила свого ворога на близьке майбутнє.

– Нестиковка, хлопці й дівчата, – а ми ж п'ємо за таку подію: хай живе «Союз-Apollo!» – вигукнув Юрко Булава, й імітуючи Френка Сінатру, завів: «Америка, Америка...»

Обиди далеких країн тривожили уяву її покоління, покоління тих, які вивчаючи іноземну мову, достеменно знали: вони ніколи нею не заговорять. Принаймні, з носіями цієї мови. І ніколи не мандруватимуть світами, бо для того, аби покинути радянську територію, треба бути відщепенцем або розвідником, кадебістом, представником урядової делегації, представницьким відсотком на підтвердження того,

що людські права і демократія в СРСР є, і це справжня, радянська демократія. Час від часу з'являлися творіння тих, хто, побувавши за океаном, розроджувався контрпропагандою: «Ой чого ти, пташе, взяв ім'я не наше?» – питав поет в американського голуба-перекинчика уздівши його за вікном представництва в ООН...

Натомість можна було їхати, з певними застереженнями, на всі чотири сторони в межах однієї шостої світу, або, беззастережно, однієї області, і вона вповні користалася цією можливістю, втікаючи з комуналки і, знову ж таки, з-під комунального нагляду радійного начальства: її репортажі були лише звітами про відрядження, головне ж залишалося в ній, майже на чуттєвому рівні, як холод, вітер, дощ чи сніг, як світло. О, ніде в Україні так щедро не вирає сонце, як тут! Сонце весняне і зимове, осіннє і літнє не полишало ці краї, висвітлюючи перед нею степи і пагорби, вимальовуючи рельєфи глибокими барвами рослин і дерев, вираючи на течіях малих річок і Дніпра, хоч і стишеного штучними морями, але такого могутнього, такого українського, що на очі навертали сльози і вона соромилася цього екстатичного настрою, цієї патетики, яка мимоволі наростала в ній щоразу, як тільки за обрієм зникало місто. Гостре відчуття простору, повітря, сонця робили проникливими не лише очі, які встигали помітити й найменувати кожного птаха в небі і кожну тваринку, але й нюх – вона розрізняла запахи паростків і насіння, знала, як пахнуть озимина і ярина, цілинна толока і прибережні луки, одмінюючи в собі усі відтінки синього, червоного, жовтого, сонячний простір, пронизаний вітром, робив її відкритою для самої себе, в дорозі з'являлися відповіді на всі запитання, крізь її душу тік час – безвічний, як цей простір, не загнаний в кола чи квадрати циферблатів, в реторти чи клепсидри, виповнені водою чи піском... Вона дивувалася самій собі – чому не пригнічують її очі ні спекотні літні суховії, ні сніжні вихори, що часом, ні з того ні з сього, скидалися над замерзлими полями, чому знову й знову, без примусу збирається в дорогу і не зважає на невдоволення водія редакційного уазика Васі Скриньки, – «Ну ось, знову їхати, дістала ти мене, буду розраховуватися!» – аж доки не вибухнуло в ній осяянням, аж скрикнула: «Василю, це ж воля, воля, а не шлях... Душа вільна, ви чуєте, Василю?! Цю землю не можна гнобити, бо вона не гнобить людину, – ні погодою, ні природою!»

– Угу... Котилася торба з високого горба... Циганське колесо у тебе замість серця, – того й заміж не спішиш...

Але вона знову бігла поглядом попереду уазика, який знай собі змотував дорогу на зношені колеса, і забувала про Скриньку і його бажання поговорити, і він знову озивався невдоволено:

– Ти вже хоч співай, чи що, заснути ж можна...

І вона охоче починала співати ті довгі й старовинні пісні, яких навчилася в дитинстві від баби з дідом, чи ще від когось, у мелодіях яких розгортався цей степовий простір, сходилися всі шляхи, часом і смертні, але не нищилася людина, виповнена життєвою силою і негасимим вогнем душі... Коли замовкала, Скринька говорив:

– Добре, поїдемо ще, замовляй машину на післязавтра... І все ж, скажи мені, я ж тобі в батьки годжуся: хіба тобі хлопець не траплявся, щоб його можна було любити?

– Траплявся. Любити можна, довіряти – ні...

Скринька, перемовчавши, крутить головою:

– Ну й ти сказала! Тепер і я так буду своїй кацапці говорити, – доведе вона мене до смерті! Давно б кинув, та діточок шкода – двоє дівчаток у мене. Ти ж знаєш, я її з армії привіз. Казала – хоч на край світу зі мною, а тепер... Ну вже й клята! І все на політику звертає. Ти, каже, куркуляка й петлюрівець, і не смій із дітьми балакати по-жлобськи! Ти знаєш, у що моя жінка вірить? У партію і в зарплату. А вже спесива! Боже упаси їй чимось дорікнути, – одразу помститься. Вона в мене не любить консервувати, я сам все в банки закриваю. Ото раз і натякнув їй: їж і розпитуй у мене про рецепти. Так вона схопила молоток і побила всю консервацію! Я це до чого тобі розкажую: ти з Голованем не заїдайся. Я їх із головним підвозив, так він всю дорогу на тебе клепає. І що знайомі в тебе, як не сиділи за націоналізм, то скоро сядуть. І що дружиш ти тільки з художниками та артистами, богомільні вони чи що... Ні, богемні, віруючі значить. І у якомусь колгоспі на Межівщині про голод розпитувала... Он і Гноєвий на тебе бочку пре – дуже ти,

мовляв, потайна і голову високо дереш. І не таких, мовляв, ламали, будуть до тебе придивлятися...

– А консервація до чого?

– Так з молотком же кинулася! А на тебе з серпом і молотом підуть...

– Спасибі на добрім слові...

– Слухай, а ти за ними поспостерігай, набери цього, як його...

Компромату... Кажуть, Гноєвий своїй жінці на курорт на 500 рублів надзвонив, з робочого телефону. А Головань хейлики з кожного колгоспу возить... Це ти в нас – дякую, нічого не треба! Подумала б, що поруч Скринька, а в нього діти, – хай би хоч олії дали чи виписали, так ні, скоро святим духом будемо питаться, волячі хвости гризтимемо...

Скринька продовжує бубоніти, а вона дивиться у вікно і намагається не слухати його, хоча так хочеться пояснити щось, а може, просто висловити те, що пояснила собі: люди залежні не прощають вільнолюбства нікому. Але бути іншою вона не вміє, та й хто, народжений у степу, любить тиранів? Розораний, понищений, вбитий степ поволі, десятиліттями, заростає землею, але тирани у нім безслідно зникають, такі вони, наші терени, терновища, тирлища, тернівники...

– На черзі денній відкритих партійних зборів іще одне питання, – про редактора сільгосппередач, яка своєю поведінкою викликає великі сумніви щодо своєї політичної зрілості. Нам стало відомо, що її друзі, художники Наталюки виїздять до Ізраїлю, прикинувшись євреями. – Гноєвий грізно блискає *спопеляючим праведним гнівом* у її бік. – Варто дати оцінку діям і вчинкам безпартійної колеги, до речі, члена ВЛКСМ. У нас має бути холодний розум і гаряче серце, коли йдеться про такі речі. Хто хоче виступити?

Дивно, але Борис Абрамович виступає несподівано м'яко, навіть з гумором:

– Якщо дівчина співає в сільському ансамблі, значить, у неї все в порядку. А Наталюки... Є товариші, які розберуться. На нашого кореспондента сигналів не надходило, мені ніхто нічого не повідомляв, крім відрядження в Царичанку вона нікуди не збирається...

– Так, але хай це буде уроком для неї! – Вигукує Головань. – А то дуже багато про себе думає...

– Принаймні, думати вона вміє, – намагається пожартувати Юрко Булава і переводить вогонь на себе: Гноєвий докоряє йому

за критичний репортаж, який міг підірвати віру трудового колективу у власні сили...

...Намагаючись заснути, «наш кореспондент» утішає себе тим, що сьогоднішнього матеріалу їй уповні вистачає якщо не на комедію абсурду, то на водевіль – цілком. І любимівський «гусячий театр» упо-рається з постановкою... Ось тоді й можна буде розповісти батькам про її трудові будні, – опосередковано, мовою театру...

*Нація велична не тоді,
коли складається з великої
кількості думачих, вільних та
енергійних людей, а коли думка,
воля та енергія підкорені ідеалу
вищому, ніж у середнього члена
суспільства (М. АРНОЛЬД).*

Закутавшись у циганську ковдру, жінка непомітно засинає, а прокидається від пильного вимогливого погляду – Коток дає їй зрозуміти, що ранок настав і пора снідати.

Жінка рвучко випростовується і якусь мить слухає своє тіло – воно тихе й покірне, ніби не лишилося у ньому ніяких таємниць, і невсипуща душа, що завмерла від учорашніх спогадів, сьогодні чекає підказки від цього слухняного жіночого тіла – чого ти в'янеш, дітородяща матеріє, чому не озвешся до дитяти свого?..

– Агов, мамо, ти в порядку? – дочка озвалася першою. – У нас все добре, тато мене підвіз до університету, так що ми вже на порозі. Ти хоч пам'ятаєш, що сьогодні Перше вересня? З третьокурсницею тебе, мамо! Повертайся, ми за тобою скучили. Цілуємо! – мобілка пискнула – кінець зв'язку – легка інтонація докору в доччиному голосі примушує шукати виправдань, але жінка несподівано рішуче наказує собі: роби, що надумала, інакше хата-пустка рушить за тобою і привалить не лише твоє життя...

Взявши сумку з материними речами, вибрала що новіше, – костюм, блузка, тепла кофтина, хустки і пальто, – дочка рушає до Марусі Перетятчихи. Подякувати за город, а заодно побачити її квартирантку: може погодиться жити в батьківській хаті.

Маруся наче чекала її – стоїть на причілку з вірним ціпком у руці, мовчки спостерігає, як іде сусідка стежкою під соняшниками з перев'язаними головами, зачіпаючись картою сумкою за тички з kwasолею.

Поминальним одягам Перетятчиха зраділа:

– Спаси Боже, хай Григорівна царствує, і я не в куфайці ходитиму. А кофтину й хустку дам своїй квартирантці, зовсім обносилася дівчина...

– І вам щира дяка, що город обійшли. Хто ростив – хай тому й урожай буде... Я картоплю допоможу викопати, а там уже самі клопочься.

– І за це спасибі. Нас двоє душечок, нам і свого вистачить, але... Коли ти й справді не жартуєш, то ота картопля й городина у поміч стануть. Може, вдасться щось як не продати, то виміняти, – у нас цей, як його, бартер. Херсонці кавуни на картоплю міняють, криворожани купують квасолю, з усіх сторін їдуть, таку міняйлівку розвели.

– Тьотю, я до вас за ділом. Не хочеться хату пустою лишати чи продавати будь-кому... а у вас дівчина квартирує, знаю, ви погану людину в хату не пустили б, може, вона сама хазяйнуватиме? І до вас близько...

– О, та ти свататись прийшла... Дівчина й справді непогана, я б і не проти, щоб у Любимівці молода людина прижилася, хоча й прийшла...

– Здалеку?

– Ось вона тобі сама розкаже увечері, – вдень вона до корейців на цибулю ходить. У нас у посадці живуть корейці – найняли 10 гектар землі, посадили цибулю, тепер наші у них наймитують, – пололи все літо, а це вже вибиратимуть. 5 гривень за день платять нашим. Посушать і повезуть кудись продавати, мо' й у Москву, а чи ще куди... Спекулянти!

Ну добре, тобі чекати ніколи, я сама розкажу.

Прибилася моя пожилиця здалеку, хоча сама вона з-під Казанки, з Миколаївщини, значить. Якась, прости Господи, каналія, підбила сільських дівчат їхати в Москву, в столовці працювати. Ті й подалися, ти ж знаєш, теперечки всі кудись їдуть. З нашої Любимівки жінки в Італію дорогу надибали, за панам доглядають. Он фельдшерка наша там вже третій рік, єврами платять, їсти дають, а вона за старою якоюсь горшки носить.

А в Москві таких панів нема, а бандюг повно, і що вони надумали? Взяли цих дівчат, позабирали у них документи, паспорти, а куди людині без паспорта? – нікуди! Їм і того мало – роздягли їх наголо і закрили у якомусь домі, давай силувать, щоб з мужиками гуляли. Били, каже, так, що ледь душу не витрясли, й охрану до них приставили, щоб не повтікали, а куди ти гола втечеш?!

І моя там сидить, плаче-плаче, а один із тих, що їхній конвой, на неї поглядає, а тоді дав чим там прикритись, як їхній старший кудись одвihnувся, та й каже: ти така то й така, я тебе запам'ятав, бо я у вашім селі був, там мій дядько живе, а я в Москві виріс, бо мій батько військовий, ми тут живемо, батька вже й живого нема, а мати мос-

квичка. А як я до дядька їздив, то тебе запам'ятав, ти їхня сусідка, ми разом у клуб на танці ходили, ти тоді ще школярка соплива була, сиділа, дрімала... А зовуть тебе Галя. А що їй одвітувати, сидить плаче, аж трясеться, каже, дай мені, братику, хоч у вікно вискочить та убийтись, якщо й ти казанський, чи то пак, твій батько наш земляк. Він би то, каже, такого глуму не допустив, не дав мою душу на поталу, а ти, мовляв, чужа чужина, душогубам служиш. Ну, він такий сердитенький став, і як там він надумав, але уночі якось її звідти вивів, я вже й не складу що до чого, хотіла була перепитати, та плаче вона сильно, і та його мати, москвичка, через кордона її перевезла, дала трішки грошей, квитка купила, може, та мати й не зна, чим її син гроші заробляє, словом, доїхала Галя додому, а та каналія через тутешніх архаровців уже її ловить, а я з Галиною бабою в остербайтерах була, ото вони й прислали її до мене – на конспірацію, на все літо, а як удасться паспорта визволить чи другого візьмуть, то тоді вже й поїде деінде. Плаче вона сильно, жалько дівчини, помічна вона й слухняна, домоткана така дитина... Та долі своєї тут не знайде. Уже й мужики та діди повимирали... Хтось по заробітках. Баб'яча наша Любимівка, баб'яча. А ті баби – п'ятикопійшні, скоро всіх за степок вивезуть...

...Якраз на теплого Олекси це було, – схопили Віру такі корчі, що, шепочучи молитву, подумала: по всьому, віджила. Федь, сусідчин син, довів у районну лікарню ледь теплу. Кололи її, капали в запалі вени ліки, відпоювали трав'яним напаром, а як відволали, то й кажуть: готуйтесь, тітко. Камінь у вас у жовчному міхурі. Хочете жити – збирайте гроші на операцію, даємо вам час до осені, але не пізніше!

Жити бабі Вірі хотілося, але й грошей жаль, бо де їх, тих грошей узяти? Викрутила з вузлика децицю, пішла до Микитихи на Табашну. Широкоброва, все ще замашна Домаха гостинця не взяла, бо колись була у Віриній ланці. Задарма не поскупилася на чудернацьку пораду: в один день підсипати трьох рябих квочок, дїждатися курчат, відібрати тридцять півників. А як у колодочки увіб'ються і співати почнуть, різати їх по одному щодня, від повного місяця дні рахуючи. М'ясо хай Віра кому хоч віддає, а собі вибере з-під теплої ще печіночки півнячу жовч. Не розірвавши зеленого мішечка, закачати в хліб і проковтнути. Як тридцятий півник голову на дривітні залишить, – розійдеться, розсиплеться і Вірин камінь, що під грудьми від туги й досади зав'язався.

Йшла Віра на Красне, чудувалася з Домашиних слів: щоб оце вкласти за один місяць тридцять півників на дривітню! Та вона за все

своє життя скільки не з'їла! Одначе, – міркувала Віра, – підсипати квочок і виростити півників – на круг виходить дешевше, ніж операція. Яєць у неї наскладано, – збиралася квочок підсипати, і, як на диво, обидві зозулясті. Можна, звичайно, роздобути й третю, – зайти до Глафіри запитати... До того ж, Гаїна прислала листа, просила прийняти сина на літо. А що, хай їде, бульби наваримо, накришимо салату, а тут ще й півники: хлопцеві – лапу, Глафірі – крила, решту – на тушонку Гаїні... Ні, таки Домаха щось знає, мо' й правда...

До Глафіри заходити не довелось – сама прийшла, он ходить двором, як сіра чапля, у Вірині кутки зазирає. Не сестра, а комісія, до чогось таки, а придереться, – подумки Віра підсміюється над Глафірою, а серцем радіє.

Бо нема в світі ріднішої, як сестра-близнючка. Одної години їх мати зродила, одної хвилини до хреста тримали хрещені батьки, в однакових сорочках дівували, а вчора – фартухи нові справили. Так і велось в Іванищуків: казали, що дід їхній з-під поляків, має бути хтось і серед близнят за старшого, бо ж старшому випадало не лише ім'я довше, а й право вирішального голосу в усіх непорозуміннях, що між рідними трапляються. Глафіра й вирішить: підсипати тих квочок чи хай їм абищія!

– Де це ти ходиш, он кури в городі гребуться? – Глафіра кожне своє речення закінчувала запитально, а що говорить швидко, наче горохом сипле, то відповідати їй встигав лише голова сільради, якого ніхто в селі не міг перебалакати, навіть кума Басаврючка. – Ну, що Домаха? гроші взяла? На карти кидала чи на віск зливала?

Практичній Глафірі Домашин припис сподобався: Ти, Вірко, ковтатимеш жовч, малому – стегенця, а я у вас теж обідатиму? Тоді я вже йду по рябу та сито яєць? А хто ж тобі півників рубатиме, Домаха не казала?

Доки Глафіра обернулася туди-сюди, Віра мала час подумати, як їй бути з отими півниками. Якщо й судився в її господарстві якійсь курці короткий вік, то зарізякою виступала кума Басаврючка. Але ж чи згодиться вона щодня ходити та цюкати сокирою, ніби катюга який? А що в селі скажуть про такі розкоші? Глафіра стала на порозі з квочкою та ситом яєць.

– Сама рубатимеш? – запитала.

– А куди подітись? Може, то ритуал такий? Як у негрів. Ти по телевізору не бачила?

За негрів Віру почала розбирати обίδα: до чого тут негри? У сестри під грудьми накрутило каменюку, а може, із серця каменюка

посунулась та й передала отой жовчний, а ця розумака – «негри винні». А чим вони з Глафірою кращі від тих негрів? Ланка, телятник, Гаїна з її вибриками і неслухняним шекерявим хлопцем... Віра не дуже любила політику, але їй завжди було когось жалько; прокляті імперіалісти не втомлювались когось та мучити у білому світі: то негрів, то в'єтнамців, то кампучійців... Тільки захоче якийсь кольоровий народ будувати соціалізм, як американці тут як тут... Добре, що між нами й ними океан, а то вже й до їхньої Любимівки добралися б, союзнички за цієї перестройки!

– Кисляку чи обідішнього влити? – питає сестру Віра, а сама вже наливає свіженького. Глафіру прозивають Телігенція – як забрали корову за Хрущова, так у її повітці вже й коза не мекнула. Та скільки там їм на двох треба? Віра без налігача не може, тягає свою Красолю берегом, вергає сіно, але в хаті є чим оскоромитись, – і сиру одкине, і сметанки зніме, аби сестру пригостити.

Мовчки дивиться, як Глафіра присолює хліб, намагається розкутуляти зубок часнику, а молоком запиває. Обвечерялись.

– Чого чекаєш? Давай лампу, будемо одбирати годящі яйця під квочку, мо' вгадаємо, де півники? – заклопоталася Глафіра, остаточно розвіявши Вірині сумніви. І знявши з полиці «переноску», піднесла до неї яйце. У темних, зморшкуватих Глафіриних пальцях біла шкаралупа сяяла перлисто і світло, являючи маленьке щовесняне диво: навіть крізь міцну оболонку просвічувався важкий запліднений овал, з якого має розвинутися під квочкою майбутнє курча – півник чи курочка. – Хай би курочка, – раптом подумалося Вірі. – Виросте, яєць нанесе, завокоче, курчаток по траві водитиме. ...Агій на ту Домаху з її дривітнею...

– Що, вже півників жалько? А себе – не? – Стрепенулась Глафіра, відкладаючи чергове яйце, в якому повітряний пухир висвічувався збоку, – півник буде.

«І себе жалько, і тебе жалько...» – в тон промовчала-пожурилася Віра. Ще й схлипнула подумки: «Жаль, сестро, що ніколи не відчували ми з тобою, як б'ється під серцем дитя, плаваючи в округлому, як це яйце, животі... Всі наші ровесниці цього щастя зазнали – по двоє, троє, а то й четверо діток на світ поприводили... А нам, сестрице, заказано-зав'язано, війною життя переорано. Бодай одна з нас того щастя б зазнала, та... І чого ти, Глафіро, губу копилила, коли шкільний вчитель, Іван Іванович, тебе в кіно на «Кубанських козаків» кликав?! Боялася, що мене не встережеш, як я до сусідського Федька під вербу побіжу? Скрадалася берегом, наче примара у білій сорочці, аби моє щастя злякати, совою ухкала, корбою колодажною

рипіла, дверима ляскала... Бо не тебе Федя вигукував, не тебе за руку притримував, не тобі гаряче дихав на вухо. Немає у Феді брата, то чим тобі Іван Іванович не глянувся? Ну, лисуватий, ну, кирпатий, але ж грамотний і плохенький, разом би книжки читали... І я б у парі жила, рідних дітей виглядала з любимівського шляху. Так ні ж, одною хусткою голови наші хотіла зав'язати; і тобі Федь, і мені Федь... А він, той Федь, один на білий світ, доки ми ним ділилися, Маня з-під наших носів сусідського парубка вкрала. Було, тільки завечоріє, а вона вже в своїй червоній хустині до нас чимчикує, та все на Федя у двір сусідський поглядає, та все його зачіпає. Глафіра зі зла її Басаврючкою прозвала, – ото тобі й Басаврючка, – був у неї Федь, а тебе, сестронько, навіть і в куми не кликано. А мене – кликано і названо, хрещеники руки обривали, – любі діти, на Федя схожі, та не мої... А довго ж Федь – на мене таки ж! – дивився, а я його обминала, щоб у березі не стрінутися, а я його й у полі обходила, і чарки до нього не пила, аж доки перестав мені сусід вживатися... А Івану Івановичу, видать, байдуже, – де не посій, там і вродиться, до всього його чорнильній душі діло, он і сьогодні стрівся. Й одразу: бачив, мовляв, вашої племінниці, а моєї колишньої учениці Гаїни Іванищук, фотографії в центральній газеті.

– Іван Іванович тобі газету хоче дати, там про Гаїну друковано.

– Бачила вже, – із серцем відмахнулася Глафіра, бо давно вже збагнула, про що сестрина гадка. – Не про неї, а про наркоманів. Ніби їй інших людей нема: то п'янюг фотографує, то бомжів, а це вже добралася до тих, що в твоєї куми Басаврючки мак повирізали...

– І де ж вона їх застукала? – пожвавішала похнюплена Віра. – Як вивідала, як упізнала?

– Ачей, не в засідці у Федя сиділа! – в'їла Глафіра. – Живеш, як у погребі, далі любимівського шляху не бачиш. Ти б у газетах хоч фотографії розглядала...

– А що мені п'янюг розглядати? Я їх і під нашим генделиком бачу щодня. Півсела спилося. Страхи господні: батьки з синами п'ють, стида не бояться... Та й та: раніше ланкових фотографувала, сталеварів, а тепер, бач, наркоманів...

– Ось приїде Гаїна, вона тобі покаже, – помстилася за мовчазного сестриноного монологу Глафіра. – П'ятирічки схотілося?

– Ахто до нас у ланку з газетою «Правда» приходив про п'ятирічки розповідати? Чи не твій Іван Іванович? Два рядки могли б пройти, аби не він із своєю політінформацією... Насуне бриля на лисину і їде на велосипеді в поле, та все на тебе, грамотну, поглядає.

Дала Віра одкоша сестрі й сама злякалася: що це її проти старенької сьогодні заводить, чи не Домаха, була, наврочила?

Глафіра мовчки відклала яйце і встала з-за столу.

– Піду я, – знать, у цих яйцях – одні півні-задираки, навіщо й перевіряти? Ще й не повилуплювалися, а вже клюються? Порядкуй у наймах, порядкуй...

...Знову вколола – змахнула сльозу Віра, накинувши гачка на двері, та присівши на лаві. Мовляв, я тут – у приймах, і хата не моя, а Гаїнина. Прийшла сюди чи не сорок літ тому, а все у наймах... Обійшла поглядом нехитрий сільський скарб, зупинилася на портретах, що висвітали під шклом на стіні. Трохим дивився жалісливо, а Маша – гордувала, злісно світячи сивими очима. Такою й побачила її вперше – у гімнастерці, з медаллю на міцних грудях, військовим паском підперезану – рішучу, нетутешню: «Я Трішу ішчу...» Сестри спочатку й не збагнули, що йдеться про їхнього брата, а вона їх одразу упізнала: «О, да это же вы, Вира и Фира, у Триши фотография была, я все смеялась – Шерочка с Машерочкой, как вы их розрозняете?»

Сама того не відаючи, Маша одразу влучила у найдражливіше для сестринських самолюбств місце. Як всі близнюки, Віра і Глафіра були переконані, що розрізнити їх дуже легко, хоч і оберігали свою схожість. Спочатку їх безпомилково вгадували лише батько та мати, але з роками – вже й сусіди та односельці. М'яка Віра і жорстка Глафіра, перша – мовчазна, друга – балакуча, а нині – Віра хоч і вироблена, бліда, але якась м'якша, потульніша проти висохлої та затятої сестри.

– Слышали обо мне, или забыл меня милый Тришенька, утаил от сестричек, чья в нем кровь течет? А я – памятливая. Триста граммов отдала, триста – по капле, и выпью, никому не отдам...

Аж тепер сестри збагнули, що це та сама медсестричка Маша, яка врятувала їхнього брата, пораненого під Прагою вже в останній місяць війни. Виходить, знекровленому Трохимові госпітальна сестричка не лише своєї крові вділила, а й серця?

Повернувшись із госпіталю, – на Петра і Павла це було, у 1945-му, Трохим кілька разів перепитував листоношу, але листа не було, а за якийсь час сестри помітили, що їхньому братові подобається Катерина – білява, веселоока Федева сестра. Старша сусідка подобрила до Іванищунів, кілька разів заходила до їхньої давно посиротілої хати – то вівсяного коржа, ще теплого, занесе, то сливок у фартусі, а то й вділила дівчатам тоненький, аж світиться, шматочок мила – голови змити.

– Ми, – каже, – люди не чужі. Я з вашою матір'ю діувала, я її на лавці відплакала, коли вашого батька на Сибір відправили...

Тож Віра і Глафіра свого старшого брата мали і за батька, і за господаря, – як скаже Трохим Григорович, так і буде.

Мовчки дивилися на Машу, що ради їхнього брата добилася до Любимівки з-поза світу: з поїзда на поїзд, з попутки на попутку, а то й – піхтурою.

– Да вы, девки, не робейте, я бедовая, мне бояться нечего. Кста-ти, моя мамка тоже двойню сразу родила, да брат мертвым оказался... Так и живу за двоих – казак-девка. И пуля не взяла, и волки не съели.

Не дочекавшись запрошення, сама зайшла в хату, сіла на лаві та зняла чоботи з розпухлих ніг. Вірі й Глафірі нічого не лишалося, як запропонувати Маші води – умитися, та холодного, з погребка, узвару з торішніх диких грушок.

Увечері повернувся Трохим, який працював у колгоспній кузні й натовмився так, що аж голос западався. Побачив Машу й зовсім його втратив – стоїть, очима кліпає, дивлячись на свою рятівницю. За рік, що минув, десь розвіялися спогади про цю напористу й розбитну медсестричку, жадібну до любовощів, – але саме ця її властивість врятувала не одну солдацьку душу, і його також...

– Что, забыл меня, голубь сизый? Откель мол и зачем? Разрешите представиться: старший сержант медицинской службы Маша Викулова, ваша ППЖ, товарищ гвардии сержант, Тришенька мой незабвенный!

Почувши, що це неабихто, а ППЖ – похідно-польова жона, тобто дружина Трохимова, Глафіра потягла Віру за двері, а далі – за повітку. Там сестри ще з дитинства обговорювали свої таємниці.

– Ну, що тепер робити будемо? Мо', Федя покличемо та в шию її? Невідь де скиталася, а тепер – «Здрастуйте, я ваша Маша?»..»

– Бідна Катерина, вона вже й рушника прихватком вишиває, сама бачила.. А Федь тепер до нас і не поткнеться... Чує моє серце, ця Маша ще нам завгорить. А балакає як складно – так і чеше російською, не все й зрозумієш одразу. А буде так, як Бог дасть та Трохим вирішить, – здалеку молодиця прибилася, видно, зманив її наш брат...

– Або вона його? Ич, яке – ППЖ! Ще не відомо, за ким вона рік пантувала, – мо' й за лейтенантом яким? А тепер – «Тришенька...» – перекинула Глафіра. Та й Трохим добрий: нам про названу сестру Машу оповідав, листа від сестрички напитував, а тут ППЖ, як танк, присунула. Її тепер і волами з двору не витягнеш, а ти на Федя свого сподіваєшся... Ох, чує моє серце, надовго це ярмо на наші голо-

ви впало з неба: всім нам буде по кренделю залізного, доки зуби не викришаться...

У хаті теж, либонь, рада тривала. ППЖ виявилася на диво кмітливою: вже й на облік військовий стала, попередила в районі кого слід, що до свого фронтового чоловіка приїхала. Залишилося тільки в сільраді записатися, та й по всьому...

Трохим тільки головою кивав, слухаючи Машу. І думав, чи не майнути на край світу – подалі від Катерини, якій пообіцяв сватів восени засилати, а тут... Судженої, кажуть, конем не об'їдеш.

– Поживемо-побачимо, Машо. Лишайся, коли приїхала. Як люди, так і ми. Багатьох війна повинчала, вже й діти народилися...

– Не боїсь, Тришенька, я тебе хохлят нарожаю! Заживём!

Увечері до Іванищуків зібралось кілька сусідів, прийшов Іван Іванович, чомусь особливо схвильований та розчервонілий, пізніше під'їхав на трофейному велосипеді голова сільради. Віра і Глафіра наварили галушок із залишків гречаної потерухи, нарили ще дрібної, як голубині яйця, молоді картоплі, потай збігали до хутірської родички й принесли сулію з самогонкою, про яку в Любимівці казали: «хоч гадюк трави». Чоловіки, вчепивши по першій, аж сльози втирали, жінки лише понюхали, а Маша випила і не скривилася:

– Як спиртику привикла, у нас в медсанбате спиртику хватало...

Незвичні до спиртулюбимівці тільки Perezирнулись, а Маша розчервонілася, розбалакалася – говорила, як в тім'я молоточком біла, тільки її чути.

Куде Трохимове весілля скінчилося до півночі, до півроку й щастя його скінчилося: став Іванищук мовчазний і задумливий, людей сторонився. І то: Федь від нього відкаснувся, за сестру обиду затаїв. А Маша – байдуже, що Кацапкою прозвали, – на три села фельдшарка. Хто курку потай принесе, хто відро картоплі, шукаючи помочі. Бабувала Маша, звільняючи молодичь від тяжу, – не одна від неї, кров'ю підпливаючи, додому добиралася: тяжкі були часи, не кожній на радість плід в'язався. А ще не минала фельдшерка ні хрестин, ні поминок. Кликали – не кликали, а три чарки наливайте: «За Родину, за Сталіна, за любовь!», – не лише звичні фронтові сто грам, а й більше випивала Трохимова ППЖ Маша Вікулова, а закушувати не поспішала. «Мы привычные!» – казала, а згодом ще й приказувала: «Випила – вихилила, сама себе похвалила!», – навчилася вимовляти так, що за столом усі покотом лягали...

Трохим сердився, сестри від ганьби в дідівську мазанку переселилися, про людське око, «аби не тіснити молодят». Повернувшись із

ланки, порали не лише свій город, а й братів – у Маші душа до сільською роботи не наверталася.

Скоро батьківська хата облупилася, піч сажою взялася. Віра по-тай від сестри хотіла було навчити невістку варити борщ, але та, кілька разів перевернувши рогаčem горщика й заливши вогонь у печі, вчитися відмовилась. Довелося Вірі ще й куховаркою при Маші бути.

– Вона тобі віддячить, діждешся! – злостилася Глафіра, але спити на двох городах не розгинала. Поволі минала їйна молодість – висотували її безконечні гони, змивали дощі, дивись, уже й за дружок перестали брати близнючок, хоча були голосистими. А в коровайниці не кликали – не судилося їм стати молодичцями. Кмітлива Басаврючка швидко народила Федеві первістка і розсудила, що вигідно їй взяти Віру за куму – яку годину й почукає хрещеника, коли Бог своїх дітей не дав.

І Віра охоче брала до себе маленького Федя, коли куми в сільбуд вибиралися чи до Галиних братів та сестер у гості. Було, вкладе хлоп'я спати і мліє серцем, дивлячись, як розметаются Федеві рученята на її подушці.

– Господи, як не дав ти мені дітей, то дай хоч племінників! – благала Віра. Але Глафіра вперто не помічала Івана Івановича, а Маші, за постійними гульками, ніколи було. У Любимівці почали будувати хати, щонеділі скликаючи толоку, і фельдшерка від весни до осені охоче топталася у замісі, а потім чи не останньою підводилася з-за столу. Вже Трохим давно вдома, а Маша все виспіває, переморгуючись із рудим, аж мурим, трактористом із емтесу...

На Покрову трапилася на Сорочому хуторі пригода, яку нема-нема, та й згадують у Любимівці. Справляв вхідчини у нову хату бригадир. Сусіди скинулися, і в складчину подарували йому шафу для одягу, яку на гарбі доставили у двір, – акурат перед тим, як мали за столи сідати. Поставили на причілку, червоною стрічкою перев'язали, пообіцяли, що внесуть у світлицю після гулянки. Виспівували, витанцювували – аж дерев'яні підлоги вгиналися. Прийшла пора вправлятися по господарству – жінки першими додому кинулися, чоловіків підганяючи. А ті опиньчалися: куди, мовляв, ще гардероб не втягли й не обмили. І, накадивши навколо шафи самокрутками, давай обертати її на всі боки. Аж там щось зсередини торохнуло щосили і загнуло такого «москаля», що в мужиків вуха загорілися. Повернули ключа в замку – а із шафи Маша Кацапка випала, геть п'яна, заголена, розкудлана і люта, як дідько на Різдво. Хтось її... попорав та й укинув у шафу, на ключ примкнувши.

Мужики реготали, аж у боки бралися, жінки штивоно по підбирали губи, а Басаврючка осудно й голосно проказала, що це того емтеєсівського бахура робота. Підмогнув Трохимові та й запакував Кацапку в посылку: хочеш – додому вези, хочеш – на Рязань висилай...

Натовп, не змовляючись, роззирнувся на два боки: одні шукали Трохима, інші намацували очима Мурого. Та лиш розчаровано переглянулися: пропало видовисько, не буде ні бійки, ні розбірки – десь поділися Машині полюбовники, і сліду не стало. Не знайшли Трохима і вдома, а знайшли мертвого на вербі у лузі... І хоч Мурий присягався, що й в очі Іванищука не бачив, довго в селі гомоніли, що то він вийняв із Трохима душу. Сестри посадили в ногах осичину, на сіялі чорнобривців і не раз думали, втираючи обвітряними потрісканими руками очі, що краще б поліг їхній брат під Прагою, а чи вмер би в госпіталі без п'яної Машиної крові, ніж така ганьба і смерть нечестива...

Зазеленіла осичина Трохимова, взялася зеленим Любимівка, познімали з себе теплі лахи люди, – і нова притичина шугонула селом: у Кацапки поділок задерся, при надії вона! Віра, це почувши, взяла глечика з вечірнім молоком, занесла у батьківську хату і аж у поли вдарила: не метено, не білено... А як же тут племінникові жити?! За якусь годину вони з Глафірою вже поралися в світлиці: вибілили стіни, попрали рушники, помили вікна, поплакали, зауваживши Трохимів портрет на підвіконні між засохлих калачиків... Маша, заставши сестер у причепуреній світлиці, не здивувалася, тільки зітхнула втомлено:

– Я знала, що ви мене не кинете...

Обродилася Марія Вікулова якраз на Купала, народила червоноголову дівчинку і руденького хлопчика – слабеньких, тонкоголосих.

– Двойня, как у мамы... – видихнула породілля.

Віра з Глафірою несли племінників додому, зазирали під біленькі накидки, переглядалися з радісним сумнівом.

Глафіра, вклавши хлоп'я в люльку, підганяла Віру:

– Йдемо, хай посплять усі троє. Роботи багато.

І, вивівши сестру за повітку, повідомила:

– Коли в нашій хаті родилися, то бути їм нашими племінниками.

Дівчина – Гаїна, а хлопець – Іван. Виростимо, не пропадуть!

Віра тільки радісно схлипнула. Близнючки, чукикаючи малят та припадаючи до них, не раз зітхали, одна від одної одводячи очі. Ой, не їхнього то заводу були діти, не їхньої крові! З Машиними білястосизими очиями, білотілі, рудоволосі... Але – рідні, жалькі, аж душу в зашпори брало. Через місяць винесли дітей у садочок, на тепле сонечко, на людську хвальбу. Кума Басаврючка у двір поткнулася:

– Ану ж покажіть мені Машиних... топаників...

Віра від такого нахабства аж скинулася, а Глафіра посунула на сусідку:

– Ти чого це, кумувати прибігла? Пізно, не втовпилась! Це наші хрещеники!

– Цур тобі, я з добром, а ти – на помелі...

– Добра, як чорна редька! Від твого добра – одна гикавка. Хоч би хустинку дітям в колиску поклала... – А то – з обмовою...

І все ж оте басаврюччине прізвисько «машині топаники» зачепилося за їхнім дивом: наत्याкали добрі люди на Мурого, а після того, як побачили Машу з полюбовником під посадкою, відкрито очі кололи. Чужих, мовляв, бавите, братову ганьбу ростите...

Не дждавши й роковин своїх двійнят, втекла Маша з Любимівки, зник і Мурий...

А діти лишилися, старим дівкам на забавку. Віра за Гаїною серце ронила, Глафіра Іваном опікувалася. Вже й до школи готувалися, записали дітей Іванищуками – боялися, що мати-завія зголоситься одбирати двійнят.

...Дивних дітей народила їм Маша, не раз міркувала Віра. Ти до них з добром, із ласкою, а вони – і між собою не миряться, і до людей не потульні: боком та з-під лоба... Особливо дівчинка – затята, ніколи не поступиться. А хлопчик вислизне з двору, й куди очі світять! То в

пшениці був заблукав, аж за хутором упіймали, а то з молочаркою подався – ледь дочекалися.

Але вчилися не гірше за інших, не згірш і вдягалися, і нагодовані були. Рідні, та й годі! А як вдарило Гаїні дівування в голову – отут уже сестри не раз і не два Машу згадали!

– Ну ти поглянь, Віро, ти поглянь, – шепотіла за повіткою Глафіра. – Йй ще й шістнадцяти нема, а вона за кожним мужиком очима стриже! На хлопців-однолітків і не дивиться, їй старші до шмиги!

Гаїна й справді навесні як сказала: книжки відсунула, перед дзеркалом крутиться і – з двору, до клубу, «на танці» – каже. А які там танці, які танці!.. Приїхали в село віників'язи. Закупили віниччя на пні в колгоспі, в'яжуть віники, везуть у місто на продаж, щовечора під клубом стоїть дівочий вереск, кричить радіола, – та так голосно, що корови з налігача зриваються, почувши «Королеву красоти»...

Примітивши, що Гаїна повертається все пізніше, та ще й не сама, а з чубатим парубком-водієм, Віра, намостивши собі старих куфайок у бузку під причільним вікном, там уже й дрімати моститься, племінницю виглядаючи, наслухає, про що біля воріт мова. Не встерегла: втекла Гаїна другого дня після випускного зі своїм віників'язом, тільки й лишилася записка... Іван втікати не став, а подався в райком комсомолу і взяв там комсомольську путівку, – аж на Іртиш.

Провели його сестри на Шлях та й вернулися, курявою і журбою прибиті. Не приросли до них діти, не приріднилися, одчахнулися від них легко і безжально, як осінній курай... Кума Басаврючка не забарилася втішити: не тужить, мовляв, так тяжко, вони вам ще внуків наведуть...

Гаїна об'явилася під Віриним замерзлим вікном аж через три роки, тихо пошкряблася в шибку пальцями, закоцюблими від водохрещанського морозу. Віра зойкнула й заметалась по хаті, не знаючи, де її посадити, як обігріти, але чомусь не наважувалася поцілувати свою улюбленицю, – бо здавалося, мороз проиняв не лише її випите тільце, але й душу.

Не розпитувала ні про що Гаїну, – налила води в миску, наказавши занурити руки, зігріла молока, підсунула горнятко з медом, виміняним у Басаврючки для куті за відро сушених груш... Накидала племінниці під боки подушок, – тих, що готувала їй на посаг, поверх ватяної ковдри накрила ще й кожухом, а сама довго крутилася на вихололій печі, прикривши рядном ноги. Кілька разів їй вчувалося хлипання, а потім – рівне дихання: її хрещениця заснула, хоча вві сні тривожно зітхала, як вимучене пропасницею дитя...

Чи й очі зімкнула Віра, а вже пискнула чорна радіотарілка на стіні, урочисто провістивши: «Говорить Київ. Слухайте Москву!» Смикнула за шнур, боячись, що гімн розбудить Гаїну, але та, накрившись із головою, спала міцно, а коли в печі розгорілося, випростала руки з-під ковдри, розметалася на подушках.

«Слава Богу, відігралась...» – подумала Віра, й аж тоді подалася до повітки навідати свою Красолю, яка оддоювалася, бо була тільна.

Під повіткою вже чекала Глафіра, кинулася навперейми:

– Ну, хто там у тебе в хаті? Що каже?

– Кажуть казку, а нам слухати треба. Спить Гаїна. Потім усе розпитаєш...

Але й Глафірі не вдалося допитатися у Гаїни, що та як. Скупю доповіла тіткам: живе у гуртожитку. Вчиться у вечірньому технікумі на фотографа – треба їй фотоапарата купити, бо без нього нічого не буде. За тим і приїхала – хай тітки грошей позичать, вона колись розрахується.

Працює в міській фотолабораторії помічником техника. Отримує шістдесят рублів – ось пальто собі справила, демісезонне, бо в місті ватяне ні до чого!..

Віра мовчки спостерігала за племінницею, зауваживши й брудного біленького, – нитяний, ачей! – светрика, і спідничку, в якій Гаїна чкурнула з дому. Та сама спідничка, витерта, аж світиться, ще й вкорочена на долоню... Глафірі нетерпеливилася:

– А той же де? Чоловіком він тобі приходиться, чи як? Розбіглися чи єднаєтесь?

Очі в Гаїни якось враз зупинилися, праве почало закочуватися

до перенісся, і вона, нервово стелюючи вугластими плечима, дрібно захихотіла:

– Отой?! Десь собакам сіно косить... Здався він мені! Вивіз – гайда далі: «Крепче за баранку держись, шофер!» Чули таку пісню?

Віра мовчки схилилася над горщиком, – заправляла борщ за смажкою, не стрималася – сльозою присолила. А Глафіра своєї далі веде:

– А чого ж про брата Івана не питаєш? У нього теж своя пісня – обізався одним письмом, і замовк. Діждалися... Пише, що на Амур переїхав...

– Діж-да-лися... – перекинула Гаїна. – Може, він хіпує десь на БАМІІ

... І так щоразу, коли наїжджала за сумкою хрещениця – круто солила своїми відповідями самотніх тіток: «ви тупі», «забиті», а то й «жлобихами» обізвала... І щоразу більша лють виповнювала Гаїну, безпричинна зненависть до Любимівки і до них, «вічних колгоспниць» струменіла у жовчних та уїдливих словах тієї, якій Віра віддала все, що могла, хіба цицькою не годувала, бо молоко в груди посилає кров, – та сама, якою жінка ділиться з дитиною, носячи її під серцем. Думали сестри, сподівалися не один годочок, що в двійнятах обізветься інша кров – родова, та, бачить Бог, не їхнього роду й племені Машині двійнята. Топтаники...

– Не прикидайтеся, ми вам не рідні! Ми – советські, а не Любимівські! – кивала на портрет Гаїна.

Вірі враз здалося, що Маша Вікулова єхидно всміхнулася з-під рушника: самими очима своїми ртутними всміхнулася, скосивши їх до перенісся. Точнісінько так, глумливо й холодно, дивилася й хрещениця. Лише зіниці бігали, як крапельки срібні з розбитого термометра. Ні тепла, ні холоду – лиш незрозуміла зненависть і погорда.

Після останніх відвідин, коли Гаїна здійняла такий скандал, що сестри тужили на все село, Віра злягла – пекло під грудьми, втік сон, хотілося виговоритись і наплакатись: пропали її надії! Але – кому, з ким? Глафіра й так усе знає. А скажитися кумі Басаврючці, яка принесла їй прополісу і звеліла пити з маслом і молоком, чи Домасі, що й у шістдесят червонощока та гожа, – який хосен? Чужі діти – чуже горе. Чужа дитина – її горе. Але хіба ж Гаїна їй чужа?

...Віра довго сидить на лаві, притискає рукою, наче крилом, хворе знеможене серце. Задумана, обертає в пальцях яйце в зозулястому накрапі, і – обережно відкладає його вбік. Колгосп їхній занепав,

придбати курям зерна – й то з рипом. Видали на паї по мішку суржик-ку-мішанки жита й пшениці, навпіл із зернами суріпки. Ото, мабуть, та жовта суріпка й на яйці виступила... Добре, що Гаїна живе у місті. Та що там – у місті! Вже й до столиці перебралася, вдало заміж вийшла, за кордоном побувала, і не раз! І тепер он аж у сам Єрусалим збирається, хлопця до них у село доправить – і поїде. Ось вам, кумо Басаврючко, і топтаники! Іван – згинув, сердешний, у своїх безвістях, так міліція повідомила після двох років розшуків.

А Гаїна... Як там не було, а в таких газетах друкується, що їх не завжди тут і купиш... Господи, які там газети?! Вже й на розпал нема, що тієї районки? Пшик – і згоріло, як їхнє сільське життя. Прожила, як у віконце подивилася...

Віра відклала сито, де погойдуються на м'якій сітці майбутні півники. А що? Підсиплю трьох квочок, вирощу курчат. Кума Басаврючка за пупці, голови й крила на приварок погодиться рубати півників хоч і тричі на день. Розсиплеться Вірин камінь, розточиться від півнячої жовчі...

Та, як кажуть, не було щастя зранку – не буде й на останку. Як не було, та ще так ось не було – щоб люди, наче кури, греблися кожне в своєму городі, добуваючи на прожиття собі й дітям. Колгосп занепав, техніка десь поділася, знову вся надія на вила та на сапу. Ото й уся політика – не за вождями, а за сапою село ходить, лопатами своє горе в землю-матінку закопує. Іноді Вірі здається, що земля – жива, так само струджена поденниця, як і вони з сестрою. З останніх сил, аж серце мерзне, годить людям, а ті клянуть землю, клянуть білий світ, сіють зненависть між собою... Поля занепадають, бур'янами забиваються, а серця злобою беруться, як пшениця жовтою суріпкою. Гадай як хочеш: чи то пшениця навпіл із житом, чи то суріпка, розбавлена хлібним зерном. Ото й годуй тих півників, сподівайся, що твій камінь розточиться від півнячої жовчі... Від людської жовчі зав'язався, від горя й біди висіявся, – який півень йому б не співав, а коли нема в світі правди й любові, то й серце на крижану грудку скам'яніє...

– Господи, – розгойдується на лаві сива сирота, шепочучи свою молитву, розпитуючи Бога про те, на що не знаходить відповіді: – Чи ж ми добра не хотіли дітям своїм, як сповивали їх? Чи не правди, не добра їм просили? За що ж обтяв ти галузку вербову, що з наших серdecь заповідалася?..

Звично перехрестивши себе і вікна, подушку, піч і двері, Віра вкладається спати і засинає напрочудлегко, наче вже й не стало муки

сердечною на світі... І сниться їй, наче не йде вона, а летить: у білій материній сорочці, з розплетеною косою, безтілесна і швидка, як ластівка. Летить, бо десь у лузі жде її Федь, – теж молодий і веселий, не спалений обривком електричного дрота, що втрапив йому до рук минулого літа після грози...

– Ти живий, Федю?

– Живий, Вірунько! І так скучив за тобою!..

Серце тріпоче у Віруньчиних грудях, вона намагається перевести подих, і гостре повітря робить її тіло ще легшим, – Федь ледь встигає схопити її за краєчки пальців. Ось так, ледь торкнувшись одне одного, здіймаються вони над лугом, і відносить їх теплим вихором так високо над Любимівським шляхом, що вже й села не видно, тільки чути, як пробують голоси молоді серпневі півники в затінку плетеного тину, що розділяв їхні городи, та не розділив серця.

– Федю, ти куди? – Кричить кума Басаврючка і дивиться на них зі свого двору, приклавши дашком руку до червоної хустки.

Федь знічується, маліє і враз стає прозорим, як хмаринка з кількох крапель дощу на Віриних пальцях. Вона так і лишається в небі, самотою: біла дівоча тіль старої Віри, яка десь там, далеко внизу скулилася безпомічно на своєму жорсткому ліжку, намагаючись утримати в сухенькому тілі серце, що підступило до горла, витискаючи останній ковток повітря з легень... Затерплими пальцями Віра дотягується до свого обличчя – чи то щоб викотити сльозину з глибоких зморщок навколо очей, що ніяк не можуть нагледіти світанкову шибку, у яку б'ється сполохана пташка, чи то – сотворити хреста, прощаючись із тілом, нещадно спрацьованим на землі, чи показати Глафірі драбину, якою на небо підіймаються, – разом прийшли, разом і підуть із цього світу, он уже над небесним колодязем земляки схилилися, руки подають Любимівці, що рік-два – та й вознесе свою душу на небо, а на землі заросте степом...

Розділ V

Робота з обличчями

«Розминку завершено!
Починаємо медитації!
Підносимо до неба наші голови!
Впускаємо в себе переможну жінку!
Ваша уява малює ваші лиця:
Ви – впевненість!
Ви – життєва сила!
Ви – краса!
Ви – добро!
Ви – могутність!
Ви – невідпорність!
Ви – скарб!

Працюємо з обличчями! Медитуємо:

Я є воля! Сила! Любов! Прощення! Юність! Життєрадісність! Все у ваших руках, все залежить від вас, ваше обличчя прекрасне, ваш успіх залежить лише і тільки від вас! Ви – неповторна!»

З дозволу Вчителя, сховавшись за дрібнолистим ядуcho-зеленим деревом, журналістка, намагаючись бути непомітною, обережно розглядає відомі обличчя клієнток елітного фітнес-клубу «Едем». Вона довго домагалася дозволу побути на уроці краси, – не як учениця, бо навряд чи вистачило б їй місячної зарплати на один день у «Едемі!» – а як збирачка матеріалів соціологічного дослідження «Українська жіноча еліта» для поважного українсько-американського жіночого клубу. Бізнес-леді, кілька екс-депутаток, зірка шоу бізнесу під заклинання, що мають усмирити антагонізм дійсного й бажаного, гармонізувати

розум і душу, викресати високий вогонь самотворення, старанно дослухаються до своїх підтягнутих, підшитих, добре тренованих гламурних тіл під командирські команди:

«Вищий стан душі – це устремління до абсолютної любові!

Жінка сама створює свої рай і пекло на основі своїх власних бажань!

Бажайте краси, багатства, успіху, любові – і ви переможете!

Приміряємо образ вічної молодості – він вам личить!

Ви – сила, краса, вічна молодість! На вашій голові – королівська корона!»

Відчуваючи, що її розбирає несподіваний і майже святотатний сміх, жінка переводить погляд із обличчя гламурних шаманок на вікна, але замість них бачить широкі дзеркала, у яких нічого не відбивається: очевидно, ці прекрасні й подібні, наче клони, тіла позбавлені душі... Цікаво, чи знають про це фанатки «Едему» – раю тіл, що не відбиваються в дзеркалах?..

Істинні жіночі свічада – лица батьків, братів, коханих. Чоловічі обличчя – наші дзеркала. Що бачимо в них, чому так боляче дивитися, чому третій світ – світ задзеркалля – випиває жіночі душі?..

Doroha sestrol

Ty – nesterpna. Spodivavsja pochuty tebe v Kyevi, ale tvij cholovik skazav, scho ty vse sche v Ljubymivtsi. Tobi bajduzhi simejni klopoty, vlasna dochka, – ty perekonana, scho chynysh pravlyno?!

Mene davno dyvuvalo tvoe, mjako kazhuchy, nezrile bazhannja odnochasno perebuvaty v stolytsi i v Ljubymivtsi. Ty dyvna v svoemu silskomu egocentryzmi, scho poglybljuje usi tvoji konflikty. Ty pyshalasja svojim ljubymivskim shovinizmom, ne pomichajuchy, scho tyoja Ljubymivka davno vzhe virtualna vygadka, *ji ne isnuje*. Ogljansja: navkolo tebe *inshe selo, inshi ljudy*, bilshist jakyh tebe ne pamjatae. Ty bojshsja

Психоаналитична інтерпретація (від Фрейда до Лакана) розглядає дзеркало і дзеркальну стадію як осрединний етап у складанні репрезентаційної структури, зокрема, сфери образності, адже саме через дзеркало «Я» розпізнає себе як організовану, інтегровану і опізану тотальність, образ, який на щось вказує і поміщений в певний час простір. Репрезентація розгортається в цей дитячий період у напрямі злиття (ідентифікації) об'єкта і суб'єкта, «Я» й «вишого», власного зображення, побаченого в дзеркалі, та оточуючих дитину людей. У межах традиційного психоаналізу жінка, відображена в дзеркалі чоловіка, бачить власну відмінність від останнього і сприймає себе «гастроюваною» (Тамара ГУНДОРОВА «Жінка і дзеркало»).

ziznatysja sobi, scho davno vzhe vidvykla vid domu, a svogo chasu j vid batkiv. Scho ce? Dvyatstva nerealizovanosti, ale zh tobi grih narikaty na dolju, ty dosjagla togo, chogo hotila v zhytti; ty ne znaesh scho take zhinochjy Afganistan, a tak sebe nazyvajut nashi zarobitchanky... Ty zmushuvala mene – zavzhdy – rahuvatysja z tvojimy hymeramy, ne pomichajuchy, scho cemene gnityt. Tak i bulo. I teper tobi ne podobaaetsja mij vybir, ale ce – mij vybir, i ja ne zbyrajusja buty storozhem batkivskoi haty, ne spodivajsja.

Moja tobi porada – lyshaj hatu susidovi i povertajsja, nareshči, dodomu. Hocha, vymovljajuchy «dodomu», ty zavzhdy dumala pro Ljubymivku. Zabud.

Ja zavzhdy dumav, scho ty mudra divchyna, sestro.

Ciluju. Brat

...Найбільше не любила дзвонити йому на роботу – секретарка в Михайловій газеті стара, давно пора їй на пенсію – та ж ні, сидить, колекціонує голоси з телефонної трубки. Навчилася безпомилково впізнавати голос, не знаючи ні імені, ні обличчя. Мабуть, є щось в отих жіночих безіменних голосах затравлене, ув'язнене в своїй безіменності, у своєму відчаї й неправоті – ось і поспішають, замість відповісти, запитати: «А ви хто йому будете?»

А справді, хто вона йому? Колись не питала себе про це – закохалася так, що якби хтось зупинив її і спитав, хто вона Михайлові, і хто він їй – тільки б розсміялася: яка різниця! Вони, нарешті, зустрілися, вони – одне! Навіть те, що Михайло приховував якийсь час своє одруження від неї, переконувало, що він її боїться втратити, так само, як вона його! Зустрілися вони у вересні, а сказав їй про це напередодні Нового року, коли побачив ялинку на її крихітному, упівкроку, балкончику... Вона вся тоді отерпла, тільки й вистачило її, аби повторювати подумки: тільки не заплакати... не заплакати... ну от, плачу...

Сиділа і боялася змигнути сльозу з повік, але надійшли сльоза друга і третя, і покотилися обличчям, і не дали вимовити банальну романну фразу: «Навіщо ж ти так? Що я тобі зробила?!»

Він прийшов на другий день того Нового року. І вона відчинила йому. Мало того – зраділа і не змогла своїх радощів приховати... Нічого йому не сказала... Ні, навпаки, вона почала страшенно багато говорити: згадувала смішні історії, дитинство своє – вона завойовувала у той вечір його вперше – і, відтоді – завжди. Так, саме завойовувала. Довоювалася... Тепер у неї не лишилося жодного

свого спогаду, жодного потаємного куточка в душі, жодної думки своєї – все припасалося для Михася, йому відкривалося, його тишило, йому набридало... Так, і це правда – набридло. Якоїсь зустрічі вона відчула, що він більше не чує її. Слухає і не чує – їй не здалося, бо раптом сама почула свій голос, а змісту слів – ні; саме так, як він сприймав її того вечора і відтоді – завжди?! Все більше вона лишалася самотою, не відчуваючи затишку і солодощів самоти... Ще років зо два тому вона багато читала, особливо чомусь захопилася драматургією – хмеліла від вдалої фрази, від словесного пінг-понгу героїв театральних текстів, і непомітно для себе навчилася говорити репліками, дедалі уїдливішими та іронічнішими... Можливо, це від того, що її думки і почуття набрали постійної форми монологу, зверненого до Михася. Уголос ці монологи ніколи не виголошувалися, жінка почала виважувати кожне своє слово, а втім – і жести, і вираз обличчя; Михась знову потеплішав, перестав насторожено вдивлятися в її лице, часто повторював, що любить її, і цим тільки утвердив на думці, що їхній зв'язок (вперше отак визначивши їхні стосунки, вона вжахнулася, а потім звикла, придумалася до цього слова, прижилася до нього і змиралася) буде довгим, взаємно зручним і необтяжливим... П'єси їй швидко набридли – тепер, вмошуючись на ніч, обкладалася всілякими барвистими журнальчиками, що охоче друкують статті про самотніх 30–40-річних жінок, позашлюбні та шлюбні зв'язки, про те, що її ситуація вільно вкладається в поняття «партнерство», а Михась може йменуватися «гостьовим мужем»... Читаючи це, вона жодного разу не ототожнювала себе з захланними героїнями тієї писанини, навпаки – відчувала свою вищість, обраність, але їй дедалі потрібнішим ставало тло цієї захланності для власних переживань, і вона його знаходила під барвистими, щодень сміливішими на предмет оголеності природи обкладинками. Так було легше пережити постійне відчуття власної приниженості, потоптаності, порожнечі...

Прокидання вранці з якогось дня перестало бути початком чекання чудес – чи то життя безнадійно покотило вибитою колією, чи сама пересилила в собі оте чудернацьке – дитяче! – сподівання, коли в прийдешній день зазираєш, наче в таємниче вічко калейдоскопа, спостерігаючи, як непомітно змінюються візерунки на дні паперової трубки, чутливо відгукуючись на кожен твій порух, наче легкий струм тихих сподівань підштовхує скельця, видиво вдячно фіксується в оці, щоб тут же змінитися, і зникнути, й не повторюватися більш.

У перші дні свого кохання відчувала, що вона сама і є тим видом, прекрасним текучим візерунком, відкритим тільки Михасевим очам. А тепер йому набридла мила іграшка, а може, він просто захотів подивитися, як вона, та іграшка, влаштована, необережно розібрав калейдоскоп – і ось тепер перед ним купка барвистих скелець. Таких самих, як і ті, що їх колись, удавній дитячій грі «секрет», можна було закопати в ямці під кущем бузку чи бузини, нагнітивши свіжу землю камінцем. Ось так вона й стала не видом, а Михасевим «секретом».

«Фелічита», – виспіває дует із фестивалю в Сан-Ремо – 82, і їй раптом чується, як плівка відтворює лише одне слово: щастя, щастя, щастя...

«Ні, так жити більше не можна», – жінка не помітила, що виголосила цю заїжджену фразу дикторським голосом, але відчула, що всю її пробирає те дрібне тремтіння, від якого холонуть руки і ноги, а душа остаточно втрачає рівновагу. Тепер вона не засне, а як і засне, то ненадовго – її розбудить котрийсь із жажливих снів, яких їй тепер не бракує. Сон про Михася... А що, коли вкритися тепліше і згадати – замість сну – бодай частинку колишніх снів про Михася?

Ось перший. Вона точно пам'ятає, що це був перший сон про її Михася: начебто вона стоїть на широкій, ніколи не ораній толоці і дивиться, як вітер котить і котить просто їй під ноги сиву шовкову траву-ковилу. І цей же вітер несе їй назустріч чоловіка – він летить, розкинувши поли плаща, і вона упізнає той плащ, і впізнає свого Михася. Простягає назустріч руки – він має схопитися за них, але вітер сильнішає, і Михайла відносить за вітром, їхні пальці ледь-ледь не зустрілися...

А ось ще один: начебто сидять вони вдвох за столом, а на стіні виникає і дедалі ширшає тріщина, і її кімната ось-ось розвалиться навіпіл, розкидавши їх на два боки...

І ще було – згадує сон так реально, наче це й справді було – якийсь дім, де живуть вони з Михасем. За вікнами – ніч, і вона вкладається спати, а він тут, поруч, за стіною, в іншій кімнаті, і від цього їй особливо радісно і спокійно. І раптом радість зникає – вдомі, в третій кімнаті, є ще хтось. Це – жінка, і Михась приховує від кожної з них присутність іншої. Вона кидається до вікна, вистрибує з нього – гидко, коли тебе дурять, коли дуриш ти, – і відчуває, як слідом за нею вибухує вогонь, який однаково наздожене і спалить...

Наздожене і спалить... Можливо, їй треба відмолити свої гріхи? Якби ж то була навчена молитись... Усі її довгі молитви – за Михася, за те, щоб прийшов, щоб нелишив у самоті... А за душу свою молитися не навчилася. Може, тому й приснилося їй, начебто дивиться вона в

музеї на давню ікону Божої Матері, і раптом помічає, що Богородиця відводить своє лице від її погляду... Прокинулася, і довго не могла втишити в собі жадливе передчуття, ще не вимовленого, незнаного, але вже рокованого їй...

Що це? Хвороба? Ні, вона не хвора. Тобто, у неї прекрасна хвороба – Михась... її суджений, наречений... Тільки не ставали вони на рушник, не співали їм старомодних весільних пісень... І згадує раптом, як їхня вчителька хімії вчила їх навіщось тих пісень. Як там? Гарячково збирає якісь уривки, цілковито пісня не пригадується, і згадується трішки страшно «чорним шовком та й обведено, а калиною та й обтикано...» Та їхня вчителька раптово померла і ховали її за давнім звичаєм – так вона, виявляється, сестрі своїй заповідала – у білій фаті, бо ніколи ота вчителька заміжною не була і чоловіків не знала...

Учениця раптом ловить себе на тому, що заздрить своїй вчительці незбагненною заздрістю. Заздрить...

– Господи, що ж це зі мною?

Справжній страх забирає владу над жінкою, і вона, поглянувши на годинника, полегшено зітхає (тільки дев'ята!), починає навіщось ретельно вдягатись у свою найкращу сукню, взуває чобітки на високих підборах, довго розглядає себе перед дзеркалом, наче хоче про щось запитати у свого відображення. Власне, дивиться в дзеркало так, наче бачить там свою суперницю – гарне обличчя, хоча й риси неправильні, і кола темні під очима. Вона завжди подобалася чоловікам. І хлопцям подобалася. І всі вони десь зникли в цьому світі, забравши з собою свої слова, освідчення, обійми й поцілунки, залишився тільки Михась. І пам'ятає тепер жінка тільки довгошийого Сашка, який, проводжаючи після шкільного вечора, несподівано поцілував її, а вона від тої несподіванки раптом дала йому замашного ляпаса й Сашко розплакався, та Михайла-Михася свого, якого любити так добре, як дихати. Кожне його слово пам'ятає, кожен їхній день. Навіть людей, що зустрічалися їм разом, пам'ятає. І хотілося б зустріти їх знову, щоб перепитали: «А де ж ваш чоловік?» Вони завжди видавали себе за подружжя перед незнайомими людьми. Для таксистів, офіціантів, квартирних господарок у Криму чи Карпатах вони були мужем і женою. Може, тому й розгубила друзів, що почали вони питати: «Хто він тобі?» Хоч добре знали, хто... А коли друзі фальшивлять, то не варто їх триматися. Обличчя їхні не забулися, але й не згадувалися без потреби – так, як, скажімо, згадувалося їй сьогодні обличчя дитини років п'яти, яку зустріли вони на Азові в друге своє літо з Михайлом. Хлопчик тримав у руках підбитого птаха,

дмухав йому в крила, витягав руку, щоб той полетів, але шия у птаха підломлювалася, око скляніло, і врешті він падав на землю – грудка мертвого пір'я.

І раптом здалося їй, що всі їхні з Михасем дні – наче стара дитяча книжка з прекрасними малюнками, яку випадково кинули в піч із купою мотлоху, тоді вихопили, але пізно – кольори змішалися з сажею, з попелом, нічого вже не розбереш...

...Одного разу, коли вони вдвох вечеряють, жінка втуплюється в довгі, проворні пальці, які смачно відламують шматочки хліба від четвертинки й кидають їх до рота, не зронивши ні крихти, і її починає нудити. Вона підводиться, і нетля, що влетіла в розчинену квартиру й досі кружляла біля плафона, закружляла навколо її голови. Можливо, голова спалахнула якимось невидимим світлом, можливо, їй розвиднилося, і вона мовчки кивнула йому головою, – він встав з-за столу слухняно, наче загіпнотизований, і пішов за нею в коридор, де вона, так само мовчки, клацнула замком, широко відчинила перед ним двері, і вже через поріг подала портфеля, куртку і шапку.

...Суботній автобус так само везе додому – щотижня. У неділю ввечері мати виряджає її. Потім, згадуючи в дорозі змучене мамине обличчя, вона обіцяє собі, що все їй пояснить. І не може цього зробити, бо й собі все ще до кінця не пояснила. Із темного задощеного автобусного вікна на неї дивиться інше обличчя, за яким угадується тінь. Тінь дощу чи власна? Цікаво, якщо твоя тінь мокне під дощем, то чи змивається з неї оте відчуття припалості дорожнім мастким брудом, що не дає їй жити, – навіть тінь просякнута ним, навіть тінь...

...Вона полюбила літати в далекі райони поштовими літачками-«кукурудзниками» – були тоді такі, приземлялися на степових аеродромах, на яких чомусь улітку обов'язково паслися кози. Черговий брав віника і йшов зганяти кіз зі злітної чи посадної смуги, і «кукурудзник», трясучись як паралітик, злітав чи приземлявся, висаджуючи кілька оглухлих пасажирів. Узимку кіз не було, промерзла земля приймала літачок спокійно, розсуваючи сніги. До села йшла пішки кілометрів зо п'ять степовою дорогою, – заблукати не змогла б, бо дорога була одна, жодної стежки. Пекуче лютнєве сонце присмалювало щоки, коліна задубли від вітру, але вона вперше почувалася спокійною і майже щасливою.

Добувшись до села, знайшла свою героїню – місцеву вчительку – вдома, в чоловічій кужайці, в теплій хустці вона поралася в дворі і зраділа їй, наче власній дитині. Вона була добра жінка і заслужена вчителька, і так умовляла залишитися ночувати, що журналістка, розімлівши від тепла і від передчуття, що розмова вдасться, залишилася. Вчительчині відповіді звучали, наче диктант з української – розміреним голосом, що в міру виділяв у словах складні випадки граматики, – особливо коли гостя щось записувала ще й у блокнот, – тоді педагог із тридцятирічним стажем ще раз повторювала фразу й ствердно кивала головою, кинувши оком на написане... Нарешті диктант було закінчено, гості запропонували чашку гарячого молока й постелили під грубкою, крім грубки в хаті збереглася й піч – якась іграшкова, майже музейна, вміло розмальована квітами. З-під печі видибало біленьке ягнятко, весело брикнуло по хаті, а коли незнайомка крадькома поманила його пальцем, довірливо притупцяло до її руки. Дівчина розсміялася і, соромлячись, запитала господиню, чи можна взяти ягня на руки.

Воно пахло так ніжно й молочно, що, відпустивши його, гостя заснула й спала, не прокидаючись, до ранку – господиня сказала, що

робота починається з третього уроку, тож прокинулася в давно забутому радісному шкільному настрої і до сніданку вийшла свіжа й усміхнена, не змушуючи припрошувати себе двічі.

На столі вже стояла величезна таця, на якій лежало... боячись повірити собі, запитально переводить погляд на вчительку, а та ствердно, як на контрольному диктанті, киває головою:

– Так, це я вирішила вас пригостити – чоловік мій встає рано, обідував його ще о шостій, я й поставила його в піч під загіттку – так у нас святкову печеню роблять, ось і я засушила в печі ягнятко.

Кореспондентка щось пробелькотіла про те, що у них в селі ягнят не тримали, вона не їсть м'яса і вип'є чаю. Вчителька делікатно промовчала, нічим не виявивши, що образилася.

Школа була чистою, світлою, учні веселі, відповідали з готовністю, урок пролетів швидко, а вчителька встигла зробити дуже багато.

Чоловік учительки відвіз її на аеродром, і вже надвечір вона була вдома.

Радіонарис про заслужену вчительку вийшов якимось казенним.

Ну чому, чому на неї так впливають людські вчинки й слова, яким самі ці люди надають зовсім іншого значення, чим її сприйняття? І чому так нав'язливо згадується оте біленьке – засушене – ягнятко? І чому їй довіку найменовано бути людиною деталі та підтекстів?..

У суботньому автобусі, коли вона, привітавшись, звично вместилися біля вікна – дорога додому їй ніколи не набридала, – хтось торкнув її за плече, і вона, обернувшись, упізнала Гаїну, хоч і не бачила її добрий десяток літ, а в школі вони вчилися в різних класах і ніколи не спілкувалися.

– Привіт! Так ось кого мені ставлять тітки за приклад, – щосуботи додому їздите, батькам допомагаєте; ну й, звісно ж, чую вас по радіо, щоранку збираючись на роботу.

Розговорилися, і, не витримавши напору попутниці й пам'ятаючи її тіток, що жили на Красному, поруч із її дідом та бабою, написала на листочку з блокнота свою домашню адресу й робочий телефон. Гаїна з візитом не забарилася. Ще й принесла з собою сотню фотографій – виявляється, вона співпрацює з художниками, заялася створити фотоальбом провінційного авангарду, який має принести їй гроші та визнання.

Гаїнина фотопродукція мала свій почерк, хоча фотовідбитки не знали напівтонів, бо сповідували лише два кольори: чорний та білий.

Жодному з художників не вдалося проскочити крізь її об'єктив самим собою. Розглядаючи світлини, журналістка подумала, що Гаїна фотографує затято, наче розстрілюючи. Ось хто позбавлений сумнівів чи комплексів, видимих світові.

– А ти? Щось пишеш?

– Я читаю, Гаїно, – віджартовується і повільно переводить очі на її обличчя, в якому досконало переплетені врода й потворство: біла шкіра і широкі вилиці, нервові вуста і трохи заважке чоло й очі – сизі змійки – глибоко сховані, пульсуючі, якісь ртутні зиніці, що аж міняються від прихованої думки, яка нуртує під рівним проділом у рудому волоссі. Врешті, думка вибирається в слова, досить безпардонні:

– Ти що, стара діва? Щось у твоєму гніздечку не спостерігається чоловічої присутності...

– Вивітрилась... А чому тебе це цікавить?

– Ти й не підозрюєш, що у нас є спільні знайомі, – до речі, ми колись в одній компанії зустрічалися, а ти на мене й очей не звела. Я тоді вирішила, що ти загордилася, до нас, топтаників, не признаєшся, хоч і землячка...

Турівна почала виправдовуватись, але Гаїна вже опанувала свою лють, що накочувалася некерованою хвилею, і почала уважно розглядати книжкові полиці, ніби шукаючи якоїсь книжки.

– Слухай, а в тебе нема чогось такого? Що в бібліотеки не беруть і в книгарні не купиш? Ти ж з Наталюками дружила, а в них, кажуть, така література водилася. Цікаво було б почитати...

Землячка промовчала, і Гаїна, склавши свої фотографії, почала збиратися додому:

– У гості не запрошую – не ті умови.

– У Любимівці зустрінемося...

– Я туди не їжджу. Не моя там проща... Зустрінемося в якійсь майстерні – світ тісний, я тепер у художників часто буваю, так що – па-па, до зустрічі.

Провівши гостю, господиня з сумнівом подумала, що чи то здалося, чи й справді Гаїна на неї подивилася з ненавистю, хоча й усміхалася, навіть поцілунок повітряний послала.

Гаїна майже бігла проспектом під білими акаціями, не звертаючи ніякої уваги на білі грона цвіту й не чуючи запаху, її аж тіпало від зненависті до тої, кого не любила змалку: батько, мати, нова хата, дід і баба з гостинцями, і всі: донечко, онучко... Ціп-ціп, тю-тю-тю, ой яка дівчина, ой яка учениця! Все їй, а за що? Чим вона краща, хіба не з

тої самої глини зліплена? Університет, радіо, «нашаТурівна», – чула, як тітки, старі колгоспні каліки, все її нахваляють, передачі слухаючи. Хай би попробувала Гаїниного хліба, хай би пожила її, Гаїниним життям!

Відвіників'яза до шофера, від шофера – ще до когось...

Хтось кинув, когось сама спокусила і кинула, а далі – банально й нудно, як у Горького. Всі її університети – гуртожитське ліжко, рипучий диван у приятельки, що лишає ключі на кілька годин, художницькі майстерні, темний закуток міського парку, поїздки за місто – «на пленер». І з кожного ліжбища винесла якесь словечко, якесь знання, посвяченість у мерзоти життя, що і є її досвідом... Борчик – гнида, попив із неї крові. А дівчина вона таки роботяща, з ідеєю успіху, з заповідливістю – здобути, вигризти свій льос, вибити «місце під сонцем», вимочувати його, як комунальну кухню, де вона – володарка великого ополоника – хвацько розливає юшку по мисках: тому дам, а цьому – не дам...

Її коханці – а хіба їх можна назвати коханцями? – поводитися з нею дуже... конкретно. Легко завойовували і легко кидали, наче несвіжу сорочку в прання. Вражене самолюбство провокувало на несусвітні дурощі, й Гаїна закочувала хлопам такі скандали, що ті обходили її десятою дорогою. Навіть художники, чії роботи вона старанно перефотографувала, а знімки настирно розсилала по всіх журналах і газетах – не минаючи жодної районки, – й ті ставилися до неї відсторонено, мазуни нещасні!

У її восьмиметровій, із вічно холодною водою і вигородкою для унітаза квартирці в старому дворіку часто підночували, – як вона їх сама називала, «командос» – ті, кого служба заганяла через відрядження в тій чи іншій справі у цю діру. Запах валіз, дешевих чоловічих одекolonів і запарених шкарпеток поволі став запахом її домівки, а може, і її власним запахом. Вирядивши чергового «командос», вона кілька днів ходила, мов очманіла, а потім, влаштувавши протяг у кімнаті, прибравши і переправши, кидалася в роботу, наче в схиму: охоче вирушала в найближчі колгоспи чи на місцеву панчішну фабрику, аби, обов'язково узгодивши в парткомі, нафотографувати колгоспниць та робітниць. Ті перелякано дивилися в об'єктив, їхні прості обличчя спочатку дерев'яніли, – але вона таки вміла розговорити їх, і жінки оживали, сміялися від її жартів, самі щось розповідали цій бідовій і розбитій рудокосій прояві. Тоді Гаїна непомітно зводила свій фотоапарат, її око зазірало в крихітне віконечко і бачило те, що хотіло бачити – вроду чи потворність, розум чи тупість. Ось тут уже вибирала вона сама! Ніхто не

міг їй завадити хоч на мить, а вивищитися над цими людьми, маленькими сірими бджілками, що шукають свої меди на гірчичних полях... Останнім часом вона розжилася на «спалах», їй подобалося вибілювати їхні присмалені сонцем і втомою лица, подобалися чорні й білі тіні, що створювали загадкове тло навколо зрозумілих і простих, як їхні імена, лиць... Ощадлива, як кожна селючка, Гаїна складала копійку до копійки, мріючи купити «Nikon», заробити грошей, вирватися зі своєї нори, з кола, у якому оберталася: ні друзів, ні прихильників, лише профспілка і комсомольські жеребчики, яким треба вклонитися, аби вирвати чергове замовлення. Ось вам галерея передовиків! Ось ваші активісти! А ось мої карбованці, мій гонорар, і забирайтеся всі до дідька!

Іноді доля підкидала під її віконце на першому поверсі справжні дарунки – ті кілька днів, коли випадало знімати якісь творчі молодіжні семінари. Композитори, співаки, художники, поети – спочатку благоговіла перед ними, ловила в кадр артистичну руку чи тонкий профіль, наїв і неповкореність, розпач і натхнення своїх ровесників. Ловила, доки не зрозуміла – вона для них ніколи не буде своєю. Її нарваність викликала тихий, але чітко означений опір – наче крейдяне коло Хоми Брута, через яке їй не переступити. І хоч майже всі вони були селянками, хоч половина з них, так само, як і вона, – поволі, підпираючись клунками з салом та картоплею, здобувалися на освіту, власну копійку, хоч їхній молодий побут теж означався гуртожитками чи комуналками, все ж вони були іншими. Тримають себе за інших, голота нещасна! Вільнодумують. Усе шукають контекстів, підтекстів, надтекстів. Кодового національного звучання. Говорять про відчуття вини перед власним закріпаченим колгоспами народом. Словоблуди!

...Десь півтора року тому, коли знімала фестиваль фольклорних колективів, «відстрілявши» кілька плівок, вона з огидою розглядала котлети в тісті, смажений хек і плавлені сирки у тамтешньому буфеті, міркуючи, чи купити щось на вечерю, чи задовольнитися чаєм та сливовим повидлом від тітки Віри, зауважила, що її розглядають. Русявий, невиразної зовнішності молодик, споглядав її так само, як вона котлету. Подумки побажавши йому солі й печини межі очі, Гаїна швидко пішла з буфету, намагаючись пригадати, за яких обставин могла бачити того шелихвоста і звідки він її знає. А що він її знав, сумніву не було – дивився русявий *ну дуже вже конкретно*, без тіні симпатії.

– Зачекайте!

Спилилась, як уколана. Озираючись.

– Рушаймо, не зупиняйтеся. Повертайте відразу до скверика.

– Жінкою своєю будете повертати, нахабо!

– Гаїно Трохимівно! Я – лейтенант КДБ Васадзе. Нам треба поговорити.

Бруківка під ногами стала якоюсь горбатою – кожен камінь за ноги чіплявся.

– Ось там, на лавці. Сядемо та й поговоримо, – чи то запропонував, чи наказав лейтенант.

Вона лише головою кивнула – вирішувала, чи має право запитати у нього посвідчення. Ледь присіла – Васадзе на мить відкрив свого портфеля, дістав книжечку – таки має корочки «контори глибокого буріння»... Простягла руку, а він уже клацнув замком, ховаючи посвідчення.

– Та ви не бійтеся, Гаїно Трохимівно! Я безрогий.

– ... (а бодай би тобі їх чотири пари!..) А чого мені боятися? Я в дисиденти не лізу, мене все влаштовує... Фотокор молодіжної газети. Співпрацюю з профспілкою, з комсомолом...

– У них ви заробляєте гроші. А співпрацювати будете з нами! Ми оце проаналізували й побачили, що наші художники, особливо молоді, зовсім без нагляду. Сидять собі по майстернях, малюють щось, щось говорять. Там же збираються актори, поети, інша гнила інтелігенція. Словом, нам потрібна допомога, Гаїно. Треба послухати, що вони говорять, проаналізувати. Головне розкажете мені. Зрозуміло?

– Зрозуміла. Але... я вам не Мата Харі якась!

– Це точно! У вас все ще попереду. Скажімо, тут не Москва, з якої повій висилали в чисте поле, але ми не дозволимо, щоб фотограф, яка друкується у місцевій пресі, вела аморальний спосіб життя...

Вже за кілька хвилин, дочекавшись знаку від лейтенанта Васадзе, що знову порпався у своєму портфелі – певно, включив диктофон, – Гаїна, затинаючись, почала свою оповідь. Пригадала, як нещодавно збирались у Сашка Федосюка на сорокаріччя, і той читав листа від Мироненка з Парижа. Вчився разом із ним у місцевому художньому училищі, разом виставлялися в Ленінграді на виставках абстракціоністів, а тепер, бач, Влодко вже в Парижі, богема!

– Уявляєте, – розпалилася Гаїна, – живе там і біди не знає! Захотів курку – прямуй в будь-який магазин і бери, – хоч тушкою, хоч по шматочку. Це не в нас – вистоювати дві години за «синім птахом» 3-ї категорії! Ой, вибачте, це я переказую те, що Федосюкова жінка патякала, коли ми на кухню вийшли кави випити...

Васадзе милостиво кивнув, – продовжуй, тобі тепер можна! – і Гаїна раптом відчула себе сильною і небезпечною: ну я вам покажу, я порозказую про ваші дисидентські перегони, гордовиті нікчемі!

– Особливо слід вам звернути увагу на Турівну, всі її знають, на радіо часто виступає. Як заведе про сільський рід, про українські традиції – аж вуха в'януть. А голос, голос – як у сіамської кицьки!.. І на кухні все про те ж нявкала: «...Сашко, ти – символ покоління... Колись наша мертва епоха ще попливе! І висипляться мачинки літ на білі сорочки пам'яті, і загорлає червонястий вогняний півень з полотен Федосюка, і народ збагне масштаби історичного часу, співвідносячи шість десятиків із тисячоліттями!..» – землячку Гаїна ненавиділа – майже інтуїтивно, як антипода, – тому перекривляла її дуже талановито. Васадзе аж очі витріщив: ну дає, стерво! Щойно жижки трусилися, голівка рудопатла то на одне плече падала, то на друге, як у придушеної курки, а тепер чеше як по писаному!

– Добре, Гаїно Трохимівно, дуже добре. Аці, зі Львова, що говорили?

– Ет, що говорили! «Тільки у Львові, тільки у нас...» Один читав вірша «Мені сниться Коліївщина, коли сплять східняки дешеві...» Мисьо похвалявся «Мальвами», тобто, знайомством із автором роману. Словом, сучільна бандерівщина!

Лейтенант Васадзе аж засовався: удача чи блефує ця хвойда? Доводилося йому знімати польову інформацію, лякаючи інтелігентиків витверезником чи компроматом від сьомого коліна, але що то була за інформація? «Ну, був... Не знаю. Я такого не чув! Я вам не стукач!» Васадзе часом дратувався через своїх підопічних, а часом відчував до них повагу – особливо до тих, що спокійно, гідно вели з ним розмову. Та сама Турівна, яку викликали на співбесіду, ясним своїм голосом проспівала:

– У вас своя робота, у мене – своя. Хто на що вчився... Шкода часу. Дарма говорити...

А ця – ніяких питань, сама все згадує, сама розповідає, ще й оцінки дає.

Васадзе клацнув замком портфелика, кивнув Гаїні:

– Думаю, сьогодні досить. Ви вдома ще подумайте, згадайте. І напишіть те, що забули сказати. А щоб нічого не стримувало, підпишіть свій твір псевдонімом. Скажімо – Галина. Згода?

– Називайте хоч горщиком, аби лише не в піч! А згадувати особливо й нічого. Пили вино. Співали... Ще був там один шмаркач, вписвся. Бурмотів, що у його діда, на псевдо Іван Побиван, добра школа – сидів із якимось сліпим в одній камері... Як прізвище сліпого – не знаю.

– Сліпий – це і є прізвище. Значить, романтизують бандерівське минуле юні поети? Цікаво, цікаво... Втім, із поетами без вас розберуться. Ось якби ви зблизилися з Турівною...

– Далася вам Турівна! Теж мені... Чекайте, про неї художник Дяк сказав, що вона ця... українофілка!

Васадзе сердито крутнув головою, і Гаїна змовкла. Лейтенант сказав, щоб вона налагодила знайомство зі своєю землячкою і подивилася, з ким вона спілкується. І записала. Гаїна, чи то пак Галина, хотіла сказати, що Турівна навряд чи спілкуватиметься з нею, але передумала. Час покаже, чиє буде зверху...

– Ви посидьте ще, а я піду, – наказав лейтенант.

Гаїна й попрощатися не встигла, як його сіра спина зникла за бузковим кущем у коричневих рогачиках відцвілих грон. На якусь мить їй здалося, що втрапила на один із фільмів часів свого підліткового дивування: задрімала, сидячи в сільбуді, скинулась, коли дія перескочила далеко вперед і треба напружитися, силкуючись зрозуміти, хто в цій стрічці про шпигунів свій, а хто чужий. Наразі мала ідентифікувати себе...

Гаїна давно вже кинула цю марудну справу – оцінювати власні слова і вчинки. Щоб вижити – треба крутитися. Хочеш ковбаски – жени на м'ясокомбінат, знімай репортаж, – і начальник цеху покладе тобі в сумку загорнутий у газету батон ковбаси. Хочеш друкуватися – хвали гнилозубого відповідального секретаря міської газети, вдаючи, що тобі приємно, коли той нікчема зазирає у широкий викот літньої суженки.

Хочеш, щоб на тебе зважали – будь напористою, влізливою, не помічай гидливих поглядів кислооких ненз, якими вони тебе наділяють, спостерігаючи, як ти спокушаєш чергового кандидата в женихи... Добре тим нензам, тим старим дівкам, обцілованим мамцями-бабцями! А тут тільки й роду, що дві старі колгоспні каліки, котрі колінкують зранку до смерку на буряках! Чи не з десяти літ тітка Віра їй торочила: вийдеш заміж, заживеш за чоловіком, як за кам'яницею... Скільки разів їй уже здавалося, що ось вона, та кам'яна стіна, яку вона обів'є плуццем.

Радше головою проб'єш ту стіну, ніж діждешся. Ждала-ждала, та й жда-ники поїла! Чортові художники навіть забавку від нудьги придумали: віддавати Гаїну заміж. Накуплять кислятини розливу місцевого винза-воду, накрають канапок із кабачковою ікрою – і справляють їй весілля, буцімто віддаючи за чергового бахура! Їй і самій сподобалася та заба-ва, у якій, бодай на розгульну годину, сиділа на чільному місці, дотепно й дошкульно відбиваючи масні жарти. Якщо хочете – вона таки коро-лева оцих місцевих геніїв, розпаскуджених власним самолюбством та творчою нездалістю. Авангардисти щурячих підвалів, мазюкали трипа-лих потвор – що знають вони про неї, аби ось так вивищуватися, ви-вертаючи своє гниленьке нутро?!

Жартуючи, а насправді аж киплячи від люті, давала їм такі харак-теристики, що ті тверезіли від почутого, але глибоко ховали образу, бо не вважали за потрібне сприймати її як рівню.

– Мав я тебе в носі, Гаїно, з твоїми закидонами! – мимрив Ромко Дяк, коли під регіт компанії, закативши очі під лоба, вона зображала його портрети передовиків соцзмагання.

О, тепер тобі закрутить у носі, Ромцю, довго будеш чхати, коли я розповім лейтенантикові про твої вибрики. Намалював, дурило, го-лого Брежнева, груди якого ссуть негр та в'єтнамець, а робітник із молотом та селянка з серпом підступають до причинного місця... Ич який інакомислячий! Волочився з нею півроку, а коли натякнула, що пора б уже щось вирішувати, бовкнув:

– Курва не може бути моєю дружиною...

Заліпила йому поличника, вилаяла матірно, а воно, бидляка, сміється:

– Я ж казав, Гайко, що ти – курва, а ти не віриш...

На кутні, Ромчику, на кутні реготатимеш перед лейтенантом, коли він клацне своїм портфельчиком у тебе під носом... Уявивши роздав-леного, спітнілого Дяка, Гаїна полізла в сумку, відкопала там дзер-кальце, огризок чорного олівця і рішуче взялася підмальовувати чер-вонясту плямку між бровами. А якщо хтось зауважив її нове знайомс-тво?! Ет, скажу – претендент на руку і серце.

Ось так, і по-всьому. А що? Аби стати дружиною генерала, треба вийти заміж за лейтенанта. А якщо й справді... Певно, й пайок у нього добрий, і квартиру без черги дадуть...

...Сама незчулася, як втяглася в небезпечну, але збіса цікаву гру з лейтенантом. Відчувала себе розвідницею: слухала й підтакувала, палко обурювалася й засуджувала, доповідаючи Васадзе. Відрядила всіх «командос» до місцевого задрипаного готелю, припинила забави

у майстернях і – ти благословенне, чудо перевтілень! – зіскочила з язиків місцевих пліткаррок. А потім не полінувалася змотатись у Любимівку, де примусила тіток та сусідок перетрусити скрині, нафотографувала рушників та сорочок, чудом вцілілих у голодівки.

Тітка Віра, зітхаючи, віддала їй бабину весільну сорочку, гаптовану шовком та мережану нитка по нитці. Довго продумувала, як і що говорити, вирушаючи до Турівної. Говорити багато не довелося. Коли та побачила Гаїнині фотографії – куди й поділися її відчуженість та холодність.

– Гаїно, це ж чудо! Ви самі не уявляєте, які багатства привезли! Це ж наша закодована пам'ять, обереги, що промовляють до нас...

Гаїна, слухняно схиливши голівку, терпляче перемовчала оте «ви», слухала та тільки губи облизувала. Ця погана звичка в неї з'явилася років п'ять тому, – коли чогось особливо хотіла, на губах з'являлася смага, і вона зганяла її язиком. Мова радіожурналістки їй завжди здавалася занадто патетичною, але ця стара дівка інакше й не говорила. Зовнішність Турівної нагадувала портрети українських панянок вісімнадцятого сторіччя: рівний проділ у лискучому волоссі, туго сплетена відрощена коса, тоненькі вуста. Коли б не рівні довгі брови та не великі карі, аж вишневі очі, – говорити немає про що. Але ці знання, цей лагідний голос, що ніжно виспівував слова, робив Турівну в будь-якому товаристві примітною. Тож список її знайомих зайняв цілий аркуш, вирваний зі спеціально купленого шкільного зошита в клітинку.

Гаїні здалося, що лейтенант Васадзе перемінився у своєму ставленні до неї – зм'як, подобришав, навіть поманив її обіцянкою – разом поїхати на пляж відпочити. На річку вони так і не вибралися – ні влітку, ні восени, – але в лютому, коли місто тонуло в дощах, і здавалося, що весь його столітній бруд пливе тротуарами, лейтенант несподівано прийшов до неї додому. Гаїна навмисне зодягла літню коротку й тонку сукенку, що особливо пасувала до її рудих кіс, відкриваючи принади, якими вона по праву пишалася: білі руки й плечі, круглу шийку, гладеньку шовкову шкіру. Вишнева сільська наливка, жарка кімната та холостяцьке життя швидко довершили справу: ніби вже зібравшись іти, лейтенант раптом вимкнув світло й обхопив її обіруч. Гаїні здалося, що на підлогу впала не лише сукенка, але й біле її тіло, яке Васадзе терзав так, як, либонь, терзали гестапівці партизан, але з більшою винахідливістю. Кусався, дряпався, стискав її, наче хотів роздавити. Досвідчена Гаїна зрозуміла, що у лейтенанта великі проблеми з тим, що люди називають «кохатися». Їй нестерпно хотілося виштовхати його, як є, голяком, на розвезькане багно, під дощ і вітер, але думка про себе

як про майбутню генеральшу, наддала їй терплячості. Коли все сталося, чекіст, захлинаючись, заплакав, а потім знову взявся гризти її плечі й шию. На світанку втік, клацнувши своїм портфелем. Увімкнувши світло, Гаїна довго розглядала своє покусане тіло, але – дивно! – почувалася гордою, як солдат, що ціною бойових ран здобув вороже знамено. Лейтенант пробирався до неї щоночі, негайно вимикав світло, – і хто знає, може й стала б Гаїна колись генеральшою, бо той млів і танув у її терплячих руках, навіть кусатися перестав, коли б не доблесні і не підкупні його друзяки, які вистежили і донесли начальству про пригоди бравого служачки плаща і кинжала. Лейтенанта Васадзе відправили у далекий бездорожній район наглядати за місцевими вчителями та переселенцями зі Станіславщини, порекомендувавши створити зразкову радянську сім'ю, а до Гаїни, як до цінного інформатора, прикріпили відставного майора Шутика, який одразу ж, показуючи їй на свого іменного годинника, де на циферблаті горіло «Командирские», попередив: «Этот идет правильно. А там – всегда... полшестого. Нет вопросов?»

Гаїна змовчала, а питання виникли пізніше, коли молодик на небі з'явився, а Гаїниного звільнення не сталося. Шукати Васадзе через Шутика чи «контору»? Вона давно вже не була наївною і розуміла: жодна жива душа не повинна скористатися її таємницею. Про народження дитини й мови не могло бути. Але й думка про те, що їй доведеться вкотре терпіти біль і муку, а навчений нею лейтенант десь уже топче стежечку до якоїсь чергової інформаторки, доводила її до сказу. Це луб'яне сім'я як вчепилося, так має й відчепитися, само!

Але дива не сталося. Через рік любимівські близнючки чукали гарненького хлопчика.

– Ти глянь яке бойове! – дивувалася кума Басаврючка. – А чого ж тато не їде?

– Ніколи служивому, – відповідали щасливі бабусі.

...Я заборонила собі брати на руки чужих малят, задивлятися на голубі та рожеві візочки з мереживами, встрявати в розмови про батьківські клопоти співробітників, але ж вони, діти, про це не знають... Мені почало здаватись, що всі хлопчики й дівчатка, які їхали разом зі мною в метро, автобусах, трамваях, сидячи на колінах у своїх мам, обов'язково помічали мене і довго, наче аж завмираючи, дивилися в мої очі.

Потім дитя – кожне з них! – неначе прокидалося, і пригорталося до матері чи бабусі – хто пустуючи, хто зосереджено, наче аж із викликом «Ні, я не твій!» – але завжди одним і тим самим рухом, вгадуючи

тім'ячком рідну руку чи плече... Знайшовши ту теплу опору, діти засвічувалися спокоем і забували про мене. Чому ж я пам'ятаю сотні дитячих облич?

Тоді я заборонила собі думати про дітей, а вони почали мені снитися. Я чула уві сні їхній доторк, ловила губами маленькі солодкі пальчики. Дмухала в тоненьке волоссячко над родимчиком, і все намагалася почути їхній запах, але уві сні це неможливо, як неможливо зімітувати перший порух дитини і биття її серця під власним серцем...

...На дашку четвертого поверху, що з'єднував старий і новий корпуси столичної лікарні, замурзані робітники вправно розливали гарячу смолу. Піркуватий чадний димок залітав у відхилену віконну раму п'ятої палати, і жінці здавалося, що то курить аж із самого пекла, паморочачи і так невірноважені думки сум'яттям і страхом. Липневе сонце немилосердно пражило чоловічі лица – похмурі й завзяті, в їхніх різких голосах вчувалася брутальність; час від часу хтось із них – ненароком чи мимоволі – кидав погляд у відчинене вікно й відводив очі, байдуже й без інтересу. Вицвілі обличчя сімох вагітних із палати патологій навряд чи могли б привабити когось із чоловіків: забагато туску й тривоги, запитальної надії й сподівання на допомогу випромінювали вони, припорошені коричневими веснянками, рудими «орлами» й сірими плямами, схожими на пелюстки якоїсь квітки. Поглядаючи на вікно, з якого пахло порохом, бітумом і чоловічим гарячим потом, ніхто з жінок не наважувався підійти до нього і причинити раму, – лікарняні сорочки з глибокими розпоріхами на грудях, розбухлі тіла й набряклі ноги були старанно прикриті простирадлами від стороннього ока. Навіть одна від одної вони хотіли б сховатися за бильцями розхитаних скрипучих ліжок, відгородитися книжкою чи журналом, врешті – склепленими повіками, що вижмурували тривожні короткі сні...

Обережно визирає з-за краєчка книжки і крадькома обводить поглядом жінок, що, як і вона, ось-ось мають

народити: кожна з них прислухається до себе, чекаючи своєї години і дня, які чомусь складаються в тиждень. Насправді спить лише Валя, легковажно випроставши з-під простирадла стрункі ніжки балерини. Під лівим підколінням синіє жилик, яйцеподібне черевце, заважке для вісімнадцятирічного тіла, наче притулилося збоку, і Валя, що високо вклала на вицвілій подушці свою гладеньку голівку, схожа на серпневу попелясто-сизу маківку, на тонькому стеблі якої вмовстився товстий жук. Розпухлі губи напіввідкрилися і щось шепочуть – навіть у сні продовжує свій нескінченний монолог ця жінка-дитина. Прокинеться – знову защебече, підхопиться, нервово закружляє палатою, припадатиме до вікна, під яким щонайменше тричі на день з'являється її чоловік, і гукатиме йому з четвертого поверху:

– Я люблю вас! О, як я вас люблю! Ви – прекрасний, як цей світ!
Прекрасна краса!

Оця Валина кумедна й трагічна водночас екзальтованість, постійні приспівування і пританцювання, за якими ховається великоокий дитячий переляк, неймовірно дратують Марину, тридцятирічну лісничиху, котра вже втретє вагітна, але двічі втрачала дітей – плід завмирав за два тижні до визначеної лікарями дати народження. Її сини приходили в світ такими гарніюсінкими, такими досконалими, але – з заплющеними очима і міцно стуленими, захололими ще в лоні ротиками... Марина, що вміла стріляти з рушниць, їздити верхи на впертих гірських конях, загнати за прапорці найхитрішу вовчицю й оббілювати дику козу, колись пообіцяла чоловікові народити щонайменше п'ятьох «лісових братів», нині живе єдиною надією, що носить дівчинку, бо жіноча стать здатна перебороти те рідкісне генетичне захворювання, що вмертвляє її дітей. Марині хочеться тиші – глибокої, хащової – тільки так вона може почути кожен порух, кожне зітхання своєї донечки, яку називає Живицею... Щойно Марина всміхнулася, провела рукою по своєму спортивному й міцному тілу – дай Боже, хай живе Живиця!

Бібліотекарка Лариса в'яже й в'яже свого безкінечного вовняного шарфа, що, наче зелений удав, витісняє її з ліжка, вимощується колами на її ногах, маскуючи від чужих очей важенький, але дуже акуратний животик. Ларисі дозволено виходити в коридор, спускатись на ліфті на перший поверх – у неї блат зі старшою медсестрою, котра влаштовує їй побачення з чоловіком – непримітним очкариком, конструктором якогось тихого заводика. Взявшись за руки, вони про щось шепочуться, – обоє гостроносі, обоє в окулярах – наче пара зеленуватих хвилястих папужок-нерозлучників. Лариса, як і вона,

«стара першородка». Ці, якісь занадто біологічно безжальні слова, буденні й звичні в лікарських вустах, примушують Ларису здригатись і втягувати живіт, особливо після того, як холодна тонкогуба професорка кинула фразу, що «ім, бездітним, Чорнобиль допоміг». Чорнобиль – у сенсі аварія на атомній станції – є причиною з'яви в п'ятій палаті й предмету особливого зацікавлення аспірантів кафедри патологій – двох вагітних боярчанок із зони ризику. Ніна й Світлана того інтересу не беруть до голови: від їхнього кутка віє спокоєм, ось і тепер звідти лунає тихе жеботіння й радісні смішки. Кумасі (вже називають одна одну кумою), вкотре розповідають про свої весілля й активно щось жують, – чи не суворо заборонені житні пряники! – нагадуючи двох гладеньких качечок, що безтурботно шемретяють на сонячній плесі порослого ряскою ставу. «Ось це – справжні вагітні: молоді, лагідні, безтурботні», – задоволено бере їх за приклад, а споглядання їхнього рослинного життя дивним чином умироутворює її, стишує тривогу, готову щомиті пролитися слізьми. Вона дедалі частіше майже наяв бачила дитя, сховане у м'який виливок її тіла, – мала бавиться, посміхається, засинає... Подумки побажавши гарних снів донечці, майбутня мати й собі намагалася заснути, але натомість прийшло відчуття власної тонкокорості, діткливості. Здається, весь її досвід зіз, як шкаралуца, всі набутки самодостатності виявилися манюю: плакала тихо, не хлипаючи, слъози самовільно переливалися через очі, затікали у вуха, змочували волосся. Подушка мокріла – тоді вона підкладала під голову рушника, непомітно промокаючи обличчя, вище підносила руки з широко розкритою газетою і уваяляла зливу в саду біля батьківської хати. Дощівка біжить листям, і воно оновлюється, зеленіє, тремтить під краплями... Згадувала весняний капіж – світ від нього стає пахучим, ясним. Викликала зі спогадів гірську річку з віялом бризок, у яким грає веселка. Її слъози – дощ, капіж, водяне віяло потоку, несподівана примха організму, його самоочищення перед найголовнішою своєю роботою. Можливо, так розм'якшується лялечка перед тим, як із неї випурхне метелик. Жінка відчувала, що її душа стрімко втрачає все, що так старанно й довго насовувалося на неї, набуваючи зовсім іншого знання. Все минуще, чим вона тішилася, наче скельцями в калейдоскопі, розвіювалося безуспішним пошуком впевненості у власній здатності бути здоровою матір'ю. Народити дитину, яку так довго чекала, звершити передбачений природою чин. Страх, сумніви, навіть лікарські застереження мали покинути її, спливати слізьми, розвіятися снами. Білий спокій лялечки, кризь яку вже дивляться очі метелика. Власне, що є життя? Властивість бачити.

Небуття, розділене з небуттям очима, які вбирають світ. Недаремно ж найвиразніші погляди – дитячі й старечі. Як її вражала здатність дітей і старих визначати, що вона – бездітна! Маля якось запитало її: «А де твої діти?» І так само безгрішно дивлячись ув очі, звернулася до неї стара ткаля: «Чому не вродиш собі дитяtko?» Очевидно, погляд тої, хто не народжував, різниться від материнського погляду, – нині її сльози перебарвлюють очі, що так довго були відлучені від власної дитини...

Двадцятисемилітня швачка з фабрики ляльок, глухоніма Інна тихенько торгає її за плече, похитує головою і показує, як рясно течуть сльози. Німа ворушить пальцями, здимає руки догори, робить ними кілька рухів плавця: мовляв, затопиш тут нас усіх, доведеться плавати! У відповідь лише притискає до Інниного чудово круглого животика своє мокре вухо і чує кілька швидких поштовхів. Показує Інні, як енергійно плаває її дитя, каже по складах: «Си-но-чок!», німа радісно киває головою, – мовляв, вгадала! – і вмощується зручніше, закриваючи її від решти однопалатниць. Іннині пальці швидко забігали, з її жестів співрозмовниця зрозуміла, що їй було сказано: «Чого ти рюмсаєш? Пора вставати, глянути в люстерко, розчесати волосся, прибратися, – скоро вечерея, а там, дивись, і до вікна тебе покличуть...»

Слухняно киває головою, і повертається до вікна, – смолярі вже завершили свою роботу, дим розвіявся, а на підвіконні встиглася Валя. Її «прекрасна красота», адресована світові загалом і білявому тридцятилітньому товстуну зокрема, уже гуляє над чорним лискучим наддашшям. Виявляється, що Валин статечний чоловік ніколи не ходив на балетні вистави, а познайомився з Валею в Ленінграді, в Ермітажі... І привіз Валею, балерину і флейтистку, до Києва, наче рідкісний сувенір, бо Валя сама вскочила у його валізу, – надто страшно, несподівано і... екзотично котилося світом минулої весни оте «Чорнобиль»... Онука блокадниці, дівчинка-дитя з нестійкою психікою підлітка хотіла чогось гострого і героїчного. Так вона опинилася в Києві. Стосунки швидко переросли в тиху війну зі свекрухою, ошелешеною рвійністю і молодістю невістки-дитини. Чоловік – то як розвідник, то наче перебіжчик – метався між ними двома... Валя була переконана, що все залагодиться, грала свекрусі на флейті й навіть танцювала «Танець маленького ельфа», але вагітність забрала в неї будь-який спокій, страх з'їдав маленьке сердечко, під яким дозрівав синочок – за визначенням тої самої професорки «крупноплідна першородка» трималася з останніх сил... І все ж – вона співала й танцювала, метаючись палатою, наче пташка з обсмаленими крильцями, і вокала світові за вікном: «Я люблю вас!

О, як я вас люблю», доки Марина не просила її замовкнути і, всадовивши біля себе, дбайливо годувала...

Валина збудливість, наспівування і вигуки – кожен із них мов рядок зі старовинних романсів – діяв на самопочуття її однопалатниці наче грозова хмара або вихор із чистого неба: серця завмирили, душі впадали в туск. Тільки глухоніма Інна на те ніяк не реагувала – лежала чи сиділа, приклавши руку до свого лона. Лікар сказав, що її дитина буде чути і говорити, адже материнські вади не вроджені, а набуті після тяжкої хвороби в ранньому дитинстві. Синочок, котрий прийде, має стати її зв'язковим зі світом звуків... Втім, кожна з нас сподівається перш за все на мову серця та голос крові. Вони формують родові зв'язки, а не це гамірне довкілля з його постійною агресією. Бо запах гарячої смоли, що рветься у вікна, вдихаємо не лише ми, вагітні, а й наші діти, вже опромінені Чорнобилем...

Біда – навмисно чи навпомацки – обрала зброю, що влучає і в минуле, і в майбутнє. Журналістка добре розуміє, що це значить: не раз у своїх етнологічних дослідженнях безнадійно опускала руки. Найдобірніші національні роди перестали існувати в ХХ столітті, винищені революціями, війнами, голодоморами, репресіями, натомість прийшли у світ «діти голодоморів», «діти війни». А тепер, бач, жінкам судилося народжувати «дітей Чорнобиля»...

Та невже ж наречено українкам народжувати покоління за поколінням уражених утробним страхом смерті?

...У своєму видінні, ніби на старій кінострічці, крізь сльози роздивляється безкінечну колону вагітних; йдуть у ній старезні баби у вічних картатих хустках та поруділих від часу плюшках, човгаючи чунями та глибокими галосами, обвітрені літні жінки у куфайках і кирзаках, молодичі в заводських брезентових куртках, селянки в квітчастих косинках та городянки в капелюшках, і ще, і нема їм числа..., аж ось і вона в своєму чорненькому пальтечку... Так само, як і всі, намагається звести до купи поли на животі, закриваючи свій плід від біди... Що є наше українське материнство – протест чи покора, вивільнення чи рабство?.. Смерть червона, смерть чорна, смерть біла з'єднують над жіночими головами сталеві кіоси, і під тим – вже не небесним, а смертним полотном – йдуть і йдуть українки двадцятого століття, шепочучи своїм ще ненародженим дітям казки власного народу, наче закликаючи про допомогу Котигорошка, Кожум'яку, Семирозума, Вернидуба, Побивана... Хіба мало народжувалося героїв і хіба був інакшим материнський інстинкт у тих, хто їх породив: посадити в затінку, перенести на сухе, затулити від вітру, відвернути від вогню, захистити від зливи?..

І чому так хочеться кожній із жінок прикрити руками своє лоно, затуляючи очі ще ненародженому: «Не дивися туди, синку!», «Не озирайся, доню!», – туди, де лютувала людоморна стихія. А крики новонароджених з'єднуються у столітні волання до Бога: «Господи, дозволь нашим матерям народити нас українськими дітьми!..»

Ні, вона не хоче народжувати «дитину Чернобиля»! «Мою, мою, вимолену в Тебе дитину, чекаю я, Господи!..» – мало не вголос вистогнує, але й стогін, і слова проливаються слізьми, які вона безсила спинити. І не має на ті сльози іншої ради, ніж власні втішання та розраювання, безкінечні монологи власного «я», нечувані й приховувані від світу.

– Ну, чому, чому навіть найжіночніша справа – пологи в Україні набирає соціального забарвлення? Яке мені діло до вашого світу політики, якщо я хочу привести дитя в білий світ?! У ньому мають бути сонце, місяць, зорі, день і ніч, радісні голоси і співи, у ньому не повинно бути місця тонкогубій садистичній усмішці тутешньої консультантки, яка – вона відчула кожною кровинкою! – у відповідь на її українськомовний монолог, що закінчувався оптимістичним «сподіваюся, що у нас з дитиною все буде гаразд!» процідила:

– А я – не уверенна. Позднородящая. Что это вас всех угораздило – рожать после Чернобиля?

– Але ж у мене – ніяких відхилень. Навіщо ви мене... залякуєте?

– Я была на семинаре в Москве. Ученые считают, что даже в Киеве – зона неблагополучного материнства. – Мстиво твердило світило.

– Хочу попросити вас передати мою картку іншому лікарєві.

І, несподівано для себе – зухвало:

– Бажано українцеві. І щоб володів українською мовою.

Професорка взялася плямами, але відповіла спокійно, навіть усміхаючись:

– Хорошо, хотя вам это мало поможет. У вас степень риска – двенадцать баллов из двенадцати. Госпитализуйтесь немедленно.

Так опинилася в палаті патологій, сподіваючись на Бога і навіть втішаючи себе: буде під постійним наглядом лікарів, зможе заздалегідь знайти справжнього професіонала. Життя суспільства, сповненого півправди, недомовок, замовчувань, давно вже привчило її вирізняти з оточення, перш за все, професіоналів: людина, яка любить свій фах і сумлінна в роботі, заслуговує на довіру і не марнує часу на поїдання нервів ближніх своїх. Професіонал – це бог своєї справи, а покладатися можна лише на Бога...

Того ж дня, коли вже потроху призвичаювалася до своїх однопалиць, її покликав черговий лікар.

– Євген Броніславович Трачук, кандидат медичних наук. Маю вивчити вашу історію, поговорити з вами...

– Розкажіть про себе, будь ласка. Чи є у вас діти?

– Я з Житомира. Тридцять років. Одружений. Моя Ірина теж скоро народжуватиме... – Дещо здивовано, але без роздратування відповів Євген, і вона знову заплакала.

– Я... я вас благаю – не лишайте мене! Мені так страшно... Я носила це дитя з такою радістю, і раптом... Що таке «дванадцять балів»? Чому мені – всі дванадцять?! Якщо такий ризик, то хай мене не рятують, але врятують дитину! Вона мусить жити, чуєте, мусить!

– Вірте, що у вас все буде добре. Все залежить від вас. І від Бога. Лікарі лише допомагають... Втім, я прочитав записи у вашій картці. Цілком благополучна картина, стабільна протягом усього терміну вагітності. А бали... Їх іноді завищують. Професорка, яка вас консультувала, якраз контролює постчорнобильську статистику. Мабуть, трішки вас налякала... Заспокойтеся! Ви ж досвідчена людина, знаєте, що так у нас заведено: немає страху – нема діла. Але ж... кажуть, зі страху люди бувають?!

– Зі страху бувають боягузи! Ті, що уникають будь-якої відповідальності!

Таж навіть сільська повитуха запевняє майбутню породіллю, що все буде добре...

– Хоч я й не сільська повитуха, але – ось вам мій телефон, – про всяк випадок, коли я не в лікарні, – телефонуйте, і я приїду – вдень чи вночі, і... – все буде добре!

І, стисненим голосом, додав:

– Мою Ірочку теж залякали, далі нікуди... До речі, ми народжуємо на тиждень пізніше, ніж ви. Але я – напоготові! Ми, кияни, хоч і не в Чорнобильській зоні, але... в зоні.

– Куди ж нам, українцям, без зони? Вона завжди поруч нас... – Вибачте, що... ледь не підтопила цю зону... Сльози, мабуть, не найкраща дезактивація...

– Віра. Тільки віра: в своє материнство, в себе. Словом, ось вам рецепт: віра, надія, любов. – І, засоромившись власної урочистості, додав, посміхаючись: перевірено на собі...

...Ішла довгим коридором, притримуючи руками свій живіт, а заодно й лікарняний халат, на якому бракувало щонайменше трьох

гудзиків. Голова ледь паморочилася, тож їй уже не хотілося мучитися від невміння знайти відповіді на глобальні питання про наявність чи відсутність в українському світі віри, надії, любові, її цікавило інше: якщо нам, вагітним, не дозволяють користуватися домашнім одягом, то навіщо вбирають у такі лахи, які ледь на тілі тримаються?

Мабуть, це така психотерапія. Відволікаюча чи мобілізуюча? Скажу, щоб принесли мені гудзиків, ниток і голку...

– Хвора! До вас прийшли. Спускайтесь ліфтом у приймальне відділення..

Загорнувшись у халат і намагаючись замаскувати під ним розхристану, поплямовану штампами сорочку, вона виходить із ліфта й озирється. Перше, що їй впадає в око – два електронні годинники, прилаштовані один навпроти одного на стінах передпокою. Один уже вибив 13.00, другий ще тримав 12.59, не погоджуючись із візаві. Здавалося, протистояння годинників провело невидиму лінію, ділячи приміщення навпіл. Під годинником із нулями стояла жінка в польському картатому рожевому костюмі, погляд ховався у затемнених окулярах із рожевою пластмасовою оправою «метелик». Там, де мала би бути голова метелика, темніла чи то родимка, чи то замаскована під родимку бородавка. Жінка швидко обмацала очима її постаць, чомусь облизнула губи, складені в грайливо-печальну гримаску, і ступила напередими.

– Фотокореспондент Гаїна Іванишук, до вас, власною персоною. За завданням новоствореного журналу «Усі жінки – сестри». Вітаю вас, пані! Наш редакційний астролог склав гороскоп: дитя буде розумне, пристрасне, емоційне, талановите...

– Дякую. Чим завдячую такій увазі?

– Наше видання – особливе. Ми не сповідуємо міщанських таємниць, і хотіли б, аби наші читачки, автори і герої публікацій були стовідсотково відвертими! Ніякого пуританства, манірності – війна чоловічому сексизму, налагоджування феміністичних зв'язків українок із передовими громадами світу. Ну і, звичайно ж, ми хочемо почати з розповідей про мужніх, цілеспрямованих українок...

– Чому не з себе? Розкажіть про тих, кому спала на думку ця щаслива ідея... вашого інтерв'ю?

– Я хотіла запропонувати вам не інтерв'ю. Тобто, не лише... Головне – зафотографувати весь процес. Ось у вас почалися перейми. Ось – пологи. Ось – дитя в руках щасливої матері... А ось – стрічання дружини й чоловіка, квіти, друзі, батьки... Чоловік прийде вас зустрічати? Чи у від'їзді? Кажуть колеги, що чули його виступ по радіо «Свобода» минулого тижня? Словом, це розмова про щастя!..

Дивно, вона ніколи не називала щастям ту повітряну кулю, яку постійно відчувала навколо свого серця, і яка мала здатність вкриватися дрібним квітом або ж зеленою травою, обростати льодяним кришвом чи скапувати весняним сніготалом... Іноді на ній проступало червоне п'ятипале кленове листя – ніби хтось намагався взяти її серце в руки, і тоді в її грудях оселявся осінній протяг і на неї сходив особливий настрій, який вона називала «вітряно на душі».

Говорити про це було б так само необачно, як впустити якихось важких, волохатих, ікластих звірів на грядку рідкісних білих квітів із ніжними пелюстками, до яких не можна торкатись навіть подихом.

Жінка в рожевому навпроти нетерпляче облизує губи, її короткі пальчики із недбалим, зате яскравим манікюром нетерпляче ворухаться на шкіряній поворозочці, перекинутій через шию, кілька разів наміряються витягти фотоапарат із футляра, але зупиняються, щоб знову бігати шворкою, що зв'язує її з інструментом дізнання: хтось таки стоїть за цією «сестрою», не по своїй волі вона сюди прибігла...

Пауза в їхній розмові затяглася наче петля, – треба вийти з неї першою, он і Гаїна нетерпляче переступає з ноги на ногу, так і не дочекавшись відповіді на свої пропозиції та питання.

– Ви... ви себе погано почуваете? Чому мовчите? І дивитесь – наче не пригадуєте...

– Навпаки, – пригадую і згадую... Васадзе, Шутик – ці імена нічого вам не кажуть? Чи не вони вас прислали, Гаїно?! Експлуатують мій любимівський сентимент і цього разу?

Ртутні очіці враз зупиняються під рожевою оправою і впливаються в землячку з невисповіданою злістю, хоч і дещо розгублено:

– А... а то що за одні? Чому б я їх мала знати, – ви про що?

– Стиль, Гаїно, видає найбільших конспіраторів. Як і злість. Вартісне твориться любов'ю, зненависть – руйнує. Пам'ятайте про це, Гаїно. Успіху вам!

Двері ліфта надійно захистили її від постаті, що аж дзвеніла роздратуванням і... розгубленістю. Втім, її це вже не обходило – незборимо хотілося запасти в сон, як у білу ватяність туману, загорнутися в нього і забутись, аж доки кожна клітина її тіла не пробудиться і не засурмить про початок нового дня.

Щасливо всміхаючись, додивлялася свій сон: до неї бігло дитя і простягало цілу зв'язку ключів; не хотіла розплющувати очей, не спов-

нівшись ущерть радістю, – звістувалося їй стрічання довгождане. Інтуїтивно повертає голову до вікна і ловить поглядом сонце. Подумки запрошує світло в кожну клітину свого тіла, сповненого передчуттям: дитя народиться сьогодні.

Тихенько озирається, аби не потривожити нікого навіть поглядом, і несподівано легко зводиться на ноги. Сонна чергова медсестра перестріла її питанням: «Вам погано?».

– Мені добре! – всміхається і прослизає в душ. Вода стікає з маківки до п'ят, змиваючи кожен погляд і кожне слово, що коли-небудь тривожили сумнівами її єство. Білий рушник легенько вбирає краплі, і жінці раптом здається, що її тіло почало світитися: це стане сьогодні! Вертається в палату – свіжа, усміхнена, з блискучим волоссям, обережно причинає двері і... ніхто не спить! Усі дивляться на неї: хто запитально, хто сполохано, і на її вітання відповідають хором. Першою не витримує Валя:

«Ви... ви... просіяли!» – і раптом хапається за живіт: «Ой, я, здається, також!»

... Колись, приїхавши разом з п'ятилітньою донькою в Любимівку, повела її на толоку, ненав'язливо, наче казку, розповідаючи про маленькі й великі дива свого дитинства, а сама роззиралася навсебіч, аж доки не побачила шипшиновий кущ, на якому бралися червінцем ягоди, а поруч ледь прозирає з-під землі ріжок білястого, у вічках пробоїн, каменю. Обережно розгорнула колючі гілки, але гніздечка не знайшла – не заснувалося того літа, іншу місцину знайшли собі пташки їхньої старезної толоки. Обійнявшись, мати й донька полягали

у неглибокій лощині, наче у жменьці великого світу, і дівчинка задивлялася в небо: таких великих білих хмар вона ще не бачила...

– Мамо, це твої хмари?

– Ні, це вже твої, доню. У мене був літак. Він летів між хмарами і залишав білий слід, а потім викидав довгі сріблясті стрічки і вони летіли, виблискуючи на сонці, повільно кружляючи, наче чекали, доки я до них добіжу... Я збирала їх, і мені здавалося, що ті витиснені на них знаки – листи мені, але я не вміла їх прочитати...

– Ти не знала абетки?!

– То були не літери, а якісь квадратики, клинці, кружечки. Їх могли прочитати тільки вчені того літачка-лабораторії. Але... Мені здавалося, що там писалося і про мене. Й про тебе. Про тата... Про усіх, кого тепер знаю й люблю, адже то були листи з неба...

...Самотою на батьківському обійсті сонця ранкові й вечірні зустрічаючи, Турівна, сама собі в тому не зізнаючись, намагається повернути час, у якому вона жила в цілковитій гармонії з Любимівкою. Пам'ять послужливо малювала безліч ситуацій із сільського життя: її рідні сповняли ту роботу, яку нині виконувала вона. Спогади легко оберталися знаннями і вмінням, тож Мурлян, що спочатку через межу осудливо стежив за її клопотами, не витримав, прийшов і, прискіпливо оглянувши двір і город, розщедрився на похвалу: «А ти, сусідко,

хазяйка! Он і моя Карпівна так сказала. Надумався я – хай уже зимує, разом жити охотніше»...

І Перетятчиха її навідувала. Ось і вчора зайшла в хату, схвально роздивилася: «А чистота ж яка, і яблука на вікнах – наче у молодій Григорівни в гостях побувала!» Присівши на краєчок стільця і ціпка з рук не випускаючи, почала переповідати новини: «Пшеницю на току перевіряли, на елеватор криворізькими машинами вивозять, та не в П'ятихатки, а десь аж під Одесу. Біля генделіка мужики балакали, що над Базавлуком у степу бачили вовків, ціла зграя, – оце вже дожилися, що й кіз повирізають сіроманці». А ще казала Басаврючка

Суть романтичного (ідеється лише про новочасний роман) полягає не в подіях, а навпаки, чистоту існуванні, в життєво-позитивні персонажі, ввічливих уяв, в існуючому середовищі. Це підтверджується тим, що ми звичайно пам'ятаємо не події та пригоди, яких зазнають герої краєвих романів, а саме цих героїв. Називаючи певну книжку, ми немов називаємо якесь місто, в якому нам довелося колись жити, і враз загадуємо середовище, своєрідні нахилі міста, тамтешню говірку, типовий ритм існування (Хосе ОРТЕГА І-ГАСЕТ «Роман як "провінційне життя"» // «Думки про роман»).

біля церкви, що на Красному теж пожилиця з'явилася – Гаїна. А хати іванищувівські позападалися, рук та рук, щоб їх підняти... «Не було в тої Гаїни щастя зранку – не буде й наостанку», – скрушно завершила свій звіт тітка й заспішила додому, готуватися до зустрічі з Галиними родичами. Їдуть перевідатися, а мо', й заберуть дівчину.

Новини Турівна вислухала, але вони не схвилювали її, думала своєї.

Страх самоти полишив її, хата перестала бути очужилою. Зеренце її духу поволі набиралося сили саме тут, в старих стінах, які хотіла зберегти не лише для пам'яті, – хай би жив тут той дух, яким відзначався її рід. Та відіння материних смертних мук знову й знову примонувалися привидом дому-пустки: наче судилося її батькам двічі пережити мученицьку мить відокремлення душі від тіла... ні, не матеріальне бачила Турівна у сорокарічній хаті, в якій прожила сорок днів по матеріному відході, не сентимент чи містика поривали стояти на своєму і лишатися в Любимівці; її свідомість, оглушена смертями батьків, вже шукала світла в майбутньому, її серце поволі гоїлося – воно має кого любити, але... Розуміючи, що пам'ять – це минуле, не хотіла, аби їхня хата стала недовговічним осідком спогадів, які вештатимуть і дряхлітимуть, і дім в Любимівці – стара пам'ять – розсиплеться разом з покинутими стінами, розкраденими кімнатами і розбитими вікнами...

«Знати – не значить пам'ятати», – сказав хтось із періхівців, але що є наші знання, коли з часом майбутнє стає минулим, і хіба хата як душа роду не є знанням?

Навіть брат звинувачує її, не розуміючи: «чорна діра страждання» може бути вилікувана лише тут, де навіть хатні речі випромінюють стільки теплої лагідної енергії, що починаєш вірити у зворотній хід часу... Брате мій маковий, хіба і кров родова облітає, як уламки пам'яті?

Вона запам'ятала ту ніч з дитинства – її розбудили, ледь повернуло за північ, тепло зодягли, навіть кожухом вгорнули, висадивши на підводу – дід таки взяв її з собою до млина! Коні сонно везли через ніч, через Сорочу Балку й Приют на Миколаївку, щось тихо дзенькало в кінській упряжі... У степу зорі нависли так низько, що видалося: їхня прохолода падає дрібнісінькою вологою на щoki. Дівчинка щільніше вкуталася в кожуха, і не помітила, як задрімала, але від холоду швидко прокинулася, спершу розрізняючи лиш дідову та кінські спини, а потім зрозуміла – розвидняється, бо вона може розгледіти толоку – роса перемішала кольори, одмінивши траву в сизо-блакитно-зелене, стерні видавалися червонястими, а

між камінними валунами беззвучно курів молочний туман, розтікаючись над Базавлуком. Вільгість гостро пройняла дівчинку, вона аж затремтіла під своєю вкривачкою, так само, як нині тремтить жінка, що присіла на гойдалці, віддзеркалюючи очима старанно вимиті шибки батьківської хати. Шкло мінилося від перехлюпів червоного, на заході швидко падало за обрій величезне яблуко-циганка, здавалося, що там, у хаті, розпалюють плиту і для більшої тяги посунули кружки, вивільняючи гарячі стрічки акацієвого вогню, що здіймається мало не до стелі, виграючи на білій стіні...

Справив любимівський люд поминальну трапезу за її матір'ю, часто при тім батька згадуючи. Кожному з поминальників не лише солодощів, а й частку ними надбаного за помин душ і спогади серця вділила, до воріт провела.

Сіла біля старого горіха, пару диких голубів виглядаючи – не верталися з учорашнього вечора.

Аж іде у двір ще одна поминальниця, мовчки стає навпроти: «Пізнаєш мене?»

– Пізнала, Гаїно. Та й радіо любимівське повідомляло про твій приїзд... Сідай, в ногах правди нема.

– Нема! Але й деінде її не шукай, бо лихе подумують...

– Чого так, Гаїно?

– Обламало мене життя, далі нікуди... Син мій в казино програв такі гроші, що довелося і квартиру, і фотоапаратуру продати. Тепер він в Росію на заробітки подався. А я на свою пенсію у Києві житла не винаймаю... Ось і довелося в Любимівку вертатися.

Турівна мовчала, ба, навіть намагалася не розглядати Гаїну – понищена, обабіла постать, вузличок ріденького волосся на потилиці, і очі вже не ртутні, не живі – непорушні зіниці мертвої щуки...

– Давай повечеряємо, Гаїно. Пом'янемо твоїх тіток, моїх діда й бабу, усіх краснян. Вони нас любили...

Заводить Гаїну до хати, припрошує до столу, наливає тернівки. Гаїна роззирившись навколо, врешті зважується сказати, з чим прийшла.

– Може, дозволиш перезимувати? Бо там, у тіток, не витягну... Втім, ти ж мене за ворога маєш... Тепер – твій час, помщайся.

– Я, Гаїно, ворогів не мала ніколи. І нині не маю...

– Що, свята? Всім все пробачила? Чи вже й Бога за бороду вхопила, – тепер же ваші при владі!

– Ні, не свята... І з Богом у мене складні стосунки: я більше добрим людям вірила. А лихих не боялася. Остерігалася, але не боялася.

І не помшчалася нікому. «Ваші», «наші»... Хто тепер розбереться: відомий тобі Васадзе – нардеп; Шутика нагородили орденом «за заслуги». Гноєвий теж при посаді й званнях...

– Жалієш мене?

– Не знаю, Гаїно. Але якщо хочеш жити в цій хаті – живи. Місця вистачить, вугілля й дрова є.

– Так легко поступаєшся своїм місцем...

– Мого місця в цій хаті ніхто не займе. Як і місця твоїх тіток чи моїх батьків у Любимівці. Тільки степом заростемо, тільки степом...

Я через день їду. Ключі залишу у Марусі Перетятчихи. А там вже сама дивись – прийме тебе наша хата чи ні...

Жінка зайшла в хату тихо, наче сновида, і, не вмикаючи світла, не озираючись на мобілку, що вигравала вимогливо й сердито, закутала-ся в материну ковдру й одразу заснула глибоким, білим, беззвучним сном, аби так само раптово прокинутися на світанку – не від світла, а від лунного грому, що вибухав на сході, – там, звідки мало показатися сонце, металися блискавки, вздовж і впоперек екрануючи небо; жодної краплі дощу не заповідалося ні людям, ні землі – над Любимівкою розтулювалася суха осіння гроза, дедалі більше електризуючи степ і не даючи передиху небу.

Схопившись на рівні й щільніше кутаючись у циганську ковдру, жінка стала на порозі як була – у старій полотняній сорочці зі скупкою вишивкою чорним на рукавах, яку ще прабаба Настя шила, – завжди в ній спала, коли найджала додому сама, без чоловіка, він би не зрозумів її відданості старій шматі, сам-бо купував для дочки і для неї одяг у найкращих європейських магазинах, уже навіть не питаючи в дружини, що привезти – був переконаний, що добре знає, що їй треба і як вона має виглядати.

Зіпершись на одвірок, жінка зводить очі до крайнеба, але не напнуло воно сьогодні своє блакитне шатро над землею, тільки клинопис блискавок шугає знизу-вгору і низькорослі вихори-підлітки ганяють Шляхом, забігаючи в свіжу оранку й опадаючи в десятій борозні. Сад навколо неї потемнів, озиваючись на кожен спалах білим яблукопадом, над дахом закрутило зграю якихось птахів, імена яких вона вже забула; навіть спориш упереміж із рум'янком і калачиками гнуло за вітром, прибиваючи моріжок, що слався одразу за їхнім двором. Блискавки йшли на Любимівку наче гігантські крокви у руках невидимого землеміра, – сильніше запахло пилом та озоном, сухі грози завжди так пахли,

ранньої осені перекочуючись над Павлопільським кряжем, – вона завжди жартувала, що має досить заліза в крові, адже під Любимівкою на глибині лежать залізні руди. Може, саме вони на невидимих магнітних струнах тримають степових орлів та коршаків, що незрушно зависають у розпеченому липневим сонцем небі, аж доки не зачеплять крилами маленьку, завбільшки з ягнячу білу шкурку хмарку, і впаде вона на моріжки при дворах сліпим дощем, швидко наганяючи прозорі калюжки, у яких скачуть дощові хлопчики.

– Орли купаються, орли купаються, курячий дощ іде! – кричали вони діплахами, вистрибуючи поруч із дощовими хлопчиками...

Востаннє жінка бачила такий дощ, виглядаючи з хатніх дверей із-за батькових пліч, притримуючи біля себе свою донечку-п'ятилітку.

– Орли купаються і мені хочеться!

– То бікімо! – раптом вигукнув батько і першим кинувся на моріжок, а за ним і вони, дочка з онукою, його дівчата. Як вони сміялися утрьох, їм було так легко, що не відчували ні своїх тіл, ні літ, наче стали усі п'ятилітками і гасали між цівками сліпого дощу, легкі і сліпі, бо коли б були видючими, то побачили б сьогоднішній день і оминули б його... Та чи оминули б?

Вона загортається в ковдру своїх зношених одяг, бо вихори вже підросли тополям по груди і побігли полями, навпростець, на захід. Уздовж крайнеба кресонуло – в чорну плоть хмари увійшла розпечена струна і розсунула її рівно настільки, аби з неї вирвалося кілька променів і заграли серед блискавок.

Свят, свят, свят!.. – зашепотіла, заворожено спостерігаючи за гігантською чорною лійкою, що поволи вомотувала землю, все щільніше притискалася до небес широко роззявленою воронкою. Грім вдарив просто за двором – пів'яблука відчухнулося і яблука, одне в одно, покотилися до порога хати, – вона, нарешті, вийшла із свого заціпеніння і, не відводячи погляду від гілляки, лист на якій миттєво зав'ядав, наче в пришвидшеній кінозйомці, намагалася позаздкувати в темне і мертвоніме осереддя дому. Якраз із розлому яблуні, то був її улюблений кальвіль білосніжний, вилетів сліпучобілий плід з розпеченим червонястим обідком – ніби дерево вирішило зіграти з нею в гілки – і зупинився навпроти грудей, завмерши. Яблучне око вп'ялося в жінку, підважуючи серце і, ведена тим поглядом, вона слухняно рушила вперед – наче на невидимих ногах добрела до моріжка і лягла головою на схід.

Яблуко зависло над жінкою, прозираючи кожну її жилочку, кожну клітину, ловлячи імпульсивний здвиг її думок, роздмухуючи обгорілі стрічки її снів і мрій, критично перегорнувши її знання і спогади, злег-

ка затремтіло, відсканувавши відчуття; слух і мова повернулись до неї, шкіра стала надзвичайно чутливою, на ній, ніби татуювання, проступили дитячі шрами, пересохлі губи і гортань намагалися виштовхнути запах озону, пересохлої землі і того особливого степового вітру, що несе в собі сім'я народження і смерті, сім'я жертвенності і жертвовності сільського життя, без якого ти не степовик, а перекотиполе...

Вогняне яблуко заметалося перед її обличчям наче маленьке кругле люстерко, в якому вона бачила брову, кутик вуст, тінь край ока, але не могла заплакати, бо її зіниці висохли від палючого подмуху, що обвівав з її лиця всі поцілунки і доторки, благодатне ковзання дитячих пальчиків на щоках і чоловічий вдячний шелпіт біля скроні...

Кульова блискавка ще раз пройшлася вздовж жіночого тіла і стрімко рвонула вгору. Зробивши коло над старим двором, вона на якусь мить зависла над димарем і пірнула в нього стрімголов, весело і збитошно, як нерозважлива дівчинка у базавлучанську текучу воду.

...Три п'ятипелюсткові квітки – біла, жовта, червона, – одна по одній, здійнялися над дахом Турівних, поволі облітаючи у темних небесах, а слідом за ними вибухнуло могутнє вогняне дерево, проростаючи кроною крізь глину старих перестінків і нетривких соснових крокв, розсуваючи шлакові стіни, вириваючи вікна і розсипаючи скло сухою риб'ячою лускою...

«...І—навіть—коли—ти—любов—скільки—добра—і—зла—гніздиться—в—тобі—якщо—ти—обернена—в—минуле?..»

...Дворічна вовчиця-перевярок обережно вибралася з-під білого каміння Крутенької. Найжачивши тім'я, понюхала вітер, що розтривожив її і викликав непереборне бажання завити проти сонця, наперекір законам зграї, що вигнала молоду самицю шукати собі пари в інших степах...

Обухівською дорогою на Київ стрімко летіло сріблясте легке авто, волочачи за собою валку м'якого молочного туману. Жінка за кермом – немолода з розвіяним і закуштряним волоссям – як рідному всміхнулася отетерілому постовому на КПП, який не встиг через отой клятий туман прочитати автомобільний номер, на якому, замість цифр, проступало якесь слово, – здається, АГАПЕ... ✨

Дмитро Стус

Смерть? Зрада? Втеча?

**«Чому ти називаєш це смертю?
Тому, що інакше це називається зрада...»**

Наш український літературний всепарадокс: майже вся справжня вітчизняна література в той чи інший спосіб пов'язана з українським селом і традицією, яка з тим селом чи маленьким містечком безпосередньо пов'язана. До останнього часу цей плач – то голосніший, то стриманіший – передався з покоління в покоління ніби у спадок, жодним чином не впливаючи на становище села і його людей, що ставало дедалі нестерпнішим.

Проте увага до людини традиційної була немарною, село й маленькі містечка кілька століть жили всю українську культуру: Тарас Шевченко й Іван Багряний, Григор Тютюнник і Олесь Гончар, Микола Зеров і Юрій Яновський, Іван Драч і Іван Світличний, Іван Дзюба і Василь Стус – всі вони є самородками-самоуками, породженими не культурними центрами та мегаполісами, а українською землею, відірвавшись від якої торували непростий шлях до визнання, в переважній більшості так і не відважившись на перехід до престижнішої імперської культури. Остання обіцяла дивіденди й гарантувала особистий успіх, але щось (мова? традиція? конкуренція?) стримувало від остаточного відходу.

Але навіть напівутеча (чи правомірно тут вживати оте Голотине – «зрада»?) руйнувала тисячі малесеньких пов'язань: поклавши молоді роки життя на «входження» в місто, пізніше ці ж письменники оспівували життя не реального села, а села свого дитинства, менш понищеного, понівеченого й більш сакрального. ХХ століття оголосило останню війну селу (й то не лише в Україні), у якій письменникам та митцям випало бути останніми співцями знищеного світу (десь так, як Гоголеві довелося бути останнім співцем Гетьманщини). Культура дедалі більше ставала міською, освічено-культурною, а сільська тематика в літературі, природно, дедалі більше витіснялася на маргіне-

Любов ГОЛОТА. Сотворіння. –

К.: Вид. центр «Просвіта», 2006, 238 с.

си, цікавлячи лише щороку рідюче гетто своїх вірних.

Навіть в неімперській і менш динамічній українській літературі ця тенденція була аж надто виразною: очужила тема дедалі менше цікавила молодь, а справді проблемні трагічні, яскраві, по-своєму непроминальні твори, писав, може, лише Григор Тютюнник (у Росії так само можна згадати небагатьох – Шукшин, Белов...).

У Тютюнника ми бачимо деградацію особистості та агонію громади, що більше за будь-що інше примушувало молодих шукати перспективи в обласних центрах та Києві. Схоже, що минулий «Рік українського села» став останнім гвіздом у сільську домовину: прірва сягнула критичних розмірів, що в культурі, що в інформації, що у фінансовому забезпеченні людей праці, тих, хто й створює блага, які потім ділять обрані «слуги народу».

Жодної іронії. Лише чуттєва констатація.

У цій ситуації комусь треба було стати хроністом кінця, який би зафіксував агонію цілого світу – зі своїми ритуалами, звичаями, мовою, інформаційною пліткарською службою «одна баба сказала» (заміненою нині в мегаполісах жовтою пресою, професійнішою й жорстокішою водночас), горизонтальними й вертикальними взаєминами між людьми. Цього вже не повернеш, а тому варто принаймні запам'ятати, що **це** було.

Щастя, що в українській літературі цю невдячну роль взяла на себе жінка. Любов Голота, більше відома як журналіст і поет, відкинула лірику й публіцистику й з любов'ю берегині взялася за невдячну хроніку кінця.

Кінця села, пов'язаного з іходом із батьківської хати (звісно, щоб не втратити себе як особистість, бо як жити жінці, коли антисільські й антитрадиційні закони соціуму роблять людей не лише кріпаками колгоспів, а й міцно прив'язують до вічного вчора, до етнографічно-карнавальної, але вже несакральної традиції).

Кінця батьків – смерті останніх могікан, які пов'язували переселенців-утікачів родинними ниточками з тим маленьким клаптиком землі, де довелося робити перші кроки.

Кінця віри, що твої діти колись повернуться на твою ж малу батьківщину, шукаючи, як і ти, свою самість, свою суть, свою віру.

Після всього, тобто після ісходу з землі вимріяної-вицілюваної-скропленоїпотомікрів'ю твоїх пращурів, доводиться призвичаюватися до нових обставин, до вічного розірваного життя, бо розщеплене життя мегаполісу не стає докінця своїм, і довічна вже відірваність від коренів постійно нагадує про себе у звичних і найбуденніших тепер непереживаних, невідтворених дитячих спогадів.

«Чверть сільського населення, чоловіки, жінки й діти, лежать мертві або конають» на «великій території, де живе десь сорок мільйонів чоловік», «немов один великий «Бельзен», «Решта населення, більшою чи меншою мірою недужа», «навіть не має сили поховати свої родини і сусідів», «...загони вгодованих поліцаїв і партійні урядовці наглядають за жертвами».

От і творить Любов Голота свій східноукраїнський реквієм. За батьками й традицією, за молодістю й потоптаною землею, за зрадами й викривленими хребтами співчасників ісходу, вибачаючи їм і зраду (як Гаїні), і людські слабкості (як сусіду Мурляну), і безсилість (це вже головній героїні, бо страшний цей гріх)... І всіхлюбить, як любить кожного грузина (бо він – грузин! навіть коли злочинець) Отар Чіладзе, який у романі «Годорі» виписує останню межу перед зникненням цілого народу, zagrożеного розчинитися поміж більш успішних, більш заможних, більш пристосованих до цивілізаційного поступу... але... чужих, несвоїх...

«Епізодичну пам'ять», на відміну від переважної більшості сучасної літератури, за жодних обставин не назвеш текстом. Може, навіть маркер «роман» твору не надто пасує. Це справді реквієм, справді відчайдушна спроба берегині вберегти від небуття й замулення давні корені роду.

«Епізодична пам'ять» – це розмова про головне, те, що назавжди врізається у свідомість, визначаючи наше сприйняття світу, уявлення про добро та зло.

«Епізодична пам'ять» – про високу любов, нерозмінну на секс та ненависть. ✿

У 1932-1933 рр. в Україні і на прилеглих козацьких землях сталінський режим запровадив штучно створений голодомор як частину радянської колективізаційної кампанії. Всі запаси харчів були силоміць реквізовані, вільський кордон не давав змоги завезти харчі ззовні, і люди були приречені на смерть. Мета полягала в знищенні української нації, а разом з нею і «гласового ворога»...

Зовнішній світ не знав нічого. У США кореспондентом газети «Нью-Йорк таймс», що в приватному колі багато розповідав про мільйони смертей, проте нічого не опублікував, дав Пулitzerівську премію. В Англії Джордж Орвел навіяв, що голодомор «залишився поза увагою більшості англійських русофільів» (Норман ДЕЙВІС «Європа: Історія»).

Олександр
Шокало

Феномени традиційної української культури в культурному контексті Сходу

... народився 13.01.1949 на Чернігівщині. Складознавець, есеїст, перекладач, культуролог, літературознавець, публіцист, громадський діяч. Член Національної спілки письменників України (з 1979).

Головний редактор журналів «Український Світ», «Українське освітнє мистецтво». Нагороджений медаллю PRO-ARTE Гільдії митців Німеччини (1994) «за заслуги в розвитку дружби між народами».

З 2004 р. — головний спеціаліст Національного інституту стратегічних досліджень. З 2005 р. — керівник Науково-дослідного центру суспільно-політичних проблем та Всеукраїнського прес-центру Українформу.

Співзасновник і голова громадської організації «Українсько-таджицьке товариство ім. Агітангела Кримського» (2000), Всеукраїнської громадської організації «Українська Взаємодопомога» (2003) та Міжнародної громадської організації українців «Четверта Хвиля» (2006), член президії Української всевітньої координаційної ради.

А П О К Р И Ф И

Українці – споконвічні хлібороби, творці агрокультури. Українська агрокультура – феноменальний духовно-господарський набуток у світовій цивілізації. Сім тисячоліть інтенсивного хліборобства на наших теренах не виснажили землі, навпаки, унікальні (ЗБ-пільні!) сівозміни, якими користувалися наші предки, накопичили кількадесятиметрової глибини гумус. Система сонячних вірувань хліборобів і солідарної (від лат. *Sol* – Сонце), спільної духовно-господарської практики забезпечувала людям агрокультури життя в лад з питомою природою і Всесвітом, лад у суспільному житті. Сонце-батько й Земля-мати стали головними духовно-природними самоідентифікаторами українців. Відтоді Україна явила себе як образ людського світу, який живе сам у собі, самотворить і само захищає себе.

Україна як матерізна євразійського рільництва зберігає традиційні духовно-господарські феномени хліборобської, сонцеспівдувальної культури. Від первісного імені Сонця *Or* та сонячних архетипів *OP, AP, EP, IP, UP, YP, PA, AL, OL, LA* походять прадавній теонім *Or* та інші відповідні наймення Всеєдиного Духа Світа й сонячних богів – покровителів хліборобства. Із цими сонячними персонайменнями Усеєдиного споріднені: давньоукраїнський Прабог усіх богів, володар світу, бог вогню й хліборобства *Сварог* (звідси сонячна, правостороння *сварга-свастя* – знак світла, духовності, знамено й символ влади Сварога, символ-оберіг оріїв-хліборобів і всієї Трипільської цивілізації та України, вона символізує вхід до Неба й основний принцип світобудови – *Лад*, і своєю духовною правоспрямованістю підтримує єдність, гармонію світобудови, долаючи лівосторонність матеріально-

речовинної, непросвітленої її частини); бог життєдайного сонячного світла, віддзеркаленого в Місяці, *Хорс*; бог блискавки й грому *Перун*; теонімічні життєтворні пари *Лад – Лада*, *Олень – Оленья*, *Ярило – Яра*; давньоіндійські матриархальні боги світла *Сур'я*, *Асура*; давньоіранський верховний бог світла *Ахура* або *Ормузд* (звіди ж іранська назва Сонця – *Хорсед* та ім'я бога Сонця – *Хвар*). Давньослов'янський бог Сонця літнього сонцестояння, божество вегетативної сили *Сімаргл* (*сім Ярил-сонць*) споріднений із давньоіранським *Сімургом* – орлоподібним сонячним божеством, яке принесло пагін дерева життя з Неба на Землю. (Сонячний архетип живе в самій назві птаха *орел*, який у міфологіях різних народів символізує сонячну силу, вогонь й безсмертя. Орел – одна з найпоширеніших обожнених тварин, символі посланець богів.) Від сонячного архетипу *Ор* походить і наймення *Отець Ор* (*Орій*, *Ірій – сонячний*) – батько *Кия*, *Шека* й *Хорива*, прабадько слов'ян, який, згідно з Велесовою книгою, жив у VII ст. до н.е., і наймення Великої Богині-Матері – *Оранта* (*Та, яка молиться до Сонця*), чиє зображення в молитовній позі, з піднесеними догори руками, відоме ще з трипільської доби й дуже поширене в народній скульптурі, вишивці й іконографії (див. *Валерій Войтович. Українська міфологія. К., 2002*). Від сонячного архетипу походять: індоорійське сакральне поняття *вірадж – саяво*, українське духовне поняття *віра – прагнення людини до єднання з Усеєдиним*, давньоіранське *вер – присяга, обов'язок*, індоєвропейське *вар – сонячний захист*. Від сонячного архетипу походить і глибинний сенс поняття *культура*. Великий знавець орійської традиції *Микола Реріх* прочитує його як *культ Ура – вшанування Сонця, світла*.

Хліборобство ґрунтується на розподілі сонячної енергії в процесі продуктивної людської праці на землі, й від способу життя людей агрокультури походить їхня первісна самоназва *орій*, тобто *сповідники Сонця, духовні, благородні*. А звідси й похідні: синонім *хлібороба – орач*, назва його першого знаряддя – *рало* і праці – *орання*, в процесі якої орач ніби *ворює-вливає* в землю сонячне світло. А *зорана-осонцена земля* – це і є *руга, лан, поле* (звідси ще одне наймення оріїв – *поляни*).

Від імені *Ор* походить наймення праматірної землі оріїв – *Оріяна*, *Оріса*, *Оратанія*, *Ортанія* (*Ором благословенна земля*; цей історичний край у IV–III тис. до н.е. був південною твердиною України), яка в *Авесті*, священній книзі іранського коліна оріїв, зветься *Арамаїті* (*Оріїв мати-земля*), а в індоорійських *Ведах* (Священне знання) – *Ар'ядеша* (*Благородних земля*). Це архетипне наймення збереглося в назвах історичних орійських земель: *Українія-Україна* (*Земля соняч-*

ної благодаті), Сіверія (Північноорійський край), Аріянам (Осончений простір) – давня назва Ірану, й край Орасанія, або Хорасан (Країна Соңця), Хорезм – один із найдавніших центрів хліборобської культури в Центральній Азії, Бгаратта – офіційна назва Республіки Індія, та Орісса – край в Індії, Орава – край у Словаччині, Моравія – край у Чехії. Суренж (Сонячне місто, його синонім Арта – святе місто) у III–IX ст. був столицею Артанії (одна з історичних назв Волині – землі волі, тобто народного віча) (В. Дем'янов, О. Андреев. Велич Дулібії Рось Суренж. Таємниці Волинської землі. К., 2006).

Джерела одвічного орійського вірознання досі живуть в усних священних текстах українців (обрядових молитвоспівах, казках-міфах, замовляннях та інших формах народної мудрості) й мають глибоку мовно-світоглядну спорідненість із праорійськими ведами – усними священними текстами, які містять достовірне знання про життя людини в ладу зі Всеєдиним і засвідчують орійську духовно-цивілізаційну спільність. Морально-світоглядним осердям культурних традицій орійських народів є такі сакральні поняття: українське Лад – це шлях життя в Істині; давньоіндійське ведичне Дхарма, давньоіранське суфійське Тарікат, давньокитайське Дао, давньогрецьке гераклітове Логос. Ведична Дхарма або ар'я дхарма вміщує в собі всі орійські релігії, й засновник нового релігійно-філософського вчення в давній Індії (VI–V ст. до н.е.) Будда (Пробуджений, Просвітлений) «завжди називав свій шлях спасіння "арійським шляхом"» (Дж. Неру).

Суть життєвої практики митворчих оріїв – духовне само-

Сергій ЖАДАН

*Будда сидів на високій могилі,
Будда споглядав будяків цвітіння.
Навколо стети і баби похилі,
й країна – спорожнена тиха каміоня.*

*Старий адвентист між мандрованих дяків
або ж дяків, хоч яка в тм різнитця?
Чумацкіст шляхи, жebraксі, повні дякі,
що ступають твої мідяки по тивниціях.*

*Будда відпустив оселедця по плечі,
читав барококові евангельські матриці,
водив за собою зграї малечі,
в корчі заливаючи про власні мандри.*

*Хоробрій Будда зупиняв ординців,
лягаючи неклам, обцільючи карму,
і знову з бабачи сидів наодинці,
дивився на степ, мов на згублену карту.*

*Похилій Будда забирався в дзвіниці,
дивився на степ і мовився на сонце –
великий і зриний, чистий і нищий,
забувши тенденції, відхилюючи соціум.*

*Померлий Будда лежав на могилі,
розгублено навстїж розквітуючи руйні.
І баби, мов коні, під спеком в мигі
трюхали до сонця в журбі та розтучі.*

вдосконалення через просвітлення серця, – на противагу войовничо-номадним народам (кельти, германці, фракійці, греки, латиняни-римляни, семіти, раші-роші, туранці, хозари тощо), які прив'язані до темної речовинної енергетики й служіння Богу вбачають у нагромадженні матеріальних статків через загарбання чужого й жертвування йому його частки (саме цим світоглядом породжено новітній загальноновживаний теонім *Бог* від іранського *Бага* – *частка, багатство*). За релігійним уявленням оріїв, душа після відмирання тіла повертається у *Вирій (Ірій, Рай)* – *небесний простір Ора*, прообраз земного життєвого простору й джерело світлої сили, всесвітнє інформаційне духовно-інтелектуальне поле (за В. Вернадським – *ноосфера*). Тому поховально-гігієнічні обряди оріїв завершуються спаленням, аби очистити душу й допомогти звільнитися від омертвілого тіла. А сповідники матеріального багатства (приземлені) культивують поховання трупів у землю й муміфікацію та поклоніння їм. Зв'язок живих із Вирієм-Раєм підтримують птахи, які уособлюють душі предків і щовесни повертаються в рідний край, вістучи пробудження природи, оновлення життя.

На початку III тис. до н.е. з праорійської патріархальної спільноти, яка освоювала Лівобережжя Дніпра, поширюючи тут хліборобську традицію з Правобережжя (Матріархального Трипілья), виокремилися два народи – *індоорійці* й *іраноорійці*, зосередившись у Північному Причорномор'ї й Східному Приазов'ї, на Таманському півострові (історична країна Сіндика або Сіндія) й далі на Схід – у нижніх Подонні й Поволжі. Вони називали себе *ар'я*.

На межі III – II тис. до н.е. ар'я-Індоорійці рушили ще далі на Схід і дійшли аж до долини Інду. Тут прийшли орії влилися в місцеву, дравідську цивілізацію й надали їй «спрямування в бік сільського господарства» (*Дж. Неру*). В індоорійському культурному середовищі на основі усних священних текстів спільноорійських Вед (До-

стовірне знання) на початку II тис. до н.е. укладено *Rigvedu* (*Знання славнів*) – «імовірно, найдавнішу книгу з усіх, що їх має людство, ...наслідок віків цивілізованого життя й мислення» (*Дж. Неру*).

У середині II тис. до н.е. ар'я-іраноорійці розпочали нову хвилю переселення на простори Сходу, оселяючись на півдні Середньої Азії й на Іранському нагір'ї, й згодом стали називати себе *ірані*. Наприкінці II тис. до н.е. в культурному середовищі іраноорійців написано священну книгу знань іранського коліна оріїв – *Авесту* (від праорійського *веди* – *основне знання*), куди увійшли спільноорійські міфи, уривки героїчного епосу, молитви, магичні замовляння й особисті одкровення *Заратуштри* (*Заратустри*) – творця зороастризму. *Заратуштра* (*Просвітлений мудрець*) створив своє новоорійське віровчення (релігію) любові й добродіяння, засноване на триєдності істинної думки, правдивого слова й праведної дії, відродивши праорійську сонцеспівдувальну традицію (IV – III тис. до н.е.), ще коли він жив (між 1500 – 1200 рр. до н.е.) зі своїм іраноорійським народом на півдні України. Це аргументовано доводить авторитетна англійська дослідниця Мері Бойс (*Мері Бойс. Зороастрийці. Веровання и обычаи. М., 1987*). «...Назва його країни і його власне ім'я нерозривно переплелися. Бо ж ім'я його – *Заратуштра*, а батьківщина – *Уштраяна-Устраяна-Ушраяна-Ухраяна-Украяна*» (*Степан Наливайко. Індосарійські таємниці України. К., 2004*). Заратуштра утвердив віру в Ормузда (*Ахура Мазда* – *Дух Світла*), який є уособленням ладу, праведності, справедливості й протидіє невігластву, злобительству Агрімана (*Ангрі Майню* – *Дух Майна, Мороку*, тобто всього речовинного, тлінного, проминушого). В протистоянні цих уособлень добра й зла виявилася сила духовного досвіду хліборобів оріїв, який сформувався в протистоянні з хижими кочівниками, що живуть загарбанням чужого майна. Зороастризм зміцнив самосвідомість іранців і забезпечив злагоджену взаємодію суспільних верств, що допомогло хліборобам вистояти під натиском грабіжників – семітів і рашів-рошів. Заратуштра скасував незліченні жертвування племенним божкам худоби й збіжжя та п'яні оргії, що підривали добробут селян і ослаблювали аграрну культуру. Він відновив щоденні обрядодії вшанування *вогню* й *води* й утвердив триєдиний принцип моральної зрілості людини. Ті священнодійства звалися *ясна* (з наголосом на першому складі, *відяс, яз* – *сповідувати світло, славити світло*), так само звалися й *славені* (*гімни Сонцю*), а звідси й *Ясна* – збірка славенів, що складає першу з трьох частин *Авести*. *Авестійською Ясна* означає те саме, що й українською – *ясна, світла, осяйна, яскрава, чиста, радісна, привітна*. Звідси ж походить і наше забуте,

споганене язичництво, первинне значення якого – *сповідання світла, славлення Сонця, моління Творцю світла, хвала життю*, та давнє сакральне *Ясунь* – *шлях до світла*. Звідси ж і наше ритуально-урочисте *яса* – *світло, сяйво, хвала, слава, добрий знак*, а з ним споріднене стародавнє вітання українців – «*ясакі*», яким користувалися як паролем аж до XIV століття. Цю світлосповідальну традицію плекали в Україні *рахмани*, в Індії *брахмани*, в Ірані *рату* – *сонячні люди, розпорядники сонцесповідальних обрядів, духовні наставники орійських народів*.

Частина корінної орійської хліборобської спільноти, яка залишилася на матерій землі (так звані останці), окультурювала Лівобережжя Дніпра від Північного Надчорномор'я до північного краю України – Полісся, й назвала свою землю, що була під покровительством бога північного Сонця й вітру – *Сівера*, який оберігав дбайливих господарів і карав недбальців, – *Сіверія*, а себе – *сівери* (північні орії-хлібороби). *Сіверія* споріднена також із другою назвою Таманської Сіндики (Країна сіндів) – *Сувіра* (Країна сувірів – справжніх чоловіків, доблесних богатирів). Належність *сувірів-сіверів-сіверян* (греки називали їх *кімери*) до військово-хліборобського об'єднання оріїв засвідчується також тим, що поряд із Сівером покровителем сіверян був *Перун* (індоорійське *Індра*) – дух наймогутніших сил Неба й Землі, що виявляються в блискавці й громові, наступник Сварога. В Індії живе орійський народ *сінди* або *сувіри*, й край їхній зветься *Сіндгу* або *Саувіра* (Степан Наливайко. *Таємниці розкриває санскрит. К., 2000*).

Орій і *арій* – тотожні поняття, різниця лише в фонетичній традиції. Порівняймо, наприклад українські *орати*, *орю* з латинськими відповідниками *arare*, *arо*. Згідно з українською традицією, природніше вимовляються форми *Ор*, *орій*, *орієць*. Принагідно завважу, що прадавнє культурно-цивілізаційне самонаймення *орієць* чи *арієць* не має нічого спільного з новітнім політизованим значенням цього слова, як орійська духовна традиція не має жодного стосунку до арійської ідеології німецького нацизму (ця антилюдська політична ідеологія не що інше, як містифікований руйнівний наступ агресивної химери – паразитуючого соціально-політичного утворення – на духовно-господарську основу орійської, хліборобської, миротворчої культури), яка розпросторилася на цілий Євразійський континент.

Річна сонячна обрядовість

Протягом тисячоліть стабільного життя, починаючи від ранньотрипільської доби (VI тис. до н.е.), хлібороби-орії сформували стійку

обрядово-релігійну традицію. Її основні елементи донині зберігаються в народній обрядовості українців, іранців, деяких народів Індії.

У культурі іраноорійських народів (таджики, перси, афганці), всупереч офіційному ісламському календареві, досі святкують весняний Новий рік, що його запровадив Заратуштра, відродивши праорійську хліборобську традицію зустрічі нового року в пору весняного рівнодення. В праорійську добу було дві великі пори року – Літо й Зима, і їх розмежування відбувалося в осіннє й весняне рівнодення. Новолітнє свято зветься *Новруз* (*Новий день*) і відзначається навесні, починаючи з 21 березня, коли оновлюється природа, все живе прокидається від зимової сплячки, просвітлюється й очищається Сонцем і водою.

Іранський Новруз за обрядовою суттю ідентичний українському Велико-Дню. У давнину в Україні Велик-День також відзначали в пору весняного рівнодення, а з запровадженням християнства це сонячне свято почало змінювати свою дату у зв'язку з місячними іудейсько-християнськими пасхаліями. Український Велик-День на диво подібний до іранського Новрузу: такий самий обрядовий хліб, такі самі крашанки й писанки, такі самі обряди прилучення до життєдайних сил природи через обливання водою, через хльоскання вербовими прутиками й прикрашання вітами верби. Наші предки надавали цьому ритуальному биттю вербою великого значення: вірили, що так людина долучається до Всеєдиного Ладу, адже верба (буквально – *Орієве благословення*) – Світове Дерево, довкола якого зародився Світ, про що оповідається в наших обрядових весняних молитвоспівах. Верба як Боже дерево має надзвичайну життєву силу, бо здатна розвиватися без коріння.

Вода й дерево – світотворчі первені в системі орійської культури. *Вода* означає *Неба дання*, звідси й значення імені богині первісних вод *Дани* – *дарувальниці небесної води, дощу*. Вода має здатність просвітлюватися Сонцем, акумулювати космічну енергію й зберігати інформацію. *Дерево (Дання Ора)* також акумулює життєдайну енергію Сонця й бере інформацію від води. Тому орійські мудреці, розпорядники сонцеспівдувальних обрядів – *рахмани, брахмани,*

рату (*рашну*) – медитуючи під деревом біля чистої водойми, долучалися до всеєдиного інформаційного поля і єднали покоління народу в одне духовне ціле. Ще на початку XX ст. у нас на Сіверщині, у моєму родовому селі Леляки, над Удаєм (річка Удай є також у Індії, де за її іменем названо й місто Удайпур – Чистий Удай), відзначали Рахманський Велик-День. За розповіддю мого дідуся Федота, відбувалося це в четверту середу по Великодній неділі – саме за цей час мала доплисти підземною рікою до предків-рахманів шкаралуща святих крашанок, яку відносили на Велик-День в Удай як гостинець рахманам, а вони мали стулити ту шкаралущу й відновити яйце. За всіма ознаками – це свято пам'яті українців про своїх родичів індооріїв, які переселилися на Схід. Яйце-крашанка або Яйце-райце в нашій обрядовості, як і в інших орійських народів, символізує Першопочаток світу, Сонце й весняне оновлення життя.

Українське Купальське свято й іранське свято Середини літа також пов'язані з водною й сонячно-вогняною стихіями. А перше переджнивне свято українців – *Маковій* (відзначається нині 14 серпня) – дуже нагадує прадавнє ірано-індійське свято Соми або Хаоми. В Ірані сік соми (ефедри) змішували з молоком, і ним поливали обрядовий хліб. А в Україні хліб із нового врожаю поливають маковим молоком із медом, і цю страву називають маковики. Таку ритуальну страву споживали на ритуальній соломі, яка у Ведах зветься *стерна*, в Авесті – *стерна*, що відповідає українській *стерні*.

Великою радістю добродіяння й життєствердження сповнені свята в орійських народів. Усі обряди річного сонячного циклу спрямовують людину на шлях Ладу.

Верстви орійського соціуму

Орійський соціум складався з трьох взаємодіючих верств: хліборобів-скотарів, воїнів-адміністраторів і духовної верстви. Основною продуктивною силою аграрного суспільства була хліборобсько-скотарська верства. Військово-адміністративна верства виконувала функції захисту території й управління державою, забезпечуючи вільний розвиток продуктивних сил.

В орійських народів хліборобство було почесним заняттям, і хлібороб міг розпоряджатися обрядами, займатися військово-адміністративною справою й торгівлею. Коли хліборобство – становий хребет нації, то духовна традиція – її осердя, що виконує функцію вищої нервової системи. Традицію плекала духовна верства, яка займалася

добором, збереженням, передачею досвіду поколінь і безвічного дієвого знання, яке просвітлені отримували в осяянні. Крім того, були розпорядники обрядових священнодійств, які забезпечували лад в особистому світі людини, владували людське життя з природою рідної землі й світовою всеєдністю, прилучаючи до безперервного процесу творіння, а також знавці звичаїв, що ладували суспільне життя. Духовна верства забезпечувала саморегуляцію, саморозвиток і самовідтворення етнічного соціуму в суспільному ладу, що звався священною демократією.

До духовної верстви українського традиційного суспільства належали співці-кобзарі. Кобзарство, як і характерництво – таке глибинне духовне явище в українській культурі, що його важко нині осягнути в усій повноті. Релікти кобзарства майже зникли, а образ кобзаря асоціюється в нинішніх людей тільки зі сліпими старцями, які ходили по Україні ще й на початку ХХ століття й співали про минулу славу.

Кобзар (архаїчні форми: *ковсар*, *кавсар*) – буквально чоловік світлоносного розуму, співець-відучий, носій благословенної мудрості, а звідси й назва його ритуального інструменту: *кобза* – *співуча-відуча*. Кобзарі – співці-провидці, тлумачі світу, носії ведичного світогляду й хранителі генетичної пам'яті.

Кобзарство – релікт прадавньої системи забезпечення достовірним знанням українського історичного соціуму, що гарантувало цілісність і взаємодію всіх його верств і поколінь.

У давньоорійських суспільствах функцію духовних провідців справляли віщі племінні співці, божественні мудреці *ріші*. З найменням *ріші* етимологічно споріднений синонім кобзаря *бандурист*, первісна форма якого – *панддарріш*. *Бандурист* у праорійській (ведичній) мовній старовині, що збереглася в перській (таджицькій або фарсі) мові, прочитується як *віщий співець-провідець* або *всезнаючий порадник* (*панд* – провідництво, *нараяння*, *небесне благословення*; *дар* – *відун*, *віщий*, *верховний*; *ріш* – *співець-мудрець*; до цього смислового ряду належить і *дарвеш* або *дервіш* – *маандрівний суфій*, *просвітлений*, *знаючий*). Відповідно й *бандура* – *віща порадниця-нарайниця*. У давньоіндійському суспільстві духовну функцію здійснювали *кабі*, *каві* (спільна етимологія з *кобзар*, *кавсар*) – співці-відучі, тлумачі світу, а звідси і сучасне індійське *каві* – поет; у давньогрецькому *рапсоди* – творці й виконавці епічних поем; у давньоірландському *філіди* – поети-мудреці, знавці й хранителі родової генеалогії; у давньоскандинавському *скальди* – народні співці; у давньослов'янському

бояни – співці-відучі; у провансальців, нащадків кельтів, *трубадури* – мандрівні поети-співці; в осетинів, нащадків скитів, *гекуоки* – народні співці; у кабардинців *гегуако* і *усаки* – народні поети-співці; у азербайджанців *ашуги* або *ошоки*, а в казахів *акيني* (буквально: *світло неба*) – народні поети-співці; у персів і таджиків, нащадків саків, *гуруглихони* – творці-хранителі найдавнішого епосу іранських народів, а також *гафізи* – народні співці, які зберігають у пам'яті глибокі знання.

Отже, українське кобзарство – релікт прадавньої орійської традиції безпосередньої, безписемної передачі достовірного дієвого знання, що становить собою єдність правди й дії. З *кобзарями* особливо глибоко споріднені *гуруглихони* й *гафізи*. Суть епосу «*Гуругли*» («Син могили») в тому, що дух і сила народу відроджується з могили, де поховано героя. З могилою пов'язаний також браз співця-кобзаря, який зберігає пам'ять про минуле й будить волю до життя.

Кобзарі єднали в своєму провідництві земней небесне й, будучи сліпцями-ясновидцями, виводили на духовну дорогу зрячих. Народні співці доносили до людей достовірне знання, зчитуючи усну книгу народної пам'яті, мудрості, духовного досвіду й таємничих знань, що їх зберегло українське кобзарство з язичницької (волхвівської) прадавнини в устиянських (усних) книгах. Словом правди вони спрямовували людей на шлях життя в істині – діянь для Творця. Тому співців-кобзарів українці називали божими людьми. І ніхто не смів посягнути на життя цих божих людей. Вони були недоторканні й на кримських невільницьких базарах, і в самій турецькій столиці – Стамбулі, і в Московському царстві. Найтяжчий гріх за всю нашу криваву історію скоїла більшовицька опричнина – умиртвлено кілька сот (майже всіх) наших святих людей, сліпців-мудреців, духовних провідців народу.

Козаки – небесне воїнство

Українське суспільство часів козацької республіки (XV–XVII ст.) мало вже неповну триверстову структуру. Хлібороби-скотарі становили економічну основу життя, а козаки були військово-адміністративною силою. З духовної ж верстви залишилися тільки мандрівні співці-кобзарі та поодинокі характерники.

Слово *козак* чи *косак* за первинною суттю своєю означає *світлоносний, небесний воїн або нащадок сака*. Знаком світлоносності козака була *чуприна-коса* на тім'ї, що її в усі часи носили представники військової верстви в усіх орійських народів. Від *тодж* – *вінець*,

Юрій АНДРУХОВИЧ

КОЗАК ЯМАЙКА

о скільки конику братику крутих чудасій на світі
дивився б допоки круки не вип'ють очей а мало
по сей б'є бабама-мама по той б'є пальти заїті
і вежі фрїтауна бачу як виїду вночі з бунгало

і так мені з того зривко що вицїгли всі шаровари
якого лисого чорта з яких потїдземних фаун
та й зрадїли нас у битві морські косарі корсарі
а батько ж хотїли взяти отой блаженний фрїтаун

а там тринадцять костюлів і вїчна стїна з амуром
а ще тринадцять безодень де сїбло-злото коморне
дївчата немов діани нечутно ростуть за муром
і хочеться їм любитись а їм зодягли у чорне

кружало тетер сивуку надвое з тратом дїлом
кажу йому скаменїся кажу покаїся паскудо
не вже коли ти з вероти то вже не еси чоловіком
якого хїрна продався за тридцять знїлих ескудо

а дїк то химерна штучка плекає папузу пузу
плече мене по зап'яччю заламує руки в горі
оце тобі лицар з лузу осьо тобі зелепузу
to be or not to be каже і булькає I m sorry

невільницю каже маю зі шкорою мов какао
кути сисокрилий орле маркотню ж без господині
город засївати не конче прищосує так лукаво
город на нїї проростає тютюн ананаси динї
наплодїши каже козацтва прїтнєш устї до коша
тїльки ж ярку не дається шия моя душа

та вже його і не чую п'вою на п'вогаву сунїтьку
конику мїї невїрнику апостоле мїї кома
тїду на сорю вечїрню
зрїжу цукрову сонїтку
сяду над океаном
та вже мене і нема

корона або чуб на маківці голови (те саме, що козацька чуприна або монгольське кокуль-хохуль – звідси хохол) походить етнонім таджик або тоджик (східна гілка іранців). Чуб-вінець символізує вивершення творіння, тобто світло. Такі чуби-коси мали і найближчі предки козаків

саки (буквально: *воїни світла*, спільна назва іраномовних племен скифської гілки оріїв), царські скифи (скити або сколоти), які були військово-адміністративною верствою скифського суспільства, що жило в Україні у VII – III ст. до н.е. В античних джерелах наймення *госак* з'являється на початку нової ери. Козаки як військово-адміністративна верства нового українського суспільства успадкували від предків оріїв принцип військової демократії, що ліг в основу Української козацької республіки XV – XVII століть.

Духовно-генетичним осердям українського козацтва було втаємничене лицарське товариство, яке зберігало й культивувало бойові традиції й духовно-генетичний архетип військової верстви давньоорійського суспільства. До формування цього осердя безпосередньо причетні воїни-характерники й представники духовної верстви співці-кобзарі. Часто ці функції поєднувалися в одній особі. Яскравим уособленням воїна-характерника й співця-кобзаря став Козак-Мамай, вірними супутниками якого були коник-брат, шабля й кобза чи бандура.

Козак-Мамай – найархаїчніший народний образ співця-воїна, хранителя одвічних знань, оборонця рідної землі й будителя народної волі. Особливою таємничістю оповито його характерництво, що вказує на унікальні якості його характеру, вдачі. Характерник – козак, наділений надприродними здібностями, чарівник, чародійник, чаклун, знахур, відун тобто те саме, що волхв, маг і шаман. Характерники могли спиняти кров, замовляти біль, гоїти рани, напускати на ворога ману (ілюзію, навіяння, оману). Вважалося, що характерники можуть миттєво долати великі відстані, перетворюватися на різні предмети або ставати невидимими. Характерники були невразливими в бою й володіли особливими прийомами військового мистецтва. Усе це забезпечувало перемоги козаків над ворогами. Козацьке характерництво дуже нагадує японських ніндзя й героїв індоорійських та іраноорійських епічних поем та міфів.

Таким епічним, напівміфічним героєм-характерником є Козак-Мамай. Навіть значення імені Мамай досі лишається нерозкритою таємницею. Здогади про те, що ім'я це тюркського походження, не відповідають суті цього дуже архаїчного феномену, який закорінений у праорійській ведичній традиції. У давньоіндійському (санскритському) мовному контексті з'ясовується, що такі імена мали представники царських орійських династій. Збереглися вони і в українських прізвищах – Мамайсур, Мамарига тощо, які зберігають у собі сліди

матріархальної традиції (із санскриту *мамай* – дядько по матері). Мамаї були мандрівними самітниками, чи не тому одне із значень цього слова – бовван, стовп, кам'яна статуя в степу.

Образ *Козака-Мамає* так само популярний в Україні, як образ Будди на Сході. Козак-Мамає – це козацький провідця, наш народний святий, його зображення було неодмінним атрибутом української хати. Малювали Козака-Мамає на дверях, на стінах хат, на скринях, кахлях, посуді. Це найпоширеніша й найулюбленіша народна картина, особливо на землях колишньої Сіверії – на Чернігівщині й Полтавщині – і надто тоді, коли перестало існувати козацтво. Козак-Мамає на народних картинах – медитуючий воїн, своєрідне уособлення зниклої козацької верстви й волхвів. Він сидить на землі у позі Будди й дивиться у безвічність відстороненим од світу поглядом, але щомиті готовий активно протидіяти злобительству. Подібність Козака-Мамає й Будди не формальна, в обох цих феноменах виявився праорійський духовний тип пробудженого, просвітленого мудреця, що медитує під деревом. А такі невіддільні атрибути Мамаєвого побуту, як кінь, шабля, спис, кобза чи бандура, люлька, шапка, інші елементи вбрання тощо дають достатньо підстав порівнювати *Козака-Мамає* також із ведійським богом грози *Рудрою* та його пізнішим уособленням – *Шивою* (один із трьох верховних богів індуїстської міфології, поряд із Брахмою й Вишну, який приносить щастя).

Зовні Козак-Мамає своєю бойовою атрибутикою й готовністю до дієвості навіть ближчий до Рудри й Шиви, ніж до Будди. Але в Козаків-Мамаєві як сакральному уособленні орійського способу життя поєднано дівість воїнів-кшатріїв і мудрість відунів-ріші. Козак-Мамає став символом взаємодії двох провідних верств традиційного українського суспільства – духовної та військової, символом єдності волхвів і воїнів, які забезпечували енергетичний і фізичний захист основної верстви – хліборобів, господарів-автохтонів України, підтримували цілісність і життєву волю українського етнічного єства. Цей синтез бойової активності й мудрості наш народ і передав у найменні *козак-характерник*, а персоніфіковано – в імені *Козак-Мамає*. Козацтво й характерництво – релікти прадавньої орійської традиції в українській культурі. Суть козака-лицаря – священний героїзм в обороні рідного краю, відсутність страху перед ворогом і фізичною смертю. Суть відуна-характерника, волхва – яснобачення, духовне провідництво й цілительство свого народу. Саме такими рисами воїна-лицаря й відуна-чародія в міфопоетичній свідомості українців наділено козака-характерника, званого Козаком-Мамаєм.

Сам безсмертний, Козак-Мамай став символом безсмертя українського духу.

Українські співці-кобзарі – козаки-мамаї, як носії орійської духовної традиції стали творцями нашого усного героїчного епосу – козацьких дум та історичних пісень.

Образ Козака-Мамаю лишається в етнічній свідомості українців ідеальним символом-архетипом волі й невмирущості національного духу. Воля – природне право народу жити на рідній землі своїм одвічним звичаєм, ідейна сутність українського козацтва й визначальна риса національного характеру. Лицарський дух Козака-Мамаю відкриває нам таїну праорійського феномену стійкості, непорушності українського світу. Суть цього одкровення: наша сила – в єдності духовної, господарської й військової міці нації, в правдивості, мудрості й дієвості кожного з нас. ✿

Іван ЛИСИЙ

Дискурс ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ЧИ ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ?

Давно з цікавістю стежу за публікаціями (переважно у «Критиці») та виступами на наукових форумах польської україністки Олі Гнатюк. Щоразу зазнаю від її текстів відчутних інтелектуальних спонук, нерідко з виразним провокативним відтінком. Бо ж вона схильна радикалізувати коли не самі позиції, які ословлює, то принаймні спосіб (kształt) їх артикуляції. У публіцистиці це не дуже зачіпає, та здається не зовсім доречним у розгорнутому дослідницькому дискурсі.

А власне таким є праця О.Гнатюк «Прощання з імперією»*, що була підставою присвоєння авторці наукового ступеня доктора філософії. Книжку видано в Любліні 2003-го року, а наприкінці 2005-го ми дочекалася й українського перекладу.

Чому дочекалася? По-перше, книжка має підзаголовок «Українські дискусії про ідентичність». По-друге, відразу після виходу польською мовою її презентували не тільки у Варшаві, а й у Києві; тут-таки друкувалися перші відгуки й рецензії, майже поспіль позитивні. Тож книжка мусила з'явитися українською, її тут чекали.

На презентації українського видання «Прощання з імперією» у листопаді 2005 р. Н.Яковенко напівжартома зауважила, що учасники

Оля ГНАТЮК. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. – К.: Критика, 2005, 526 с.

* Посилання на цю книжку дано в тексті через зазначення сторінки в дужках. Посилання на польський оригінал (Gnatyuk O. *Przeżycie z imperium*. – Lublin, 2003) відрізняються позначкою «поль» перед номером сторінки.

дискусії про українську ідентичність нині можуть без докорів сумління економити свої інтелектуальні зусилля, бо в процесі знаменитих помаранчевих подій вирішальні кроки в самоототоженні нашої спільноти (для відомого історика – це кроки у становленні української політичної нації) вже здійснено. Хотілося б приєднатися до цієї оптимістичної оцінки; та навіть коли зроблені кроки і справді вирішальні, то вони – і це самоочевидно – зовсім не «завершальні». Тож питання, що їх обговорює О.Гнатюк, не втратили і ближчим часом не втратять своєї актуальності.

Це питання про модернізацію національної ідентичності української спільноти, її головні проекти. Про роль традиції, передовсім культурної, у процесі цього оновлення. Про місце української культури у світі, про її «питомість» та «європеїзацію». Про дискурс як спосіб конструювання (може, точніше – зміцнення або послаблення) національної і культурної самототожності, про його можливі стратегії.

Такий комплекс проблем, звісно, можна охопити лише в масштабному дисертаційному дослідженні, бо він передбачає пильну увагу до широкого масиву різноманітного емпіричного матеріалу й методичну вправність дослідника, здатного опиратися на модерні методологічні засади.

З урахуванням цих обставин і належить аналізувати книжку. Можна вважати, що об'єктом репрезентованого в ній дослідження є динаміка української національної та культурної ідентичності. Вдаючись до необхідного для науковця самообмеження, дослідниця із зазначеного неозорого проблемного поля, в якому вона прекрасно орієнтується, виокремила український ідентифікаційний дискурс кінця 80-х років XX – початку XXI ст., спрямований перш за все на з'ясування підґрунтя української тожсамості. Він і став предметом дослідження, як це окреслено в підзаголовку книжки.

Із виділених п'яти проектів культурної ідентичності О.Гнатюк обирає для аналізу україномовні й розглядає їх під кутом зору «культурної орієнтації» і «ставлення до модернізації» (91). Не уникає дослідниця поширених у нинішній західній гуманістиці лінгвістичних акцентів (наприклад, на мові самоописування етнопонаціональних спільнот); навіть до анотації книжки, що з'явилася в українському виданні, внесено пункт про увагу авторки до стратегій переконування та мовних інструментів, що їх обирають учасники аналізованих у книжці дискусій.

Певні методологічні засади, які сповідує О.Гнатюк, її схильність альтеризувати відношення культурних традицій та інновацій не сприяли зосередженню дослідницької уваги на тягlostі української

ідентичності та культури. Зміни в них, що настали після розпаду Союзу, О.Гнатюк співвідносить тільки з радянською ідентичністю. Звідси й назва книжки – «Прощання з імперією». Але ж радянський період, за невеликими винятками (20-ті та 60-ті роки ХХ ст.), був, власне кажучи, паузою в розвитку й утвердженні тожсамості української спільноти та її національної культури. Проте не остаточно перервав згадану тяглість...¹

Самообмеження автора «Прощання з імперією» виявилися й у доборі емпіричного матеріалу. О.Гнатюк відмовилася від розгляду міркувань істориків, політологічних праць, політичної публіцистики і декларацій політиків. Свою увагу вона зосередила на есеях і автобіографічній прозі літераторів, літературно-критичних статтях і рецензіях, публіцистиці на теми культури, оскільки вони дотичні до орієнтації української культури й національної та культурної ідентичності українців (див. 18). Варто зауважити, що вже у самому відборі емпірії помітні філологічні акценти – замість культурологічних, що їх вимагають предмет і мета дослідження й передбачає позиціонування автора як «дослідника культури» (14). Філологічного «ухилу» можна було б уникнути, звертаючись, скажімо, до історичного дискурсу. Тим більше, що не територія і навіть не мова, а, як наполягає Н.Яковенко, історія як історична пам'ять є підвалиною національної ідентичності. Мотивація авторкою «Прощання з імперією» відмови від звернення до досить багатого й не менш репрезентативного історичного дискурсу тим, що той міг би стати предметом самостійного дослідження, не дуже переконлива. Хіба на окреме дослідження не заслуговувала, наприклад, та сама «публіцистика на теми культури»? Та, зрештою, авторів видніше...

Репрезентативність авторів, до яких звертається О.Гнатюк (одні з них належать до мейнстріму громадської думки, інші – радше до маргіналів), була предметом спеціального обговорення (див. 19–20), і мотивація вибору дослідниці здається переконливою.

Оскільки О.Гнатюк від початку наполягала на «цілковитій новизні» своїх дослідницьких цілей (поль. 11; у перекладі це формулювання менш категоричне), то, логічно, констатувала недостатню розробленість питань, які її цікавлять, і що обсяг української і зарубіжної історіографії з обговорюваної проблематики зовсім скромний. Попри ці застереження автора, варто вказати на певні лакуни в досить широкій бібліографії, доповненій в українському виданні «Прощання з імперією». Це стосується насамперед монографії С.Андрусів «Модус національної ідентичності» (2000), статті І.Дзюби «Україна в пошуках

нової ідентичності» (2002) та праці Я.Грицака «Руслан, Богдан і Мирон: три типи конструювання ідентичності серед галицьких русино-українців» (2003), що не ввійшла до останньої книжки автора, публікації якого ретельно відстежує О.Інатюк.

Що ж до теоретико-методологічних зрізів проблеми національної та культурної ідентичності, то впадає в око вибірковість. Авторка «Прощання з імперією» звертається виключно до праць т.зв. конструктивістів (інструменталістів). Вони ж мають справу не з ідентичністю, нацією, культурою, Європою, Сходом тощо, а лише з відповідними конструктами, тобто з поняттям ідентичності, нації тощо (71, 72, 79, 84 та ін.). Йдеться не про ідентичність як таку, а про дискурс ідентичності: «...тожсамість є не явищем, а конструктом, що виникає в діалозі» (84)^р. Або геть категоричне: «Жодних сумнівів не викликає одне: Європа є дискурсом, що має значення як політичний та ідеологічний проєкт і стосується дискурсу ідентичності» (71). Це останнє твердження підперто авторитетом: «Ерик Гобсбаум вважає, що європейський континент (курсив мій – І.І.) – це не більше ніж інтелектуальний конструкт» (71)^р. Очевидно, таким є і Монблан, розташований на цьому континенті, а отже, на нього можна дряпатися як заманеться – чи сидючи за письмовим столом, чи лежачи на зручній домашній канапі...

Жарти жартами, але зі зойно відтвореної позиції впливає ключовий засновок дослідження О.Інатюк: «...новочасну націю витворили література та ідеологія» (18). Керуючись ним, авторка «Прощання з імперією» апіорі надає предметові дослідження – українському ідентифікаційному дискурсові – гіпертрофованої або націєтворчої ваги⁴. Але ж реально він є лише одним із множини чинників спільнотного самовизначення. Заявлений винятковий націєтвірний ефект ідентифікаційного дискурсу⁵ в дослідженні не зважено, не оцінено. Та й інструментів і процедур подібного зважування не запропоновано.

Правда, в першому, теоретичному розділі праці О.Інатюк намагається якось підтвердити свою ключову тезу, проте не дуже успішно. Вважаючи, що думка Д.Янчара про виняткову ідентифікаційну роль літератури й культури застосовна і до української ситуації, авторка мимохідь згадує про роль поезії Шевченка, Франка і Лесі Українки, а потім розлого нагадує, що модерніст Винниченко був першим прем'єром УНР, режисер Лесь Танюк – головою товариства «Меморіал», а поет Драч – головою Народного руху тощо. Але ж так губиться предмет обговорення – роль культури в процесі ідентифікації спільноти. Одна річ – вплив поезії Франка на національне опритом-

нення українців, а зовсім інше – значущість справ Франка як громадського діяча чи політика.

Повертаючись до методологічних засад дослідження О.Гнатюк, слід зауважити, що у вступній частині її книжки є підрозділ «Методологічні підходи». Проте йдеться у ньому не про методологічні засади репрезентованого в книжці дослідження, як міг цілком підставово сподіватися читач, а про підходи учасників аналізованого дискурсу. Серед них, поряд із постколоніальними студіями і деконструктивізмом, що справді є варіантами дослідницьких стратегій, чомусь названо мультикультуралізм, який є радше підвалиною культурної політики, ніж пошукового інструментарію (і це, зрештою, визнає в цьому самому фрагменті сама дослідниця), і «апологетична течія, не визначена в методологічному розумінні» (32) – якась дивовижна неметодологічна методологія.

Методологічні засади власного дослідження О.Гнатюк все ж визначає, і робить це значно чіткіше. Вона наголошує, що реалізовує міждисциплінарний підхід; сама тема, зазначено в книжці, перебуває на суміжжі історії культури та культурної антропології, історії ідей та історії політичної думки, соціології та політології (20, 33). Але передовсім йдеться про методологію культурної антропології, для якої ключовими поняттями є «свій-чужий», «ототожнення-іншування» (12^р). Ці позиції «накладено на ставлення до модернізації, традиції та новочасності, а також на поняття «метафізичної географії» – Сходу і Заходу, Європи і Росії» (12–13).

«Найкращим методом» дослідниця вважає «аналіз дискурсу в поєднанні з більше традиційними методами досліджень інтелектуальної історії чи культурної антропології» (14). В одній із перших українських рецензій польського видання «Прощання з імперією» наголошено на поширеності методу аналізу дискурсу в західних гуманітарних практиках і його дивовижну непоширеність серед українських науковців; там же його переіменовано в дискурсивний аналіз⁷. Це переіменування, як і натяк О.Гнатюк на нетрадиційність аналізу, трохи бентежить. Коли йдеться про порівняно нову дослідницьку процедуру в межах, скажімо, герменевтичної чи постструктуралістської стратегії, то дослідниці не слід було обмежуватися її номінуванням, хай і кількаразовим. Пересячний читач розшифрує словосполучення «аналіз дискурсу» так: дискурс – предмет дослідження, аналіз – метод дослідження. Звісно, такий універсальний метод щоразу модифікується залежно від своєрідності об'єкта чи предмета, до якого його застосовано. Але ж ми не кажемо про аналіз структури об'єкта чи аналіз його зовнішніх зв'язків, про аналіз композиції літературного твору

або аналіз демографічного складу столиці України як щоразу якийсь особливий метод...

У дослідженні О.Гнатюк поєднано темпоральний погляд (розгортання українського ідентифікаційного дискурсу від кінця 80-х рр. ХХ ст. до початку ХХІ ст.) із вирізненням проблемних блоків.

Дослідження починається зі з'ясування його теоретичних підвалин. У центрі уваги – проблема ідентичності, національної та культурної, національна визначеність культури, роль традиції в динаміці культурної тожсамості спільноти. Українське ставлення до Європи й Росії моделюється у І розділі крізь призму співвідношення ототожнення й іншування. Багато уваги автор надає з'ясуванню того сучасного глобального і європейського контексту, в якому розгортався український ідентифікаційний дискурс, демонструючи фундаментальну обізнаність у цій царині.

У ІІ розділі – «Перед присмерком імперії. Інтелектуали перед викликом акультурації» – досліджено стан української культури напередодні краху СРСР і тогочасні пошуки шляхів подолання кризи української ідентичності. У центрі уваги – І. Дзюба, який поставив проблему цілісності української культури та висунув ідею децентралізації культурного життя, а також О.Бердник, М.Рябчук, О.Забужко. Йдеться про діяльність таких осередків, як Український культурологічний клуб, Товариство Лева, Міжнародна асоціація українців, СПУ, Товариство української мови тощо.

Дослідницю цікавить реакція українських інтелектуалів «перед присмерком імперії» на «загрозу акультурації» (93). Таке формулювання проблеми трохи несподіване: адже О.Гнатюк акцентує в акультурації аспект адаптації цінностей чужої культури до культури власної (див. 27). І в цьому трактуванні вона близька до Дж.Вотсона, схильного називати акультурацію локалізацією і розуміти як прийняття цінностей глобальної культури – з відповідним їм видозміненням. Інакше кажучи, йдеться про вкладання питомих сенсів у засвоювані іншокультурні цінності чи виокремлення зі змісту останніх тих моментів, які корелюють із універсаліями власної культури або заповнюють у ній певні лакуни, не порушуючи її кодову систему. Тож хіба так витлумачена акультурація може бути загрозою (чи викликом, як це сформульовано в заголовку розділу) культурі? Може авторці в цьому випадку розходитися про декультурацію, яку вона трактує як уніфікацію стало контактуючих культур (16)?

У наступному розділі розглянуто протистояння модернізаторів української ідентичності та культури і нативістів у контексті дискусій

про форми сучасного українського літературного життя. Автор, стаючи на бік перших, ділить персонажів цього розділу на негативних і позитивних. Позитивними є М.Рябчук, Ю.Андрухович та інші бубабісти, В.Єшкілев; виразно негативними – Є.Баран⁸, С.Квіт, В.Даниленко⁹; ближчі до останніх В.Медвідь, В.Шевчук, Є.Пашковський, а також ІБТ, котрий виявився шовіністом (див. 204). Як експертів залучено О.Гриценка, К.Ботанову, С.Матвієнко, Р.Семківа і М.Павлишина.

О.Гнатюк аналізує такі події, як утворення АУП, децентралізацію українського літературного життя (зокрема появу «Станіславського феномена»), видання МУАЕЛ. Характер аналізованих дискусій спонукає авторку «Прощання з імперією» згадати суперечку модерністів і народників початку ХХ ст. і зауважити ідеологічний характер тодішнього та сучасного протистояння. У підсумках розділу висловлено беззастережну підтримку моделі модернізації української культурної тожсамості, яку запропонував Ю.Андрухович (257).

У IV розділі йдеться якраз про моделі модернізації української ідентичності, передусім культурної, в контексті дискусій про Центральну Європу. Зауважено, зокрема, запізнілість української версії міфу Центральної Європи. Наголошено, що для українців проблема ідентичності постає як питання про європейськість(чи європеїзацію) України та її культури. Головний герой цього розділу – Ю.Андрухович, якому, втім, дорікають за відхід від ліберального світогляду (331)¹⁰; епізодичними персонажами є Т.Возняк, О.Гриценко, В.Костирко – всі позитивні. Серед аналізованих подій на першому плані львівська конференція 1996 року з проблем Центральної Європи та європейської ідентичності України. Чимало місця присвячено проблемам Галичини.

Розгляд тієї самої тематики продовжено в наступному, V розділі, де йдеться про «концепцію України між Сходом і Заходом» (35), п'ять її версій. Амплуа центрального персонажа перебрала тут на себе О.Забужко. О.Гнатюк звертається також до позицій І.Шевченка, Т.Возняка, О.Толочка, М.Рябчука, Я.Грицака, О.Пахльовської,

МУАЕЛ – Мала українська енциклопедія актуальної літератури. Опублікована 1998 року в 3-му випуску «Проблеми» – часопису з проблем культурології, теорії мистецтва, філософії (головний редактор – Володимир Єшкілев, перші два випуски вийшли 1996-го року). Автори проекту Української енциклопедії актуальної літератури «Процес» (В.Єшкілев, Ю.Іздрик) задекларували цю публікацію як часткове його здійснення (проект передбачав «добротне видання в двох томах»). МУАЕЛ-2 з децю зміненням глосарієм зміщено на сайті www.lt-magazine.lviv.ua (lt-library).

а також Я. Дашкевича, В. Неборака, В. Шевчука. Увагу зосереджено на уявленнях про українську амбівалентність.

В останньому розділі О. Гнатюк знову досліджує антиімперський дискурс нативістів, яким інкримінує «виразну, майже ксенофобську нехоть до чужих» (425), а їхньому дискурсу – автаркійні наслідки (426). Репрезентують нативістів Д. Стус як виразник антимодернізаційної налаштованості, антиокциденталіст Є. Пашковський із його «мовою ненависті» (295)⁴¹, а також В. Медвідь, С. Квіт, Р. Іваничук, Є. Гуцало, Р. Кісь. Усі вони, виявляється, «пов'язані з колишньою номенклатурою» (480). Експерт тут – М. Рябчук. Звертається О. Гнатюк і до позиції Ю. Андруховича; йому в «Московіаді» вдалося здійснити деконструкцію колоніального, імперського «і заразом антиколоніального дискурсів», тобто «визвольної свідомості» (483). Особливо імпонує авторці «Прощання з імперією» Андруховичів «виклик національної мітології» (484), тобто відмежування від антиколоніального дискурсу, який для неї є «антиінтелектуальним».

У дуже стислій (лише три з 489 сторінок тексту) заключній частині дослідження О. Гнатюк зауважує поліфонічність українського ідентифікаційного дискурсу та називає основні проблеми, які в ньому постійно відтворюються. Це питання про статус української мови, про дві концепції нації – як спільноти політичної та спільноти етнокультурної (дослідниця віддає перевагу першій, але згоджується з М. Рябчуком, що «цілком відкинути елементи нативізму неможливо» (489)), нарешті, про ставлення до модернізації. Відтак, констатує відсутність єдності в українській інтелектуальній еліті, польська україністка сподивається на таку єдність у майбутньому.

Так і кортить спитати, чи сприяє праця О. Гнатюк становленню цієї єдності. Та чи коректно говорити про такий вплив наукового дослідження? Авторка не заявляла його серед своїх намірів, обов'язком це тим паче не є. Як науковець вона намагалася відтворити реальний стан речей, увиразнити позицію кожної сторони в дискусії, оприятити слабкі й сильні моменти цих позицій, зрештою, оцінити перспективність обговорюваних проєктів зміцнення української національно-культурної самототожності. Дослідниця ніби пропонує зацікавленим діячам офокусоване дзеркало: подивіться – може, це змінить вашу оцінку реалій і бачення перспектив.

Проте позиція науковця передбачає відсторонення від колізій, підґрунтя й розгортання яких він з'ясовує. О. Гнатюк опинилася всередині того дискурсу, який вона обрала за предмет аналізу. Звідси чимало смислових акцентів, ремарок і оцінок публіцистичної тональ-

ності: від фаталістичної тези про *приреченість* української культури на суперництво з російською (19) до артикуляції апокаліптичної візії відмирання певної культури (24); від інкримінації одному з персонажів книжки сповідання інтегрального націоналізму (146), а іншому – шовінізму – до нагадування ще іншому про його близькість до нацистських теорій арійської раси; від приписування В.Даниленкові переймання стилю мислення агресивної комуністичної пропаганди до так само безпідставного накидання В.Неборакові мегаломанії⁴²; від нічим не підтверджуваної незапитуваності в українських бібліотеках спілчанських журналів у 90-х рр. ХХ ст. до квазіриторичних повторів окремих думок, нав'язати які читачеві авторка чомусь зацікавлена⁴³...

Із академічної тональності в публіцистичну не раз переключає дискурс надмірна прискіпливість авторки навіть до «позитивних» персонажів. Ось мовиться про «майже релігійне ставлення до рідної мови» О.Забужко (чи проглядає у слові «релігійне» певний докір, хай судить читач) та про її вживання щодо тієї мови «ідеологічно заангажованого слова «розбудова», що «походить з лексики влади» (389). Це трактується як можливе свідчення того, що О.Забужко «приймає культурну політику держави, закриваючи очі на суто фальшивий характер тієї практики» (389). У чому тут більше схибила О.Забужко – чи то в прийнятті культурної політики держави (мабуть, у фукіанському дискурсі це гріх непростимий; ну а коли йдеться про раціональні моменти в цій політиці, хай вона тричі державна?), чи у недобачанні декларативного характеру підтримки державою української мови? Врешті-решт, чи з використання слова «розбудова» варто було робити такі долекозасяжні висновки інкримінативної тональності?

Не хочеться говорити про несподівану наставницько-менторську зверхність щодо колег на кшталт «учнівські спроби Максима Розумного» (280). Але хіба за цим не проглядає також певне упередження щодо однієї зі сторін в аналізованій дискусії? Як і в наліпках «культурного фундаменталізму» або «патріотизму», взятого в іншувальні лапки.

Тож ефект дзеркала не вдався: кому захочеться в нього вдивлятися – серйозно й зосереджено, коли виникає підозра, що воно криве?

Підставою для такої підозри може стати і надмірне захоплення авторки «Прощання з імперією» бінарними опозиціями, які Е.Саїд якось кваліфікував як «підступні форми мислення». Воно оприявнене вже в епіграфі, де Ю.Андрухович радикально означає дихотомію культурної орієнтації українців, по-своєму відтворюючи так само радикальне її формулювання М.Хвильового. Відтак у вступі йдеться про

альтернативні проекти української тожсамості – національний і пострадянський (24), і дві альтернативні моделі модернізації української культури – «європейську» і «російську» (27). Відтак через увесь текст праці О.Гнатюк проходять опозиції «традиція – модернізація, толерантність – ксенофобія, акультурація – контракультурація, відкритість культури – культурна автаркія, колоніальний і антиколоніальний дискурси, етнічна нація – нація політична, відкрита ідентичність – закрита ідентичність, гомогенна ідентичність – гетерогенна ідентичність, примордіалісти – конструктивісти, модернізатори – традиціоналісти» тощо. Як тут не згадати гіркий жарт-пересторогу С.Аверінцева: у сатани дві руки, і він завжди пропонує нам фальшивий вибір, який робити не треба, наприклад, між лібералізмом і патріотизмом⁴⁴.

Дивно, що авторка застерігає від таких інтелектуальних пасток, як маніхейський поділ світу (20), біполярне бачення дійсності (195); вона навіть докоряє декому зі своїх персонажів за «схильність до бачення проблем у категоріях радикальних протилежностей» (141), творення двополюсного образу (57), дихотомічний поділ світу (297, 298), ба, навіть визнає, що всі ці дихотомії є «штучним творивом і спрощенням» (151), – але сама опиняється в так виразно маркованій пастці.

Детальніше про кілька таких похибок. Дослідниця наполягає на взаємопоборюванні двох моделей модернізації української культури: «російської» і «європейської» (27). Насправді жодної російської моделі вона не описує. Натомість веде мову про «наявність російської культури в Україні», передусім масової і популярної. Звідси висновок про «проросійську тенденцію в культурі України» (курсив мій – І.Л.). Але ж не в українській культурі! Коли далі стверджується, що «російська культура... становить частину культури, твореної в Україні» (курсив мій – І.Л.), то виникає низка застережень.

По-перше, що означає «в Україні»? На території держави Україна? Але коли хтось наполягає на територіальному визначнику особливої культури, він має на оці радше культуру етнічну, а не національну. Зрештою, хіба має якесь значення, де Н.Міхалков знімав свою чергову стрічку – в Сибіру чи у павільйонах студії ім. Довженка? Або де А.Кабаків писав свій поетичний цикл – у Києві чи під час поїздки на Байкал? По-друге, «твореної» – це перебільшення; точніше було б – «що побутує», бо на 99 % сучасна «російська культура в Україні» – це «культурний» експорт, а ще точніше – експансія (чи не єдиний виняток – «внутрішній експорт» – російські серіали, що постають на «Студії 1+1» чи на «Інтері»). Отже, ні російської моделі модернізації української культури, ні проросійської тенденції в українській культурі не про-

демонстровано¹⁵. Їх протистояння – продукт надмірної прихильності О.Гнатюк до бінарних опозицій.

Ще одне таке непереконливе «або... або»: «...вибір між перетвореннями на підставі власних зразків, опертих на традиції, й модернізацією за західним зразком» (400). Чому ці орієнтири і відповідні спрямування змін в українській культурі мусять бути опозицією? Хіба філософ С.Кримський нехтує західними – класичними й найсучаснішими – зразками, осучаснюючи вітчизняну, сковородинівську традицію філософування і спираючись на неї? Чому питоме і європейське мають бути альтернативою, коли в самій українській культурній традиції віддавна присутнє те, що позначають нині словом «європейскість»?

Наполегливі наскрізні протиставлення традиціоналістів-грунтівців-нативістів модернізаторам-західникам-постмодерністам призвели врешті до невиправданої публіцистичності. Остання, додаючи інтриги відтворенню тих чи інших епізодів досліджуваного процесу, збуджувала в певній категорії читачів додаткове зацікавлення, але на користь ефектові дзеркала не працювала. І як не визнати певні резони в такому недавньому міркуванні Г.Паламарчук: «Плоди тоталітаризму – наші традиційники в культурі й наші постмодерністи в ній же. Ми однаково постсовєтські... Ми нетерпимі. Ми ділимо світ лише на біле й чорне... У світі є лише ми і наші вороги...»¹⁶

На завершення цього роздуму, що затягнувся, – кілька міркувань про переклад і справи видавничі. Великий обсяг книжки і прагнення видавництва якомога швидше донести її до українського читача вимагали участі в перекладі гурту людей. І, хоча переклад авторизовано, письмо О.Гнатюк – академічне, але легке, читабельне – адекватно не передано.

У передмові авторка зазначає, що до українського варіанту внесено дрібні зміни, які мали або уточнити певні висловлювання, або усунути пропущені в польському варіанті похибки (15). Тож не завжди відомо, кому, так би мовити, ставити на карб окремі недогляди – авторів чи перекладачам.

В українській номенклатурі галузей науки фігурує «соціальна антропологія»; саме так і належало, очевидно, передавати польське «antropolog społeczny» замість кальки «суспільний антрополог» (41). «Тресць» (зміст, сутність, квінтесенція) перекладено як «вартість» (27); до речі, відповідний аксіологічний термін мав би артикулюватись як «цінність» – на одміну від загальнозживаної або економічної «вартості». Польське «kresy» перекладено як «межі» (77, прим.), тоді як це не лінія, а простір, певна територія – околиця, прикордонна

місцевість. Не дуже милозвучне польське «uodnolicenie» передано невимовним «уодностайненням» (27 та ін.); кращою була б, мабуть, запозичена «уніфікація». Польське «niechęć» перекладено як «неприйнятне (?) ставлення» (11). А чому не неприязнь, неприхильність, нехіть, зрештою – відроза?

О.Гнатюк, обговорюючи питання культурних взірців, градує їх значущість для новітньої української культури, називаючи «європейську, а також американську культури» (поль. 14) – у перекладі цю градацію втрачено: «...європейську та американську культури» (24). Визначення ідентичності, запозичене у Бо Строта, тавтологічне – в польському тексті це замасковано почерговим використанням синонімів «tożsamość» та «identyczność» (поль. 37) – у перекладі цю тавтологію зацентровано: «...ідентичність – і національна, і культурна – це сконструйовані за допомогою культури ідентичність та інакшість» (58). Це вже, без сумніву, недогляд редактора. Як і передання польського «narodowcy» (поль. 57), тобто «націоналісти», як «нативісти» (88), хоча авторка не раз наголошувала на відмінності позицій, позначуваних цими словами. Те саме стосується перетворення «інтегрального традиціоналізму» з польського тексту (поль. 60) в «інтегральний націоналізм» в українському (91).

До речі, наш читач чимало втрачає від того, що видавництва не залучають до підготовки наукових видань наукових редакторів. Саме вони мали б застерегти автора від непереконливих висновків, лінійних суджень, упереджених оцінок. Науковий редактор міг би звернути увагу на те, що у «Прощанні з імперією» часто гострі звинувачення залишаються безадресними і не спертими на факти. Наприклад: «Екстремально налаштовані нативісти (?) демонструють автаркію позицію...» (88). Мовиться про «світоглядний союз націоналізму з комунізмом» в Україні на зламі XX і XXI ст. (23): а хто міг би його репрезентувати? Випадок Б.Олійника через його курйозність репрезентативним вважати не можна. Хто є носієм «відчуття загрози, яку становлять для культурної самобутності чужі зразки, відчуття, що веде до автаркії» (21)? Коли ж докір адресний, то опонента намагаються зіштовхнути на крайню позицію, навіть коли той і не дуже схильний її займати, а потім закликають республіканців засудити радикала або категорично відмежуватися від фактично приписаної йому позиції, бо вона, мовляв, веде до прірви автаркії, «фундаментального традиціоналізму» або й фашизму¹⁷.

Науковий редактор мав би допомогти авторові уникнути хай дрібних, але прикрих похибок, що дезорієнтують читача. Наприклад, Остапа Терлецького (1850–1902) видано за учня М.Грушевського (352), тоді

як він був радше послідовником М. Драгоманова – О. Гнатюк, очевидно, мала на оці Омеляна Терлецького (1873–1958). «Баладу про Схід і Захід» Р. Кіплінга авторка книжки назвала поемою – перекладачі механічно перенесли до українського видання це хибне окреслення жанру твору (73). Науковий редактор звернув би увагу на віднесення культури до об'єктивних визначників належності індивіда до нації – поруч із «кров'ю» і «землею» (51). Він порадив би авторові подумати над доцільністю вміщення схеми на с. 71, адже вона не зовсім корелює з попереднім текстом, до того ж, випадає з загального стилю висловлювання О. Гнатюк (це єдина схема на 526 сторінок книжки). Поставив би під сумнів твердження про кризу самого поняття «ідентичність» (70) – інша річ, що є підстави говорити про динаміку змісту цього поняття або ж про кризу української ідентичності. Мав би запропонувати уточнити трактування «Просвіти» як суто галицької, а не всеукраїнської просвітньої організації (191, прим.), а заодно звернути увагу на те, що тут у двох посліпіль примітках подано ту саму інформацію про оновлену «Просвіту», тільки те оновлення датовано різними роками.

До речі, про посилання у примітках. Подекуди залишено в українському виданні посилання на польські переклади англомовних джерел, хоча вже існує український переклад останніх; крім того, посилання на цей переклад подано на попередніх сторінках (див., наприклад, посилання на працю Е. Гелнера у примітці 72 на с. 75–76; пор. з посиланнями на с. 43 і 56). Коли посилання на англійське, німецьке чи французьке джерело супроводжує інформація про українське видання цієї праці, то, звісно, український читач за це подякує – але чи знадобиться йому повідомлення про польське видання такого джерела (див. виноску 51 на с. 67–68)?

Повертаючись до редагування українського перекладу, варто зауважити й недогляди літературного редактора. «Величезне знання українського літературного життя» (36), «статті і етнічності» (49), «зісередини» (93), «Тожсамість і Інший» (63), «більшість стояли» (148) тощо належать, очевидно, до його компетенції.

Молодому, але амбітному видавництву «Критика», яке претендує на статус елітарного, варто було ліпше подбати про такі речі. Принаймні на рівні, що його продемонстрували коректори (таке нині трапляється нечасто).

Оля Гнатюк опублікувала справді цікаву, потрібну для української саморефлексії та корисну для зацікавлених внутрішньою ситуацією українства працю, новаторську за українськими мірками (і за

смісловими наголосами, і з погляду дослідницького інструментарію), аналітичну, в чомусь гарячу та контроверсивну. Щоправда, її науково-дослідницьку вагомість дещо знижено надмірною однобічною заангажованістю авторки, що призвела до несподіваної публіцистичності. Шкода, що частину інтелектуальних зусиль читача буде витрачено на опір цій публіцистичності.

Примітки

- 1 О.Гнатюк згадує про дискурс 20-х років, але не з урахуванням тяглості, про яку щойно йшлося, а з міркувань подібності перебігу дискусії, ідеологічних орієнтирів, що ними керувалися тоді й тепер (18, 24).
- 2 Як тут не навести слова Е.Чаргофа про нинішню «цілковиту втрату реальності»: «Ми так усіляко допомагали дійсності, що вона вирішила за краще самоусунутися» (Чаргоф Е. Огляд здогадів. – Л., 2005. – С. 67).
- 3 У передмові до українського видання О.Гнатюк говорить про власний «інший підхід до категорії нації». Вона передає його словами одного з рецензентів її книжки: «...нація постає тільки як розмова, і вона існує доти, доки триває ця розмова» (14). Сформульована тут позиція, як і щойно зазначений погляд Гобсбаума, якимсь узгоджуються в О.Гнатюк із цілком іншим підходом Е.Саїда, згідно з яким «образ Сходу (курсив мій – І.Л.) є, по суті, конструктом європейської уяви» (72). Понад те, авторка «Прощання з імперією» схильна до певних поступок примордіалістам: «Вживати поняття «винайдених традицій», «уявленої спільноти» чи національної культури як дискурсу, звісно, не означає визнавати їх як продукти чиєїсь... уяви... це також не означає, що їх можна творити довільно» (48; див. також 51, 53). Проте ці помірковані думки не позначаються помітно на характері тих смислових акцентів, які визначають загальне спрямування дискурсу О.Гнатюк.
- 4 Цей засновок не раз оприявлено в засадничих твердженнях праці. Ось одне з них: «ідентичність змінюється, і ці зміни виникають внаслідок переосмислення, до якого спонукають дискусії» (13).
- 5 А його справді утворюють, як зазначає Р.Кісь, «не тільки культурні тексти, а й соціокультурні дії» (Кісь Р. Глобальне – національне – локальне. – Л., 2005. – С. 169).
- 6 Ми згодом повернемося до цих бінарних опозицій.
- 7 Критика. – 2004. – Ч. 5. – С. 17.

- 8 Його прихильність до назви «Івано-Франківськ» засвідчує для О.Гнатюк ту малосимпатичну обставину, що над цим критиком «тяжкіє радянське минуле» (206); про це написано досить розлого, але не досить переконливо.
- 9 Йому двічі зроблено закид, що своєю антимодернізаційною позицією він домігся високого статусу в українському істеблішменті (223, 228); здається, цей докір викличе глузливу посмішку в людей, краще ознайомлених із кар'єрними досягненнями цього літератора.
- 10 Ці докори були б гострішими, коли б стосувалися останніх самоуточнень позиції цього письменника. А вони звучать так: «...найголовніше, що сталося зі мною, – це завершення багатолітнього, тривалістю в усе свідоме життя, конфлікту зі своєю країною» (Критика. – 2005. – Ч. 7–8. – С. 35).
- 11 Між іншим, ту саму «мову ненависті» О.Гнатюк інкримінує і В.Даниленкові (див. 216).
- 12 Див. с. 269 польського оригіналу; в українському перекладі думку про схильність Неборака розташовувати самовистачальну українську культуру «в центральному місці» передано неадекватно: «...українська культура... має підстави посідати центральне місце у світоглядній системі» (400). Де взявся отой виділений шрифтом додаток: це уточнення автора чи старання перекладачів – невідомо.
- 13 Тричі поспіль у польському оригіналі авторка висловлює обурення з приводу того, що «західників» назвали (а чи назвали?) манкуртами (див. поль. 150, а відтак чотирирядковий абзац на наступній сторінці, де в чотирьох рядках двічі мовиться про одне і те саме; між іншим, в українському перекладі цей третій повтор думки, що вже почала було здаватися рефреном, знято).
- 14 Див.: Вопросы литературы. – 2004. – № 6. – С. 23. Унікаючи такого фальшивого вибору, цей знаменитий російський інтелектуал вважав себе «середземноморським ґрунтівцем».
- 15 Можна хіба що вести мову – і, зрештою, до цього формулювання вдається і сама авторка – про «російську орієнтацію» (27). Тільки вона не уточнює, що це орієнтація споживачів культури, головним чином масової.
- 16 Кур'єр Кривбасу. – 2005. – Ч. 12. – С. 170.
- 17 Про цей прийом полеміки не так давно писав І.Дзюба (див.: Дзеркало тижня від 15.10.05. – С. 13). ❀

Ганна УЛЮЖА

Хазяйка гори, або Особливості літературного преміювання 2006 року в Росії

Вважають, що літературна премія має скерувати читача. Власне, на виявленні та формуванні читацьких сподівань (за аналогією із «глядацькими сподіваннями» в кіномистецтві) ґрунтуються механізми літературної премії та творяться канони. І якщо визначити як завдання премії актуалізацію естетичного пошуку, то її функції зближуються з функціями літературної критики, а саме: означення та кодифікація канону. Скажімо, російський критик Дмитро Кузьмін демонструє саме такий підхід до завдань літературної премії, коли твердить: «Премія чи конкурс – це не що як особливий вид критичної діяльності. І головне завдання премії чи конкурсу – надати читачеві карту літературного простору чи його ділянки, укладену відповідно до чітко означених принципів». Проте літературна премія як механізм узаконювання того чи іншого тексту/імені/жанру в масиві літератури з великої літери як відбиває актуальний літпроцес, так і впливає на нього (бо чи варто забувати, що формування культурними елітами канону є неодмінною складовою ідеологічного присвоєння канону). І куди більш значущою виявляється не власне естетична чи ідеологічна якість премійованого твору (та вони здебільшого й не обговорюються), а така собі ситуація й точка ідентифікації. Нагороджений – значить, визнаний як автор. Відомий французький критик Моріс Надо не випадково зазначає, що «премії рідко відкривають талант», а натомість «сприяють ще більшій популяризації літературного твору, який мав певний успіх у публіки». І з такої точки зору літературна премія завжди провокаційна за своєю функціональністю.

У цьому сенсі російський преміальний 2006-й є взірцево-показовим – нагороджені книжки абсолютно нечитабельні: а) читача як фактор канону еліміновано з процесів канону цілком і повністю; б) як канонічний означено примат форми над змістом; в) гучний похорон радянського літературоцентризму завершився відродженням «професійного» читання та торжеством «експертного суспільства»; г) актуалізовано соціальну функцію літератури (якщо не саму по собі, то, принаймні, розмови про неї). Усе це на тлі повальної легітимації жанрової літератури в межах Великого канону. І то лишень на перший погляд. Тож голова Букерівського журі – 2006 Олександр Кабаков мав рацію та певні причини, коли зазначав: «Російська література у прекрасному стані. Роман, найбільш складний жанр, процвітає!», виводячи рівняння, в якому «складність» твору та «масштабність» жанру є (о)знаками «розвитку». Про що ж, власне, йдеться?

Престижного російського Букера за 2006 рік (а заодно й синонімічного йому «Студентського Букера») отримала трохи/начебно антиутопія «2017» уральської «письменниці для снобів» Ольги Славнікової. «Інтелектуальна» та «глянцева» критика в один голос почала говорити, що обрання цієї книжки «хітом року» є щонайменше дивним; у жодного з критиків не виникло сумнів, що саме цей твір і мав відзначитися в безкінечних реєстрах російських лонг- і шорт-лістів. Наразі вельми показовим є формулювання «Студентського Букера» номінації для «2017» Славнікової – «за найкращий роман-випробування для сучасного читача».

Як прозаїк, Ольга Славнікова зажди була в зоні уваги книжкових премій. Із чотирьох виданих на сьогодні її романів жодного не обминула увага престижних журі. Так, «Бабка, збільшена до розмірів собаки» потрапила в короткий список Букера 1997 р., «Один у дзеркалі» відзначено премією ім.Бажова 1999 р., «Безсмертний» 2002 р. увійшов до п'ятірки лауреатів Національного бестселера. Отримання свого Букера чи, в найгіршому випадку, свого Нацбеста для прози Славнікової було питанням часу (як ув аналогічній ситуації «вічного номінантства» Людмили Уліцької, п'ятьма роками

Ольга СЛАВНИКОВА.
2017. – М.: Вагриус,
 2006, 542 с.

раніше завершеного Букером для «Казуса Кукоцького»). За кілька днів до вручення Букера в Москві відбулося нагородження премією «Велика книга». Лауреатом 2006 став «Пастернак» Дмитра Бикова («2017»-й теж претендував на цю нагороду). «Справедливість восторжествувала», – так привітала Букер для Славнікової незадоволена нагородженням Бикова критика. Чому так? Чим вирізняється проза Славнікової?

Деталізація, низки метафор, «складна» мова, тонко й ретельно прописана психологія героїв, тривіальність сюжету – такі ознаки авторського стилю Славнікової (його часто та небезпідставно порівнюють із манерою письма Володимира Набокова). Синтез (у тому числі й на рівні маніфестацій) високого й розважального, критичного й захоплювального, згладжування генераційних і центр-маргінальних конфліктів – це особливості письменницької стратегії авторки «2017». А таке поєднання для Росії початку тисячоліття безпрограшне, та й вельми рідкісне.

Ув інтерв'ю, що передувало оприлюдненню «2017», Ольга Славнікова наполягала: «Мій роман не антиутопія. Зрозуміло, що за назвою книжки читач відразу пригадає роман Джорджа Орвела «1984», написаний 1948 року. Але там відстань між датою написання та часом дії досить велика. У моєму ж випадку часовий відрізок значно менший. Світ не встигає дуже змінитися. Він залишається живим і теплим, таким, яким ми його сьогодні бачимо. Насправді «2017» – це роман про любов». І там же: «Я для себе збагнула: у треша треба брати все, що працює». А працює на серйозний роман про любов у Славнікової, по-перше, його акцентована сюжетність і, по-друге, гротескність відтвореної соціокультурної ситуації. Також не варто забувати про обов'язкову присутність у сучасному великому російському романі міркувань про «свій історичний шлях» (цікаво й показово: серед інших номінатів короткого списку Букера–2006 є ще дві начебто-антиутопії «Ріба. Історія однієї міграції» Петра Алешковського та «На осонні вулиці» Діни Рубіної).

Дія роману Ольги Славнікової відбувається в столітню річницю Жовтневого перевороту в неназваному уральському місті (уральські гори авторка послідовно іменує Ріфейськими). Зав'язкою для сюжету є випадкове знайомство чоловіка й жінки, що прийшли провждати на вокзал геологічну експедицію. Це знайомство, закономірно для прози Славнікової, переростає в роман, але роман досить дивний: коханці не знають одне одного в соціальному плані – вони користуються чужими іменами. І, як виявляється згодом, чужими особистос-

тями також, бо в «убогій» жіночці знаходить своє втілення не хто як Кам'яна Дівка – покровителька й карателька «хитників» (до яких належить і Веніамін Крилов, головний герой роману). Хитники – це «чорні» нелегальні старателі, що шукають у Ріфейській горах самоцвітів, а заодно й «хитби» – дармової удачі. Саме за неї – «хитбу» – й доводиться розплачуватися всім без винятку персонажам роману. Плата за обрану долю (а радше необрану, бо бездієвість щодо своєї долі у світі Славнікової – це найгірша вада) і є головною темою «2017». І тут уже не важливо, про любовні стосунки йдеться, про політичні ігри чи про соціальні амбіції. «Після ампутації всього зайвого камінь стає до смішного малим», – ділиться спостереженнями герой роману. «Не шкодуй ти нічого... Взагалі ні за чим не шкодуй», – навчає його майстер-ювелір.

Авторка, очевидно, планувала роман із потенційно широкою читачкою аудиторією. Звідси і гримуча суміш екшену, слов'янського фентезі, детективу, соціальної сатири, любовного роману, «екологічного» філософування, духовних пошуків і – щоб не говорила сама Славнікова з цього приводу – антиутопії. Але як уживаються на шістьох сотнях сторінок роману доларові купюри з портретом Памели Андерсен, театралізовані паради «червоних» і «білих», що закінчуються реальним кровопролиттям і відчутним чеканням змін (не на краще), телевізійне шоу з «чищенням» у прямому ефірі писків і репутацій, міфічна нетутешня (буквально) любов між чоловіком і майже/занадто жінкою, ритуальні послуги в супроводі ритуальної лотереї для родичів небіжчика, «відчуття каменю» і неспроможність «відчуття людини»? На те Славнікова й висококласний і високопрофесійний прозаїк (тут напевд чи є місце двом думкам). Тому «2017» – не найкращий із її творів.

Міркуючи про механізми канону, американець Гарольд Блум твердить, що канонічні тексти принципово аполітичні, імморальні та призначені виключно для індивідуального користування. Повірімо йому на слово? ✿

УВАГА!!!

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОНКУРС

Національний університет «Острозька академія», всеукраїнська газета «День», журнали «Київська Русь» та «Соняшник» за підтримки мецената Ореста Цапа, професора Манітобського університету (Канада), з метою виявлення творчої молоді оголошують літературний конкурс «Витоки» за такими номінаціями:

- поезія;
- проза;
- фентезі;
- літературознавство та літературна критика;
- твори для дітей.

Учасники конкурсу мають до 10 травня 2007 року надіслати не менше як 20 поетичних творів (номінація «Поезія», це стосується й поетичних творів для дітей) або не менше як 10 сторінок тексту, набраного 14 кеглем через 1,5 інтервалу (всі решта номінацій, включно з дитячою). Роботи просимо надсилати роздрукованими та в електронному варіанті (на дискеті). На конкурс можна подавати лише твори, написані українською мовою. У конкурсі можуть брати участь молоді люди віком від 14 до 28 років. В окремій заявці треба подати інформацію про себе: прізвище, ім'я, по батькові; вік; місце роботи або навчання; домашня адреса; контактний телефон.

Критерії добору творів, поданих на конкурс:

- оригінальність розкриття теми;
- художня довершеність;
- досконалість композиції;
- цікаві образи;
- незужиті рими;
- версифікаційна майстерність.

Твори переможців організатори конкурсу видадуть окремим збірником. Найкращі з них вийдуть друком також у журналах «Київська Русь» та «Соняшник». У кожній номінації буде вибрано лише одного переможця, як нагороду він отримає грамоту та грошову премію (сума, еквівалентна 100 долларам США). Решту учасників буде відзначено грамотами та грошовими преміями.

До того ж, випускники шкіл, ліцеїв та гімназій, котрі стануть переможцями літературного конкурсу «Витоки», матимуть пільги, якщо вступатимуть на спеціальність «Літературна творчість» Національного університету «Острозька академія».

Твори треба подати до 10 травня 2007 року за адресою:

**35800, Рівненська область, м. Острозька, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія», кафедра української філології,
конкурс «Витоки».**

Оголошення підсумків відбудеться 30 червня 2007 р.

Літературна премія ім. Юрія Долгорукого

Наприкінці зими у Великому залі Оперної студії Національної музичної Академії ім. П. І. Чайковського відбулася урочиста церемонія вручення Міжнародної літературної премії ім. Юрія Долгорукого. Її засновниками стали Московський фонд підтримки співвітчизників ім. Юрія Долгорукого, Посольство Росії в Україні та київський літературний журнал «Радуга».

Премія ім. Юрія Долгорукого існує вже три роки, нею нагороджують українських авторів, що пишуть російською мовою. У попередні роки її лауреатами стали прозаїки Валентина Ермолова, Володимир Бушняк, Ірен Роздобудько, поети Олександр Кабанов, Володимир Каденко. Преміальний фонд – 7,5 тис. дол.

Цього року журі оцінювало книги, видані в 2005–2006 рр., а також романи та повісті, надруковані протягом цього періоду в періодичних виданнях. Попередній відбір найкращих творів проводила редакція журналу «Радуга». Було розглянуто 307 робіт – 172 поетичні збірки та 135 прозових творів, що їх надрукували в 34 містах України, а також у Москві, Санкт-Петербурзі, Ростові-на-Дону тощо.

Фіналістами цього року стали Марина та Сергій Дяченки (Київ), Станіслав Славич (Ялта), Петро Катеринічев (Київ), Інна Мельницька (Харків), Нікола Сєднєв (Одеса), Валерій Дружбінський (Київ), Валентина Фролова (Севастополь), Ірина Євса (Харків), Андрій Поляков (Суми), Сергій Шелковий (Харків), Анастолій Лемиш (Київ), Йосип Рухович (Донецьк).

Журі, у складі якого перший секретар виконкому Міжнародного товариства письменницьких спілок Ф. Кузнецов, перший секретар Спілки російських письменників С. Василенко, головний редактор журналу «Дружба народів» А. Ебанойдзе, секретар Спілки письменників Москви К. Ковальджі, редактор

Виступає Г.Л.Мурадов – директор фонду ім.Юрія Долгорукого

Ірина Євса

Інна Мельницька

відділу критики журналу «Новый мир» Л.Аннінський, директор Московського будинку співвітчизників Ю.Каплан, головний редактор журналу «Радуга» Ю.Ковальський та інші, визначило лауреатів.

У номінації «Поезія» премію отримала харків'янка **Ірина Євса** – за «багатство, глибину, образність поетичного слова» в збірці віршів «Трофейный пейзаж». І.Євса – член ПЕН-клубу, Національної спілки письменників України, лауреат премії Міжнародного фонду пам'яті Б.Чічібабіна, премії «Народне визнання», відомий перекладач, автор 14 поетичних збірок («Отзвук», «Опись имущества», «Наверное, снилось», «Лодка на фаянсе», «Август», «Омар Хайям. Сад истин», «Песнь песней» тощо).

Анатолій Фомін

В.В.Лоскутов, радник-посланець Посольства Росії в Україні

Василь Анісімов

*Премію вручають
Валерію Дружбінському*

У номінації «Проза» відзначили ще одну харків'янку – **Інну Мельницьку** – за яскраве та правдиве відтворення Великої Вітчизняної війни в повісті «Украинский эшелон». Поет, прозаїк і перекладач І.Мельницька є представником старшого покоління в літературі, членом Національної спілки письменників України, лауреатом премії ім.Б.Слуцького, автором поетичних і прозових книг «Когда не было лета», «Опрокинутые облака», «Надпись на парашете» тощо.

За релігійну тематику та активну просвітницько-публіцистичну діяльність третьої премії удостоєно керівника прес-служби УПЦ (МП), референта Предстоятеля УПЦ (МП), заслуженого журналіста України **Василя Анісімова**.

Дипломантами премії також стали **Валерій Дружбінський** (за роман-квіт «А кто с мечтой к нам придет...») та професор Луганського університету **Анатолій Фомін** (за монографію «Языковой вопрос в Украине: идеология, право, политика»).

Організатори обіцяють, що наступного року познайомлять читачів із іншими, не менш цікавими авторами. Зачекаєм. ✿

СОНЯШНИК

МІСЯЧНА ВАРТІСТЬ 5 ГРН 86 КОП

У ВАС КРАСИВІ СОНЯШНИКІ

ПІСЬМЕННИЦЯ ТА ПЕРЕКЛАДАЧКА ДІТЯЧИХ ПІСЬМЕННИЦЬ

Представляємо до ВАМОЇНОЇ ІНШТИВИ І ПЕРЕКЛАДАЧОУ «СОНЯШНИК»
за спеціальною умовою

для дитячих бібліотек, бібліотек, сиротинців, шкіл чи суспільних діячів...
Благодійна перекладачна вартість ЧОТИРИ ГРН 50 КОП за перекладок.

За умови перекладати не менше однієї тисячі річних копій вартості
зможеться до ПРОВОХ ГРН 50 КОП за перекладок.

Для цього слід перекладати «Соняшник» відповідно до умов з перекладкою
«Благодійна допомога» і надіслати до редакції адреси, на якій мають надходити
журнали.

«Редакція дитячого журналу «Соняшник»

код ЄДРПОУ 30016182; Р/Р 36008301260656

Забірного відділення ІШЕ м. Київ МФО 322153

01054, вул. Воробейова 37/14, м. Київ, Україна; тел.: (+38044)4-865561, 4-862228; svarg@ukr.net

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПЕРЕКЛАД

70454

Я – «Соняшник», Добрий Дитячий
Український Журнал.

Народився в 1991 році, й відтоді
разом із провідними письменни-
ками та художниками надбав тисячі
ширих друзяк від шести до 12 років. Найпер-
ші приятелі тепер знайомлять мене зі своїми
дітьми. Вони – сучасні, веселі, дотепні й дуже
творчі. Ми ділимося одне з одним найцікаві-
шим, найпотраємнішим, найкумеднішим, найдо-
рожчим і навіть найсмішнішим!

Мої 32 барвісті сторінки вміщують усіх!
Долучайся до нашого товариства!

Головний редактор – Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО,
письменниця, літературний критик

У ПОШУКАХ ПРИЗНАЧЕННЯ

Альона АМІТЮХ

Галина ПАГУТЯК.
Слуга з Добромиля. –
К.: Дуліби, 2006, 336 с.
(сер. «Деja vu»).

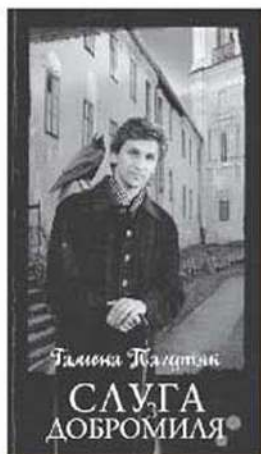
У світі триває одвічна боротьба між силами добра і зла. Її результат – Історія Землі. У різні часи перемога одних сил змінюється перемогою інших, проте панування абсолютного зла неможливе, так само, як і добра. Коли ж світ стомлюється від надміру гріховності – він набуває здатності до самоочищення. Тоді ворожі сили стають звичайними слугами одного закону – Закону рівноваги життя.

Саме такою висновку можна дійти, прочитавши новий роман львів'янки Галини Пагутяк, що побачив світ наприкінці минулого року. А ще «Слуга з Добромиля» нагадає всім нам добре відому кіноопею про безсмертного Горянина – відважного поборника добра, який стинає голови поганям (теж безсмертним), забираючи разом із життям їхню лиху енергію.

Та герой «Слуги з Добромиля» дещо інший – майже вдвічі старший, і не просто такий собі безсмертний красень, а дхампір – «син опира й відьми». Ця інформація наштовхує на ще одну історію – про жадливіх істот, які полюють уночі на невинних перехожих, аби випити їхню кров.

Попри схожість із горянином і натяк на опирство, починаючи читати «Слугу з Добромиля», одразу викиньте з голови картинки з американськими спецефектами чи кривавими вампірськими оргіями. У романі йдеться про інше.

Перше, на що варто звернути увагу, – різниця між нашими давніми знайомими вампірами та опирами з художнього світу Галини Пагутяк. Про цих істот, до речі, може розказати вам перша стрічна бабця з будь-якого села на Львівщині. Принаймні,

Утир (важтір) – міфологічний образ у фольклорі європейських народів: жрець, який нібито виходить з могили, щоб спасти хрост живих людей. Українські міфологічні легенди мають утира як старшого над відьмала.

Побутує кілька варіантів трактування образу утира. За одним, він є сином чорта й відьми, живе як звичайна людина, однак виростає злістю. За іншим, утир мавоть людську подобу, але насправді є чортами. Побутує й думка, що утир – це трупи відьом та інших людей, в які після смерті вселяються чорти. Утирем може стати будь-яка людина, яку обіє степовий втир. Люди утирями вважають дітей (із великою головою, довгими руками й ногами), що передбачають майбутнє.

О.Афанасьєв стверджує, що утир – це злісні блукаючі мерці, що за життя були чаклунами, вовзулаками або тодьми, яких не приймала церква (вбивцями, еретиками, боговідступниками). Уночі утир встать зі своїх гробів і ходять по селу. Вони заходять у хати, нахилуються на сонних людей (найчастіше на немовлят) і висмоктують із них хрост (потирають). Від цього люди помирають. Утир ходять по землі до світу перших тінь, потім повертаються в свої могили. Щоб убити утира, люди викопували його могилу та пробивали трупи мерця осиковим кілком. Якщо це не допомогало, трупу ставлювали. Утирів вважали причиною засух, неврожаїв, епідемії.

це досить звично для жителів Винників, Урожа (батьківщини письменниці), не кажучи вже про містечко Добромилів, де й відбуваються події роману. За місцевими переказами, опирі – живі люди з особливими здібностями. Наприклад, недолюблюючи когось із односельців, можуть наслати прокляття, або пере-стрінуть серед ночі десь поблизу річки та змусять носити себе на плечах через воду, витягуючи таким чином життєву енергію людини – від цього та невдовзі помирає.

Проте Галина Пагутяк не обмежується поверховим сприйняттям персонажів народних переказів. Вона створює власний складний і глибокий художній світ демонологічного, в основі якого, за словами авторки, – «гармонійне співіснування духів та зримих живих істот». Отже, маємо справу не з примітивними мисливцями за людськими життями, а зі своєрідним орде-ном (чи товариством) Золотої Бджоли, члени якого – багаті купці, лицарі чи їхні слуги. Вони постійно мандрують, займаються торгівлею, й тому мають неабиякі статки. Але важливіший ін-ший бік їхньої діяльності – політичний. Наближені до великих світу цього, члени Ордену Золотої Бджоли наді-лені здатністю впливати на хід історії. А ще вони, опирі «високого рангу», виконують покладену на них Зако-ном місію – зберігають рівновагу між добром і злом. Вони позбавлені права переступити через той Закон, порушивши «природний плин речей», або відмовитися від своєї місії, що, як доля, сама обирає собі господаря. Їх-

ній дар здебільшого вроджений, його «не можна віддавати назад». «Джерело їхньої сили є дух, ні добрий, ні злий дух природи...»

Мудрість і розважливість – головні риси членів Ордену, які підкоряються лише «магії життя». Вони беруть участь у численних бійках і битвах – традиційних забавах середньовіччя. За будь-яких умов і обставин непорушними лишаються лише дисципліна й усвідомлення відповідальності перед Законом (мимоволі напрошується аналогія: ідеальний державний устрій – це бджолиний вулик, де панує чітка ієрархія особин і дотримання законів існування роду).

Попри значну увагу до народної демонології та своєрідне авторське бачення, тема «опирства» не ключова в романі Галини Пагутяк. Власне, персонажі-опири (тим більше аристократичного типу) – безсмертні, доки їм не відтяти голову й не пробити серце осиковим кілком, – лише засіб для вивчення циклічної часової моделі.

Ідею циклічності втілюють майже всі персонажі роману, бо пам'ять кожного з них містить події попереднього життя. Проте це пам'ять крові чи роду, що актуалізується в свідомості лише за певних умов – у формі снів чи алюзій. «Кожен з нас носить у своїх генах і крові тисячі предків від початку світа». Наприклад, лікар Олексій Іванович у далекому минулому носив ім'я галицького лицаря Судислава, потім перевтілювався в опира – купця з Перемишля, якого вбили ударом осикового кілка в серце. Тому він утратив пам'ять про всі попередні життя. Інша дійова особа роману, капітан НКВС, прожив життя воєводи Влада IV Цепеша (Дракули) та царевича Лжедмитрія.

Дія роману Галини Пагутяк відбувається в кількох часових площинах, що є спогадами головного героя – Слуги з Добромиля. А починається все зі знищення органами НКВС книжок і рукописів

В українській демонології утр – символом сна, смерті, біди, епідемії та стихійного лиха (<http://uk.wikipedia.org>).

Альона АРТУХ

...народилася 1982 р.
в м.Брошарях
2004 закінчила філологічний
факультет Національного
педагогічного університету
імені МП Драгоманова
З 2005 – аспірантка
Інституту літератури
імені Т.Г.Шевченка НАН
України
Пройшла складний шлях
від школи до вищої освіти
(в дитинстві читала
книжок стрималосек
несправедливо глибоко
покараних)
до неможливості бути
поза літературою

Лаврівського монастиря в 1939, із жорстокої розправи над ченцями та зустрічі двох давніх запеклих ворогів. Один із них – лейтенант НКВС, другий – загадковий незнайомиць, що може несподівано з'явитися та раптово зникати. Потім дія переноситься в 1949 рік – післявоєнне лихоліття. У приміщенні монастиря вже розташована лікарня для душевнохворих. Саме тут відбувається довга нічна розмова лікаря Олексія Івановича з його таємничим пацієнтом. Вона триває 800 років. На тлі історичних подій (правління та смерть короля Лева, боротьба Лжедмитрія за російський престол, панування князів Гербуртів у Добромилі тощо) вимальовується життя людини, яка стала їхнім учасником – слуги Купця з Добромиля.

Вроджений дхампіром, Слуга з Добромиля наділений найбільшою силою серед опирів. Володіючи таємницею сну та смерті, він прагне віднайти таємницю життя, а разом із нею – власне призначення. Головний герой уперто прямує лише своєю дорогою, не зазіхає на чуже місце, пізнає себе й не зраджує власне «я». Слуга не лише виконує накази господаря. Він постійно сповняє накреслене долею призначення – *«виправляти заподіяну кривду, пом'якшувати зло»*. Приречений бути свідком знищення Ордену Золотої Бджоли, зазнавши розчарувань, Слуга з Добромиля зберігає свою душу від зла й пізнає Царство Небесне, що є в кожній людині.

МІЖ СВІТОМ ЖИВИХ І МЕРТВИХ

Олександр ЗИГА

Ірина ХОМИН. Сакрал. –

Х.: Фоліо, 2006, 254 с. (сер. «Колібри»).

Чи відчували ви у своєму житті хоч раз незрозумілий страх? Коли ви вмикали світло в темній кімнаті, чи не було передчуття, що хтось схопить за руку? Чи відчували ви у безлюдному місці чийсь погляд у спину? Якщо ваша відповідь ствердна, якщо для вас світ поділено на

реальний та ірреальний, ви зрозумієте Терезу Януш, головну героїню роману Ірини Хомин «Сакрал».

«Зло повертається прокляттям – це закон...» Якщо щось хоче повернутися з буття мертвих до живих, то явно не з добрими намірами. Могутня сила, що прийшла з мороку, прагне відтворитися через людську особу, а апостолом обирає собі дівчину, що тільки зводиться на ноги. *«Вона справді була безпорадною. Квартиру, машину, дачу купив їй батько. А вона навіть оплатити рахунки неспроможна. А якби не стало батька і Валентина? Що тоді?»* Тереза мріяла стати відомою художницею. Але всі плани за кілька днів були зруйновані: життя перевернулося з ніг на голову, зміни не піддавалися логічному поясненню. Так і збожеволіти не довго. *«Вічно заклопотаний батько, пихатий самовдоволений наречений, матір-убивця і демон, що полює на неї».* На щастя, на допомогу дівчині прийшов симпатичний хранитель древніх знань, який допомагає їй розібратися в собі, у своєму призначенні та тому містичному злі, що вирвалося на волю. Крім боротьби з цією темною силою, на Бориса й Терезу чекає кохання. Але кохання часом приходиться так невчасно й завдає багато ран. Це дивовижний вогник, що може згаснути в найліпших умовах, а може й перерости в катастрофічну пожежу, яку не зупинити ніякими випробуваннями, негараздами, бідами. В Терезиному випадку небезпека – це вогнище, а проблеми – сухі полінця, що все більше й більше розпалюють почуття.

Завжди треба вірити серцю, а не розуму, що строго й цинічно оцінює ситуацію, як губка всмоктуючи наклепи людей. Тереза не повірила душі, вона повірила брехні. І цим знищила свого коханого, що ні в чому не зраджував її, лиш був дивним. І тепер Тереза сама, намагається бути самостійною, витривалою, вивчає древні символи. Вона самотня, полишена всіма: спочатку пішла мати, потім батько, Борис, Валентин. Але втрати неминучі. Бо ставши на стежку війни, нікуди не звернеш – попереду або перемога, або поразка.

А вам скажу одне: *«ВОНО ніколи не матиме спокою. Ніколи не спить і не має жалю. ВОНО безощадне, і людською логікою ЙОГО не осягнеш».* Стережіться темних місць, глухих лісів, покинутих будинків, ніколи не ходіть самі на запилюжені, набиті старим мотлохом горища. А коли холод пройме все тіло, знайте – ВОНО близько...

ГІРКА ІСТОРІЯ ГРІХОВНОГО КОХАННЯ

Автора

Має 18 з жовтисом роки
і вродженим полтереду.
З 2006р. навчається в
Інституті журналістики
ім. Тараса Шевченка на
факультеті видавничої
справи та редакційної.
Пише літературно-критичні
матеріали для Інтернет-видання
«СУМНО» Публікувалася в
журналі «Нова проза».

Добро завжди перемагає зло, а кохання – всепереможна сила? Звичайно! В казочках та фаніх книжечках, прерогативою яких найчастіше є гелі-енди. А в житті буває інакше. Є жорстоке суспільство, яке встановлює свої правила; є норми моралі, що в них усі порядні люди мають вписуватися, інакше ж – стануть виродками, втраченими для високоморальної громади. Найчастіше – лише вдавано моральної. Так, це банальні слова – але чи не в них правда життя? Справжнього. Бо жорстокість – це все ж вроджена «вада», вона – в людській крові. У менших чи більших дозах. Це й намагалася показати Настя Байдаченко у книзі «Перший гріх Ізабелли», в основі якої – реальні події, що відбувалися у Франції в XV столітті.

Настя Байдаченко – це чи не перша письменниця укрсучліту, яка пише твори на історичну тему. Захоплення історією середньовічної Європи, Столітньою війною виникло давно – 13 років тому. Внаслідок цього захоплення маємо кілька історичних повістей і два романи – «Жан без страху» та «Данс макабр. Танок смерті».

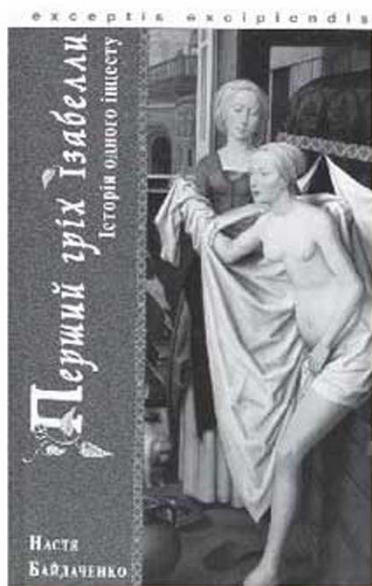
До нової книги письменниці «Перший гріх Ізабелли» увійшла однойменна повість і сім новел. Текст ілюстровано картинками Рогір ван дер Вейдена, Ван Ейка, Дірка Баутса, Петруса Крістуса. Акцент у творах поставлено на відвертість, щирість, незаявленість почуттів. Немає жодних постмодерних витребеньок, якоїсь замаскованості, символічності. Все просто і ясно. Але головне – потужно. Сила кохання, бруд, що часто оточує кохання, торкається його або ж лише намагається дотягнутися, – все це є в книзі. Мінімум деталей, максимум відвертості. Невигадливий візерунок почуттів і перипетій наноситься чіткими великими мазками на полотно уяви читача.

Новели – трагічні історії з життя герцогів і графів, їхніх коханок і дружин. Насправді – звичайних людей, дурних і безпомічних, наївних... що граються, аби уникнути монотонності життя. Іноді жорстко граються. Але вони вміють кохати, а секунди щастя мабуть-таки варті (а варті?) тих страждань, що вони зазнають «догравшись».

«Перший гріх Ізабелли. Історія одного інцесту» – повість, написана на основі скандальних подій, «що сталися в середині XV століття на землях графів д'Арманьяк». Правда «задля сюжету події п'ятнадцяти літ довелося сконцентрувати не більш ніж у п'яти роках» і дещо творчо обробити. Авторка зазначає, що надточною бути не намагалася, й у післямові розповідає, якою ж була справжня історія кохання красуні Ізабелли та її брата Жана.

А історія була сумною і трагічною. Людина, котра могла змінити хід подій і подарувати закоханим щасливе та спокійне життя (а то таки було можливо!), того не зробила. Відтак багато страждань, сліз, усюди скалки розбитих мрій і злі посмішки недоброзичливців. Зрештою, чому недоброзичливців?.. Простих людей, суспільства, заляканого церквою, враженого подією (як можна нормально сприйняти одруження брата й сестри?..) Людей, що бояться за себе, за свою шкуру. Це природний страх, що робить із людей звірів – хижих і скажених. Їхні очі заливає суміш із жорстокості, що настояна (розбавлена? розбавлено-настояна?) на страху.

Можливо, то були такі часи. Можливо, то були такі люди. Можливо ж, у всьому винне прокляте Богом місто Лектур. Місто, що носило на собі печатку одного з найбільших гріхів – кровозмішання. Адже графи Арманьяк, яким належало це місто, зазвичай одружувалися зі своїми кузинами, троюрідними сестрами або тітками. Тому майже всі діти від таких шлюбів народжувалися каліками. А той, кому пощастило бути здоровим, успадковував графський титул. Але здоровим він був лише зовні – адже кров «у них у всіх – як рідкий вогонь», у ній тече жорстокість. Жорстоким був Жан, що жив «шалом та помстою» й розпеченим залізом випалював очі своїм

Настя БАЙДАЧЕНКО. Перший гріх Ізабелли: Історія одного інцесту: Повість, новели. – К.: Факт, 2006, 190 с. (сер. «Excepthis excipiendis»).

ворогам. Жорстокою була красуня Ізабелла, якій услід завжди казали: «небезпечна й вродлива». Ізабелла «вигаптовувала шовком хрестик на довгому рушнику в пам'ять про кожного загиблого» через неї, через її красу чоловіка. Жорстоким, але й красивим було їхнє з Жаном кохання...

«Перший гріх Ізабелли» захоплює, кидає тебе у світ середньовічної Європи й показує, що й колись існувало справжнє та сильне кохання. А ще – що люди тоді були не менш розпусними та зрадливими, ніж зараз... Це книжка з гірким присмаком, бо гріх ніколи не буває солодким. Лише в казках. А в житті...

АМОРАЛЬНА МОРАЛЬНІСТЬ

АвраАМ

Міхал ВІТКОВСЬКИЙ. Хтивня. –

К.: Нора-Друк, 2006, 288 с.

(сер. «День Європи»).

«Хтивня» Міхала Вітковського – це книга, яку, можливо, не будуть читати чоловіки, але, можливо, вона зацікавить більшість жінок. Це книжка про польських фей – жінкоподібних геїв, людей, які живуть у своєму особливому світі. Світі маргінальному та брудному, існування в якому підпорядковане власним правилам і сенсам... (може, правильніше було б сказати інстинктам?..) Феї живуть задля траху і трахом: швидким, випадковим, за гроші чи й без них. «Вони частина людей, узалежнених від сексу» та кинутих на дно життя. Проте вилазити звідти вони не бажають, бо таке життя-існування їм подобається – попри сморід, відходи, брудні рожеві окуляри, злидні, дешеву косметику, шкінів, хвороби – венеричні та невиліковні...

Феям подобається крутитися в такому жахливому й незрозумілому пересічній людині світі. І пересічній людині цей непересічний світ у всій своїй красі та гидоті відкривається у «Хтивні». Без зайвих прикрас, сорому чи цнотливої моралі. Бо навіщо її давати там, де de facto її немає? Тобто, вона є, але якась своя, збочена й аморальна у ув'язненні звичайної гетеросексуальної людини.

Аморальною моральністю, що сочиться зі світогляду та життєвих принципів фей (якщо, звичайно, такі принципи є), наскрізь просякнута «Хтивня». Міхал Вітковський зірвав зі світу фей шапку-невидимку чи то шапку-ігнорку, яку на нього натягло суспільство. Останньому ж бо зручно вважати, що таких людей немає, або що вони якісь бездушні виродки, які не заслуговують на увагу та, зрештою, й на існування. Але феї не бездушні! Ці чоловіки, що говорять про себе в жіночій статі, називають одне одного жіночими іменами та маніряться, уміють плакати й радіти, мають свої проблеми, страждають... Правда, вони не здатні кохати (лишень кохатися – часто, багато, нестримно, з ким-небудь: першим зустрінчим чи давнім другом). Кохають геї, а феї – ні.

Геї ненавидять фей, і навпаки. Вони просто дуже різні. Геї – емансипована хвиля підарів, які «борються за легалізацію шлюбів і дозвіл на всиновлення», вони вірні своїй другій половинці, стильно одягаються, слідкують за собою. Фея ж натомість каже: «Я жадаю незнайомого, котрий виїбе мене, як останню суку, принизить...» Вона носить дрантя і розмальовує себе дешевою простроченою косметикою. Її найбільша мрія – зловити хуя та відсмоктати в нього. «Хуй – це бичок, п'яний бичок, чоловіча наволоч...», у нього «грубі риси, обвисла й важка фігура, недбалий одяг».

«Хтивня» не має чіткої сюжетної лінії й складається з двох частин. Перша – окрема розповідь про вже старих фей, які самотньо існують за межею бідності, й єдине, що їм залишається в житті – ностальгувати за старими добрими часами соціалістичної Польщі. Найбільше вони сумують за базами відпочинку та радянськими військовими частинами, де вони знаходили собі поживу для втілення гомосексуальних фантазій. Тоді вони приходили в казарми до молодих солдатиків, які давно не мали жінок або ще взагалі їх не мали, і... Друга частина – окремі історії з життя багатьох фей. Ці історії письменник Міхал, один із героїв книги (можливо, це прототип автора «Хтивні?»), чує від фей на нудистському пляжі Хтивня – саме тут і відбувається основна дія твору. «Назва "Хтивня" походить від бездонної хтивості, в яку ми тут поринаємо», – пояснює Міхал. Він приїхав сюди, щоб звабити «якусь стару співачку, але не з тією метою, про яку вона собі думає. Я її розкручую на історії». Для того щоб отримати чергову цікаву історію (та, власне, й задоволення – цього герой і не приховує), Міхал вступає з феями в контакт. І не лише усний.

«Хтивня» – книга цікава. Цікава перш за все тим, що чудово розкриває чи дає змогу хоч частково зрозуміти психологію гомо-

сексуалів, побачити їхнє закрите для суспільства життя, їхній світ, нехай часом брудний і огидний, зсередини. Книга трохи починає двері, ви заглядаєте туди... а далі або фекаєте від огиди, або намагаєтеся сприйняти те якось інакше. Як сприймати – справа особиста. Ваша.

ГУМАНІСТИЧНА ФАНТАСТИКА ОЛДІ

Наталя ЛІТВИНОВА

Генрі Лайон Олді. Де батько твій, Адаме?:
Повісті, оповідання. – К.: Факт, 2006, 332 с.
(сер. «Excerptis Excipiendis»).

Де батько твій,
Адаме?

Один український психотерапевт якось відкривав секрети творчої майстерності. Він поділив авторів залежно від типу сприйняття та передачі інформації на візуалів, аудіалів і сенсориків. У автора-візуала твір буде переважно насичений образами, детальними описами героїв, словами «виглядає», «побачив» «дивиться». У аудіала ми чутимемо різноманітні звуки, потріскування, найменші нюанси інтонації та спів. А сенсорик показує світ, пропускаючи його через відчуття, дотик, смак... Але найбільш вправними є ті автори, що сполучають усі види подачі інформації.

Генрі Лайон Олді (гучний псевдонім двох цілком українських письменників – Дмитра Громова та Олега Ладиженського) в своїх творах майстерно поєднує відчуття, зорові образи та звуки. Але його козирною картою є вміння не стало, а динамічною передати картину, «залучити» читача до своєї реальності. Тому в текстах Олді не лише «читаєш про», а й відчуваєш свіжий бриз, наелектризовану атмосферу прибережного бару чи емоції героїв. Наприклад, «...гидко, коли він вимовляє моє прізвище. Смолою віддає. Гарячою», або «Кирил кивнув, вдав, що зрозумів. Стже, брехня кисла. А правда солодка. Зелена антонівка і варення з малини. А еротичні фантазії пахнуть пермськими фіалками і сяють перламутром...»

Поціновувачі творчості Олега і Дмитра (Ол-Ді) знають авторів досить давно. Втім, як і журі міжнародних літературних конкурсів. А хто

ще не зазнайомився з ними, має нагоду прочитати збірку фантастики, до якої ввійшло шість повістей: «Де батько твій, Адаме?», «Вкласти душу», «Ваш вихід», «Повстань, Лазарю!», «Життя, якого не було» та «Давно, знебулий раб, замислив я втекти». Це шість різних за змістом і стилем сюжетів – низка образів, несподіваних поворотів і... подекуди віршів. Але ці твори, насамперед, про людей, і вже потім про «платники»-«Сенсити» – передавачі емоцій, чуттів і думок.

В Олді ми не знайдемо ніяких «зоряно-трансмисійних артсорбентів, що трансфобіюють у антропоїдні фістули». Фантастичні моменти їхньої прози органічно вплітаються в наше життя, у щоденні звички та розмови, роботу та відпочинок, кохання й нелюбов, дружбу та заздрість, страх і мудрість.

Звичайно, є автори-фантасти, що використовують диво-пристрої, часові машини та різні «енергогідровалентори» для більшої цікавості та повноти сюжету (хай не дуже зрозуміло, але звучить серйозно). А є й такі, що застосовують ці фантастичні речі, щоб дати можливість своїм героям розкритися в різних реальних та ірреальних умовах. Олді належить до другого типу – до тих, що вміло розмивають межу між «правдивим» і «вигаданим».

Таким чином гумор, знання психології, грамотна подача інформації для людей із різним сприйняттям поєднуються в насичений твір. Якщо згадати, що в одного з авторів (Дмитра) вища технічна освіта, а другий (Олег) за фахом режисер, і в обох крім написання книг є інші плани та проекти, різноманіття сюжетів майже гарантовано.

ЯНГОЛИ, РАМКИ І ЗАПИТАННЯ

Наталія АНТВИНОВА

Гіта МАЛЯС. **Діалоги з Янголом** / Пер. з франц. Т.Плющ. – К.: Факт, 2006, 420 с.

Людство вже знало багато пророків, месій і релігійних вчень. Чотири світові релігії – чотири кити моральності й безліч інтерпретацій, бачень і думок, часом цілком протилежних. Це як у історії про людей і слона в темній кімнаті:

ДІАЛОГИ З ЯНГОЛОМ

ІОАННІ ВІДАНІЯ

- Слон має форму колони, я відчув, – говорить один.
- Ні, слон – тонкий і широкий, – заперечує той, хто тримався за вухо.
- Та ні, він схожий на змію, – слова того, що доторкнувся до хобота.

І праві, як не дивно, всі. Хоча й почасти. Істина може бути такою, що повністю важко її осягнути. Але ж можна побачити той чи інший бік...

Біблія має неймовірну кількість тлумачень. На неї можна посилатися у протилежних випадках, апелювати до неї в суперечках із принципівих і не дуже питань, як це роблять теософи, віруючі та інші («My personal Jesus»).

Книга Гіти Маляс «Діалоги з Янголом» не заперечує біблійних істин, вона лише показує інший бік сприйняття релігії. У передмові до «Діалогів...» зазначено: «Книга ця є звітом про ряд подій, що відбулися в Угорщині в 1943–1944 рр. Це не фантастика, не журналістика, не красне письмо. Читач мусить прийняти її такою, як вона є. Або відкласти».

Напередодні війни зростало напруження, світові події також не додавали оптимізму: насилля і військові дії демонстрували, наскільки тендітне людське життя. Четверо молодих людей – Гіта, подружжя Ганна з Йосипом та Лілі – вирішують сховатися від війни й виїжджають у невеличке село. Вони працюють разом, розмірковують, сперечаються про життя й події довкола, шукають у них сенсу. *«У нашій бібліотеці були Біблія, Бхагаватгіта й Лао-Цзи, але ніхто з нас не практикував свою релігію. Ми мали справу зі світом, де панує брехня, brutальна жорстокість, де, мабуть, перемогло зло. І все ж ми були впевнені, що був десь прихований сенс нашого буття».*

Усе почалося із запитань, на які Гіта й Ганна писали для себе відповіді. Та далі виправдовувань і «звичних старих байок» не йшло. Але раптом не знана їм сила почала говорити вустами Ганни, що встигала лише попередити: *«Обережно! Це говорю вже не я!»* І почалася розмова між Гітою і Наставником, як його назвали жінки. Так поступово склалася книга діалогів Янголів (Наставників) із їхніми чотирма співрозмовниками, які записали Гіта й Лілі та прокоментувала Гіта.

«Діалоги...» – це вчення, в якому говориться про призначення людини (*«Йди власним шляхом! Будь незалежною! Він створив тебе за моїм образом»*), про її місце у світобудові. Серед семи основних складових світу людина стоїть між твариною та янголом і об'єднує світ створений і світ творчий. Та все ж книга Гіти Маляс не є кла-

сично релігійною, і про це свідчать уже такі слова: «Усяка форма поклоніння, усяка релігія не що інше, як рамка», а «рамка обмежує простір».

У «Діалогах...» достатньо «справжньої поживи» з наукової, філософської та психологічної точки зору, їх може читати людина як глибоко віруюча (щоб знайти нові тлумачення), так і людина, що бажає самопізнання та особистісного росту. Ідеї, висловлені в книзі, далекі не нові. Але концентрація корисного й цікавого людського (та чи тільки людського?) досвіду робить «Діалоги...» неоднозначною літературою. До того ж, у кінці книги є індекс понять (Адам, Біль, Весна, Горіти, Гріх, Дар, Добро, Душа, Звичка, Задача, Зло, Ім'я, Любов, Радість, Світло, Серце, Сім, Творити, Тіло, Хвороба, Усмішка, Час, Янгол тощо) із зазначенням номерів сторінок, де їх розкрито.

Спочатку в книзі говориться про різні речі: теорію причинностей, енергоінформаційні хвилі, відмінну від тілесної сутність Янголів, Творчість як основу призначення людини... І якщо спершу слова Янголів можуть здатися або надконцентрованою мудрістю, або ж сукупністю розумних слів, то чим далі, тим більше їхні фрази набуватимуть змісту. Так зрештою вималюється картина світу і життєва філософія, яку прагнули передати Посланці.

Наприкінці хочеться розглянути таке питання: чи не є «Діалоги...» вдалою містифікацією? Чи не може бути її автором сама Гіта Маляс, колись відома спортсменка? Навряд, адже для осмислення такого обсягу мудрості необхідна тривала праця та досвід як письменника, так і філософа. А цього в Гіти не було.

Якийсь дотепник сказав одного разу: найкращий спосіб збагатитися – вигадати політичну партію або нову релігію. Проте вчення Янголів індивідуальне. Гіта не стала пророком, бо це суперечило б уже самій ідеї написаного. Наприкінці життя вона виступала в різних країнах на конференціях зі своїми тлумаченнями слів Янголів, писала книги й пояснювала, як вона розуміла почуте. Але Гіта Маляс усіяла відсторонювалася від нав'язування їй ролі пророка.

Чи були діалоги? Що це було: психічне нав'язування чи інший феномен? Однозначної відповіді поки що немає. Чи були Янголи? Може, це були інші істоти з надтонких матерій? Час примусового матеріалізму минув, тому явища, які ми не в змозі пояснити логічно, не переходять автоматично до розряду хибних. Важливішим є не достовірність утвореного тексту, а ідеї, що в ньому викладені.

Заганяючи предмет чи явище в рамки, чинячи класифікацію, ми ризикуємо втратити його зміст і цінність. А здатність сприймати щось,

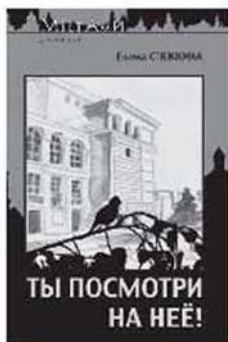

не ототожнюючи з попереднім досвідом – це передумова пізнання нового. У цьому випадку «Діалоги з Янголом» – яскравий того привід. Тому що позитив, який несе ця книга, вартий того.

«АНТИПОМАРАНЧЕВИЙ РОМАН», ЯКИЙ «ЗРАДИВ ДОНЕЦЬК»

Дмитро ІІІ ВАЙРА, Кіровоград

Елена СТЯЖКИНА. Ты посмотри на неё! Роман. – К.: Факт, 2006, 348 с. (сер. «Містами»).

У тих, хто більш-менш цікавиться сучасною українською літературою, може сформуватися стереотип, що вона твориться здебільшого в Києві, Львові, Івано-Франківську та ще, може, в Харкові. А на прохання назвати сучасного літератора з Донеччини дехто не без посмішки може згадати Анну Ахметову та Гулака-Артьомовського. Тих, у кого вищезгаданими прізвищами вичерпується список, прошу вітати: досвідчений історик, а почасти й письменниця Олена Стяжкіна презентувала книгу «Ты посмотри на неё!», що побачила світ у серії «Містами» столичного видавництва «Факт».

Важко сказати, що підтовхнуло доктора історичних наук ступити на невдячну слизьку стежку мелодраматичного роману з елементами соціально-політичної сатири, який до того ж розповідає про події, що й досі викликають бурхливі спогади та полярні реакції. Так само суперечливі відгуки доводилося чути й про книгу: з одного боку «Ты посмотри на неё!» називали «антипомаранчевим романом», а з іншого говорили, що цим твором авторка «зрадила Донецьк». Напевне, не варто було Стяжкіній сперечатися з Львом Толстим, говорячи, що формули любові завжди різні, а от формули нелюбові завжди однакові.

Отже, за що можна полюбити «Ты посмотри на неё!»? Насамперед, за чудово виписаний образ головної героїні Ані Соколової. Вона дитинна як у думках, так і у вчинках. Над нею весь час висить дитячий комплекс – мати часто докоряла їй: «*Ти подивися на неї!*», й Аня ніяк не

могла зрозуміти, до кого ж вона зверталася. Хто той чи та, перед ким їй має бути весь час соромно за те, що вона зробила?

Минуле постійно передає Ані привіти, й – не дивно – дехто вважає, що вона сама «з привітом». Навіть будучи дружиною «помаранчевого» заміністра, вона носить пиріжки з капустою ув'язненому в Лук'янівському СІЗО донецькому олігарху, або під час обіду в шикарному столичному ресторані затикає вуха й гуде, бо не хоче «*вірити своїм вухам*». Дружини новоспечених міністрів Карина Берегова та Марина Маленко не можуть зрозуміти, чому під час спільного шопінгу в модному бутику Аня вагається придбати піджак за ціною однокімнатної квартири.

«Ты посмотри на нее!» ще можна полюбити за низку колоритних жіночих образів: від юної Аніної дочки Каті до тіточок із гарними в 50-ті роки минулого століття тілами (Марія Никанорівна, Ельза Казимірівна тощо). Але справжня окраса роману – це вже згадані жінки сучполітестеблшменту. Дотепно виписаним діалогам між ними могли б позаздрити всі КВН-щики з «Камеді клубом» включно. На тлі цих із особливою любов'ю (чи «любов'ю») виписаних героїнь чоловічі образи просто тьмяніють. Це «*большая детка*», гарний батько та поганий чоловік Саша, його брат-бізнесмен Коленька, котрий вчасно встиг, хоч у нього й мерзли ноги, «*постояти на революції*», а по її закінченні заслужити посаду заступника міністра, або «*звільнений від химери совісті*» помічник Коленьки Ваня Фроляк тощо.

Та навіть якщо відкинути увесь політичний антураж, залишається зворушлива мелодрама (в найкращому варіанті цього жанру) про жінок, чи, як любить казати авторка, тіток – мовчазних і щирих, які все ж таки витягли на собі країну. І для цього вони мали одне – вміння мовчазно любити будь-кого, будь-що, вміння щиро любити те, що є, не шукаючи місць, де трава зеленіша...

І, врешті-решт, роман не можна не полюбити за особливий афористичний авторський стиль Олени Стяжкіної, котра дотепно грається зі стереотипами та грає у стереотипи: «*Все донецкие должны сидеть. Тот факт, что я стояла, был досадным недоразумением*». Авторка переважно пише короткими, але дуже місткими реченнями, які почасти нагадують чи то діагноз, чи то вирок: «*Я – черный языковой кобель. Мутант. У меня две головы*», або: «*Космополит – не тот, у кого нет родины, а тот, у кого везде есть деньги*». Часто вона робить висновки, спираючись на досвід історика, як, наприклад, «*Рим убили не бунты, а способность людей жить в нелюбви. Когда эта способность*

разрослась, и слух о ней пошел по всей Вселенной, пришел Спаситель». А іноді просто грається з модними нині словами: «Пять пропущенных звонков при режиме «вибро-вызов». Из всех режимов, при которых мне приходилось жить, этот нравится мне больше всего».

Насамкінець спробую дати своє пояснення, чому ж «Ты посмотри на нее!» викликав стільки негативних відгуків. Як на мене, одні не можуть пробачити авторці відвертого сміху, а місцями навіть глузування зі стереотипів про Донецький регіон, які особливо активно побутували в суспільстві в часи вікопомних «помаранчевих» подій. А іншим не до вподоби, що Олена Стяжкіна без зайвого пієтету, а іноді навіть різко відгукується про свій рідний Донецьк. Але, як казав класик, ця нелюбов від великої любові. ✨

літературний журнал

КИЇВСЬКА РУСЬ

Якщо ви тільки недавно познайомилися з нашим журналом, і тепер шкодуєте, що пропустили багато цікавого, не засмувайтесь!

Будь-яке число «Київської Русі» за минулий рік можна придбати в редакції за ціною 7,5 грн.

Комплект торішніх номерів – дев'ять журналів – коштує 60 грн.

Увага! Кількість комплектів обмежена!

Нові числа журналу в редакції коштують 10 грн.

Адреса редакції:

м. Київ, вул. Б. Хмельницького, 51а

Телефонуйте: (044) 4865561, 4862228

сергій
грабар

МИТЬ

Коли я закінчував середню школу №153 ім.О.С.Пушкіна в Києві, директор мене назвала нарібнолістом.

У 1971 це звучало як жарти. Могло бути й гірше, якби директорка була іншою людиною. Потім — українське відділення філфаку Київського педінституту: не зовсім типове місце для корінного киянина (нас було б на 150 студентів курсу).

Початок 70-х у СРСР — це нова хвиля політичних «посажок». Тоді ірлаукборту видатних викладачів звільнили з університету, й вони знайшли своє місце в педінституті. У нас викладали: П.Волівський, Ю.Кобилецький, А.Медушевський, Д.Наливайко, М.Паюц, Ф.Поліщук... Саме ці унікальні люди сформували мій світогляд. А ще шкільний вчитель — Ігор Данилович Москальов. І батьки. Усім їм подяка, бо знаєш, мабуть, я ніколи не відчував би навколишній світ таким, яким я його бачу — різнокольоровим.

МІТЬ

Він знав, що зараз відштовхнеться й полетить – легко-легко. І швидко-швидко... Чим далі, тим швидше – такий закон фізики. І буде летіти доти, доки не зустрінє перешкоду.

Він це знав, але хотів спробувати, відчути мить свободи, абсолютної свободи: коли ти не залежиш ні від чого і летиш, летиш...

Бо все залежне, й усі залежні – так збудований світ.

Ким? – Творцем. І тільки Ним. Збудований для експерименту, для виживання.

Він це знав і стояв перед вибором, гамлетівським: «Бути чи не бути?» Він вірив, що далі є життя, що за цим згустком темряви його чекають. Він знав, що ніколи не зможе відчути себе вільним...

Від народження людина потрапляла в залежність: від батьків, країни, природних умов, названого імені, розташування зірок на небі. Від усього, що її оточувало. І людина намагалася звільнитися – а виходило пристосування, людина намагалася знайти себе – а виходив протест. І тоді людина або схиляла голову і просто скніла, або боролася, щоб вибороти своє «я» в житті, та, врешті-решт, програвала. Бо не можна виграти в долі, не можна її змінити, можна спробувати... і побачити, що ти безсилий...

Він знав це, він знав ціну своєму життю. Вона була невелика. Не тому, що такий уже був недолугий, а тому, що взагалі ціна життю невелика. Він бачив це по інших, тих, що вже відійшли. Пам'ять людська коротка – така, як і життя. І невідомо, що треба, щоб залишитися в історії: згоріти смолоскипом, один раз спалахнувши, чи пройти довгу-довгу путь, зранитися й зачахнути. Не мати за життя ні багатств, ні слави, щоб потім після смерті увійти у вічність. У кожного свій шлях...

Він хотів свободи... Коли не залежиш ні від кого й ні від чого, коли ти абсолютно вільний, і тільки повітря підхоплює й несе тебе все далі й далі, й ти вже так далеко, так нестримно, між небом і землею...

І тоді він відштовхнувся...

ЖОВЧІ

Я відчував, як воно розливається в мені всередині могутніми, густими, як кров, хвилями. Але то була не кров, було інше, що збиралося, нуртувало, а потім булькотіло в горлі й унизу тіла, й не було тому зупину.

Воно було сильніше за мене, за все навколо. Підходило до самісінького мозку, а потім розривало мене на частини, і я нічого не міг подіяти. І друзі ставали ворогами, і люди цуралися.

А я їх ненавидів...

І заздрих: місцю народження і місцю смерті, ході та погляду, успіхам і невдачам, молодості та старості, кольору очей і кольору волосся, знанням і мріям, вірі, коханню, посадам, книжкам, подиху – всьому, що тільки спадало на думку, і це полонило мене.

Я хотів досадити й радів, коли вдавалося. Дехто бував відвертим зі мною, наївно відвертим. Ах, як я потім розправлявся з ними. Я відчував хтиву на солоду від своїх слів, від того ніяковіння, в яке потрапляли вони. Я вражав їх словом у найпотаємніші, найінтимніші затінки душі.

Але як я божеволів, коли хтось не реагував на мене! Тоді ставало гіркотно в роті. Я намагався стриматися й не міг загасити в собі відчуття образи. Чому? Як можна мною нехтувати, мною – таким неперевершеним, таким сонцеподібним? Царем – ні, властителем – ні. Слово не підбереш. А вони ще сміють щось про себе уявити без мого дозволу. І тоді те, що всередині нуртувало, з новою силою починало підніматися й заповнювати мене.

Як і зараз, як і сьогодні...

Гріх, що лежав на ньому, був великим – гріх цілої родини, гріх пращурів. Було два шляхи: спокута і множення. Він вибрав – друге.

*Від тих, хто тримає
у своєму серці ненависть
і злобу, Господь не приймає
молитву; Він відкидає їхню
милостиню, а їх самих не
прощає до того часу, доки
вони не висунуть зі своєї
душі зло й не заспокоять її
(<http://www.poglad.org.ua>).*

Його знайшли застиглим, зі злобою на обличчі, в жовто-зеленій калюжі жовчі.

Вікно

Він подивився – вікно темне. Так було останнім часом. І сталося це не сьогодні й не вчора. Так було вже давно. Він почав до цього звикати. Від вікна віяло холодом, від усього будинку, в якому він жив, віяло холодом. Щось чуже було тут, у цьому куточку його міста. А що саме, він не міг зрозуміти.

Один, але ж ні, хіба один? А мати? Діти? Друзі? Хоча друзів уже не було. Вони відійшли до іншого світу. Кажуть, що там краще. Кажуть... А хто був там? Хто може відповісти, що там? Ніхто. Життя постійно викручує, гвалтує, нівечить людину. І вона приходить – втомлена, захекана, приходить, щоби впасти, розпластатися перед дверима, що ведуть невідомо куди.

І раптом осяяння, й двері розчиняються: ти робиш крок – один, другий... Аж раптом двері зненацька зачиняються прямо перед тобою, і ти залишаєшся в темряві – такій, як зараз у тому вікні, на верхньому поверсі, де тебе ніхто не чекає. І залишається тільки холод, що пронизує душу й тіло, і стає моторошно від пустки.

Ти кидаєш у цю пустку слово, а воно не відлунює, воно зникає, і хтось невідомий тобі його ловить, і воно його зворушує, деś там – у іншому вимірі, в іншому житті... Бо «спочатку було Слово», і Слово є вічністю, що вказує шлях, яким треба йти, щоби двері не зачинилися перед тобою, а розчинилися ще ширше. І ти зміг би увійти в те осяяння, з якого починається інший вимір твого життя.

Він підняв голову й побачив темне вікно на верхньому поверсі – холод почав заповзати все глибше і глибше...

Та раптом у вікні – ні, не в ньому, а навколо – почало світлішати. І вікно – до цього темне – стало поволі ясніти: із темного, майже чорного, ставало сіруватим, і вже де-не-де вигравало різними кольорами. І нарешті засвітилося, заграло, як на святі, гірляндами світла.

І він побачив силует, там – на далекому поверсі, силует – несподіваний, чеканий.

Він заплющив очі, він не повірив, що це можливо...

Знову подивився вгору: вікно світилося, сяяло, грало, й у ньому була вона – та, на яку він стільки чекав. І вона – омріяна, жадана – кликала його, усміхаючись...

Наступного вечора, коли повертався додому, він підняв голову і побачив освітлене вікно, а в ньому жіночий силует.

Храм

Я дивився на неї і бачив Храм. Великий, могутній... Храм людства... А вона була його частиною, миттю, до якої хочеться доторкнутися й наповнитися, увійти й розчинитися. Це було творіння Всевишнього, витвір, яким Він міг пишатися. Це була жінка, заради якої йшли на війни, боролися, перемагали та гинули.

Марія є Матір'ю людського роду, отже – і Матір'ю християн.

Марія є Матір'ю – у надприродному значенні – всіх людей, так само, як Єва є природною праматір'ю людського роду. Немає людини, яка б не походила від Єви. Немає Божих дітей без Пречистої Діви Марії.

Тому Марія є Матір'ю в повному, справжньому значенні цього слова; ця назва цілком Її відповідає – як Тіті, що дала духовне життя. Марія очима Матері бачить потреби й небезпеки своїх дітей, чує найтихіші зітхання та благальний шепіт уст людей. Її материнське серце тішиється нашою радістю й сумує нашим болем, а Її невтоми руки готові допомогти кожній мамі. Надаючи їй гідності Матері, Господь Бог обдарував Її, без сумніву, часткою Своєї всеприсутності, всезнання, милосердя і слави (www.traditional-church.com.ua).

Вона була світлом, осяянням, подихом. Вона була повітрям – тонким, шелестливим, пружним. Вона була частиною Храму, і Храм був у ній. Як колись, дві тисячі років тому, це надзвичайне, глибинне, материнське втілювалося в Марії та пролилося соковинами на інших жінок. Не всі його побачили, не всі зуміли оцінити обраність, яку подарувала їм Праматір. А чи всім це було потрібно? Лише таким, як вона, що народжуються одна на століття – звеличена і стражденна.

Я дивився на неї і бачив Храм: із присмерком у склепіннях, чистотою в молитві, глибиною в пізнанні. І в ньому вона – таємнича й задумлива, яскрава, сонцесяйна, завжди чиста і ніжна – така, яка мріється кожному, хто вміє мріяти. Вона несла тепло й душевний спокій.

Я дивився на неї –

і бачив Храм...

Роздуми

Хотілося, щоби вона просто так підійшла і провела рукою по плечу. Хотілося ніжності й уваги. Хотілося миттєвого погляду, що запалює і полонить, надихає і штовхає на безглуздя. Хотілося лету, крил і неба безмірного. Хотілося, щоби обернулися до тебе, коли ти стоїш і чекаєш. Хотілося впевненості та спокою, щоби без криги та холоду, щоби без сутінок. Хотілося розради і свята. Хотілося наповнити чашу щастям і, не розплескавши, ділячись із усіма, пронести її по життю. Хотілося бути маленьким, дитиною, пестунчиком долі, щоби всі навколо милувалися твоїм словом, твоїм задумом. Хотілося насолоджуватися мистецтвом і поринати в найпотаємніші куточки пензлевого дотику. Хотілося наповнюватися музикою, відтворювати її в собі, ставати звуком і з середини свого відчуття полонити собою Всесвіт. Хотілося бути зваблливим і зваблювати красу, але не знущатися, не використовувати, а впливатися нею. Хотілося досягти гірської вершини і там, стоячи між небом і землею, зрозуміти свою присутність у цьому світі. Хотілося різнобарвності й порятунку. Хотілося перехопленого погляду, від якого дзвенить і паморочиться в голові. Хотілося плескоту хвиль.

Хотілося... Чого тільки не хотілося, але найбільше...

Найбільше хотілося, щоби вона просто так підійшла і провела рукою по плечу. ✨

Олесь УЛЬЯЄНКО

*...народилась 8 травня
1962 р. у м. Хорол на
Полтавщині. Прозаїс,
поет, лауреат премії
«Благовіст» (1995)
і Державної малої
Шведської премії
ім.ТШевченка 1997 р.
(за роман «Сталінога»),
член Національної спілки
письменників України
та Асоціації українських
письменників.
Живе в Києві.
Автор книг
«Сталінога» (1994, 2000),
«Зимова повість»
(1994, 2006),
«Вогнене око» (1997),
«Богемна рапсодія» (1999,
2006), «Сім твар» (2002),
багатьох оповідань
і поезій. Має у
творчолу доробку й
неопублікований роман
«До фін сатахи». Твори
перекладено англійською,
вірменською та
німецькою мовами.*

Ім'я ЛЮБОВІ

Ми приходимо самотні в цей світ і йдемо у тій же самотності. Що тоді є суттєвим для людини: любов, сім'я, обов'язок чи ще якась недорозвинена істина? Неможливо орієнтуватися у світі – світ змінюється, світ брудний і вульгарний. Ось десь так воно є, і ти від цього ніколи не втечеш, наче всі галасливі демони вискочили з безодні й готові розтягнути на дрантя твою останню обитель. Що тоді лишається? Ми йдемо по життю дорогою самотності, ми йдемо день і ніч, ми йдемо роки, ми йдемо вічність. Під дощем, бурями, вітром і прямовисним сонцем – усе змінюється й усе прибирає іншої форми. Але це лише мімікрія. Людина незмінна, як єгипетський сфінкс, як усі піски та ріки, моря й ті ж дороги, котрими нам іти, незмінно йти до свого кінця чи до свого початку. Що ж нам лишається?

Колись дуже давно – гадаю і впевнений, що я не помилюся, – написав, що добро так тяжко піддається паперу, музиці та й узагалі: як ти його опишеш? Кохання може перерости в пристрасть, і кохання може знищити цю ж пристрасть. Що тоді кохання – золота середина чи вічна жертва себе всупереч власній долі, чи це просто сексуальна забаганка, одягнена в розкішні

шати, що нагадують вдяганку «ляльки Барбі»? Тому коли я читав – важко, з дня у день, по одному-два вірші – книжку поезій Сергія Грабара «Твоє ім'я», на поверхню виринало саме те, що мене хвилювало, і я мало думав про самого автора і про те, кому присвячена ця книга. Співіснування з чужим світом, зі світом поета, річ настільки невдячна, що ти не намагаєшся навіть зіставити свою долю з його – само собою зрозуміле переймає і ловить десь на тому кінці вулиці твого життя, що присипана попелом недавніх і древніх спогадів. Жорстокість жертви, чутлива ніжність, земне пекло – все перетирається цими жорнами. Все від початку й до кінця. Любов може лише народжувати, і в любові відчуваєш, як дихають небеса. І мені не треба говорити, що любов – це безум. У любові немає безуму, немає того, що робить із людини шматок непотребу чи ганчір'я. Радше, це вже відсутність кохання. Відсутність людяності в цьому світі. І коли є жертва, то жертва цього варта, й цю ціну кожен сплачує окремо: сказавши так, зробивши так, а не інакше. Твій світ відтінює інший – більш досконалий чи просто нікудишній. Ореол страждання не є тим фальшивим брязкальцем, і взагалі, він не існує. Є світ, створений для тебе, а не тобою. Оце, напевне, і є любов – некерована, неможлива, і водночас така, що лягає тобі всім світом на долоні. Світ, де ти не можеш брехати, а можеш жити, дихаючи на повні груди. Напевне, саме таким я побачив світ у книзі Сергія Грабара «Твоє ім'я». У чудових і фантастичних ілюстраціях львівського художника Юрка Коха та в передмові Надії Степули цей світ втілюється по-своєму. Я ж побачив його інакше. І ніхто не помилився. Як ніхто не помиляється у цьому світі.

У книзі багато сонця й повітря, багато зачудованої ніжності й достатньо жорстокості, котра намагається ззовні проникнути в цей ілюзорний і зачудований світ. Система людського існування на зручно змащених колесах намагається туди проникнути, але тендітність письма, ментальність зачудованого жінкою чоловіка не дає цього зробити. Саме ці

Сергій ГРАБАР.
Твоє ім'я. Поезії. –
 К.: Вид. дім Д.Бураго,
 2006, 96 с.

Жанр мистецтва Сергія Грабара визначити важко: це можуть бути притчі, історії, поезія в прозі. Але для всіх них визначальним є якийсь стан – чи то миттєвий стан душі, чи стан призначення, фатуму, езистенції – пережитий, але разом із тим побачений автором збоку, тому вже насичений метафізичною, християнською мораллю (www.molodaavstralia.org).

Читаючи твори Ульяненка, стає нязово від відчуття ірреальності, в якій потрапляєш. Хоча ти розумієш, що це і є життя, яке вирує навколо тебе, і ти не завжди спроможний протистояти подіям, до яких долучаєшся. Вони затягують тебе чортариєм, з якого треба поспіхом вибиратися, бо заспокоє, і одного разу, коли тобі захочеться світлого, яскраво-світлого, ти побачиш тільки стро-чорну пустку перед очима.

Читаючи його твори, ти йдеш крихкого зимового кригою. Тобі холодно, і ти вистрєш кожен наступний крок, бо він може виявитися останнім для тебе. Ти не можеш оступитися і перейти на діагональ читання – моді стріла думки, єдиної вервечки, що веде нас слідом за астором твору. Награмадженням характерів, що весь час змагаються між собою за право назватися головним героєм, плутають відчуття реальності. Вреїонт-реїонт, тільки напружені ти розумієш, хто є поводирем, за яким ти йшов протягом усього роману.

Читаючи його твори, ти відчуваєш, як тремтить душа тисьменика. І якщо твоя душа так само починає треміти, якщо ти намагаєшся боронити астора від хибного кроку, якщо ти переживаєш, щоб рїсень писання був витриманий до кінця оповіді, то можна моді спевнено сказати: вдалося! (Сергій ГРАБАР, на www.otberside.com.ua)

демони завжди приходять і намагаються знищити твої хисткі кришталеві замки, побудовані на невидимих і небачених берегах світу – й тільки обраний може побачити розпушені над світом крила любові. І це лише відгук, відлуння того, що хотів сказати мені, людям, а радше своїй коханій поет. Його інтимність ховає життя за товстим шаром неприборканого прагнення чоловіка бути почутим і бути переможцем. Вічний закон, і ти не зміниш його. Лише Бог знає, що приходить від нього, а що від лукавого світу. Інакше не було б мандрівних менестрелів, лицарів і всього світу – з жінками, котрі носять запах наших дітей і нашого майбутнього.

Є така категорія людей, що ніяк не хоче належати до цього світу. Іншим так не таланить – вони просто зі шкіри пруться, щоб належати до цього світу – з вічним глянцем, із подихом переходів і вулиць, мажорних вечірок, – що схожий на вагонетку, здуру розігнану якимось навіженими. І світ, о, цей блискучий і прекрасний світ, приходить до всіх однаково. Але хто його бачить інакше? Справжній чоловік не може бачити інакше: приходить любов, яка вибухає спочатку в серці, потім у голові, а потім приходить пекуче відчуття відповідальності. Інакше чоловік не може. Інакше він не завоює світ, не завоює жінку, й ніколи не відчує дотик того вічного, що нам дарував Господь. Напевне, саме так я побачив світ Сергія Грабара – поета, мрійника й товариша. Це книга про чутливе, про кохання й вірність, про болючу скороминущість, про свист вітру та прекрасні земні запахи. І колись ми все це полишимо. І що залишиться після нас?

Щасти вам усім. ✿

*передилати,
бо ризикуєш розминутися!*

Індекс	Назва видання	1 міс	3 міс	6 міс
		94978	ЖУРНАЛ «КИЇВСЬКА РУСЬ» (укр.) Сучасна проза, поезія, есеї, інтер'ю, огляди книжкових новинок, ексклюзивні світліни й оригінальні судження. Видання в липні не виходить. Передплату на липень не приймати. Тел.: (044) 239-73-81 ОБСЯГ РЕКЛАМИ - 1%	0,35
		Вартість приймання передплати		
		Вартість видання з доставкою		
		10,74	32,22	64,44

*Шукайте нас у передилатному каталозі
на літеру «Ж»!*

♀

Державний комітет зв'язку та інформатизації України ф.СП 1

ДОСТАВНА КАРТКА - ДОРУЧЕННЯ

ПВ	місце	літер.
----	-------	--------

На журнал **94978**
індекс видання

Журнал «Київська Русь»

Вар тість	передплата	_____ грн. ____ коп.	Кількість комплектів
	перeadре сування		

на 200__ рік по місяцях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

поштовий індекс _____			місто _____
код вулиці _____			село _____
буд.	корп.	кв.	область _____
			район _____
			вулиця _____

прізвище, ініціали _____

♀

літературний журнал

КИЇВСЬКА РУСЬ

Території літературних тусівок:

Книж-клуб «Купідон»

м.Київ, вул. Пушкінська, 1-3/5

«Книжкові чотирки». Щотижня о 18-30

шукайте в Києві

- «Сяйво» (вул. Червоноармійська, 6)
- Академкнига (вул. В.Вернадського, 79)
- Березина-2 (вул. Г.Юри, 5)
- Книги (вул. Алма-Атинська, 9/2)
- Абзац (вул. Стрілецька, 13)
- Книги (пл. Конtrakтова, 4)
- Українська книга (пл. Слави, ТЦ «Квадрат»)
- Науова думка (вул. М.Грушевського, 4)
- Книгарня видавців (вул. Пушкінська, 1-315)
- Урожай (вул. 40-річчя Жовтня, 128)
- Книжковий супермаркет (Ленінградська пл., вул. Будвельників, 4)
- Книжковий супермаркет «Орфей» (пр. Московський, 6)
- Євроста р (пр. Перемоги, 48)
- Євроста р (вул. М.Раскової, 3г)
- Євроста р (вул. Прозька, 1)
- Євроста р (вул. Героїв Космосу, 4)
- Київський бібліотечний колектор (вул. 40-річчя Жовтня, 100/2)
- Книжова лавна (вул. Ш.Руставелі, 316)
- Книжковий ринок «Петрівка» (метро «Петрівка»)

Київська Русь

літературно-критичний часопис

КНИГА 4(КІІІ)

7515 рік від сотворення світу
(2007-й від народження Ісуса Христа)

Часопис виходить 11 разів на рік.

На першій сторінці обкладинки використано світлинку Романа Малка, на третій – портрет Рафаеля Багаутдінова.

В оформленні використано світлини:

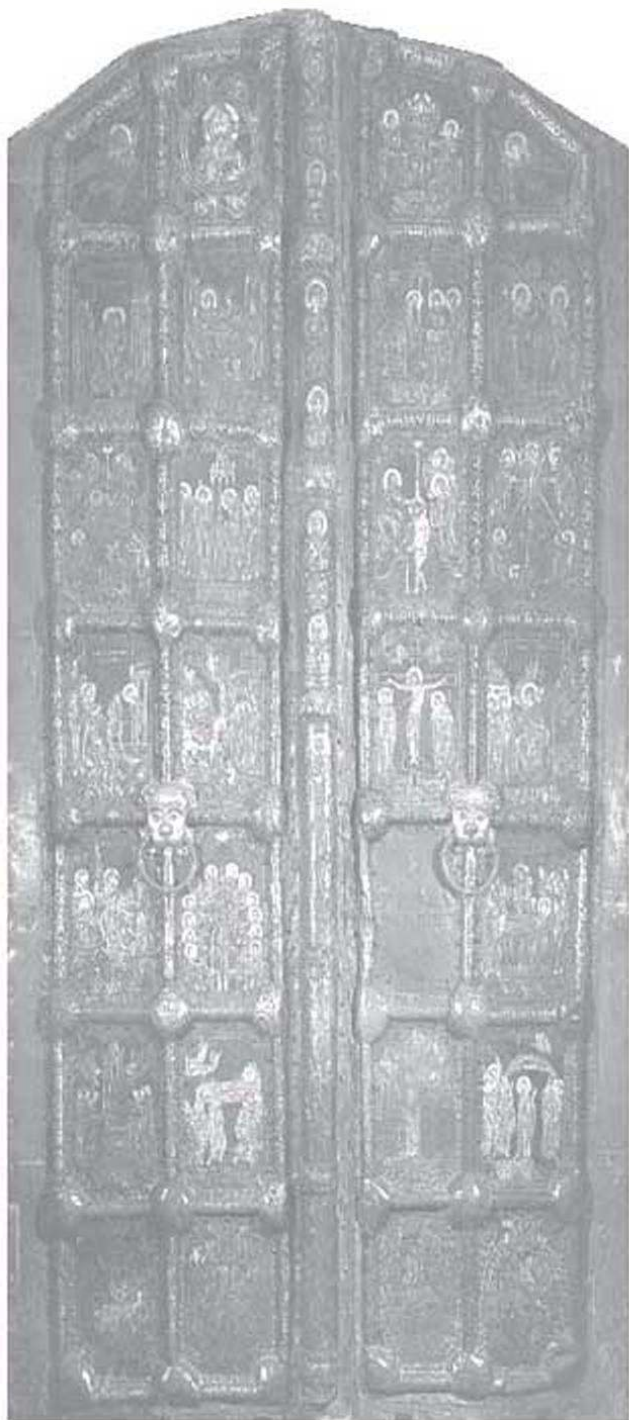
Ольги Бернацької, Наталі Дденко, Василі Каптунова, Миколи Ковальчука, Романа Малка, Юлії Підмогильної, Сергія Черепанова, Тетяни Щербаненко, із сімейного архіву Любові Голотн.

а також –
«Пливи золотом» Ворота (1230–1233)
собору Різдва Богородиці в Суздальї
(лигво, нугвання, карбування, золоте наведення);
репродукції картин Емми Андієвської (альбом «Emma Andijevska», Munchen, 1999); репродукції народних картин із зображенням Козака Мамая, ікони Святої Анни (збірка НХМУ), картини Олава Полянінука, листівку початку XIX століття (серія «Давні українські листівки» зі збірки Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара»), фотороботи Андрія Гудзенка, Володимира Дьяченка, Миколи Лазаренка, Олега Огородника на конкурс газети «День» (альбом «День: Фото 1999–2003», К., 2003), зразки української вишивки («Піні маминого серця», К., 2006) та ткацтва (Надія Данилівська, Дмитро Тікан «Перегін», К., 2000), фото скульптур Марка Паленка, Олександра Трегубова, Володимира Хижинського, Людмили Шилімової-Панасенко (каталог «Україна соборна», К., 2005).

Назва, концепція та дизайн часопису «Київська Русь» є інтелектуальною власністю засновника й охороняються Законом України «Про авторське та суміжні права». Передрук матеріалів дозволяється лише за згоди редакції. Редакція може не погоджуватися з поглядами автора. Автор не несе відповідальності за правдивість інформації.

За зміст реклами несе відповідальність рекламодавець. Надіслані тексти не повертаються. Редакція залишає за собою право як редагувати і надати тексти, так і зберігати і праволю автора. Лютування з читачами – лише на сторінках часопису.

Підписано до друку 28.03.2007 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друкофетний. Умов. друк. арк. 15,81.
Обл. вид. арк. 17,09. Зам. №7-0050. Ціна договірна.
Наклад 2000 прим.
Частина накладу поширюється безкоштовно.

Засновник ТОВ «Видавництво «Київська Русь».
Видавець «Журнал «Соняшник»».
Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ №10798,
вдана 27 грудня 2005 року.
Надруковано в типографії «Київська Русь»,
м. Київ, вул. Набережно-Корчувальська, 78.

#4XIII

ЗАБОРОНЕНА ЗОНА
в ТЕРИТОРИИ КАПЛУЧОВОЮ

Магія

Цієї осені панною знов оволодівала магія. Ці мініатюрні павучки, які спускалися на волосся з мергелевих стін старого будиночка, передбачаючи гостей, ці каштани, що, наче песики, кидалися зусебіч під ноги... Ці сні, що чіплялися за заспані повіки й не хотіли відпускати...

Ці мрії, що приростали до рук, і робилися глевким тістом, від якого неможливо було відкараскатися, і вони віддано-приречено тяглися за нею брудними вулицями міста, наче безкінечні рукава гамівної сорочки.

Довелося плюнути на трамвайний проїзний і сісти в напівпорожню маршрутку. (Ці сімдесят п'ять копійок ще колись пригадаються!) Там німо сиділа жменька тих, хто безнадійно запізнився на роботу. Дош лупив по вікнах лінивими батогами. Мляві погляди в нікуди. Мляві уста. Мляві рухи.
Ранок робочого дня.

Сон не давав панні спокою. У реальності того, що відбувалося вночі, вона не мала жодного сумніву. Дитина в нутрі лона усвідомлювалася поза межами сну. Вона впиралася зсередини в живіт то голівкою, то гострим колінцем, то тим і тим одночасно.

Ця дитина була від Нього. Панна не мала сумнівів. Той, кого вона не бачила сотню років, сьогодні вночі раптом з'явився, аби несподівано буденно констатувати своє право на неї й ту маленьку істоту, що заявляла про своє існування, а радше – про існування **СВІТУ** всередині панни. Світу незалежного, навіть, чомусь, – самодостатнього. Цікавість і усвідомлення неможливості втрутитися в ситуацію змінилися страхом. Панна не розуміла, що відбувається, але **Його** присутність воскресила бажання діяти. Робити що-небудь. Будь-що.

Звідки й чому він з'явився, коли вирішила остаточно: він – не той? А хіба маєш право голосу тоді, коли троє-п'ятеро?-двадцяттеро? – вже залишили слід у (чи – «на»?)-долі. І жоден із них не залишився сам. Точніше – вона свідомо відгороджувалася від них, коли помічала найменший натяк на власне розчарування. На традиційність.

Приречена на самотність? Ким приречена?
Панна жахалася відповіді, яка висіла на кінчику запитання й от-от мала зірватися й ляпнути під ноги розквашеним помідором з усією невідворотністю:
приречена сама собою.

Часом вона бачила в собі павучиху, яка з'їдає самця, насолодившись його «почуттями». Хоча, власне, різниця тут принципова. Усі «самці», живі-здорові, знаходили собі іншу «долю» в спідниці (або вдавали це), хто – полегшено, а хто – сумно, зітхнувши зі звільненням від тягара емоцій, а почасті – від інтелектуально-аналітичних здібностей панни, яка часто знала більше про них, аніж знали вони самі.

Блін, так тоскно. Замало сенсу.

Дурна звичка робити лише те, що має сенс, напевне, і була найбільшим ганджем панни.

І тут раптом ця дитина. Миттєве усвідомлення кімнатно-рекламної ролі турботливої матусі на фоні сяючої сантехніки у в'язаному светрику, фартушині й зручних капцях із лагідним блиском ув очах.

Капці з лагідним блиском ув очах? Тоскно...

Вагітні жінки страждають на неусвідомлені депресію й інфантильність. Мабуть, почалося...

Сніданок, захоплений нашвидку на роботу з дому, ліз у горло з дивовижним апетитом. Телефон раз по разу розривало чужими голосами. Панна намагалася не чекати того рідного, який пізнавався пізнавався з перших долей секунди. Так і не дочекалася. Нічого дивного: «Найближчі три дні від мене нічого не чекай – багато роботи». Ах, так?! А пішов би ти... Стоп. Повторююсь. Колись це вже було. Симптоматично. Зараз ти не знаходиш для мене кількох хвилин...
Що ж буде потім?

Дитинка грала панну зсередини. Перекидалося на фальшиву вагітність. Він не дзвонив. Почуття еволюціонували за принципом деградації.

Розлука, чи то пак – розлучання, стали звичними. Трохи постраждає, потім з'явиться нова «жертва почуттів» і все знов по-о-окотиться доріжкою...

Раз! – і будьте здоровенькі. Навзаєм. Кланяються.

Через обставини, як через суцільну стіну, ніхто не перестрибне (а чи й треба?). Цим цілком можна виправдати його відсутність.

Але ж – кілька хвилин на добу?!

– Якщо ти не кажеш «кохаю», чи означає це те, що ти мене не кохаєш?

– Розумієш, сонечко... Таке зізнання асоціюється в мене з брехнею.

– ??!!

– Бо одного разу, зрозумій мене правильно – ти ж це можеш, я збрехав... Вона причепилася до мене,

нав'язувалася бути завжди поруч... Вона отримала принаймні частку того, що хотіла – ...я спав з нею. Одного вечора – темний під'їзд, її жагуча мова... Я змусив себе сказати **це**... Я збрехав...

О Господи! Чому я маю давати раду чийось комплексам?! Ми були божевільні, коли почали зустрічатися. Треба було розлучитися через «неподоланні обставини», а не через кляте прозріння, до якого приходиш щоразу. Не через усвідомлення його ролі в цій грі...

Панна була занадто експресивна й віддана у своїй широті (чи щира у своїй відданості?) почуттям...

Жодна істота не зможе дати визначення тому почуттю, яке зводить до купи двох. А боятися назвати це коханням?..
Йди к бісу. Спочатку стань мужчиною, а потім пропонуй спробувати «стати на рушничок».

А як не сподобається? Скажеш – «Па, сонечко!»?

За календариком чомусь так точно виходить, що він – батько.
Він, кого не бачила сотню років. Що за чортівня?
Щось уперто домагалось свідомості панни. Лікар? Дитяча ніжка?

Поза можлив?стю уречевлення*

(уризок з роману)

Ген?альн? думки, бува, народжуючись поза можлив?стю уречевлення, мруть, залишаючи по собі невиразно мерехтливий сл?д у п?дсв?домост?, переконання у власн?й значущості й, гм, безп?дставн?й (бо все це колись хтось до нас придумав) ориг?нальності.

Пити гарячу каву, сидючи на перевернутому човн? на берез? похмурого моря, – от де ген?альн?сть. Зарад? миг?. Точн?ше – к?лькох хвилин, доки не спорожн?ють пластиков? вм?стилища, принесені з заб?гайлівки на набережн?й. А пот?м – теплий погляд, тепл? долон? й твоя тепла старенька куртка... ? наш? бос? ноги в тепл?й (ну, для кого – як...) морськ?й вод? кольору морської хвил?. Ба н?, – трохи т?мнянішою кольору.

*У цьому тексті за допомогою доступних візуальних «кодів» автор намагався вречевити хаос думок та психічний стан ліричного героя. – Автор.

Ва-а-у, як класично-символічно. В?д усв?домлення ц?єї символ?чності
нам, молодим ген?ям, не стає незручно.
Якщо це плагіат, то в?н ц?лком законний.
Та все ж ц?каво,
кому першому стук!нула ідея пити каву на берез? моря?
О Євро'по!
О знаков?сть.
От, ц? ритуали...

Моя причетн?сть до тебе – у безумовному прийнят? (й сп?вучаст?)
вигорювано? тобю д?йност?: вар?ац?? на тему.
Зв?сно ж тема – ...

– Нутак?є ж, бл..ь, в'лю бль. І о о н н. и. е! – Збива? нас жировими
покладами значXXLних розм?р?в ж?ночка, ?з якою, зважаючи на ??
об'єм та нашу «об?йнят?сть», не з?ткнутися було неможливо. Чому вона
люта – запитання просте нав?ть для психолога-аматора.
Ми регочемося. (А таки правда – «влюбль.онниє!»).
Ходимо цим дощовим м?стом з одним на двох плетром – по рурц?
у вуз?, сп?ваємо вг?лосп?сень, яких ц? вуличк? пов?нц?йного
приморсь?го м?ста н?коли не чули й, напевне, не почувють, – х?ба
наш? по.чуття й ресурси дотя?нуть влаштувати так? нес?нкц?онован?
кан?кули ще через р?к.

– Чого мо? сонечко зажурилось?

Як «сонечко» може пояснити сум в?д сумн?в?в у тому, що весь цей
бенкет почутт?в ще колись повториться? Уже сьогодні в передчутт?
розлуки буде з відчатм (чи таке можливо?) кохатися в окупован?й
комарями (вбивц? почутт?в!) к?мнат?, ус? в?кна якої не виходять
до моря. Стоп! В?кна. От де причина – в?дх?д в?д класики – із цими
в?кнами. Не мож! все бути як по писаному.

Чи не тому якась п?дсв?дома г?ркота докуча?є

Все було, весь наб?р: кава, щ.а.с.т.я, можливо – нав?ть к.о.х.а.н.н.я,
поц?лунки, оч? напроти, пляшка прозора-кисло? «каберни» надвох, його
куртка на ?? плечах...

А от в!кна не виходили на море. от в!кна н.е виходили на море. в!кна
не виходили на море. не виходили на море.
на море. море.

Аоттинесказа?перш?мщцокоха?ш. Не ск!зав.

? в!к?а...не ви?ход!ли д? мо?.я...

? щось зависло чи зациклалося, щось змусило зануритися у
в?дчут.я, забути про ?х суб??ктивн?сть ? дозволило в?ддати
себе на поталу самоїдству.

Уривки снів, нанизуючись на свідомість, малюють наше фіюче.
Дуже цікаво. Чому наш будинок – у селі?? А ти вертаєшся з роботи,
– я вже приготувала вечерю... Свіжий смак живого... – живий смак
свіжого... Від зміни доданків сума не змінюється... Я навчалася в
україномовній школі й тому – одна з небагатих «вибраних», хто
пам'ятає цю формулу в такому вигляді?***

Про що, власне, йдеться?! Не влі! нічому.

Спи?ш.емо все на(х)!!!..

художній прийом. Береться дійсність, арт*ик.улюється,
мета*форизується, обростає паралельними .. ?снван.н.н.нями до
невп*знаваност?..

Ось, так, ...милий, ?з***являється художній

тві

р....

І ніхто не ... намагається...т.ь.ся довести,
що це життя.

Принаймні? ,наздо бою тут не - ма - ?! (Кричу)

Крапка.

.....

К.р.а.п.і.а за крапкою, цеглина за цеглою по ста? або па'да?

(вже ніхто й не уточнює)

м?я глевка сторінка страху. Страху очі...кування тв.ого листа-дзв'онка-
погляду, уякому вирине не ймовірно виразне, до кр?ви р?зке.а.о.у.
(наче щ?рбина на!!гострого н?жа)

ось ? все, старенька.

Страх. Скороминущост?. Який. Руїну?. Нашу. Патр?архальну. Хатинку. В
селі. Як. Стира?. Дощ. Та. Морськ?. Хвиля?. Пущаний. Замок. На. Берез?.

Адже досвід н? перекр?слиш. Обп?кшсь ... дмеш...

– Це мине.

?це – так само ?!

– Н?-.?... Н?-.?... – ?стерично зривається чайка.

(Цей персонаж тут ще не з'являвся)

Розставляю звинини в колінки, де бали, наче шальки на терезах,
вир?шують долю ситуац??. Дзень, – ти не в?дпов?в на якийсь м??
запитання (ти мене не слуха?ш). Дзень, – ти не почув мо??
захоплюючо? без.предметно? розпов?д? (ти слуха?ш лише
себе). Гелп, – так, м?ж?ншим, виявляється, що я в?дбила
тебе в ?ншо? (тут мав би стояти розд?ловий знак,
що сто?ть у нисх?дному рядку після крапки,
але такого не ?снує)

?т*и т.а.к спокііІІ?йно це констату?шІІ

У м.е.н.? за.в.иса? мовч.а.н.н.я. Я о.ш.е.л.е.ш.е.н.а. Я сл.ух.н.я.н.о.
.сл.ух.а.ю. (чи чую – ще не знаю) т.в.о.ю...б.а.л.а.к.а.н.и.н.у.
(Усередин? – захват школяра, який п?знав ?стину чергово? теорема).
П.ов.ол.? про.ки!даю.с.ь. Ось во!но, виявля?ться, як усе складно. ?
як захоплю.ю.ю.ю.ю.ю.че.о.у ц?каво!

Це говорити про те, що ти **обрав** мене)))))). Це да? п?дстави думати)))))).
Д.ум.а.т.и, д.ум.а.т.и, д.ум.а.т.и.
Нав?!що, скаж?!ть, люди до!б.р??
Надумувати гори непотр?бих текст?в, нездатних будь-що вир?шити в
цьому... \повернутому/ ...житт??

– Я буду за тобою скучати...

– Не треба. Роби як я.

– ??...ІІ..

– Так легше.

– я.р.о.з.ум.?ю.

(Ну, зв?сно, це не к?нець, у класичному розум?нн? слова.

Це такий спос?б утримувати душевну р?вновагу
на в?дстан? в тисяч? к?лометр?в).

Сво?.м проща.нням ми в?дкрили сезон осен?.е.а.о.у. А восени ми ще
н?коли не зустр?чалися, – непоганий при.в?д-т-д. Та на!...вряд чи ти
щопоріроку невп?знавано зм?ню?шся.

Витягаю касету, – пройшла с?м к?л, час розв?ятись. Астри й
чорнобривці ваблять вереснем та меланхол?йним дощем.

П?шла. Хрон?чна. Хвиля. Неспокою. Й. Пошуку. Тицяння. В. Д?йс?сть.

Ув. Оч?кування...

– От, хоч раз застала Вас. Розпиш?ться тут, – вирунула доброзичливим
привидом старенька поштарка.

Зди.вовано глипаю очима, про.кручючи в пам'ят? ролики зраз.к?в
телеграм «ц?луую-зустр?чай-до?хали-нормально-надсилай-грош?...»

Ме!н?.сто.ро!!к?в.н.?х.т.о.н.е!с.п.а.в.т?л?гра!мммм!

Повер?юся в к?мнату з с?реньким пап?рцем.

«Оч?куючи, почина?ш розум?ти». Це – Ти.

Є п?дстави думати.

Тетяна КАПУЧОВА

...східнячка. Авторка поезій та прозових текстів.
Член АУП

ЗАБОРОНЕНА ЗОНА

